У 2008
38к

Қиятай Ахметова

Қобыз үйрену мектебі

92008/38к

Қиятай Ахметова

ҚОБЫЗ ҮЙРЕНУ МЕКТЕБІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ КІТАПХАНАСЫ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ӨНЕР Алматы 2007 БАСПАСЫ

ББК 85.31
А 94

Ахметова Қ.
А 94 Қобыз үйрену мектебі. — Алматы: "Өнер", 2007. — 160-б.

ISBN 978-601-209-012-3

Көне түркі мәдениетінен біздің заманымызға ешбір қалыбын бұзбай жеткен ұлттық аспаптарымыздың қазақ өнерінде алатын орны бір төбе.

Өзіндік ерекшелігі мол қобыз аспабы арғысы — Қорқыт Атамыздың жырлары мен Ибн Сина, Жәми, Дәруіш Әли еңбектерінде мадақталса, бергісі — Жанақ, Ықылас, Нышан, Сүгір, Молықбай, Түсіпбек бабаларымыз саф өнерді сары майдай сақтап, ұрпақтан ұрпаққа ойнау әдісін шебер жеткізе білгендігінің арқасында сақталған.

XX ғасырдағы — А.Жұбанов, Д.Мацуцин, Л.Хамиди, С.Мұхамеджанов, М.Қойшыбаев, Н.Тілендиев сынды көрнекті өнер зерттеушілер мен қазақ композиторлары қобызға арнап музыкалық шығармалар жазды. Көптеген романстар мен пьесалар, күй шығармалары осы аспапта ойнауға негізделді.

Бұл кітаптың авторы өзінің "Қобыз үйрену мектебі" атты еңбегін орта музыкалық білім беретін оқу орындары мен музыка мамандарына, зерттеушілерге оқыту құралы ретінде ұсынып отыр.

А $\frac{4905000000}{00(05)-07}$

ББК 85.31

ISBN 978-601-209-012-3

© Ахметова Қ., 2007
© "Өнер", 2007

АВТОРДАН

Қобыз өнерінің даму жолы ғасырдан ғасырға жалғасын тауып, бүгінгі ұрпаққа асыл мұра ретінде жетіп отыр. Егеменді еліміздің шаттық үніне қобыздың үні қосылып, үйлесімі жарасып, жалғасын тауып жатыр. Қоңыр үнді қобыз — қиялыңа қанат бітіріп, арманның көкжиегін алысқа жетелейтін өлмес киелі аспап. Сондықтан да болар, орындаушылардың асыл арманы өнердің өрісінен кең орын алып, биіктен көрініп жүргені.

Мұндайда талабыңа нұр жаусын, жас өнерпаз, демекпін! Бойыңа өнердің исі сіңіп, жан дүниең рухани бай болса ғана, еліңнің мәдениетті, білімді, өнерлі азаматы болуыңа еш күмән болмайды.

Бүгінгі таңда қобыз үні өткен ғасырлардағыдай көкірегі мұң-мұқтажға толы зарлы әуенді созбайды, жез киікше секіріп, өскелең өмірдің өрісін кеңейтуге атсалысуда.

Киелі қазақ қобызын
Ұстадым жастай мойынын.
Шартарапқа шалықтап,
Жеткіздім сазды ойынын, —

дей отырып, осы еңбегімді қобыз өнеріне баулыған аяулы ұстаздарым Раушан Нұрпейісова, Досымжан Тезебеков, Фатима Балғаева және ғылым саласына жол сілтеген ұстазым, академик Ахмет Жұбановқа арнадым.

Қиятай АХМЕТОВА

ҚОБЫЗ ҮЙРЕНУДІҢ АЛҒАШҚЫ ӘДІСТЕМЕСІ

Қобыз және ысқыш

Ұсынылып отырған суреттерде — 4 ішекті қобыздың кестесі берілген. Тиісті сандармен аспаптың құрылысы көрсетілген.

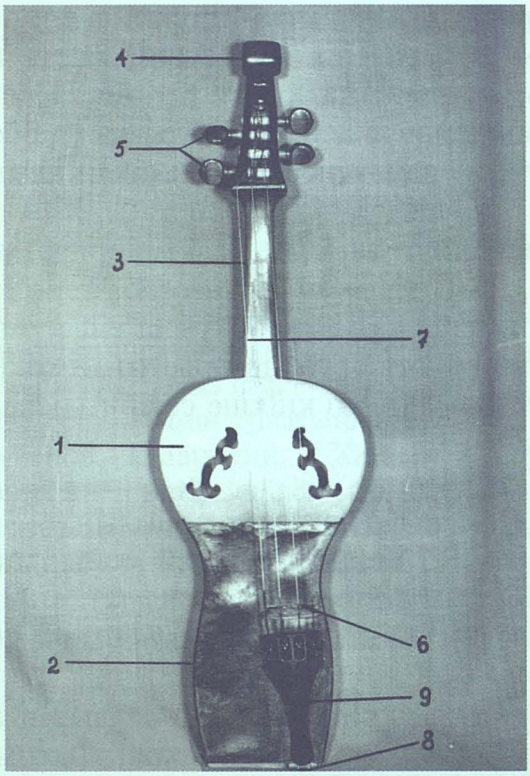

1-сурет. **Қобыздың құрылысы және алдыңғы бетінің көрінісі**

1. Шанақтың (корпустың) жоғарғы бөлігі (ағаш)
2. Шанақтың төменгі бөлігі (тері)
3. Мойны
4. Басы
5. Құлақтары
6. Тиегі
7. Ішектері
8. Түймесі
9. Ішек ілгіші

2-сурет. **Қобыздың арқа беті**

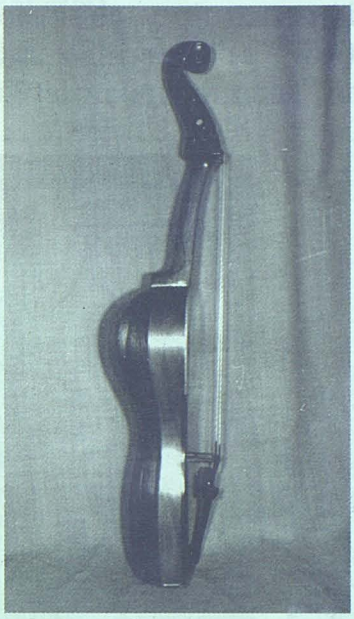

3-сурет. **Қобыздың бүйірі**

Жұмыр келген қобыз корпусының (шанағының) үстіңгі бөлігі жұқа ағашпен жабылған. Ағаш бетіне оюлап әшекейленген өрнектер салынған. Ол өрнектер дыбысты күшейте түсетін резонаторлар болып есептелінеді.

Ал шанақтың төменгі бөлігін жауып тұрған тері аспапта ойнаған кезде, қоңыр әрі жұмсақ дыбыс шығаруына себеп болады. Қобыздың жоғарғы шанағына мойын, бас бекітілген. Бастағы төрт құлаққа ішектердің жоғарғы ұшы бекітіледі, құлақтар аспаптың күйін бұрауын келтіру үшін керек.

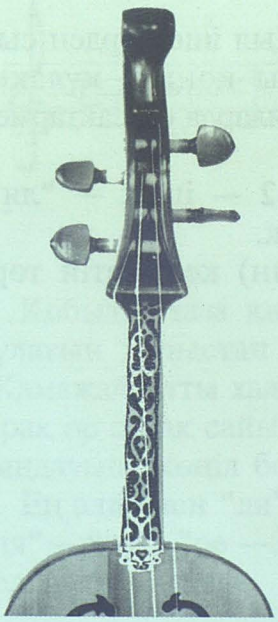

4-сурет. **Қобыздың жоғарғы шанағына мойын әрі бас бекітіледі**

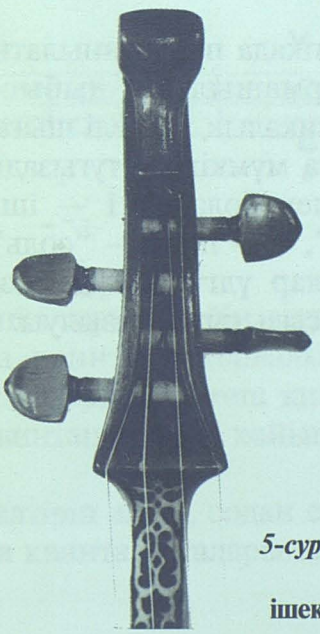

5-сурет. **Бастағы төрт құлаққа ішектердің байлануы**

Ал ішектердің астын тіреу үшін тиек қойылады. Тиек жеткілікті мөлшерде жұмыр болуға тиіс, себебі "ре" ішегінде дыбысты ысқышпен қаттырақ басып ойнағанда "соль" және "ля" ішектеріне тимеуі керек.

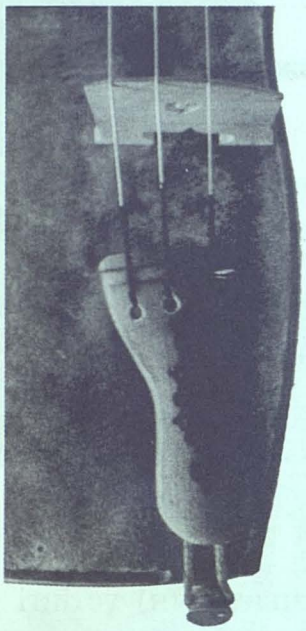

6-сурет. **Тиек жеткілікті мөлшерде жұмыр болуға тиіс**

Қобыздың түп жағында түймеге ішек арқылы ілмекше бекітілген. Оған ішектер тартылады. (№6-суретке қараңыздар.)

ҚОБЫЗ ІШЕКТЕРІ, ДЫБЫС МӨЛШЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ КҮЙГЕ КЕЛТІРУ

Қобызға скрипкада пайдаланылатын ішектерді қолданады. Қыл ішектерден сым ішектердің айырмашылығы дыбысы анық, дауыс құбылысы қоңыр, құлаққа сүйкімді, әрі техникалық күрделі шығармаларды жоғарғы позицияларда саусақтармен ыңғайлап ойнауға мүмкіндік туғызады.

Қобызда 4 ішек болады. 1 — ішек "ми"— ең жіңішкесі, 2 — ішек — "ля", 3 — ішек — "ре", 4 — ішек — "соль" — ең жуан дыбысты ішек.

Төменгі ноталар үлгісінде қобыздың құлақ күйін (стройын) келтіретін төрт ішектің ноталар сызығына жазылуы:

(№1 ноталар үлгісі)

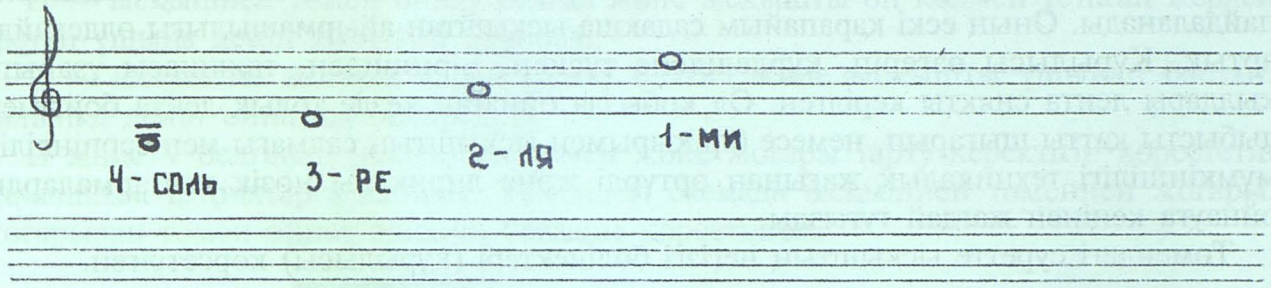

Қобыздың диапазоны (дыбыс мөлшері), кіші октаваның “соль” ішегінен бастап 3-ші октаваның “ля” нотасымен бітеді. Төрт ішектің жұмыс диапазоны:

(№2 ноталар үлгісі)

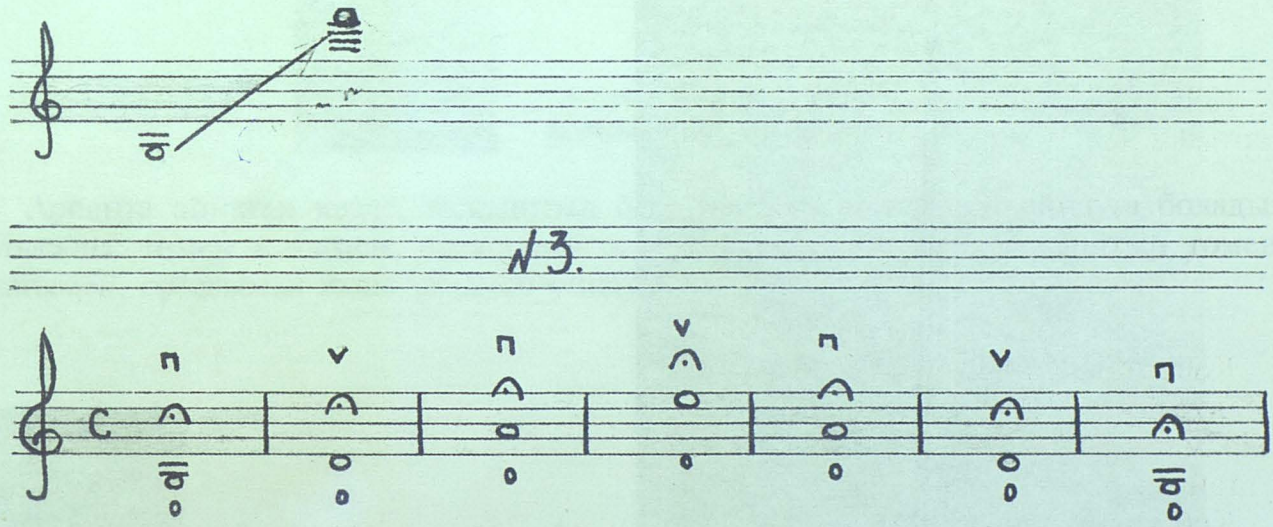

Қобызда таза квинта интервалдары бойынша құлақ күйін келтіреді. Аспаптың құлағын дұрыстап келтіру үшін оқушы таза квинта интервалынан басталатын “Қамажай”атты халық әнін пайдалануға болады. Әрине, алғаш қиындық кездеседі, бірақ әр сабақ сайын мұғалім оқушыны осы квинтаны назар қойып, ұқыптылықпен тыңдауына көңіл бөлуі керек.

Ең алдымен “ля” ішегін жақсылап күйге келтіріп алып, содан соң “ля”-ға қарап “ля”— “ре”, “ре — соль” және “ля — ми” таза квинта ноталарының құлағын бұрап келтіруге болады.

ЫСҚЫШ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰРЫЛЫСЫ

Қобызда ойнау үшін қазіргі кезеңде скрипканың смычогын (ысқышын) пайдаланады. Оның ескі қарапайым садақша ысқыштан айырмашылығы әлдеқайда артық. Құрылысы өзгеріп, күрделілене түскен. Біріншіден, таяқшасы ұзарып, қылдары лента сияқты керілген. Ол қобызда ойнаған кезде толық лента бойымен дыбысты қатты шығарып, немесе бір қырымен ысқыштың салмағы мен серпінділік мүмкіншілігі техникалық жағынан әртүрлі және лирикалы нәзік шығармаларды ойнауға кеңінен жағдай туғызды.

Төмендегі суретте ысқыштың негізгі бөлшектері (құрылысы) көрсетілген.

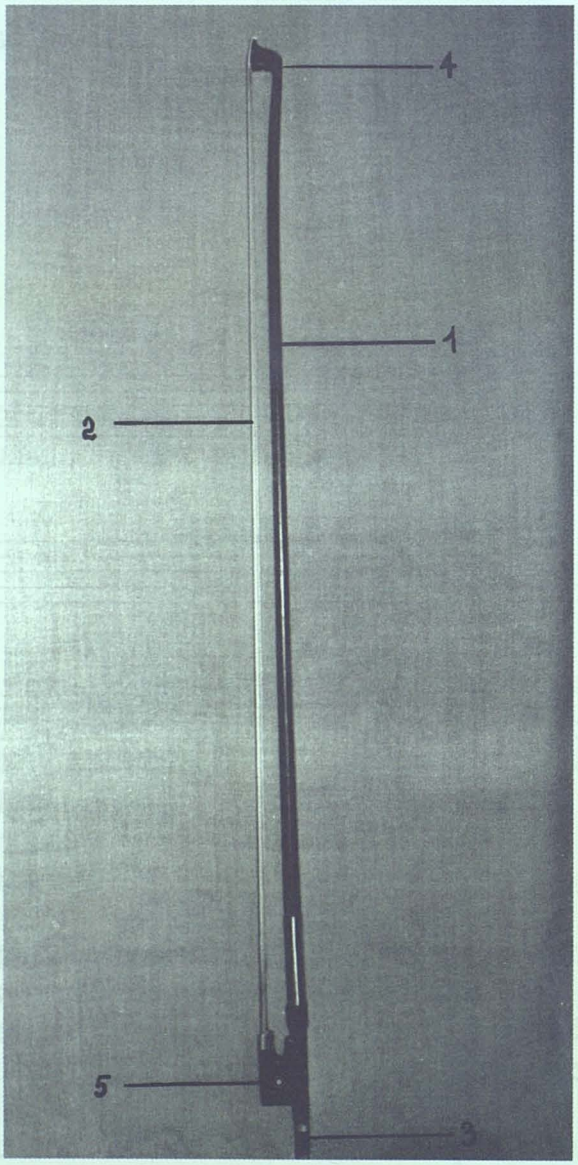

1. Таяқшасы
2. Қылы
3. Қыл тартқыш бұрандасы
4. Ысқыштың ұшы (басы)
5. Қалпы

7-сурет. **Ысқыштың негізгі бөлшектері**

Ысқыштың шартты белгілері:

П — ысқышпен төмен ойнау белгісі және ысқышты оң қолмен ұстаған жерден бастап ұшына дейін жүргізуді білдіреді.

V — ысқышты жоғары қарай ойнау белгісі және ысқышты ұшынан бастап, қалыпқа дейін ойнауды білдіреді.

П және V белгілері ысқышпен төмен және жоғары тарту керектігін көрсететін қарапайым штрихтарға жатады. Төмендегі схемада ысқышпен төменнен жоғары, жоғарыдан төмен ойнау әдісінің бағдары көрсетілген.

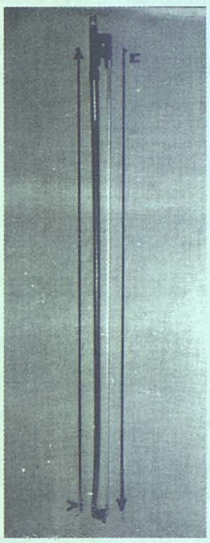

8-сурет. **Ысқыштың төменнен жоғары, жоғарыдан төмен ойнау**

Аспапта ойнаған кезде, ысқыштың белгілі бір бөліктерімен ойнауға болады: Мысалы: төмен жағымен, ортасымен және ұшымен. Суретте ысқыштың төмен жағымен, ортасымен және ұшымен ойнауы көрсетілген.

Ысқышты екіге бөліп ойнау әдісі:

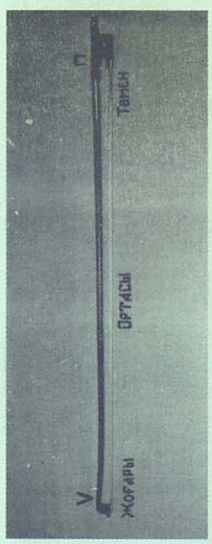

9-сурет. **Ысқыштың төмен жағымен, ортасымен және ұшымен ойнау**

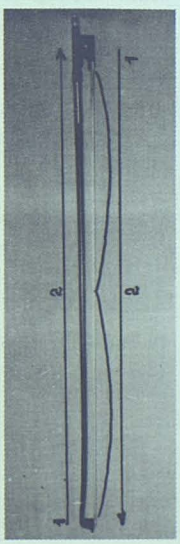

10-сурет. **Ысқышты екіге бөліп ойнау**

Ысқышты үшке бөліп ойнау:

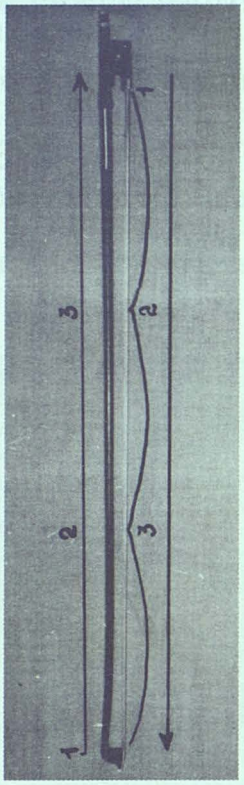

11-сурет. **Ысқышты үшке бөліп ойнау**

Ысқышты төртке бөліп ойнау:

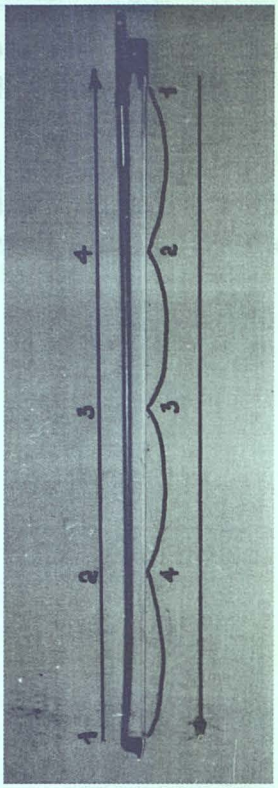

12-сурет. **Ысқышты төртке бөліп ойнау**

Қобыздан толық жақсы дыбыс шығару үшін ысқышты канфольмен (шайыр) жағу керек. Ол алдымен тазартылады, қорытылады, содан соң қалыпқа құйып жасалады.

Ойнау алдында ысқыштың қылын бұранданың көмегімен қатты да емес, бос та емес етіп тарту керек. Қыл қатты тартылған жағдайда оң қолдың бұлшық еттеріне күш түседі, ал бос болса ысқыштың қылы таяқшаға тиіп қалады. Бұндай жағдайлар дыбыстың сапасына кедергі болады. Қылды қолмен ұстауға болмайды. Адамның қолы майлы, немесе тер болады, бұл ысқыштың ішектерде біркелкі сүйкелуіне зиянын тигізеді, дыбыс үзіліп қалады. Сабақ, не дайындық біткеннен кейін, қылды керілген күйінде қалдыруға болмайды, босатып қою керек.

Жоғарыда айтылған қобыз бен ысқыштың негізгі құрылысы мен қатар, құлақ күйін немесе бұрауын келтіру туралы болған әңгімені мұғалім өзі тікелей айтып қана қоймай, қалай отырып, қалай ойнау керектігін қажет болса бірнеше рет қайталап көрсетуге тиіс. Әрі болашақта еңбегі жемісті болу үшін, оқушылар аспаптың, ысқыштың және ішектердің қасиеттерін жақсы білуі керек. Қобызға арналған 4-ішектерді аккорд деп те атайды. Сондықтан оларды артығымен алып қойған жөн, себебі алғашқы құлағын келтіру кезінде жіңішке ішектердің үзілуі мүмкін.

ҚОБЫЗ ҮЙРЕНУДІҢ АЛҒАШҚЫ ӘДІСТЕМЕСІ

Әр мұғалім алдымен үйренушілерге қобыз бен ысқыштың құрылысы туралы, олардың тарихи шығу тегі туралы анықтама беру қажет. Оқулықта жазылған нұсқауларға қосымша ретінде алғашқы үйрену сабағы кезінде мұғалім тікелей өзі қобызда ойнап көрсетсе, ол сабақ әсерлі болып өтеді.

Төмендегі әңгіме болатын әдістемелік нұсқауларға қобызда үйренушілер аса бір ыждағаттылықпен көңіл бөлулері керек. Өйткені, осы алғашқы үйрену сабақтарында болашақтың негізі қаланады. Үйрену ережесіне келгенде аянбай еңбек ету керек. Алғашқы үйрену сабақтарына уақыт көп кетуі мүмкін. Одан оқушыға келер кедергі болмайды, қайта оқушының өсу жолы, түсінушілік қасиеті жылдамдай түседі.

Қобыз үйренудегі алғашқы методикалық нұсқаулар оқушылар үшін тікелей мұғалімнің басқаруымен өту керек, себебі, олар өздігінен бәрін бірдей түсіне бермейді, іс жүзінде асыра алмайды.

Алдағы уақытта қобыз сабағының ойдағыдай өтуі үшін, оқушыға басқа да музыкалық пәндерден (теориядан) сауаты болу керек.

Отыру

Қобыз үйрену отырудан басталады. Орындықтың алдыңғы жартысына отырып, қобызшы арқасын тік ұстауға тиіс.

Аспапты екі тізесінің арасына қойып, қысып ұстады, қобыздың басы иектің сол жақ астына тіреледі. Ойын кезінде ысқыш санның оң жағына тимеуі үшін қобызды тізеден төмен түсіруге болмайды.

Ысқышты ұстау әдісі

13-сурет. **Қобызды ойнар алдында, орындықтың алдыңғы жартысына отырып, арқаны тік ұстау қажет**

14-сурет. **Аспапты екі тізенің арасына қысып ұстайды, қобыздың басы иектің сол жақ астына тіреледі**

Ысқышты оң қолдың саусақтарымен қалыптың біткен жерінен (колодкадан) ұстайды. Ысқышты ұстау әдісі үйренушіге өте қолайлы, ыңғайлы болуы керек. Ал оны мынадай жағдайда ғана іс жүзінде асыруға болады. Оң қолдың үш саусағы, таяқшаны орай ұстаса, төртінші саусақ (шынашақ) оның үстіне қойылады.

Бас бармақ ысқыштың таяқшасына ортаңғы саусақтың тұсына қойылады, ұшы таяқшаға тіреліп, еркін бүгілуге және жазылуға тиіс. Оң қолдың буындары еркін бүгіліп жазылуға тиіс.

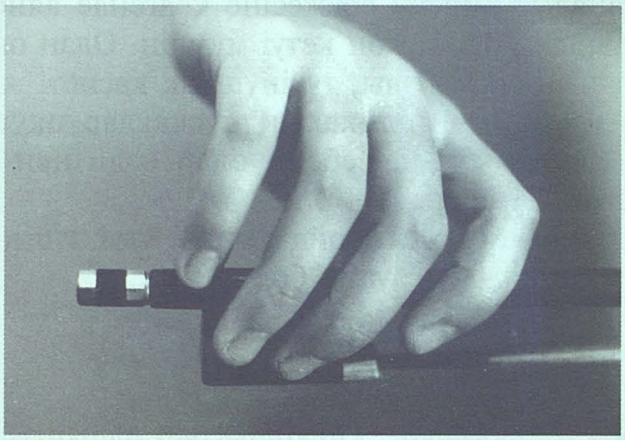

15-сурет. **Оң қолдың үш саусағы ысқыштың таяқшасын ұстаса, төртінші саусақ (шынашақ) оның үстіне қойылады.**

Ысқышты ұстаған оң қолдың саусақтарының сыртынан және ішінен қарағандағы көрінісі:

Оң қолмен ысқышты ұстаған кезде саусақтардың қозғалысы бөгеліп, буындары қатаймас үшін, алдын ала мынадай жаттығулар жасауға болады. Кез келген қалам,

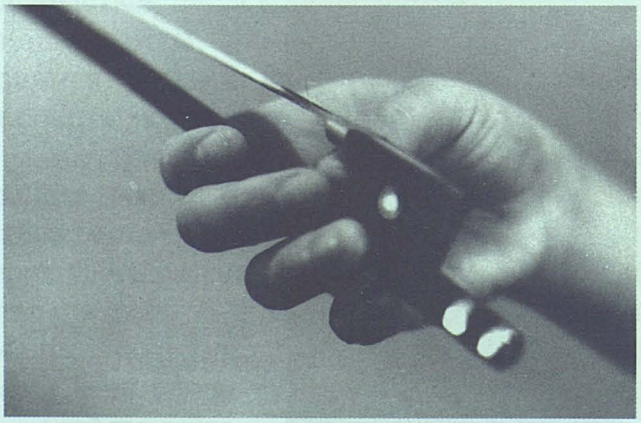

16-сурет. **Ысқышты ұстаған оң қолдың саусақтарының ішінен қарағандағы көрініс.**

17-сурет. **Ысқышты ұстаған оң қолдың саусақтарының бүйірінен қарағандағы көрініс.**

қарындаш немесе таяқшаны алып, оған оң қолдың саусақтарын ысқышқа жоғарыда айтылғандай орналастырған соң, буынды қатайтпай жұмсартып бос ұстауға тырысып, әрі-бері бүгіп немесе жаттығу керек. Үйренушінің ысқышты ұстаған оң қолының буын, бұлшық еттері сіресіп немесе қатайып қалмау үшін өзін-өзі бақылап отыруы қажет. Жаттығуды алдымен жоғарыда айтылғандай қалам, қарандашпен содан соң, ысқышпен дыбыс шығармай тұрып жасауға да болады. Бұндағы мақсат оң қолдың саусақтарынан икемділік пен жұмсақтық қозғалыстарына жетуге ұмтылу болып табылады. Сондықтан да көңіл бөлетін бір жай, ол мына оң қолдың саусақтарын ысқышқа дұрыс қоя білу, себебі болашақта қобыздан қоңыр, әуенді дыбыс шығару және тез ойнайтын техникалық музыка шығармалардың мүмкіншілігі осы жағдайға тікелей байланысты болады.

Дыбыс шығару тәсілдері

Үйренуді ысқышпен ашық ішектерде дыбыс шығарудан бастау керек. Ысқышпен төменнен жоғары, жоғарыдан төмен жүргізіп жай темпте ойнайды. Қобыздың дауысы жақсы шығу үшін, ысқышты ішектерге қылдың жалпақ лентасымен емес, оның бір шетінен сүйкегені, жүргізгені жөн, ысқыштың таяқшасын өзіңе қарай еңкейте ұстау қажет. Ал қаттырақ басып ойнаған кезде ысқыш ішекке жалпақ лентасымен толық тигізілуге тиіс. Қобызда жақсы дыбыс шығару үшін, жүргізіп отырған ысқышқа сәл салмақ салып ішекті баса ойнау керек. Мұны үйренуші оң қолымен де, сол қолымен де анық сезінуі шарт. Ысқыштың ішектерге сүйкелуі тек оң қолға емес, екі қолға да қатысты. Ойнаудың бұл ережесі маңыздыларының бірі болып табылады. Бұл қойылып отырған шарт жақсы дыбыс шығарудың негізіне айналуға тиіс.

Оқушы ашық ішекке ойнауды үйренгеннен кейін өзі қандай дыбыс шығарғанын тыңдауға және есітуге шығарған дыбыстың жақсы болуына ұмтылуға тиіс. Алғашқы сабақтардан-ақ оқушыны ойналып жатқан жаттығуларға, гаммаларға, шағын музыкалық шығармаларға, зейін қойып дыбыстың таза, әрі сапалы болып шығуына көңіл бөлдіру. Сабақ процесіндегі ең негізгісі де осы. Басынан-ақ "тыңдау" дағдысын ұмыт қалдырмауға ұмтылу қажет. Сабақ түсінікті болу үшін мұғалім қобыз бен ысқышты қалай ұстау керектігін, дыбыс шығару тәсілін сабақтан сабаққа ыждағаттылықпен көрсетіп отырғаны жөн.

Әрине, алғаш нәтиже нашар болуы ықтимал, бірақ оқушының назарын шығарылған дыбыстың күшті, құлаққа жағымды, ешқандай шиқылсыз шығуына назар аударуы керек. Ал ол күнделікті оқушының есіту қабілетін дамыту жолында ғана іске аса алады. Бірнеше рет қайталаған кезде дыбыстың сапасы жақсармаса үйренушіге ренжімей ысқышпен ішектің қай жерінен тартса дыбыстың таза шығуын шыдамдылықпен түсіндіре отырып, ойнап көрсету керек. Ескерте кететін бір жай, қобызда ойнаған кезде ысқышты тиекке жақындатып, не алыстатып ойнауға болады, дегенмен 2—3 см. қашықтықта ойнаса дыбыс әрі қою, әрі қоңыр болып шығады. Ал ондай дыбыс шығару үшін күнделікті дайындық керек. Жылдам штрихпен (ысқышты жүргізудің түр ерекшелігі) ойнағанда тиектен жоғары әрі ысқыштың ұшымен ойнау керек, сонда дыбыс әрі нәзік, әрі жеңіл боп шығады. Жай темпте

ойнағанда тиекке жақын ойнайды, бұл жағдайда дыбыс қою, әрі қоңырсазды болып шығады.

Үйренуші алдымен дыбыс шығаруды жәй темпте ысқышпен ашық ішектерде жүргізуден бастау керек. Бірте-бірте ойын бір салаға келтіріп, есеппен ойнауға машықтансын.

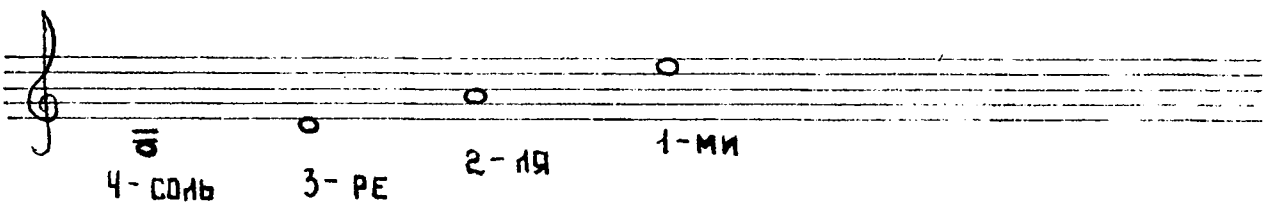

Төменгі ноталар үлгісінде қобыздың ашық ішектерінде фермата белгісімен ұзақ созып ойнау әдісі берілген. Ашық ішектер ноталарын нольмен (0) нотаның астынан немесе үстінен белгілейді.

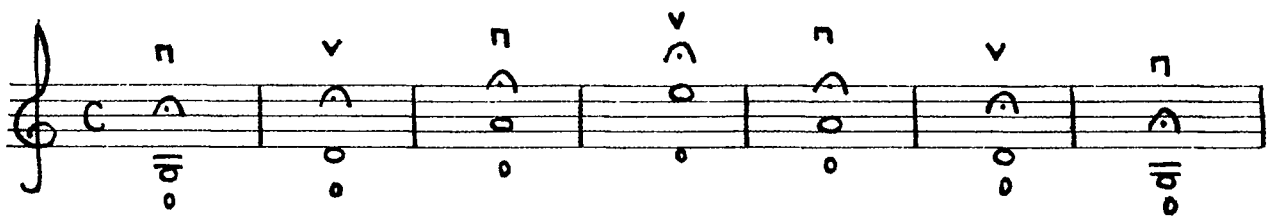

П — белгісі ысқышты төменнен жоғары қарай (оңға) ойнау бағытын көрсетеді. (Схемаға қараңыздар).

V — белгісі ысқыштың жоғарыдан төмен (солға) ойнау бағытын көрсетеді.

Ысқышты төменнен жоғары қарай немесе керісінше жүргізуге ауысқан кезде итеру немесе қозғалыста үзіліссіз болмауы — оң қолдың дұрыс жұмысының маңызды шарты. Ысқыш тиекке параллель жүргізілуге тиіс. Ысқыштың төмен (П) және жоғары (V) алмасуы жай, жұмсақ жүзеге асырылуы керек.

Ал қобызда ойнаған кезде ысқыштың таяқшасын өзіне қарай сәл көлбеу ұстау, яғни ысқышты ішекке үзіліссіз тигізу, ішектің жақсы дыбыс шығаратын жерін табу керектігін тұрақты есте ұстаған жағдайда ғана дыбыс оңды нәтижеге жете алады. Ысқыш неғұрлым тиекке жақындаған сайын қатая түседі де, тиектен алыстаса жұмсарады.

Жай темпте ойнаған кезде оқушы дыбыстың жақсы сапасына ұмтыла отырып, шығарылған дыбыстарды тыңдау арқылы қадағалауға тиіс. Ысқышты баяу жүргізгенде ғана ол өз қателіктерін түзеп, дыбыс сапасын жақсартатын болады.

Оқушыны алғашқы үйрену кезеңіндегі қиындыққа әкелетін бір жай, ол өзінің оң қол мен сол қолының буындарын қатайтпауына назар аудару. Бар көңіл осы мәселеге қойылу керек. Саусақтары тырысып тұрса, алдағы уақытта техникалық мүмкіншілігі алға жылжымайды.

Есеп

Төменгі жаттығуларда ноталардың белгілі бір ұзақтығы және пауза белгісінің жазылу тәртібі көрсетіледі. Бұл жаттығуда оқушы нотаны біркелкі ұзақтықта ойнауды және тыныс белгісін тең есептеуді үйренуге тиіс. Бұл үшін ысқышты тиекке параллель жүргізе отырып, белгілі бір есеппен ысқыштың бөлшектерін дұрыс пайдалана білу керек. Төрт ширектен тұратын бүтін ноталар төрт есеппен есептеледі, жартылары екеумен, төрттен бірі біреумен тағы сондайлар.

Бүтін ноталар және оған сәйкес тыныс белгілері: №4(1)

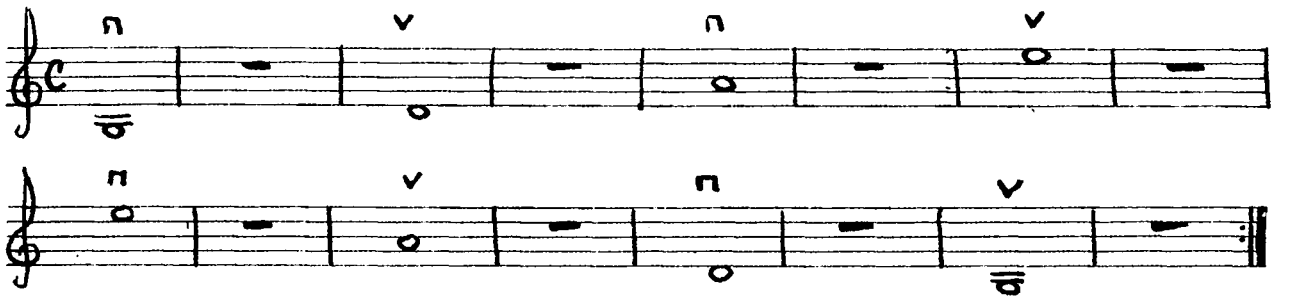

Жарты ноталар және оған сәйкес тыныс белгілері: №4(2,3)

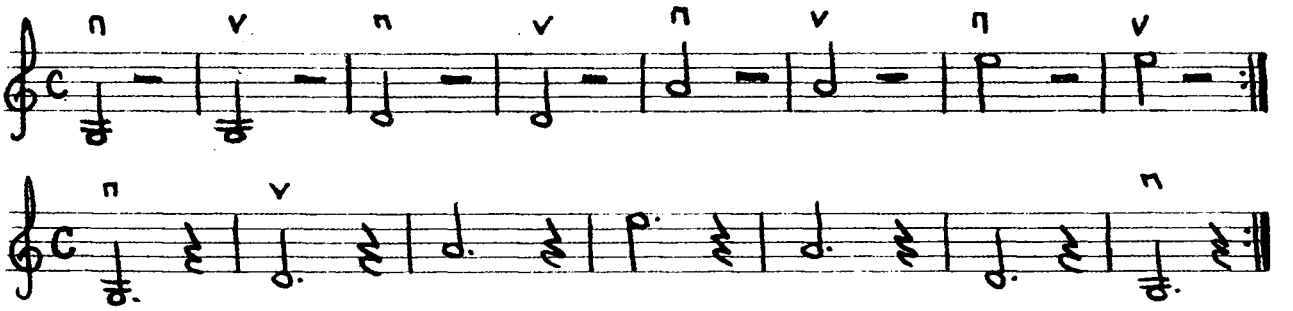

Ширек ноталар және оған сәйкес тыныс белгілері: №4(4,5)

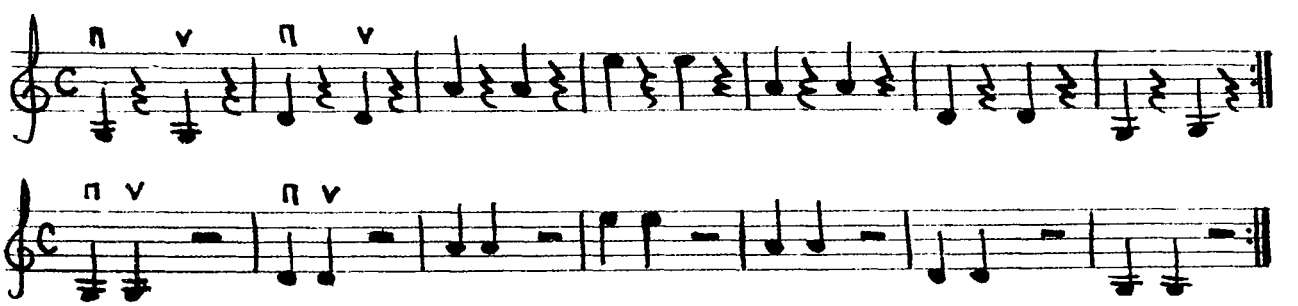

Сегіздік ноталар және оған сәйкес тыныс белгілері: №4(6,7)

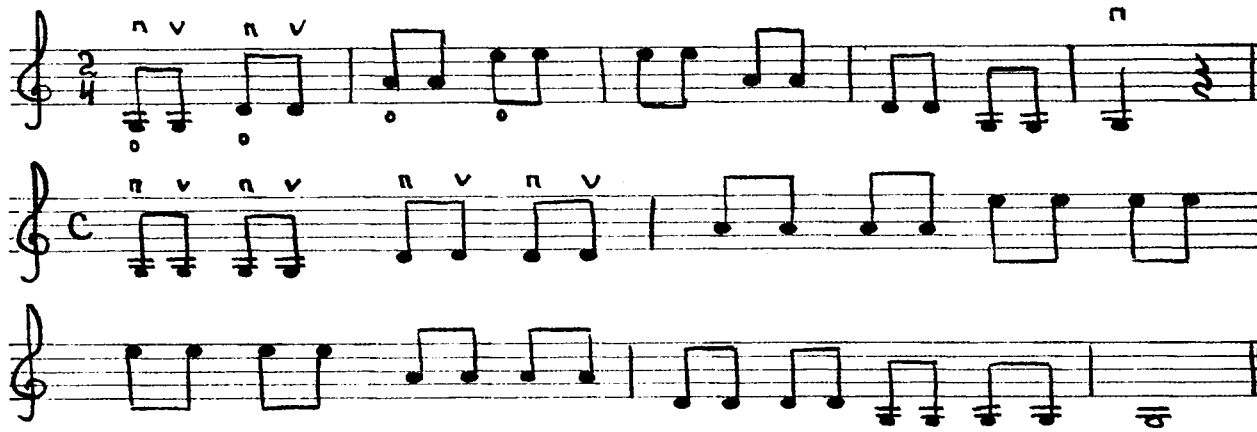

Бір ішектен екіншісіне ауысу

Ысқышты ішектен ішекке ауыстырып ойнаған кезде оң қолдың буынын бос, жұмсақ ұстай отырып, таяқшаға сұқ қол арқылы баса ойнаса, дыбыс бірқалыпты, әрі біркелкі шығады. Ысқышты төменнен жоғары, жоғарыдан төмен жүргізген кезде әрбір жаңа тактінің басын айқынырақ ойнау үшін оң қолдың саусақтары арқылы ішекке қаттырақ басып ойнаған жөн. Ал осы мақсатпен төменгі жаттығуларда әртүрлі штрихтердегі және ұзақтықтардағы ноталар үлгісін пайдалана отырып, ойнау қажет. (Тұтас, жарты, ширек ноталар үлгісімен ойнау әдісіне арналған жаттығулар: (№5 ноталар үлгісі)

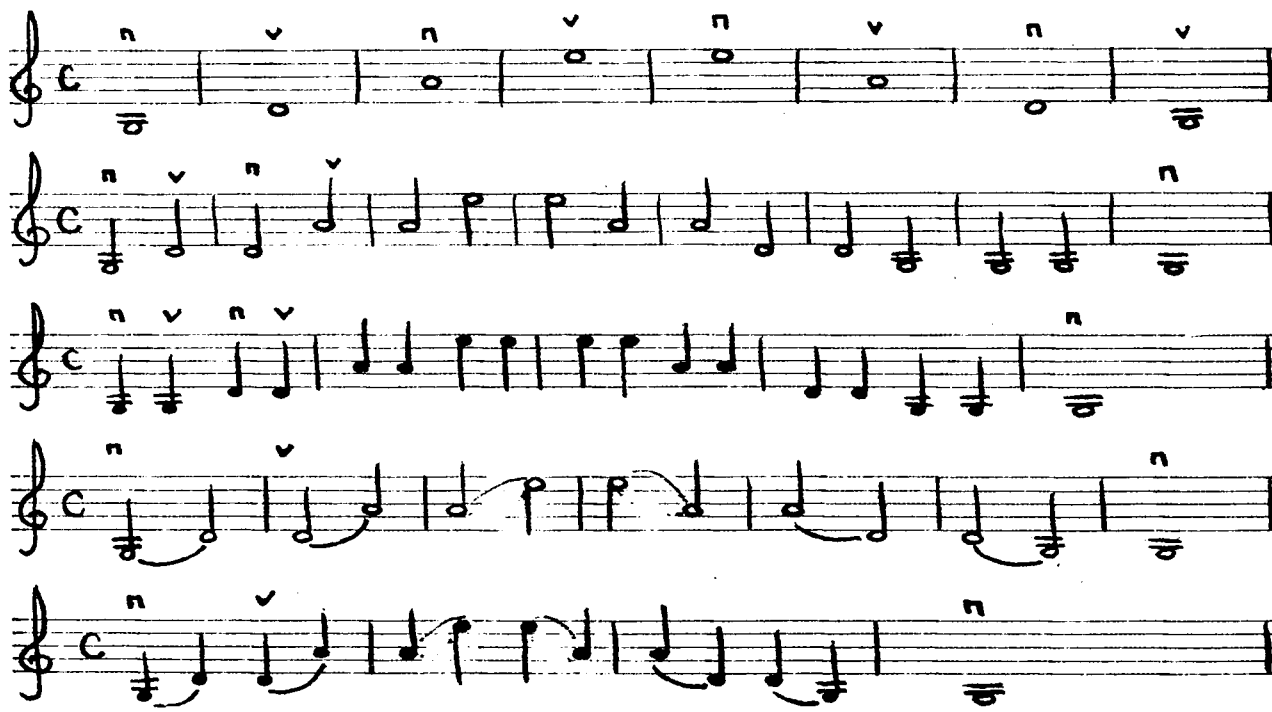

Үйренуші осы жоғарыда айтылған әдістемелік нұсқауларға назарын аудара отырып, ашық ішектерде жақсы дыбыс шығаруға оң қолды бейімдеу керек. Ол үшін ашық ішектерде дыбыс шығарғанда ферматамен ойнаған жөн, себебі жай темпте ойнаған кезде дыбысты жол-жөнекей түзеп ойнауға болады.

Алғашқы қарапайым жаттығуларды күнделікті дайындау керек, демалыс пен дайындық кезеңдерді ұштастыра білу тиянақтылықты қажет етеді.

Айта кететін бір жай, тактідегі ноталарды арнайы бір есеппен, ырғақпен, ойнау, ысқыштың әр бөлігін дұрыс пайдалана білу, бірте-бірте жаттығу арқылы шыңдала түседі.

Мысалы, алғашқы үйрену кезеңінде ысқышты бүтіндей пайдаланса қ, бірер жаттығудан соң ысқыштың төменгі, ортаңғы және жоғарғы бөлігінде дұрыс ойнаған жөн. Ысқыштың әр бөлігін дұрыс пайдаланып, оң қол мен сол қолдың саусақтары мен буындары еркін бүгіліп-жазылып тұруы аса қажет. Осы айтылған шарттар естен шықпауы керек.

Ескерте кететін бір жай, республикамыздың көптеген музыка мектептерінде, мәдени-ағарту училищелерінде оқитын қобызшылардың ысқышты ұстайтын оң қолдарының қою жолдары (постановкасы) көбінесе дұрыс қойылмады. Саусақтары мен буындары сіресіп тұрады, еркін бүгіліп-жазылып тұрмайды. Бұндай "қатты" қолмен ойнау кейін техникалық шығармаларды орындауда қиындыққа әкеп соғады. Әрі дыбыс сапасына кедергі болады. Сондықтан да оң қолдың постановкасына аса көңіл бөлген жөн, себебі дыбыстың әрі жұмсақ, әрі әуенді болуы және тез ойналатын шығармаларда оң қолдың буындарының еркін қимылдауы осы бастапқы үйрену кезеңіне тікелей байланысты.

Қобыз ішектерінде сол қол саусақтарының орналасуы

(Бірінші позиция)

Қобызда ойнаған кезде біз сол қолдың төрт саусағын пайдаланамыз, әр саусақтың өз нөмірі бар. Мысалы, 4-ші "соль" ішегінде, "соль" нотасы ашық ішек болса, 1-ші сұқ саусақпен "ля" нотасын, 2-ші ортаңғы саусақпен "си" нотасын, 3-ші аты жоқ саусақпен "до" нотасын, 4-ші шынашақпен "ре" нотасын аламыз. Нотаның астына немесе үстіне қойылатын цифрлар осы ноталарды қай саусақпен ойнайтынын көрсетеді. Бас бармақ қобыз мойнының артқы жағында еркін жылжып тұруы керек. Сол қол саусақтарының буынын қатайтпай бос ұстаған жөн.
Саусақтарды 4-ші "соль" ішегінде орналасуы: (нота №6)

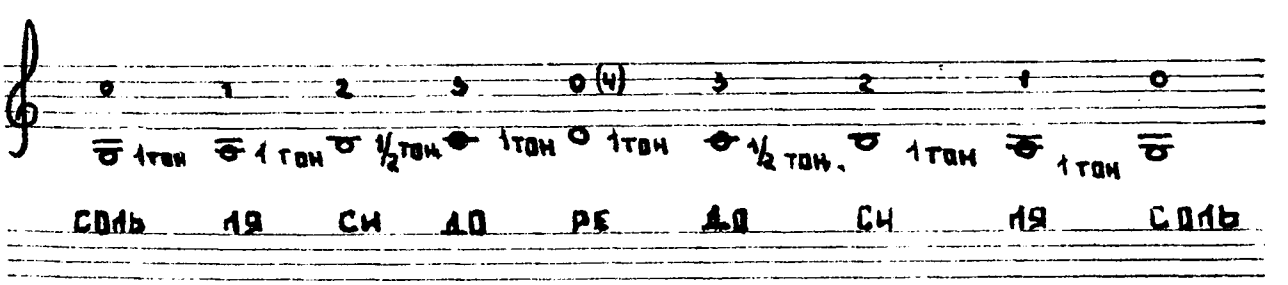

Алдын ала қобызсыз мынандай жаттығу жасауға болады. Үстел немесе пианинонын қақпағының үстіне, тіптен оң қолдың үстіңгі жағына сол қол саусақтарының арасын жобалап 1 тон 1/2 тон (жарты тон) 1 тон етіп ұстап, немесе төмендегі №7 схемадағыдай етіп орналастыруға болады:

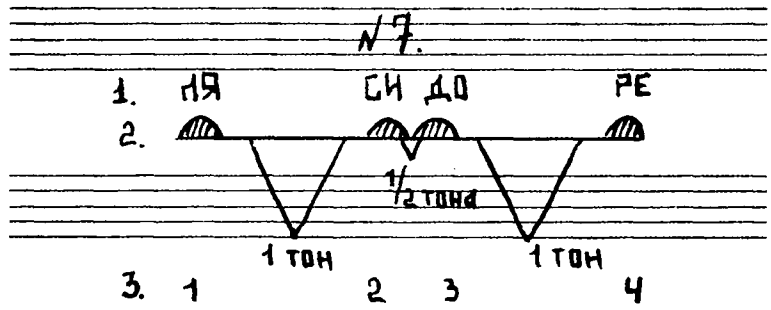

1. Ноталар аты
2. Дыбыстар арасындағы қашықтық
3. Саусақ алмастыру

Ашық ішектердің ноталарын (0) нольмен белгілеу керек.

Сол қол саусақтары осындай арақашықтыққа бейімделеді, үйренеді, бірақ саусақтар қатаймау үшін, буынды жұмсақ, еркін ұстау керек.
"Соль" ішегіндегі ноталарға арналған жаттығу: (№8) нота

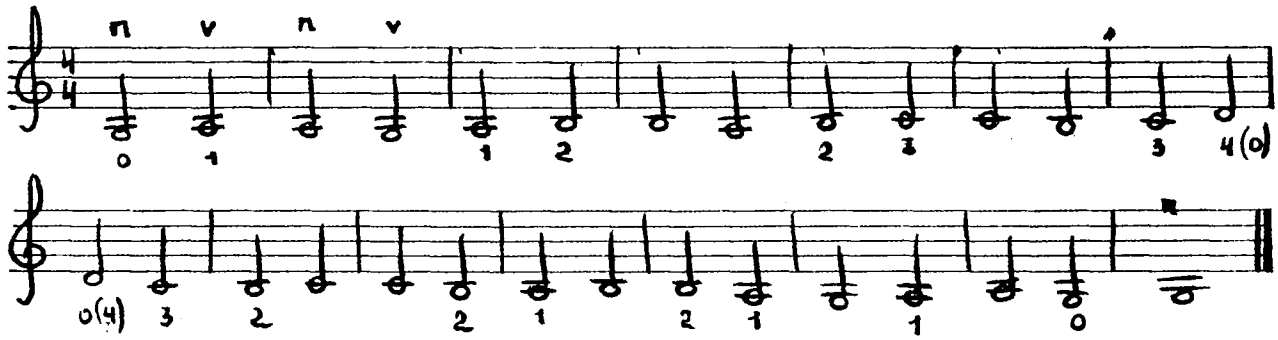

Саусақтардың 3-ші "Ре" ішегіндегі орналасуы "соль" ішегіндегідей, тек ноталардың аты өзгереді, оған мынау төменгі "Ре" ішегіндегі ноталарды жаттығып үйрену қажет: (№9 нота)

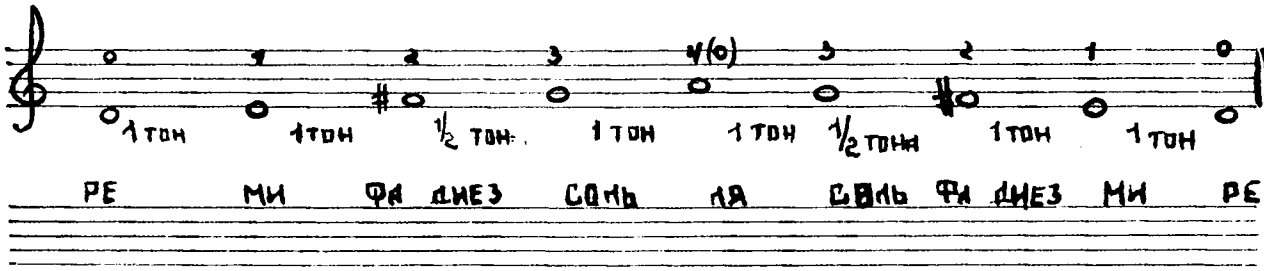

Төмендегі суретте “Ре”ішегіндегі ноталардың кестесі берілген. Бұндағы ең қажет нәрсе, дыбыстар арасындағы қашықтық, ал оны схема арқылы оңай түсінуге болады: (№10 нота)

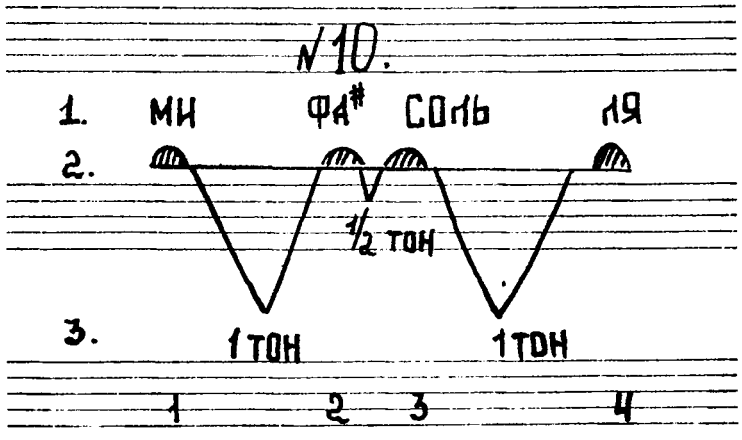

“Ре” ішегіндегі ноталарды жаттығып үйрену: (№11 нота)

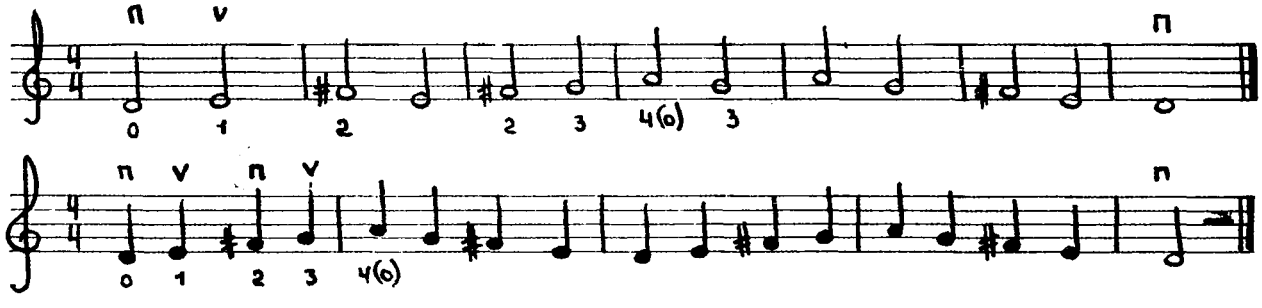

“Соль” ішегіндегі 4-ші саусақпен алынған “Ре” нотасы, ашық “Ре” ішегімен бірдей дыбыс беруге тиіс. Мәселен: (№12 нота)

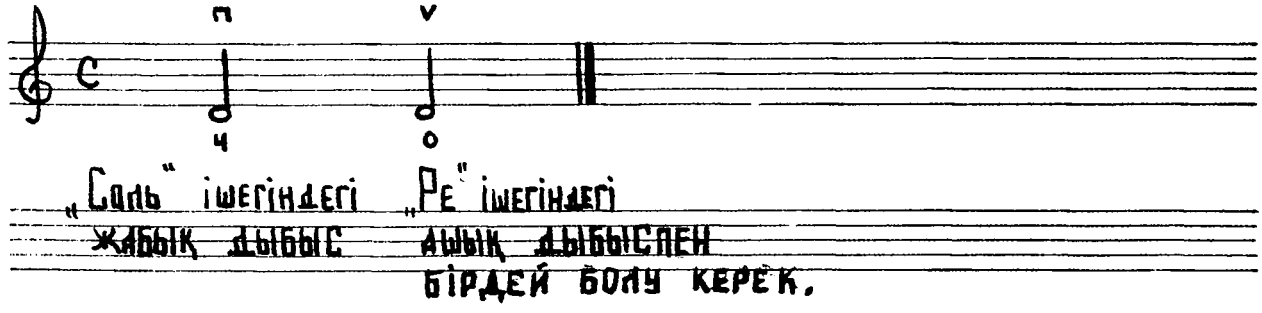

"Соль" және "Ре" ішегіндегі ноталарды үйренуге арналған жаттығу: (№13 нота.)

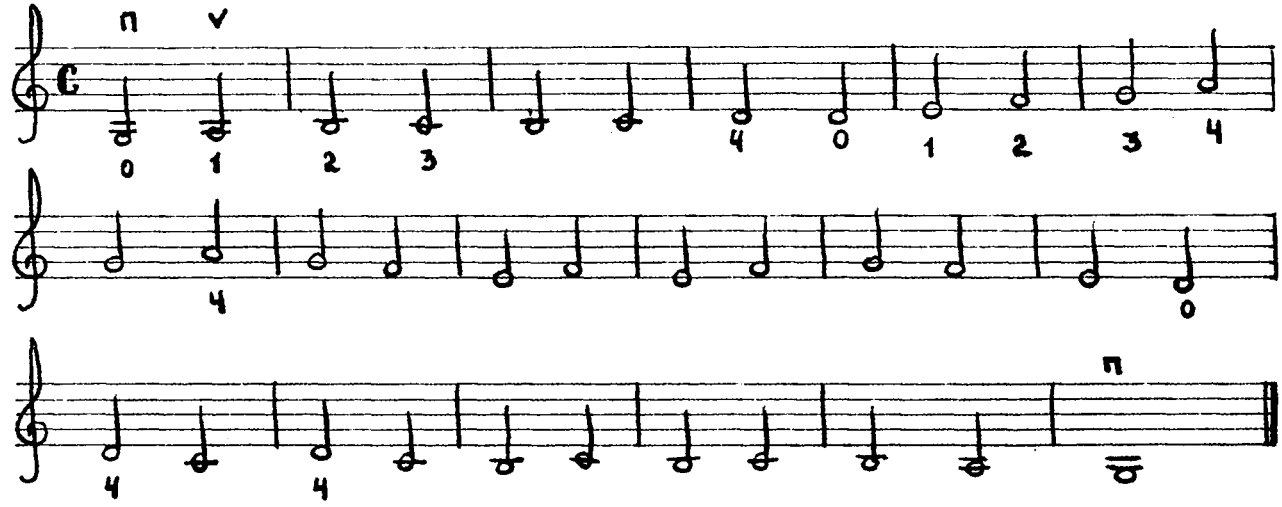

Саусақтардың 2-ші "ля" ішегіндегі орналасуы: (№14 нота.)

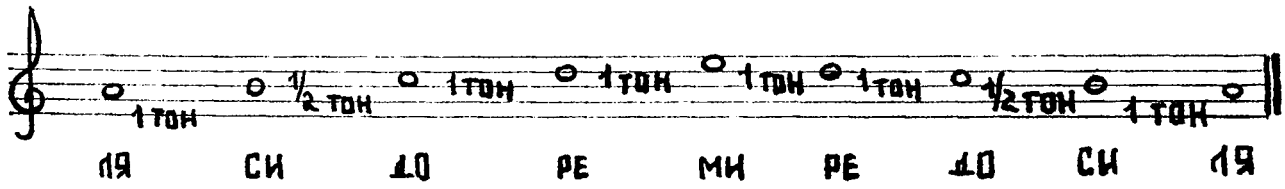

"Ля" ішегіндегі ноталар схемасы: (№15 сурет-нота.)

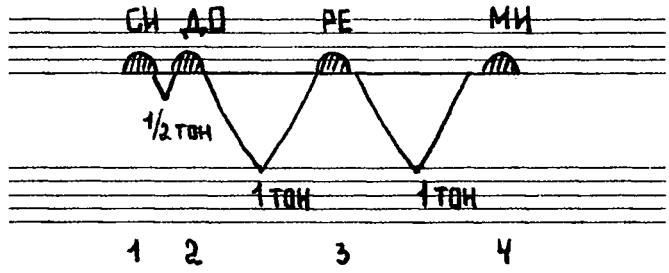

"Ля" ішіндегі ноталарды жаттығып үйрену: (№16 нота.)

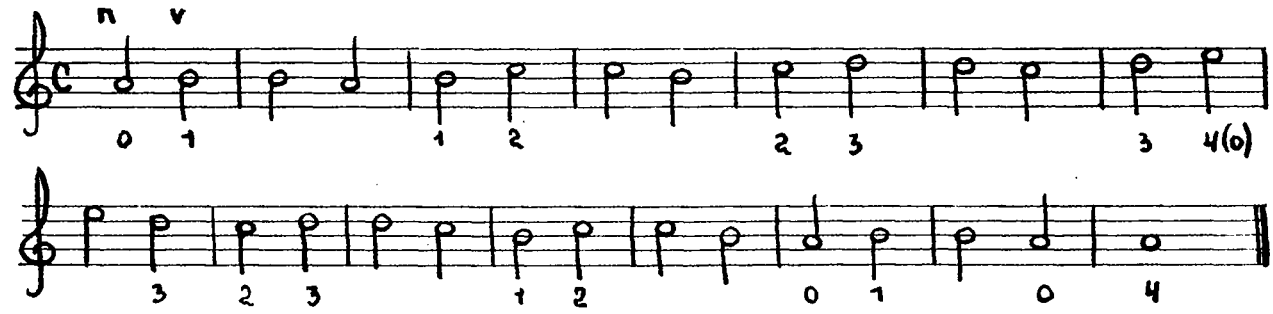

“Ми” ішіндегі саусақтардың орналасуы:

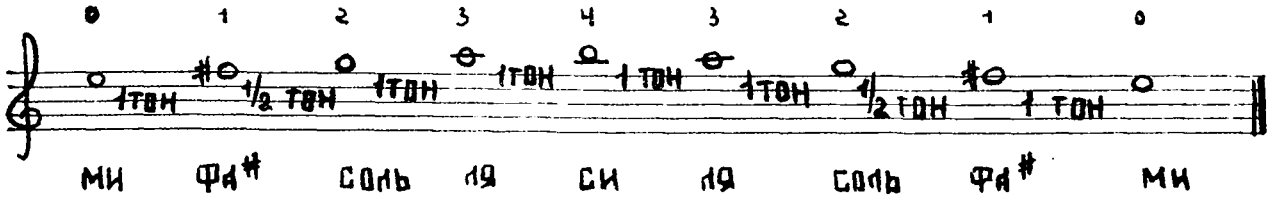

“Ми” ішегіндегі ноталар кестесі: (№18 нота.)

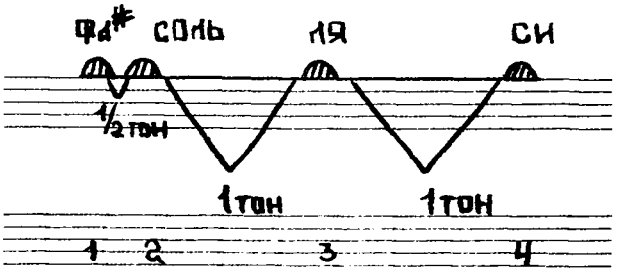

“Ми” ішегіндегі жаттығу:

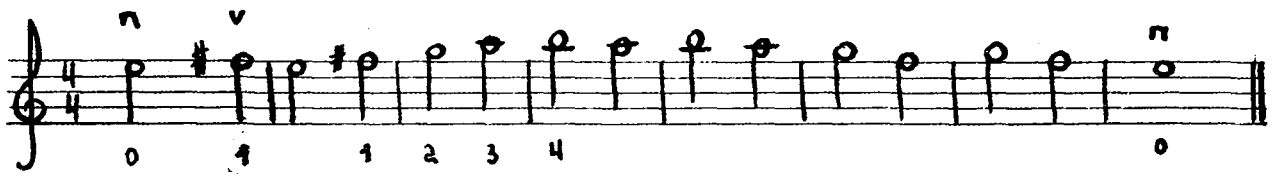

“Соль”, “Ре”, “Ля”, “Ми” — ішектерінде ойнауға бейімделген жаттығу: (№19 нота.)
Оқушы қобыздың төрт ішегінде саусақтардың орналасуын игергеннен кейін үйренуді

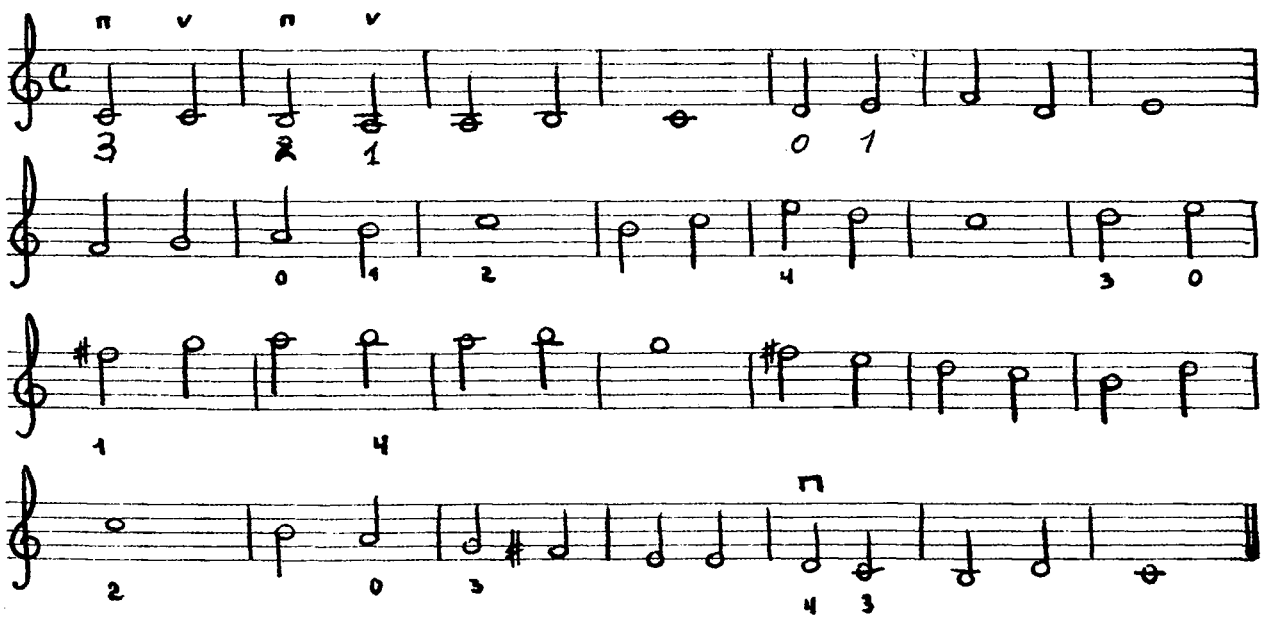

"соль" мажорлы гамма мысалынан бастаған жөн. (Пайдалы.) Осы жағдайда "соль" мажордың ыңғайлы болатыны сол, ол ойын кезінде қобыздың барлық төрт ішегін кіші октавадағы "сольға" дейін толық қамтиды.

Ысқышты жүргізудегі түр ерекшелігі *(штрихтер)*

Одан әрі кез келген гаммаларды ойнау кезінде штрих варианттарының әртүрлі ұзақтығын, түр ерекшелігін пайдалануға болады. Біз штрих деп ысқыш қозғалысының әртүрлі тәсілдерін атаймыз. Ал осы ысқыштың түр ерекшелігінің (штрихының) арқасында музыкалық шығармалардың қасиеті молая, әсерлене түседі. Көбірек қолданылатын штрихтар мыналар:

1. Деташе — ысқыштың кең, жай қозғалысы. Осы штрихты белгілеу үшін ноталардың үстіне немесе астына сызықша қойылады: №21

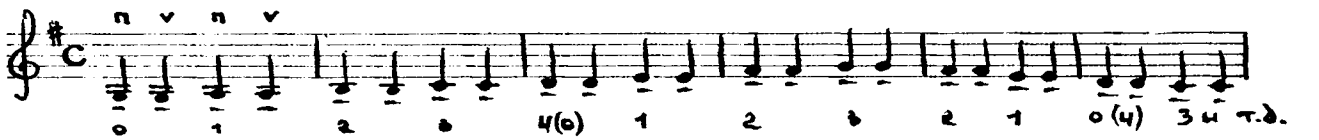

2. Легато — екі немесе бұдан да көп дыбыстардың ысқыштың бір бағыттағы қозғалысына байланысты жеңіл үндесуі: (№22)

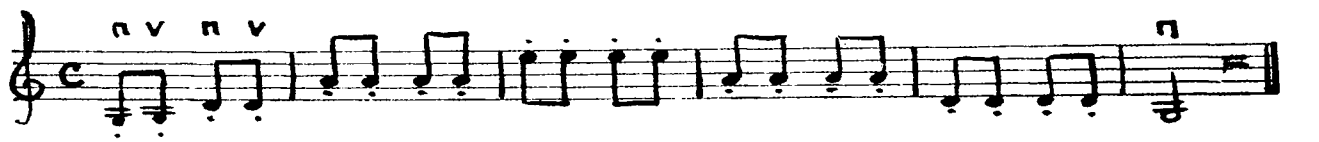

3. Стаккато — ноталардың үстінде немесе астында нүкте түрса, бұл дыбыстарды (ноталарды) қысқа, үздік-үздік ойнау керек: (№23)

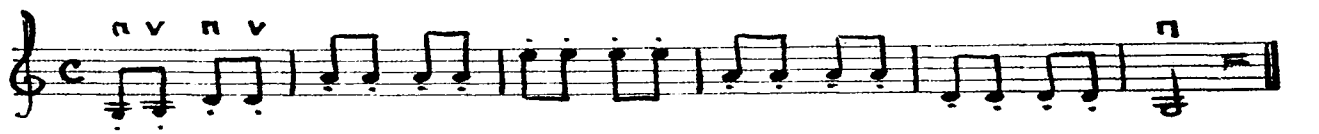

4. Ысқыштың бір бағытында үзіліспен екі нотадан ойнау қажет: (№24)

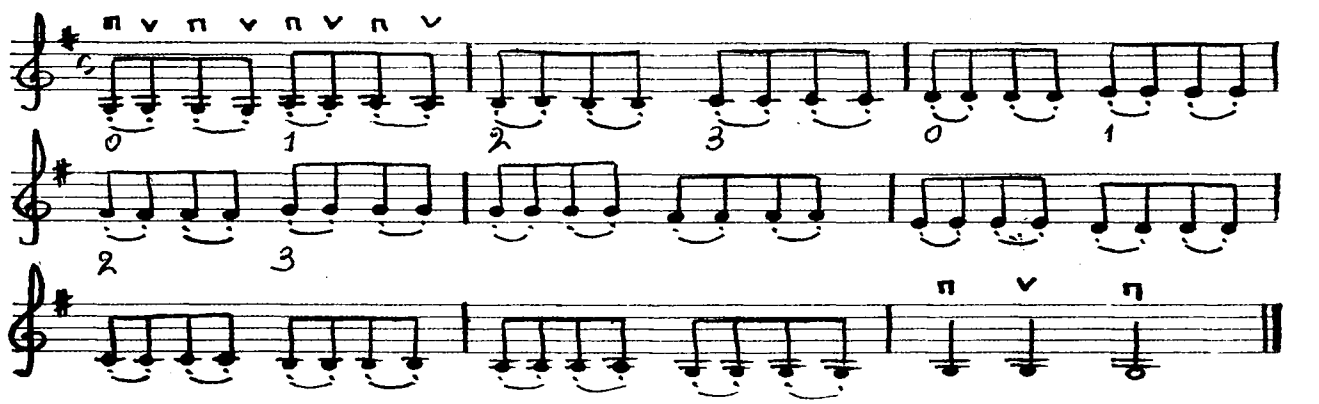

Екі октавадағы соль-мажор гаммасын әртүрлі ноталар белгісімен ойнау

Бүтін ноталар

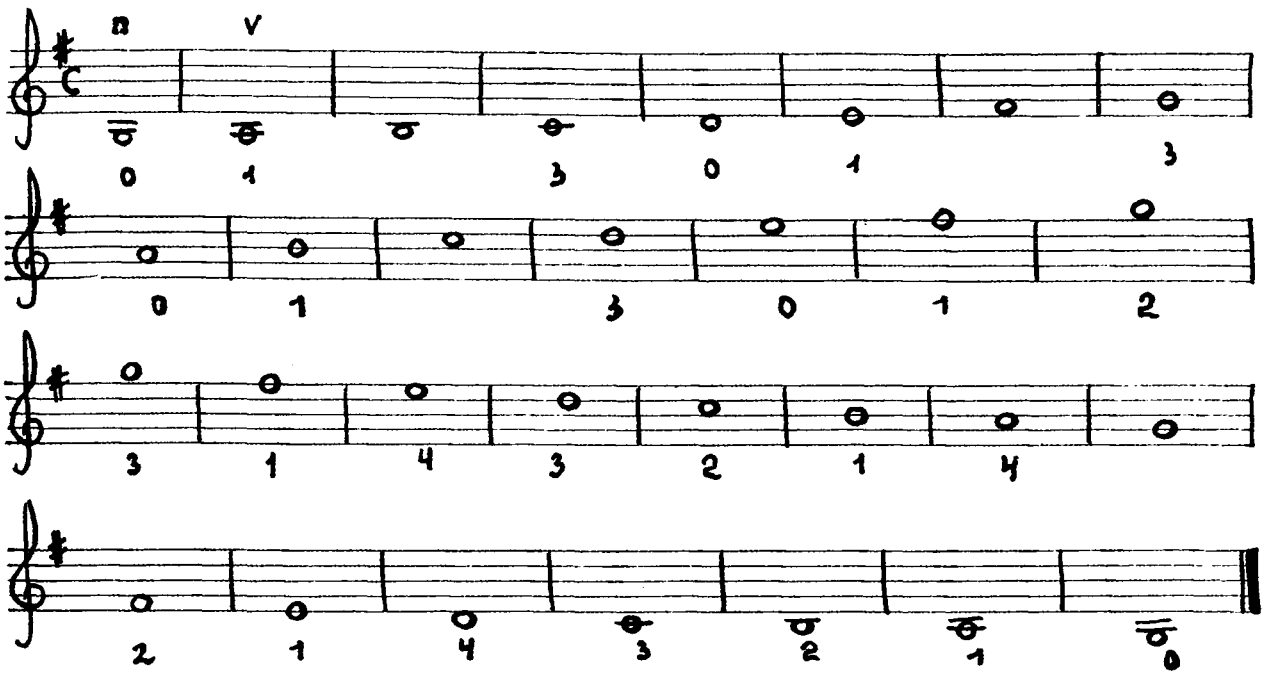

Арпеджио

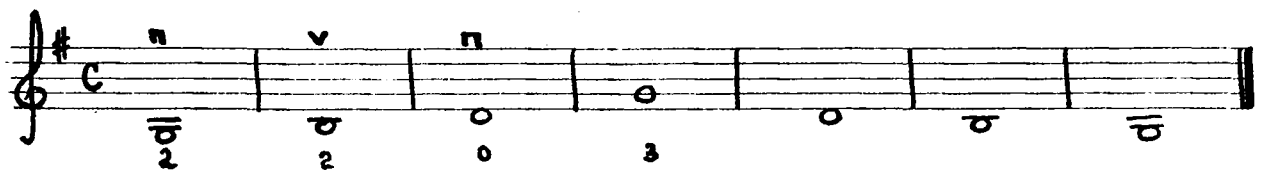

Жарты ноталар

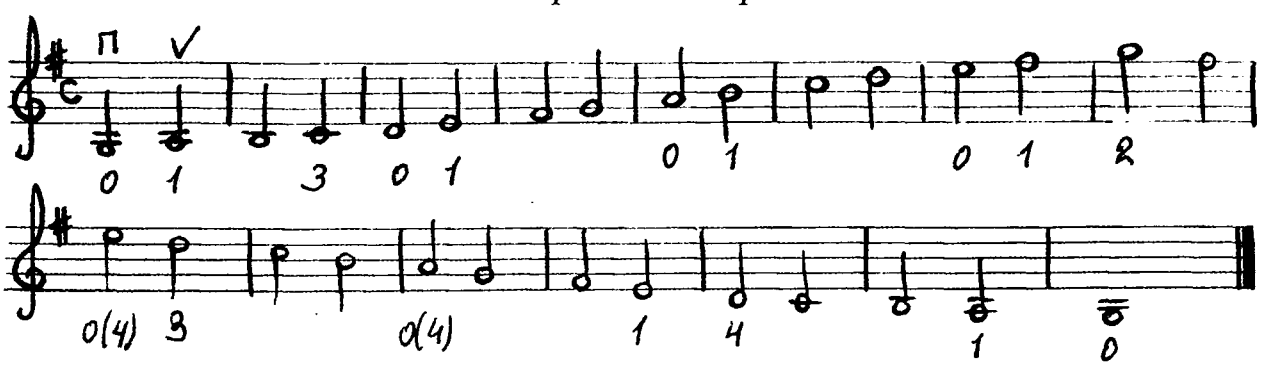

Арпеджио

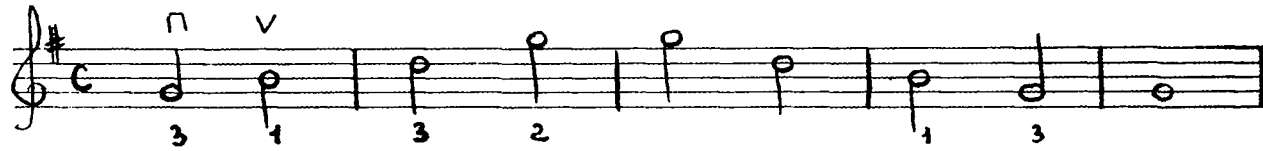

Ширек ноталар

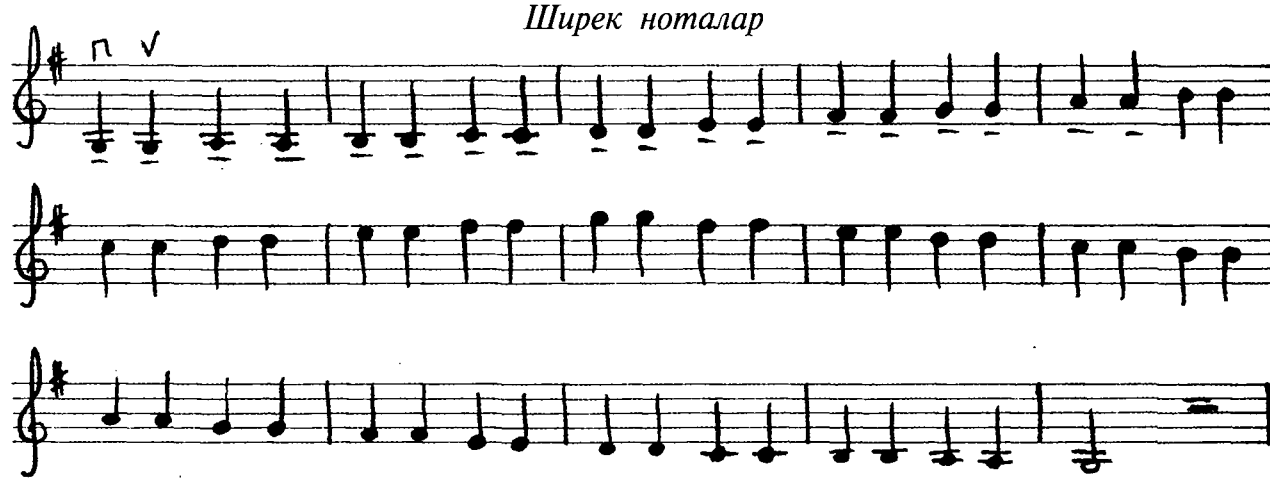

Арпеджио

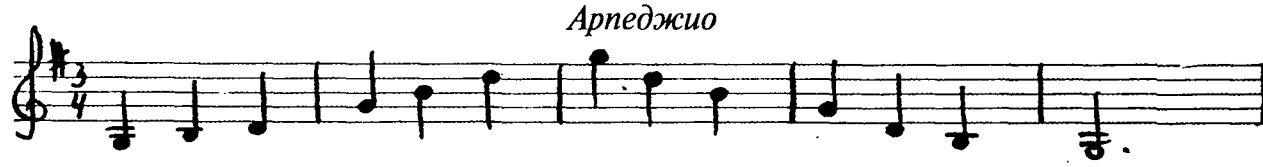

Сегіздік ноталар. Ысқыштың төменгі, ортаңғы және жоғарғы бөліктерін дұрыс пайдаланып, арнайы бір есеппен ойлауды көрсететін жаттығулар:

Сегіздік ноталар

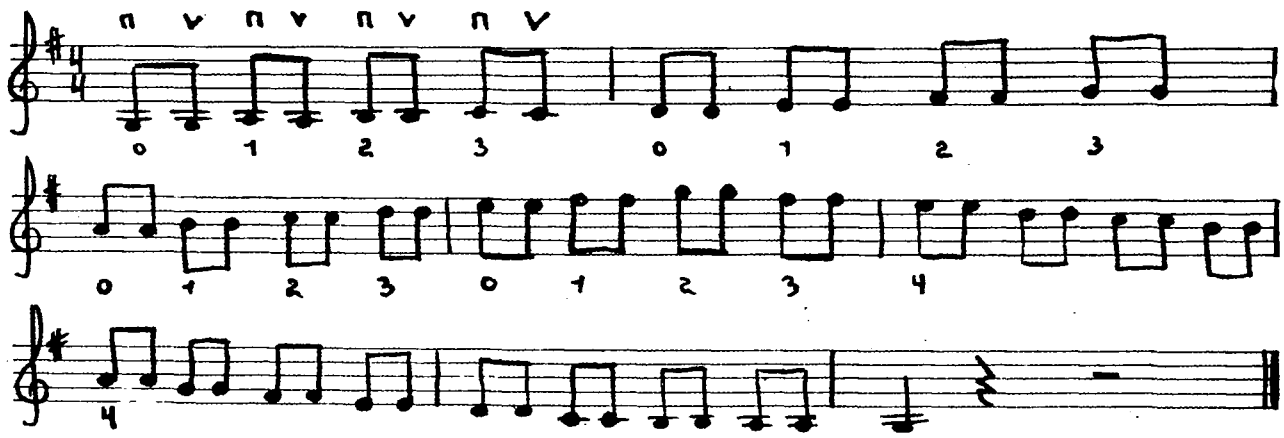

Арпеджио

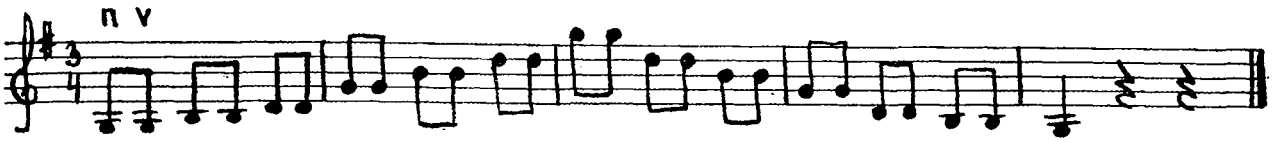

Оналтылық ноталар

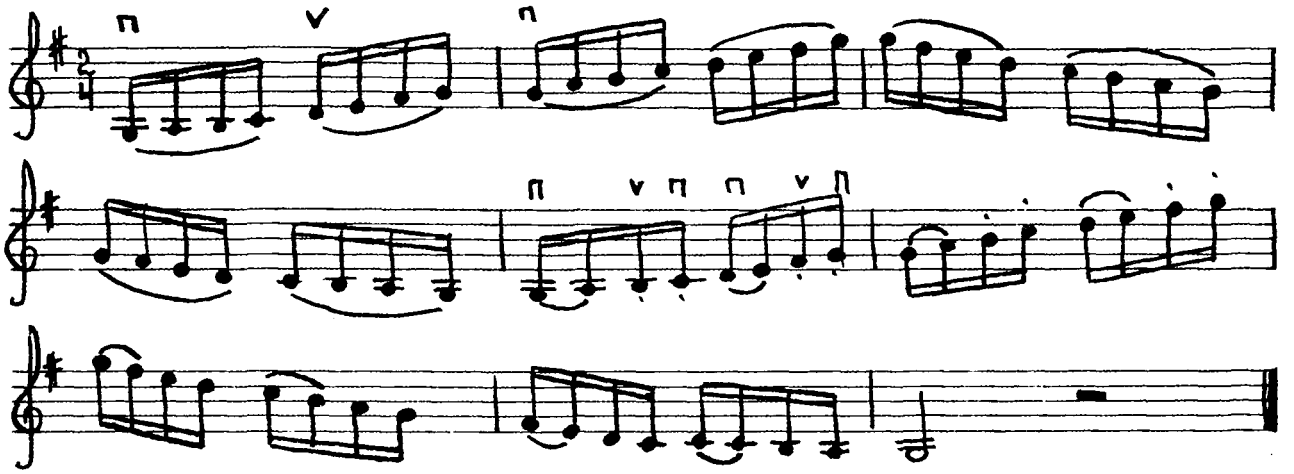

Мажорлы және минорлы гаммалар. Арпеджио.

До мажор

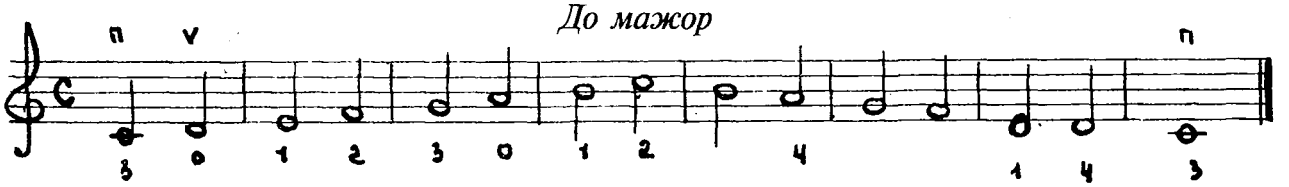

Арпеджио

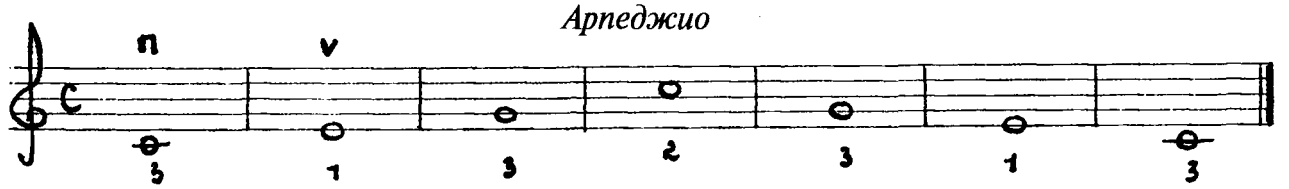

Ля-минор

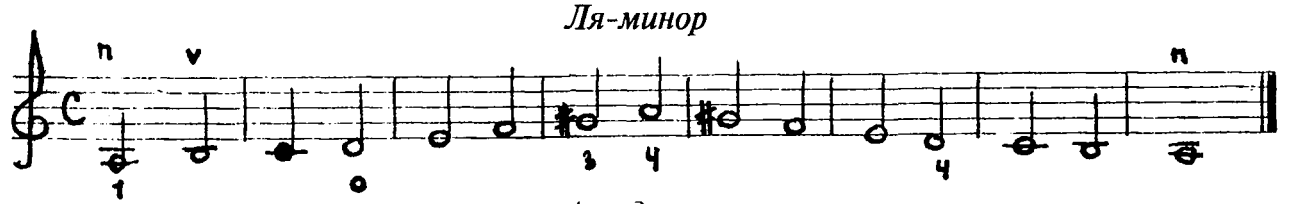

Арпеджио

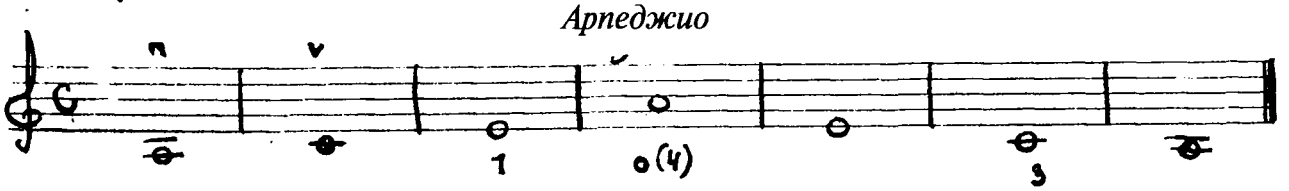

Ре-мажор

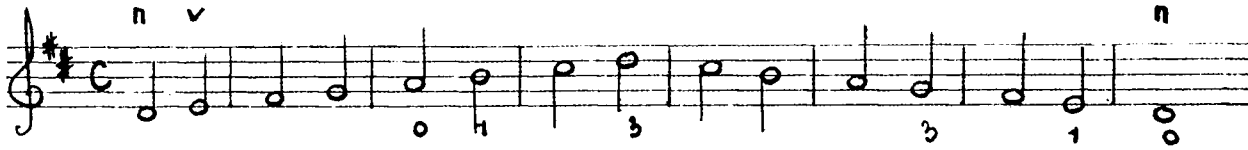

Арпеджио

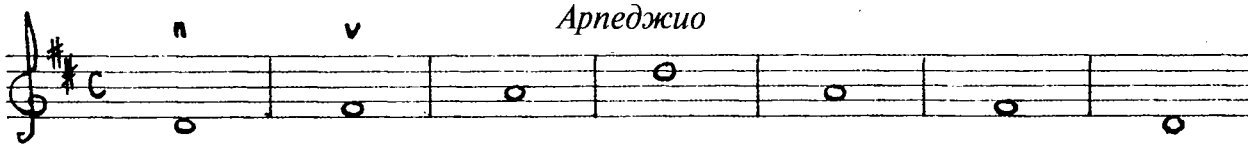

Си-минор

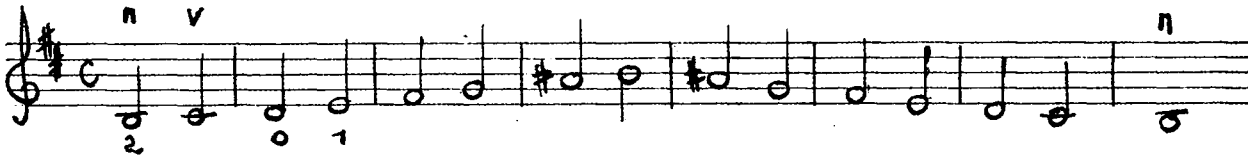

Арпеджио

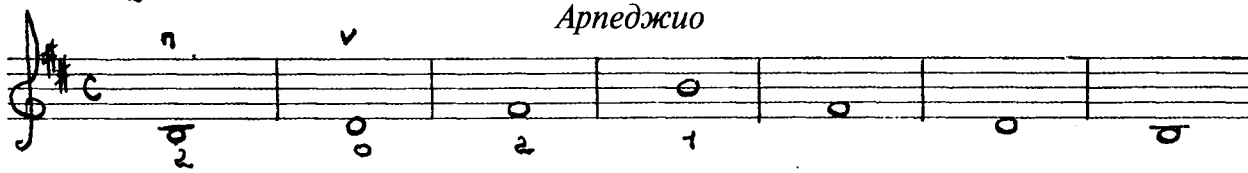

Ля-мажор гаммасын екі октавада ойнау

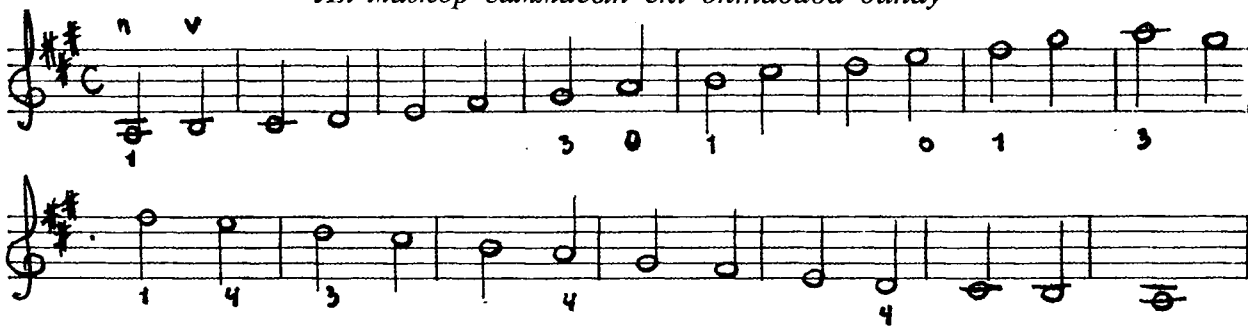

Арпеджио

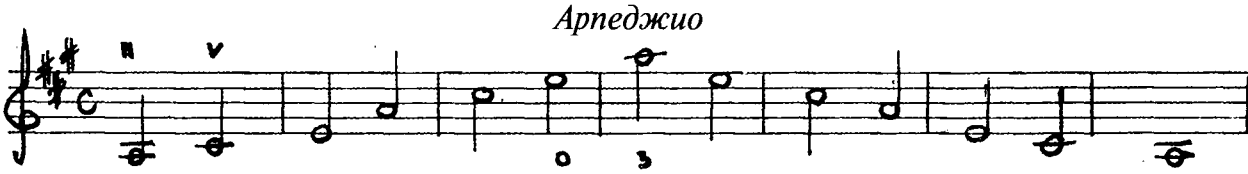

Фа-мажор

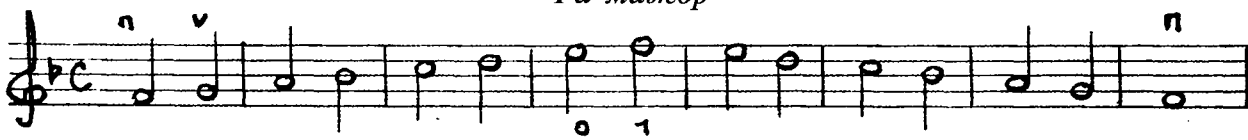

Арпеджио

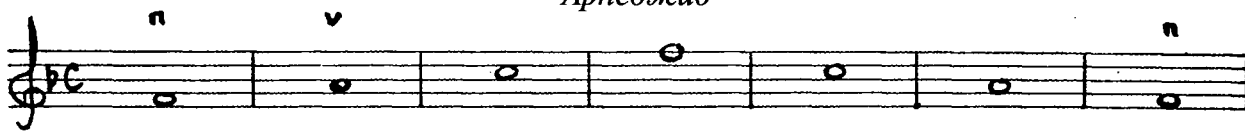

Ре-минор

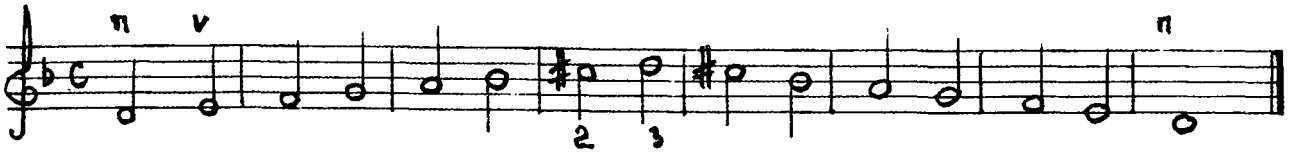

Арпеджио

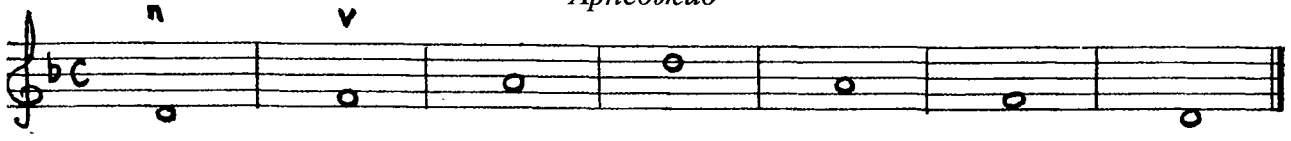

Cиb-мажор

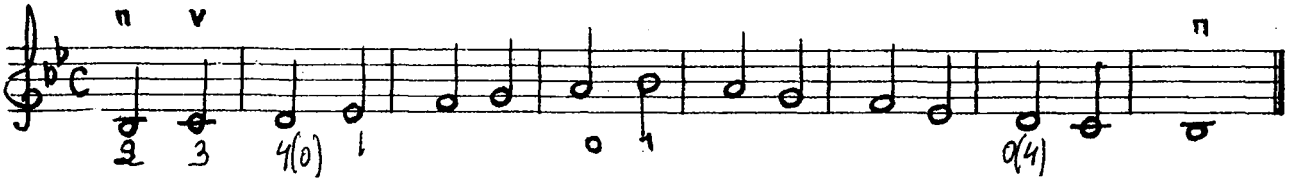

Арпеджио

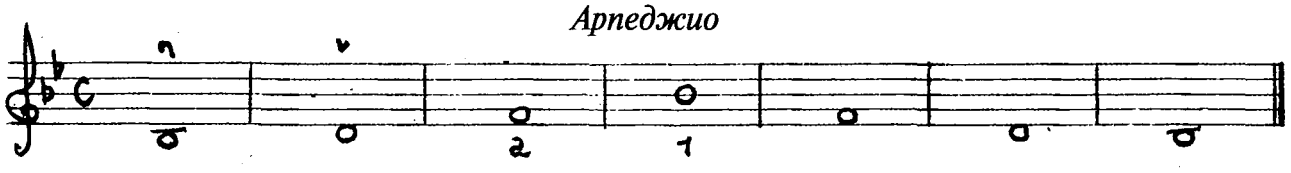

Соль-минор

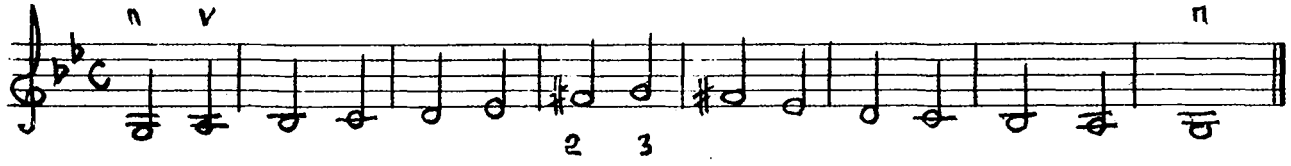

Арпеджио

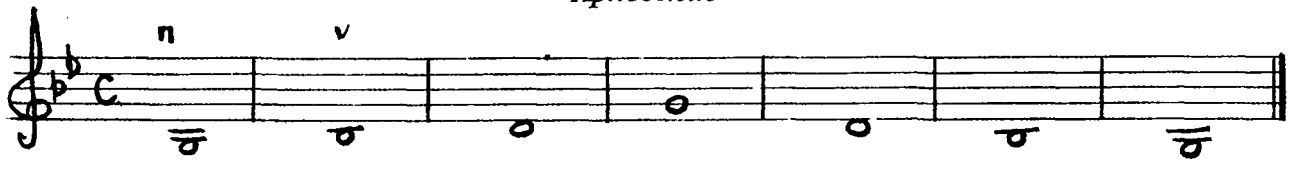

ЖЕҢІЛ ЭТЮДТАР

Асықпай

И.Коган

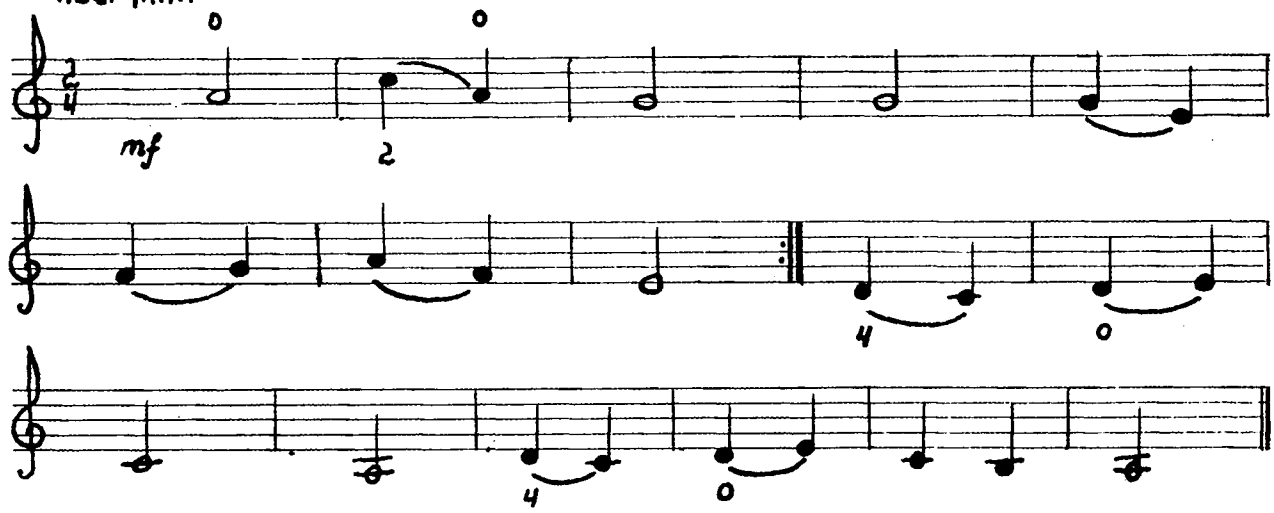

Г.Фресечко

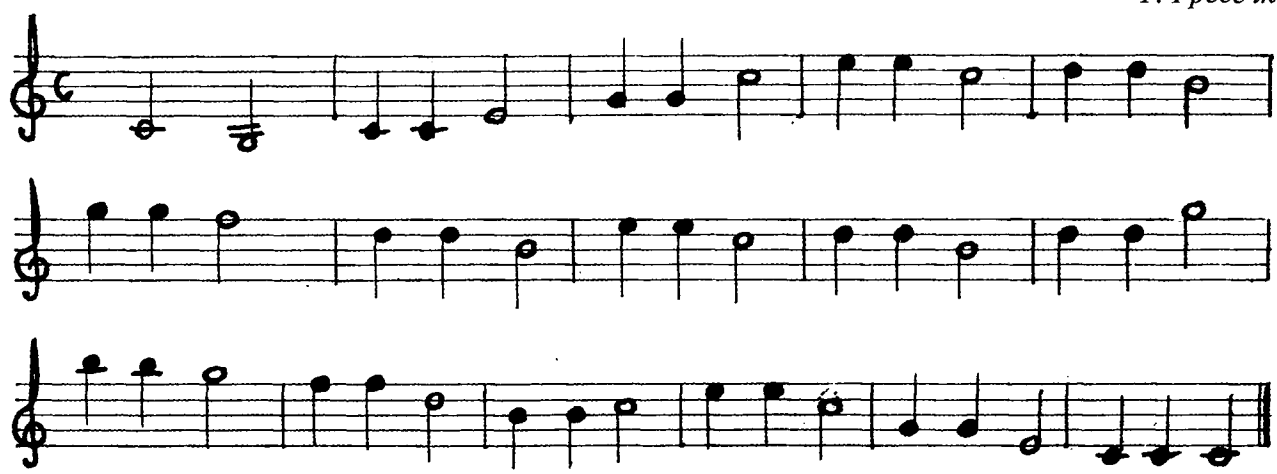

И.Коган

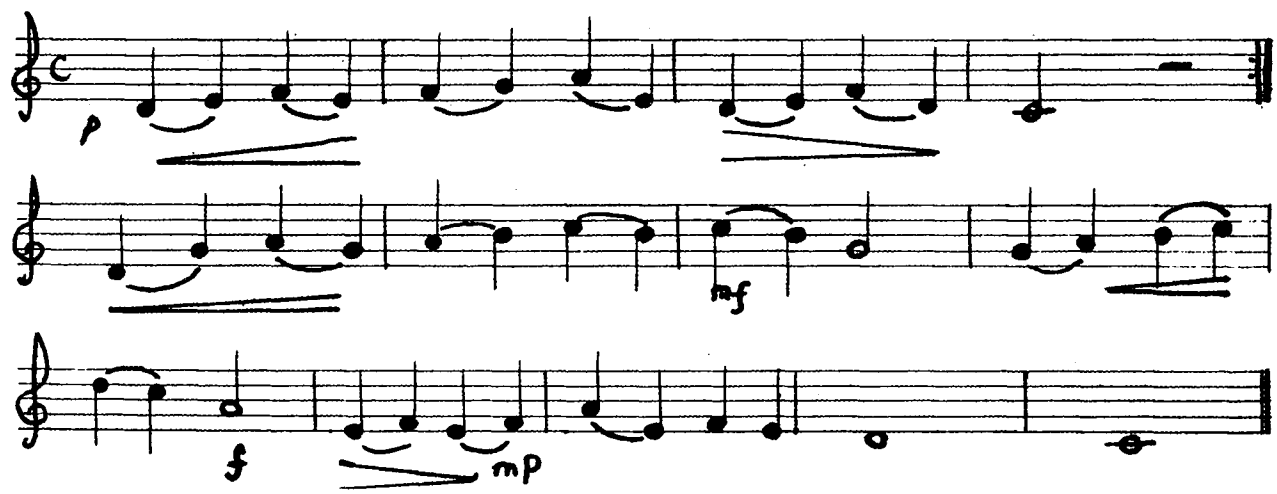

Н. Бакланова

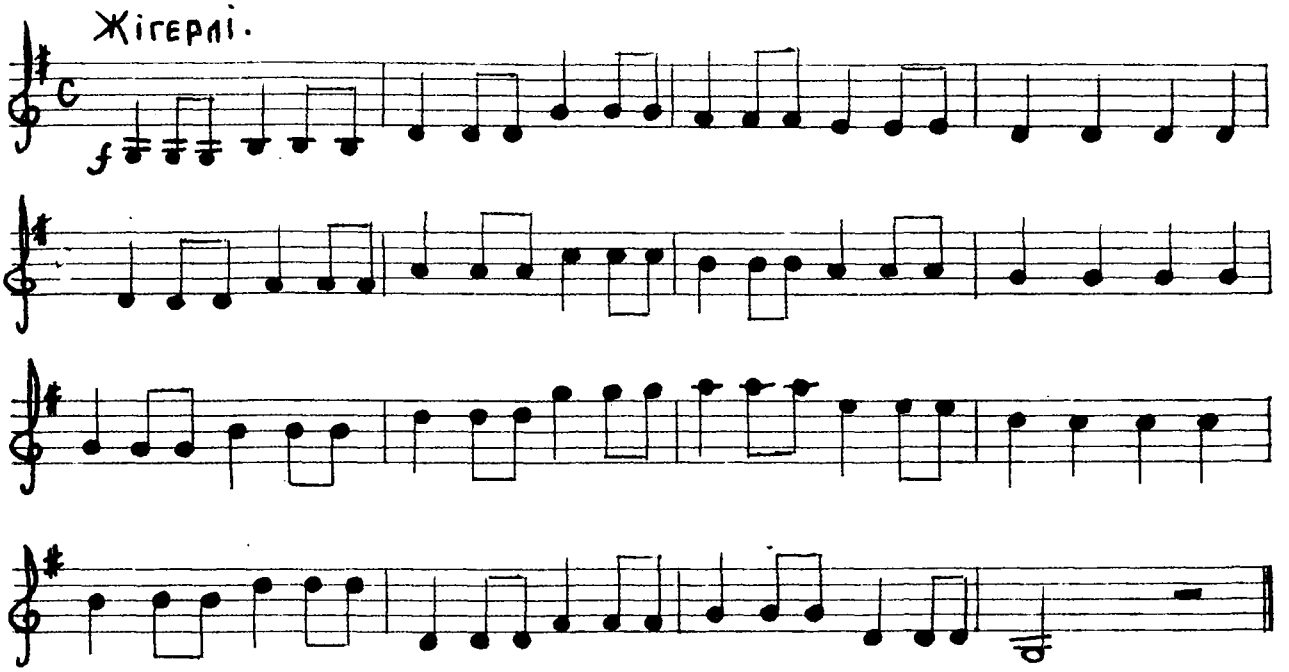

Е. Гнесина

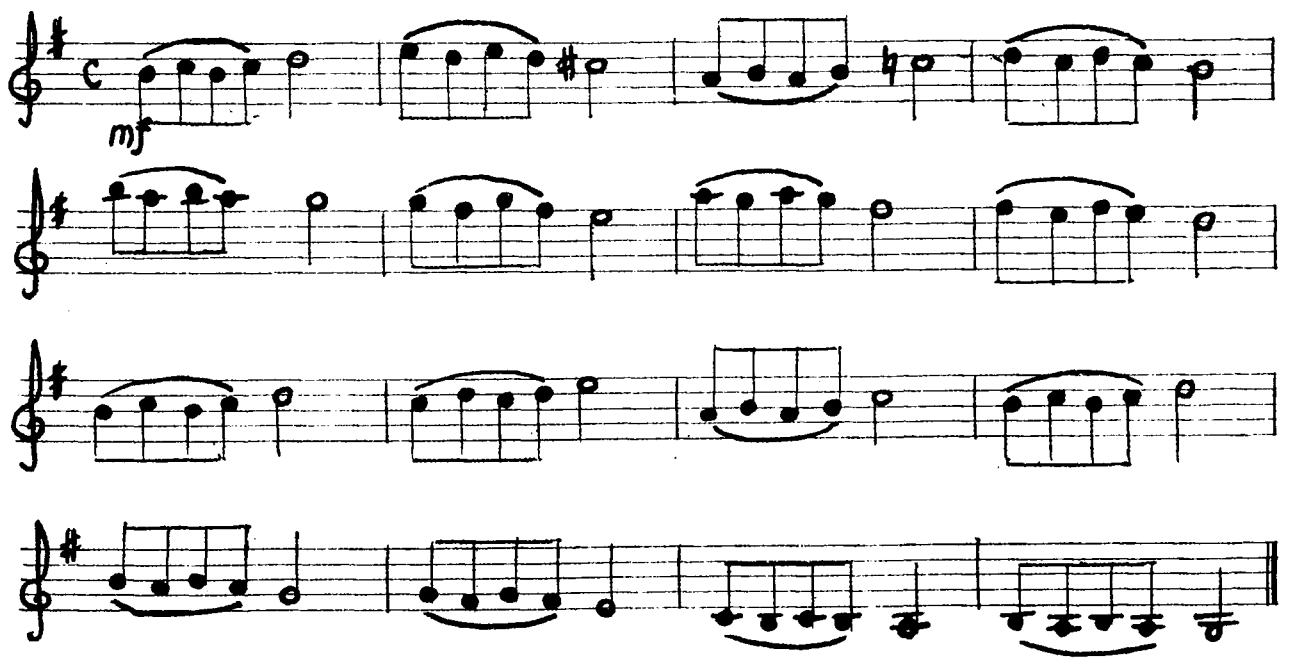

“Елімай”

Халық әні

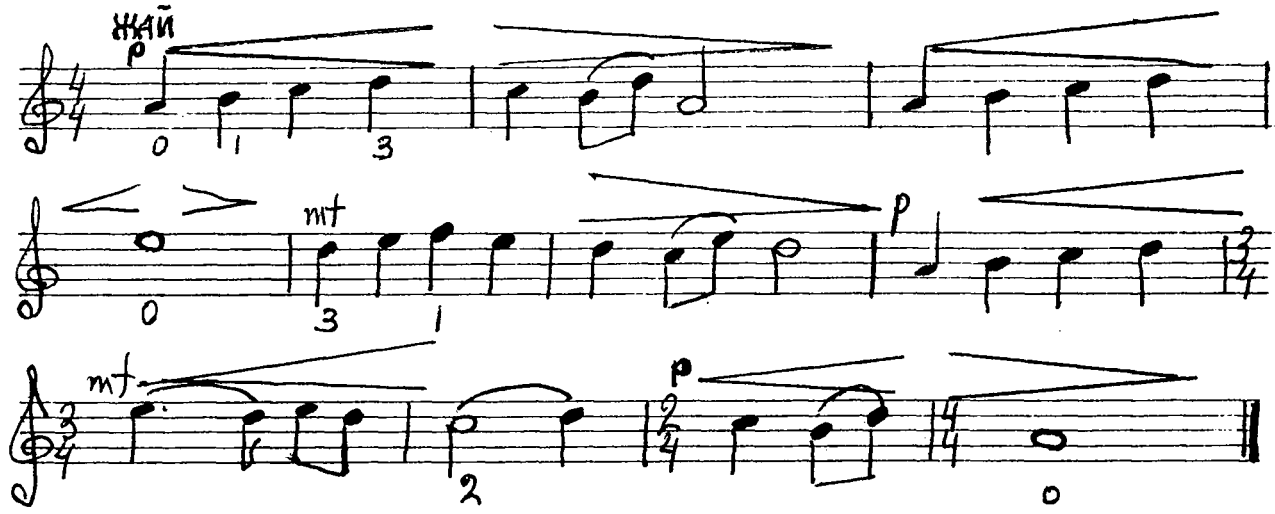

“Ақдариға”

Халық әні

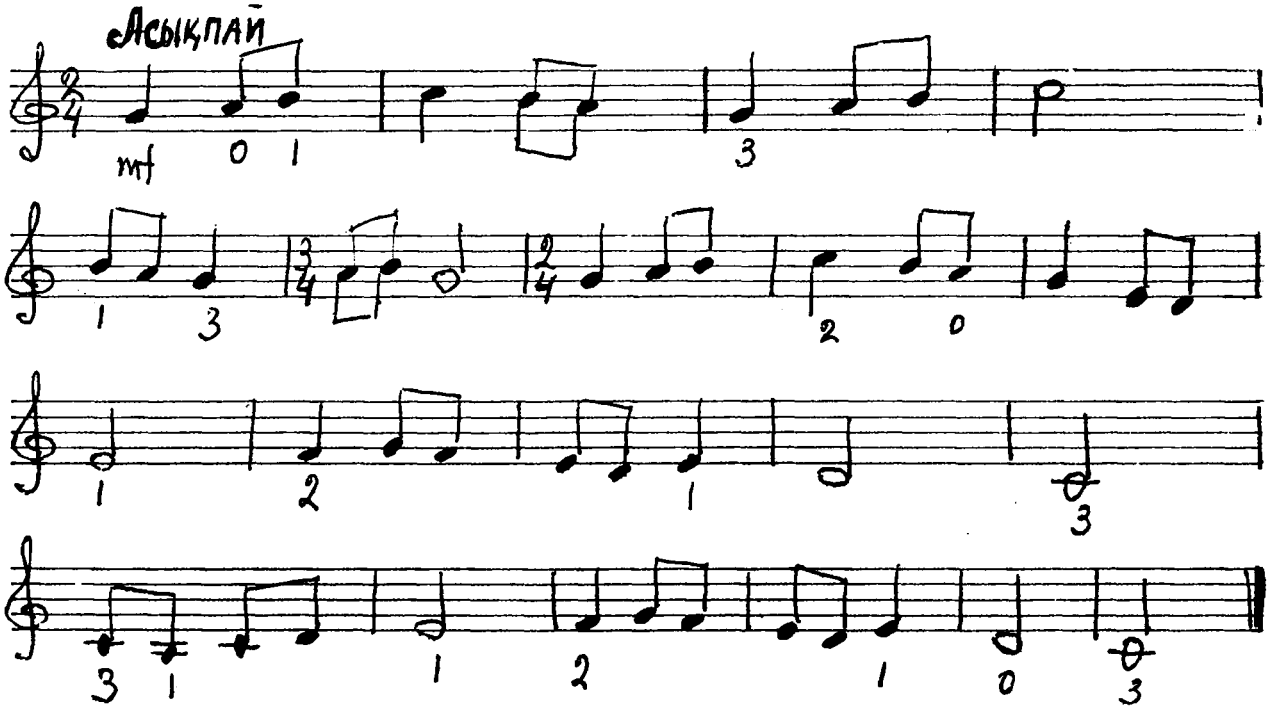

І-ші бөлімнің ноталар үлгісі

№1 — ноталар үлгісі. Қобыздың құлақ күйін (стройын) келтіретін төрт ішектің ноталар сызығына жазылуы.

№2 — ноталар үлгісі. Қобыздың төрт ішегінің жұмыс диапазоны.

№3 — ноталар үлгісі. Фермата белгісімен созылып ойнау. 1-ші жаттығулар. (1—7 жаттығулар.)

№4 — ноталар үлгісі. Ноталар арасындағы тыныс белгілері. (Паузалар.)

2-ші жаттығулар. (1—5 жаттығулар.)

№5 — ноталар үлгісі. Әртүрлі штрихтердегі және ұзақтықтардағы ноталар үлгісін пайдалануға арналған жаттығулар.

№6 — ноталар үлгісі. Сол қол саусақтарының 4-ші "соль" ішегінде орналасуы.

"Соль" ішегіндегі ноталар схемасы.

№7 — сурет-кесте. "Соль" ішегіндегі ноталарға арналған жаттығу.

№8 — ноталар үлгісі. Саусақтардың 3-ші "Ре" ішегінде орналасуы.

№9 — ноталар үлгісі. "Ре" ішегіндегі ноталардың схемасы.

№10 — сурет-кесте. "Ре" ішегіндегі ноталарды жаттығып үйрену (а, б).

№11 — ноталар үлгісі. "Соль" ішегіндегі 4-ші саусақпен алынған "ре" нотасы ашық "ре" ішегімен бірдей дыбыс беруге тиіс.

№12 — ноталар үлгісі.

№13 — ноталар үлгісі. "Соль" және "Ре" ішегіндегі ноталарды үйренуге арналған жаттығу.

№14 — ноталар үлгісі. Саусақтардың 2-ші "ля" ішегінде орналасуы.

№15 — кесте-сурет. "Ля" ішегіндегі ноталар схемасы.

№16 — ноталар үлгісі. "Ля" ішегінде ноталарды жаттығып, үйрену.

№17 — ноталар үлгісі. 1-ші "Ми" ішегіндегі саусақтардың орналасуы.

№18 — кесте-сурет. "Ми" ішегіндегі ноталар схемасы.

№19 — ноталар үлгісі. "Ми" ішегінде жаттығу.

№20 — ноталар үлгісі. "Соль", "Ре", "Ля", "Ми" ішектерінде ойнауға бейімделген жаттығу.

Ысқышты жүргізудегі қолданылатын штрихтар

№21 — ноталар үлгісі. Деташе — ысқыштың кең, жа қозғалысы.

№22 — ноталар үлгісі. Легато — екі немесе бірнеше дыбыстарды бір бағытта ойнау.

№23 — ноталар үлгісі. Стаккато — ноталардың үстінде немесе астында тұрса, оларды қысқа, үздік-үздік ойнау керек.

№24 — ноталар үлгісі. Ысқыштың бір бағытында үзіліспен екі нотадан ойнау керек.

№25 — ноталар үлгісі. Екі октавадағы соль-мажор гаммасын әртүрлі ноталар белгісімен ойнау.

1) Бүтін ноталар. а) Арпеджио.
2) Жарты ноталар. а) Арпеджио.
3) Ширек ноталар. а) Арпеджио.
4) Сегіздік ноталар. а) Арпеджио.
5) Он алтылық ноталар

Мажорлы және минорлы гаммалар. Арпеджио.

№26 — ноталар үлгісі.	До-мажор	а) Арпеджио
№27 — ноталар үлгісі.	Ля-мажор	а) Арпеджио
№28 — ноталар үлгісі.	Ре-мажор	а) Арпеджио
№29 — ноталар үлгісі.	Си-минор	а) Арпеджио
№30 — ноталар үлгісі.	Ля-мажор гаммасын екі октавада ойнау. а) Арпеджио	
№31 — ноталар үлгісі.	Фа-мажор	а) Арпеджио
№32 — ноталар үлгісі.	Ре-минор	а) Арпеджио
№33 — ноталар үлгісі.	Си-мажор	а) Арпеджио
№34 — ноталар үлгісі.	Соль-минор	а) Арпеджио

ЖЕҢІЛ ЭТЮДТАР

№35-41 ноталар үлгісі

1-ші бөлімнің сурет иллюстрациялары

№1-сурет.	Қобыздың құрылысы және алдыңғы бетінің көрінісі.
№2-сурет.	Аспаптың арқа бетінің көрінісі.
№3-сурет.	Қобыздың бүйірі.
№4-сурет.	Қобыздың жоғарғы шанағына мойын әрі бас бекітіледі.
№5-сурет.	Бастағы төрт құлаққа ішектердің байлануы.
№6-сурет.	Тиек жеткілікті мөлшерде жұмыр болуға тиіс.
№7-сурет.	Ысқыштың негізгі бөлшектері.
№8-сурет-кесте.	Ысқышпен төменнен жоғары, жоғарыдан төмен ойнау.
№9-сурет-кесте.	Ысқыштың төмен жағымен, ортасымен және ұшымен ойнау.
№10-сурет-кесте.	Ысқышты екіге бөліп ойнау.
№11-сурет-кесте.	Ысқышты үшке бөліп ойнау.
№12-сурет-кесте.	Ысқышты төртке бөліп ойнау.
№13-сурет.	Қобызды ойнар алдында, орындықтың алдыңғы жартысына отырып, арқаны тік ұстау қажет.
№14-сурет.	Аспапты екі тізенің арасына қысып ұстайды, қобыздың басы иектің сол жақ астына тіреледі.
№15-сурет.	Оң қолдың үш саусағы ысқыштың таяқшасын орай ұстаса, төртінші саусақ (шынашақ) оның үстіне қойылады.
№16-сурет.	Ысқышты ұстаған оң қолдың саусақтарының ішінен қарағандағы көрініс.
№17-сурет.	Ысқышты ұстаған оң қолдың саусақтарынын бүйірінен қарағандағы көрініс.

АЛҒАШҚЫ ОҚУ ЖЫЛДАРЫНА АРНАЛҒАН ПЬЕСАЛАР

БЕСІК ЖЫРЫ

Т.Захарьина

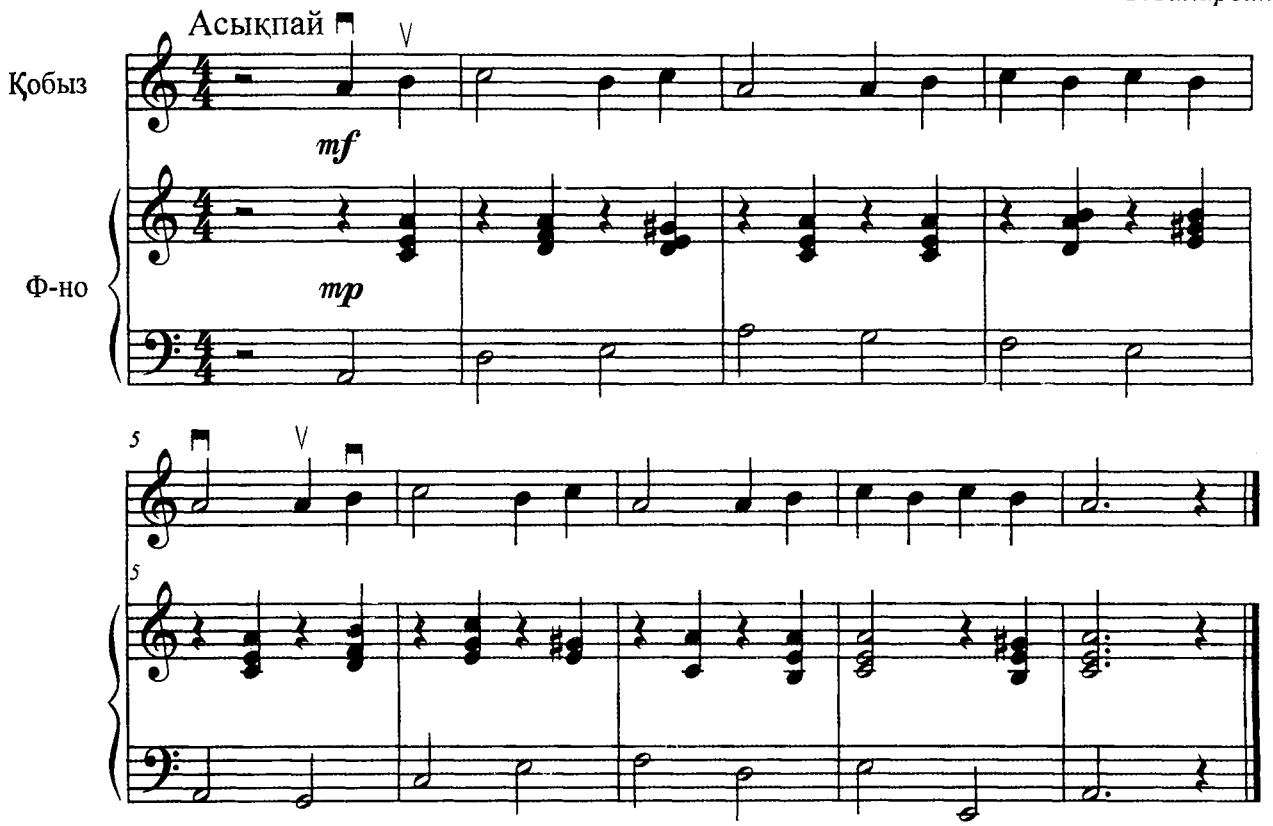

ТОЙ БАСТАР

Халық әні

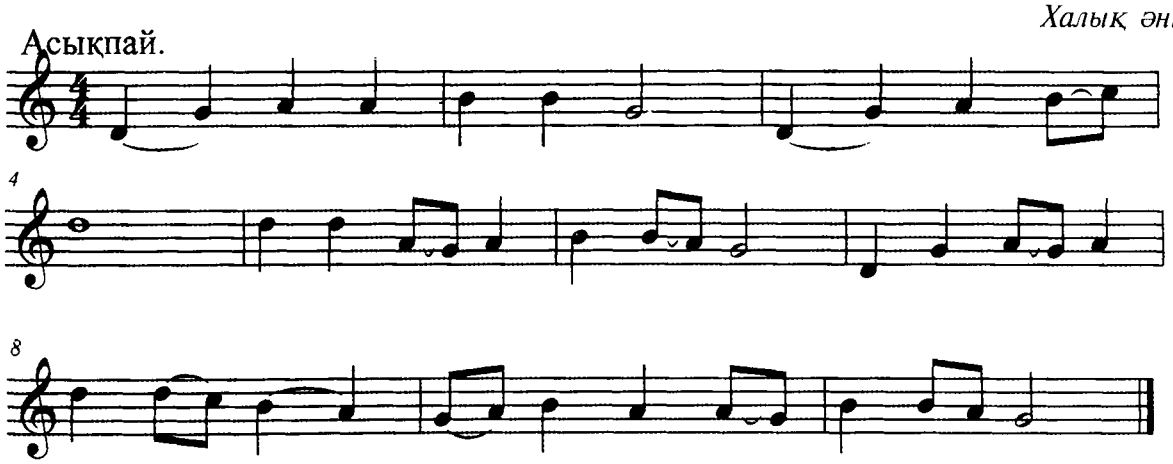

ЕРТЕГІ

Т. Захарьина

Асықпай

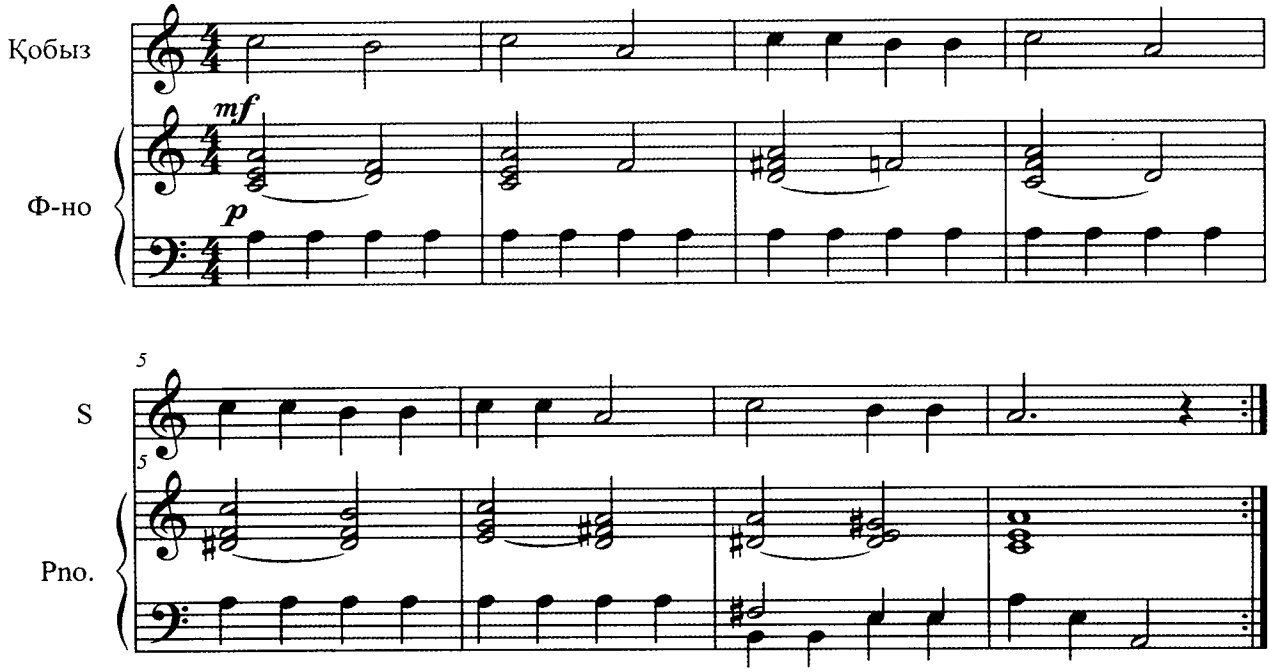

ПОЛЬКА

Көңілді, жылдам

Т. Захарьина

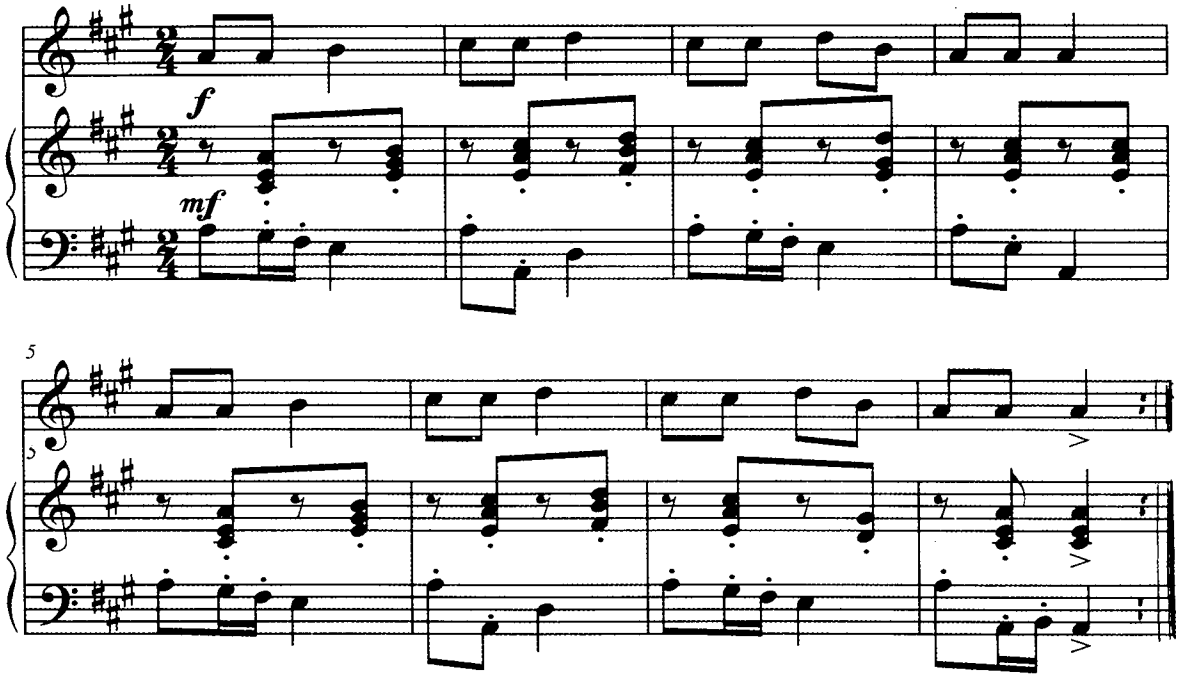

ӘУЕН

Ж.Люлли
(1632—1687)

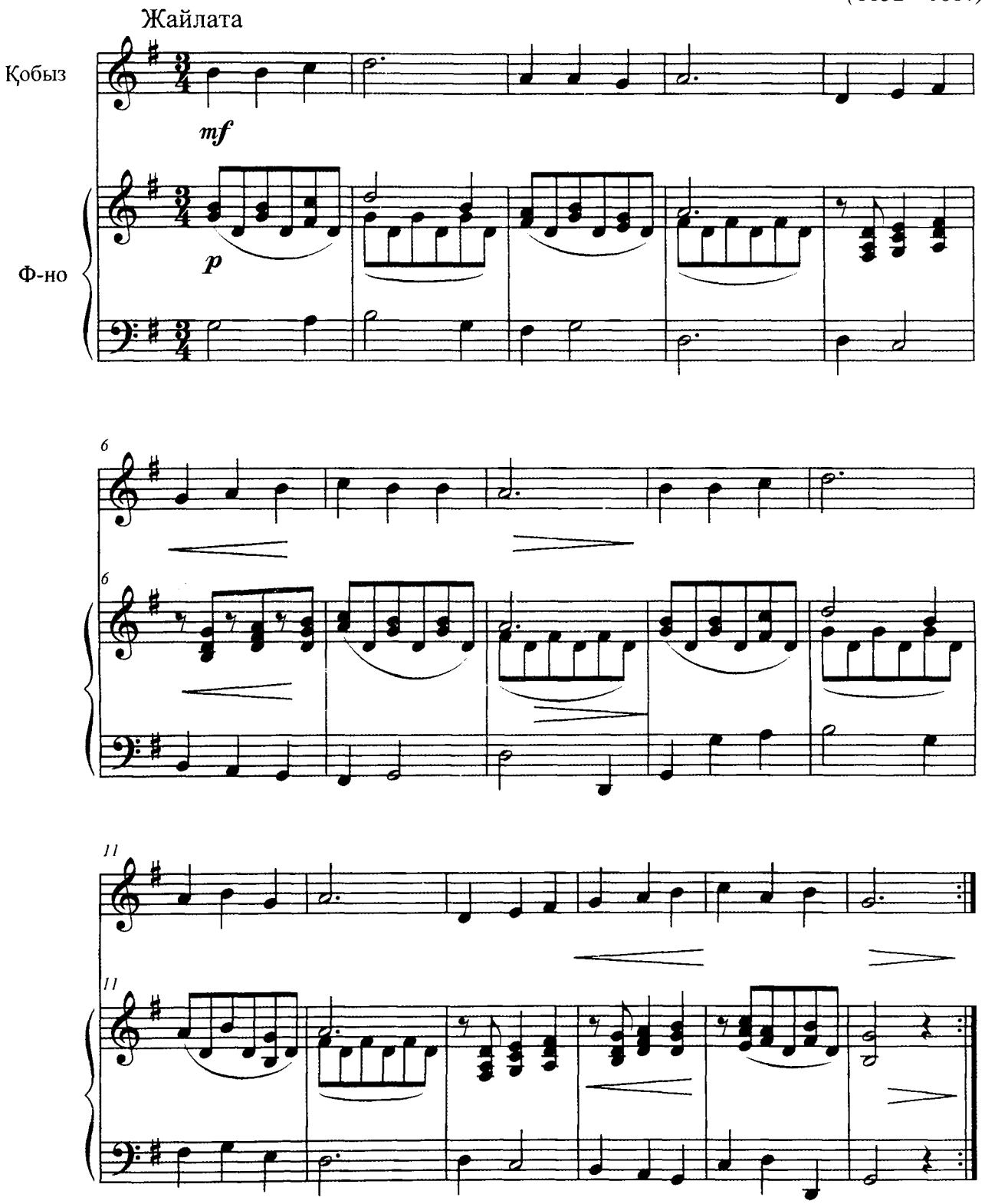

САУДА ДҮКЕНІ

Моңғол халық әні

Орташа.

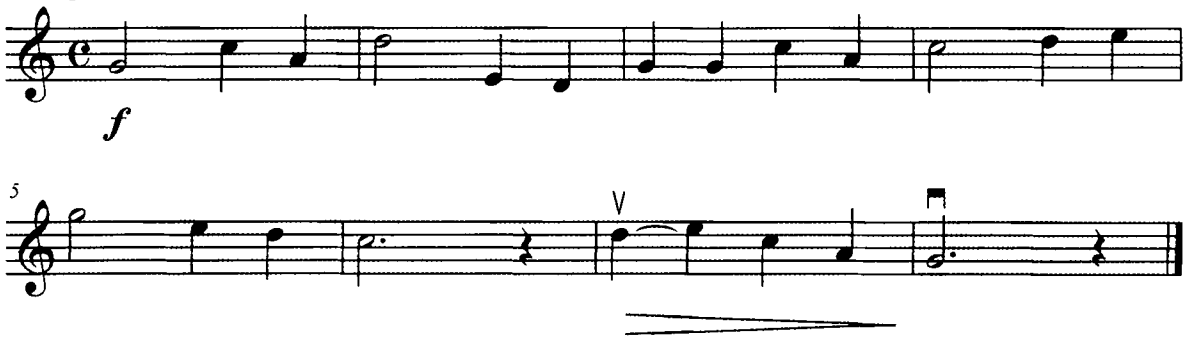

БАТЫЛ АДЫМДА

Т.Захарьина

Көңілді,батыл

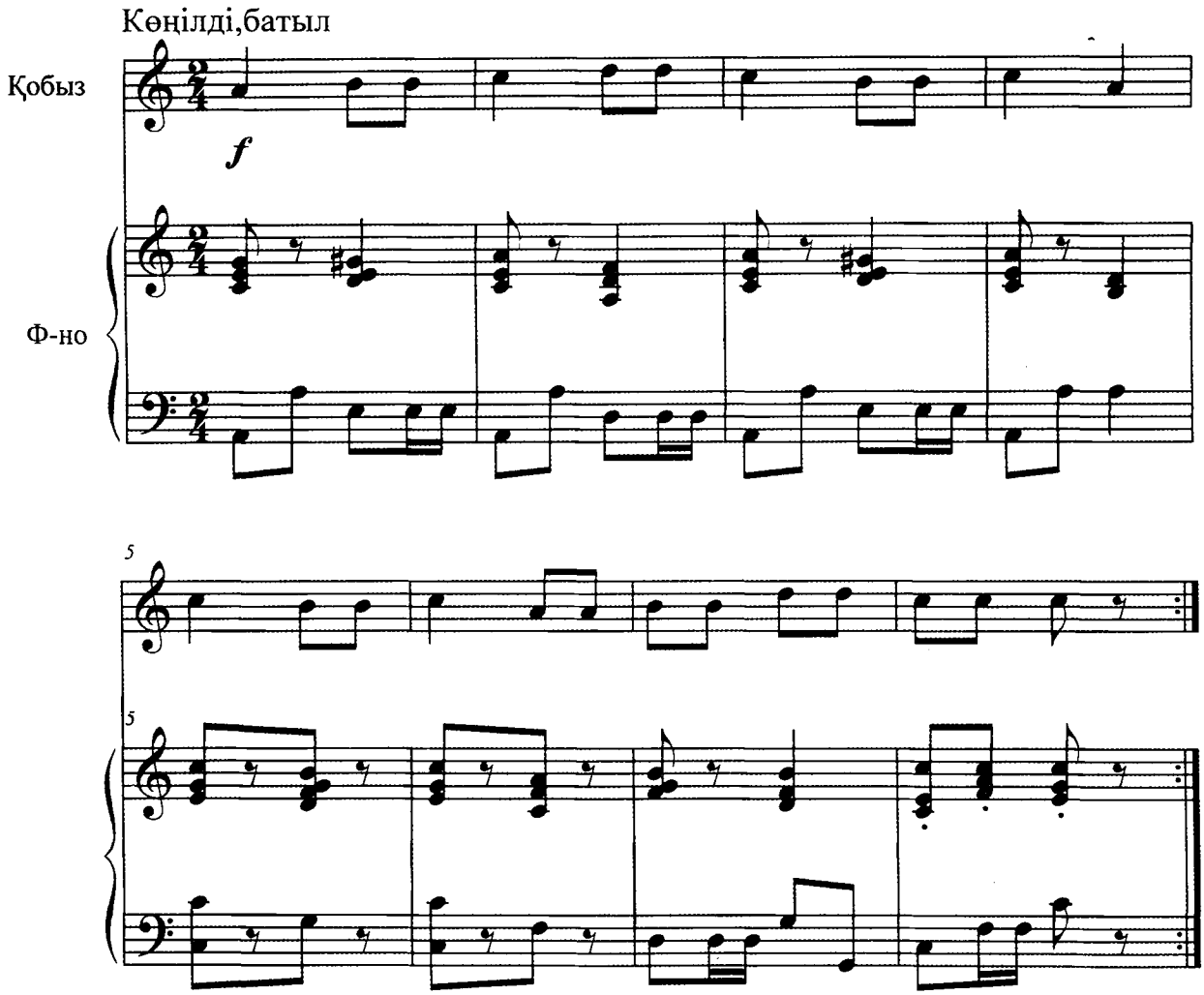

БӨДЕНЕ

Беларусь халық әні

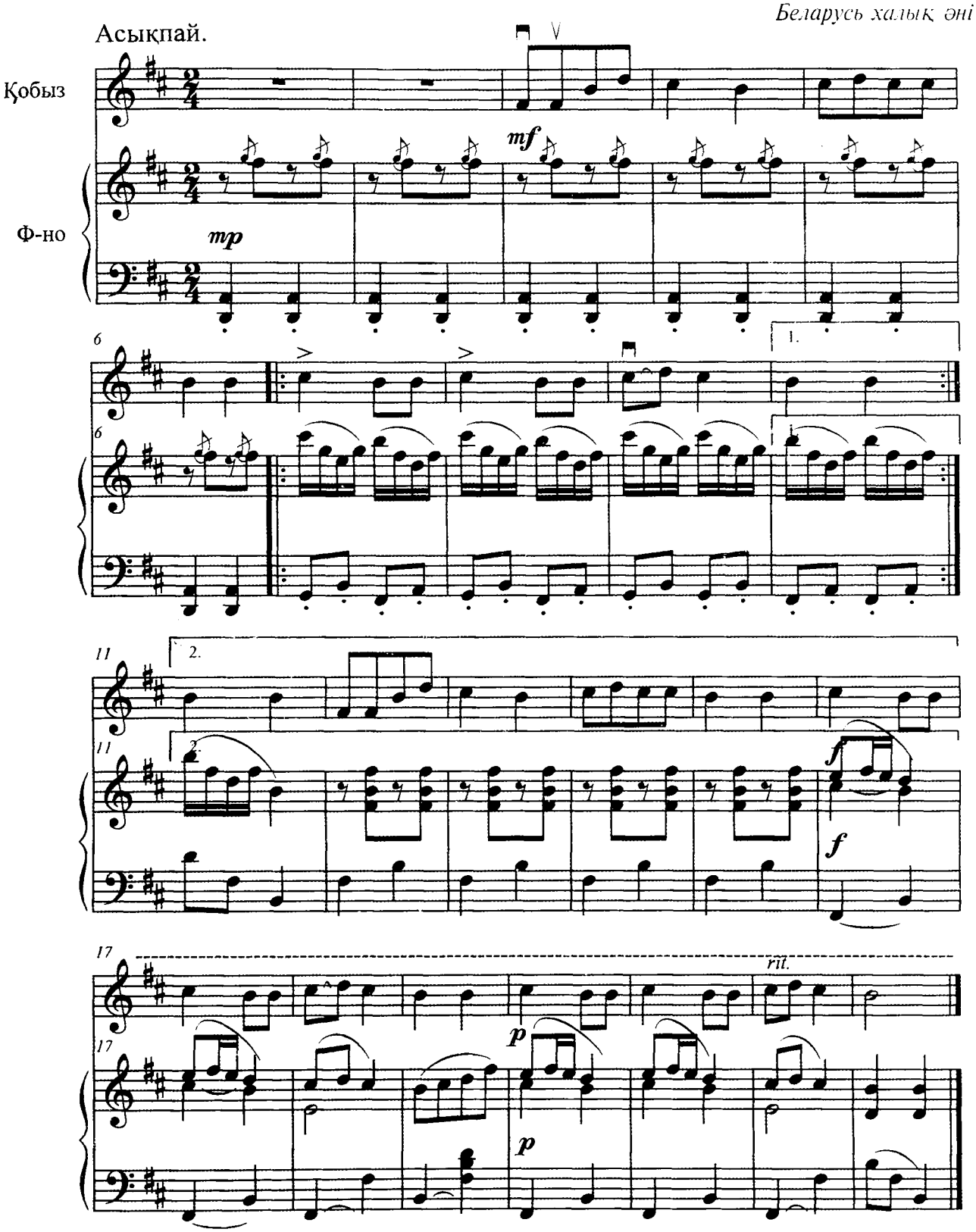

САҒАТ

Халық әні

Көтеріңкі көңілмен.

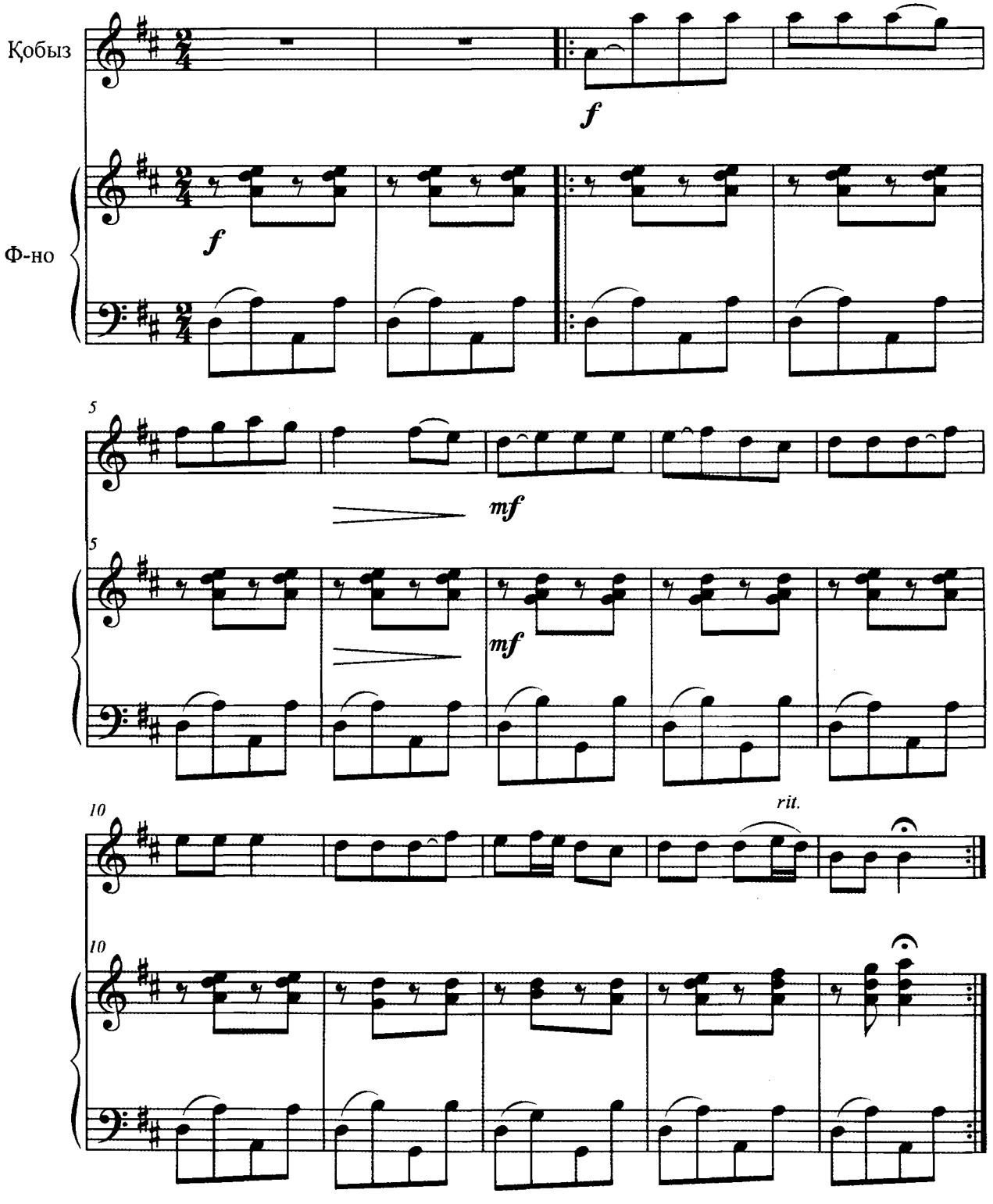

СӘУЛЕМ-АЙ

Халық әні

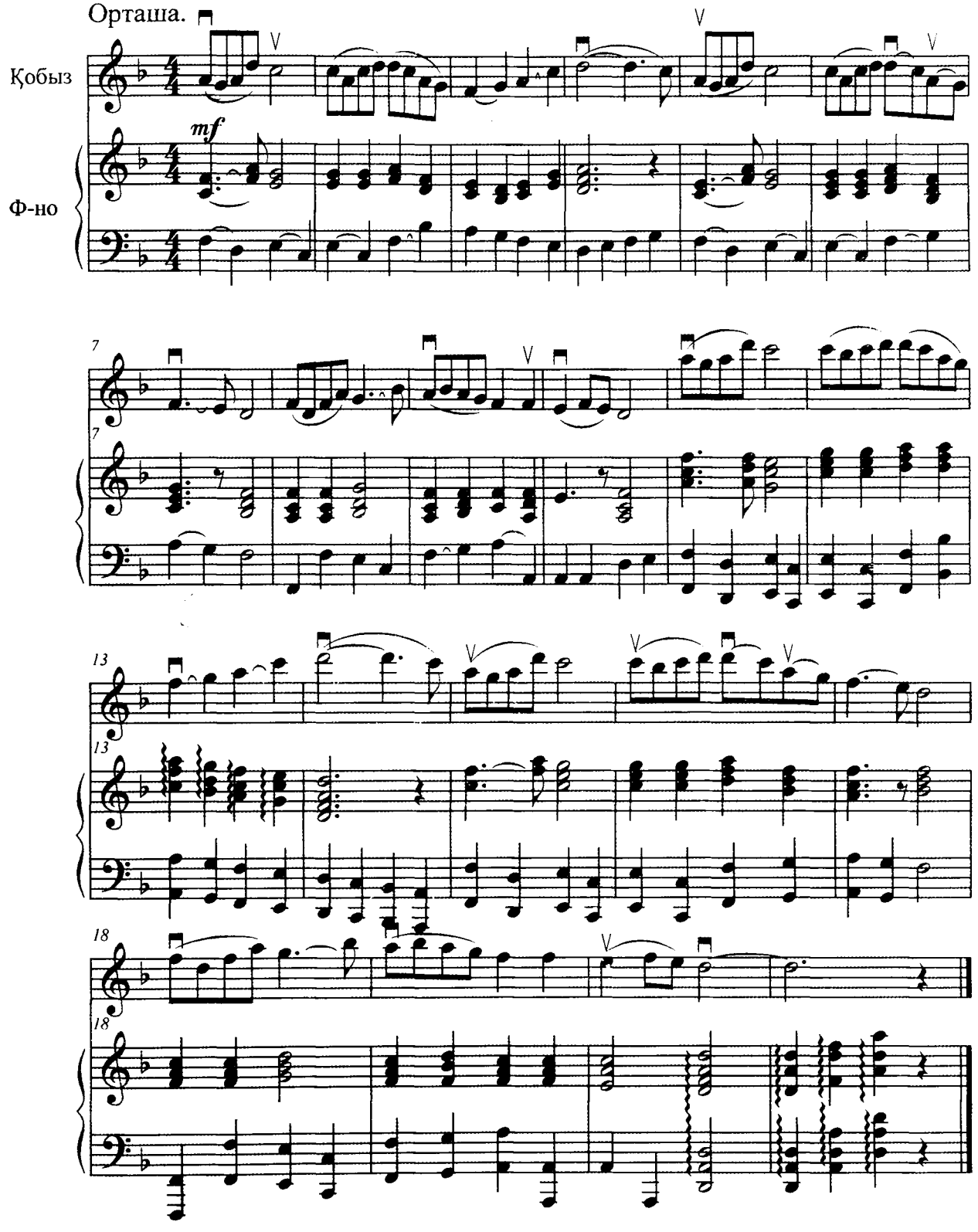

ҚЫЗЫЛ САРАФАН

А. Варламов

Асықпай

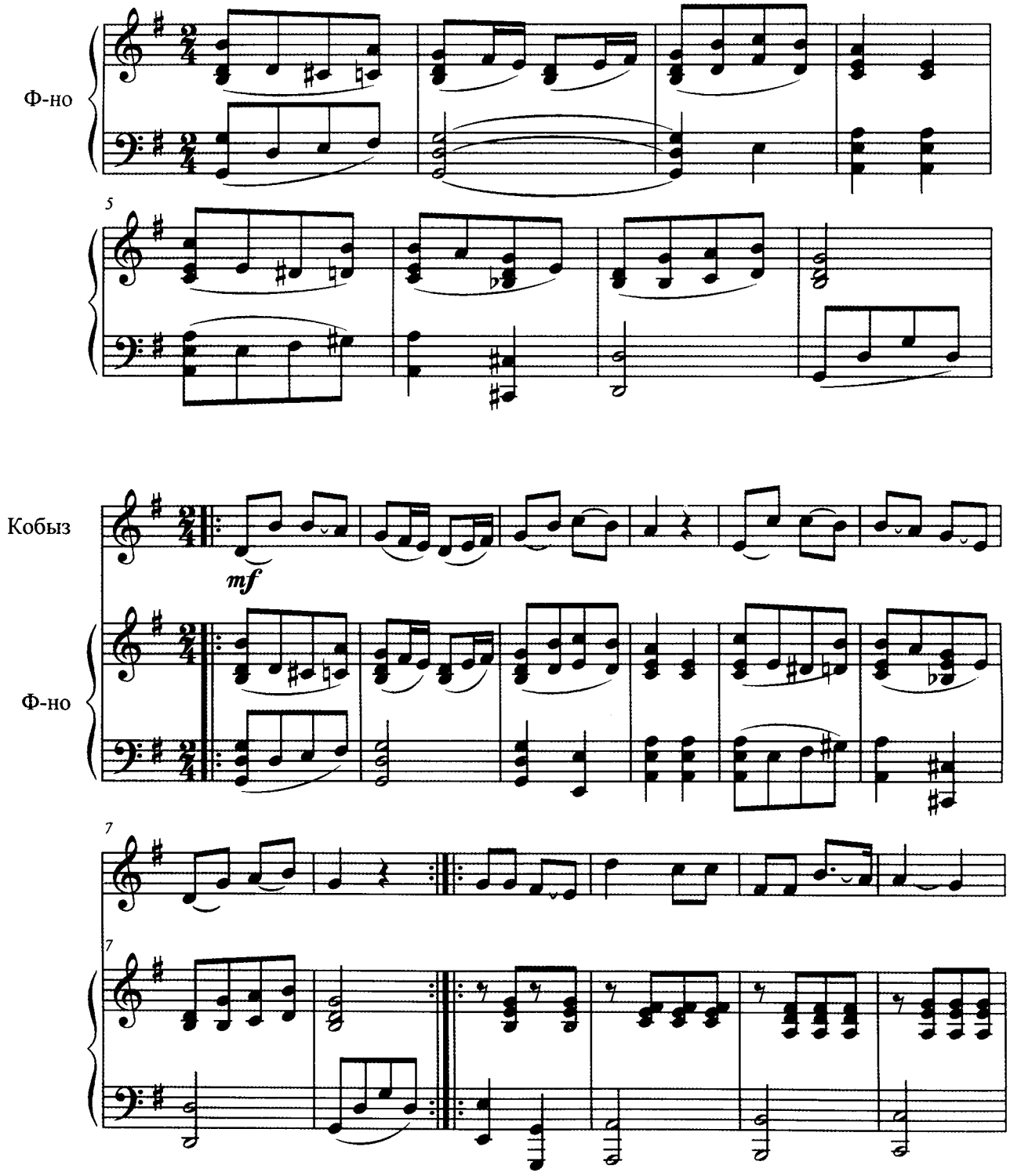

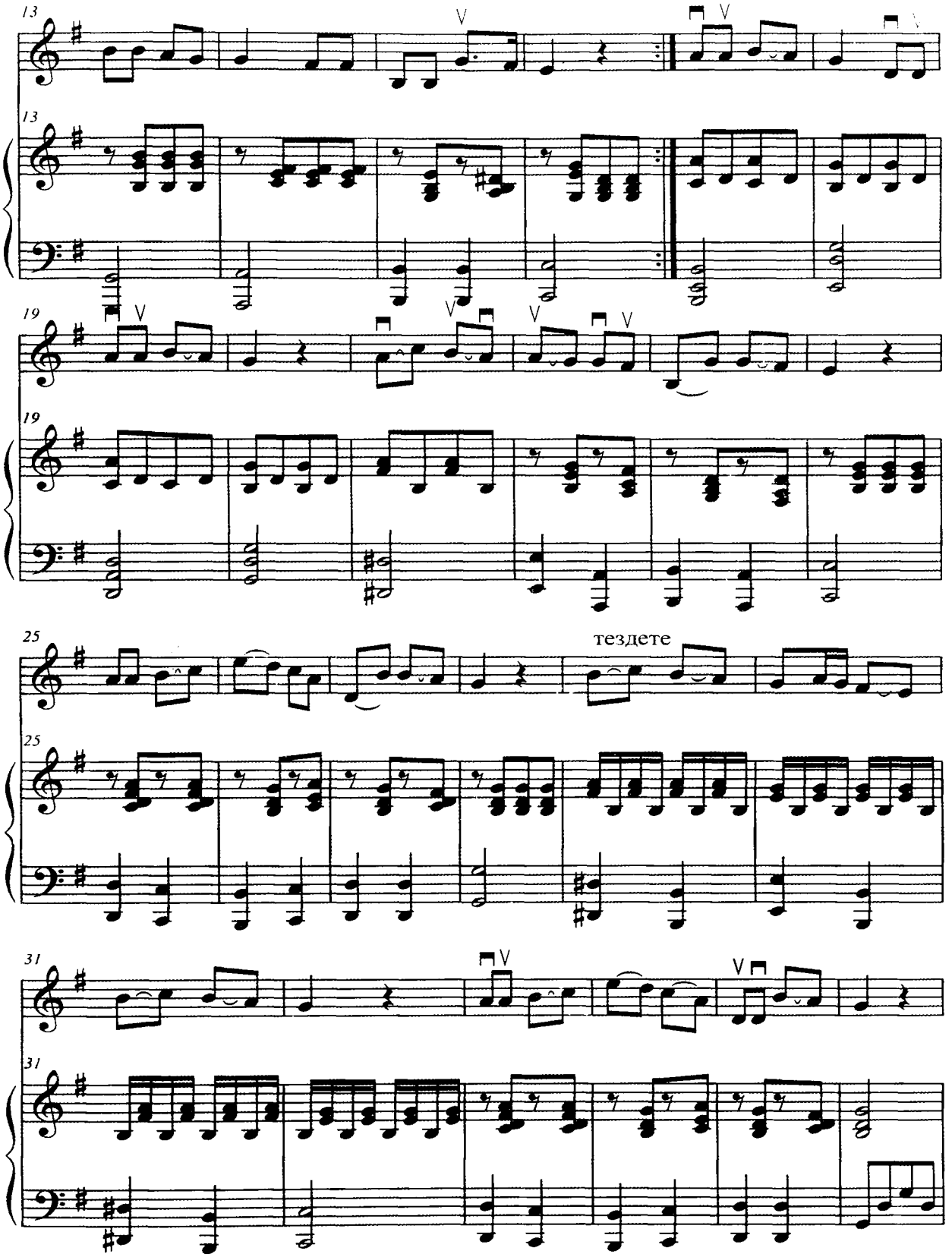
13
13
19
19
25
тездете
25
31
31

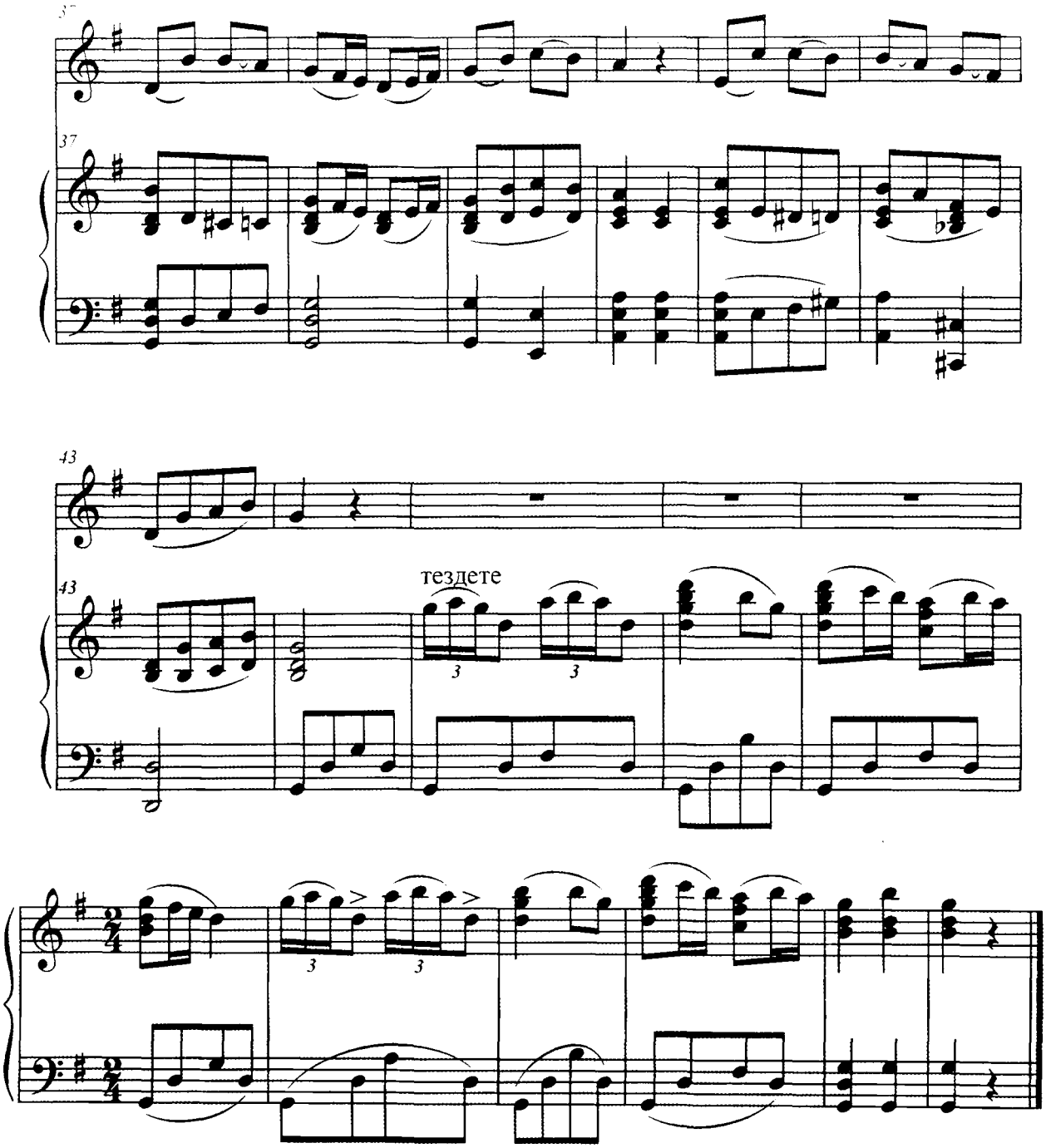
37
37
43
43
тездете
3
3
3
3

РИГОДОН

Ж. Рамо
(1683—1764)

Жылдамдау.

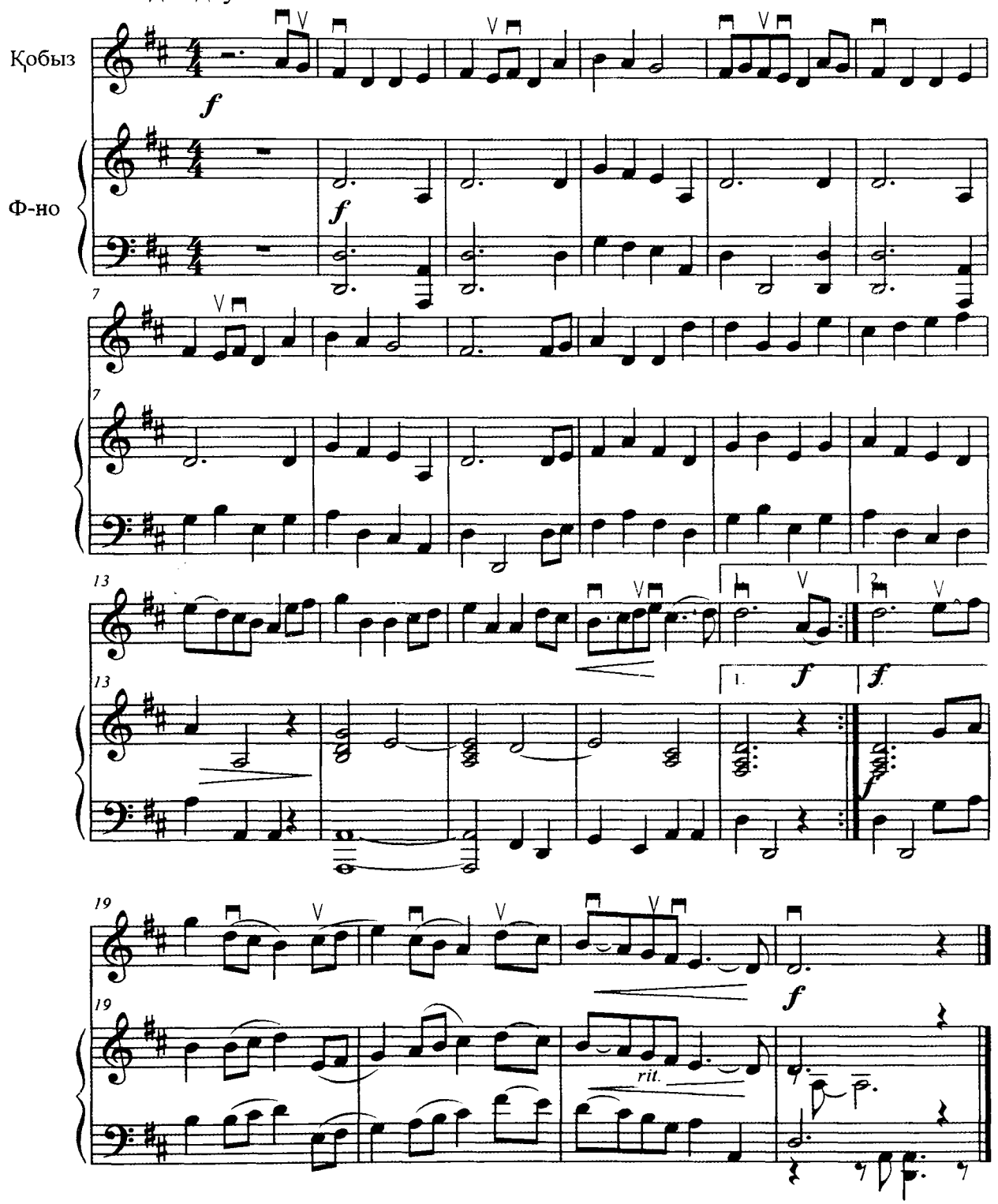

БЕСІК ЖЫРЫ

А.Жайымов

Орташа

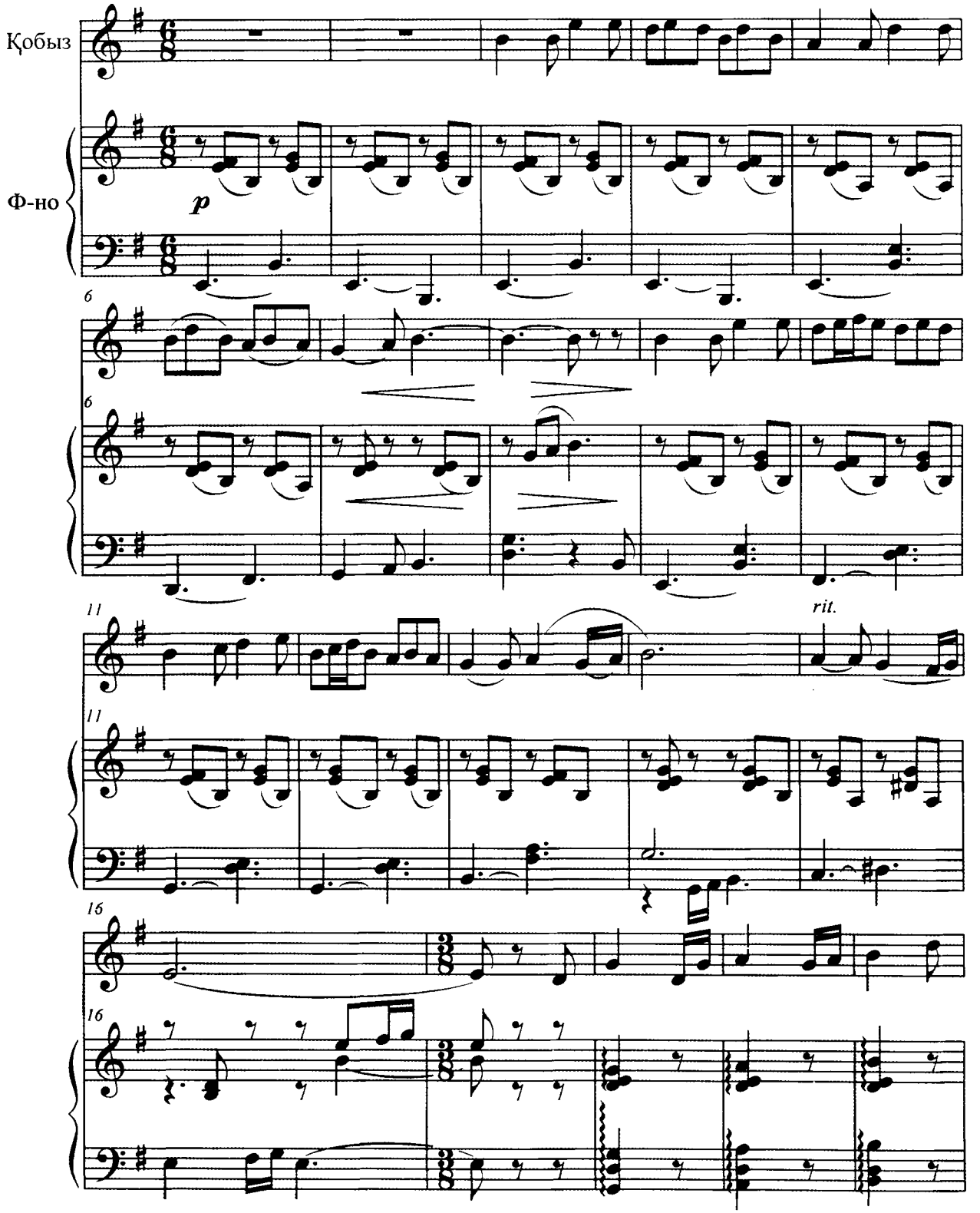

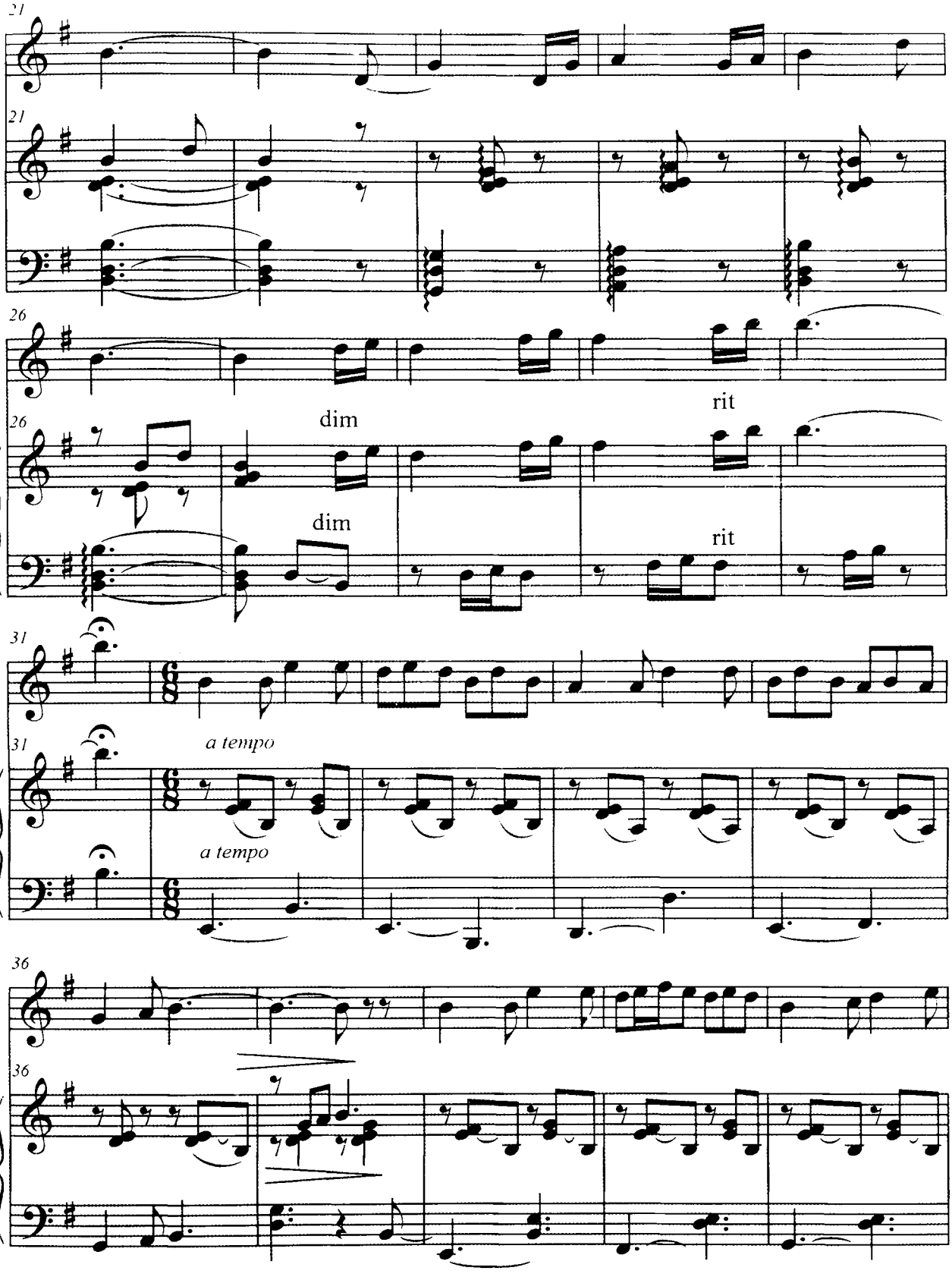
21
21
26
dim
rit
26
dim
rit
31
a tempo
31
a tempo
36
36

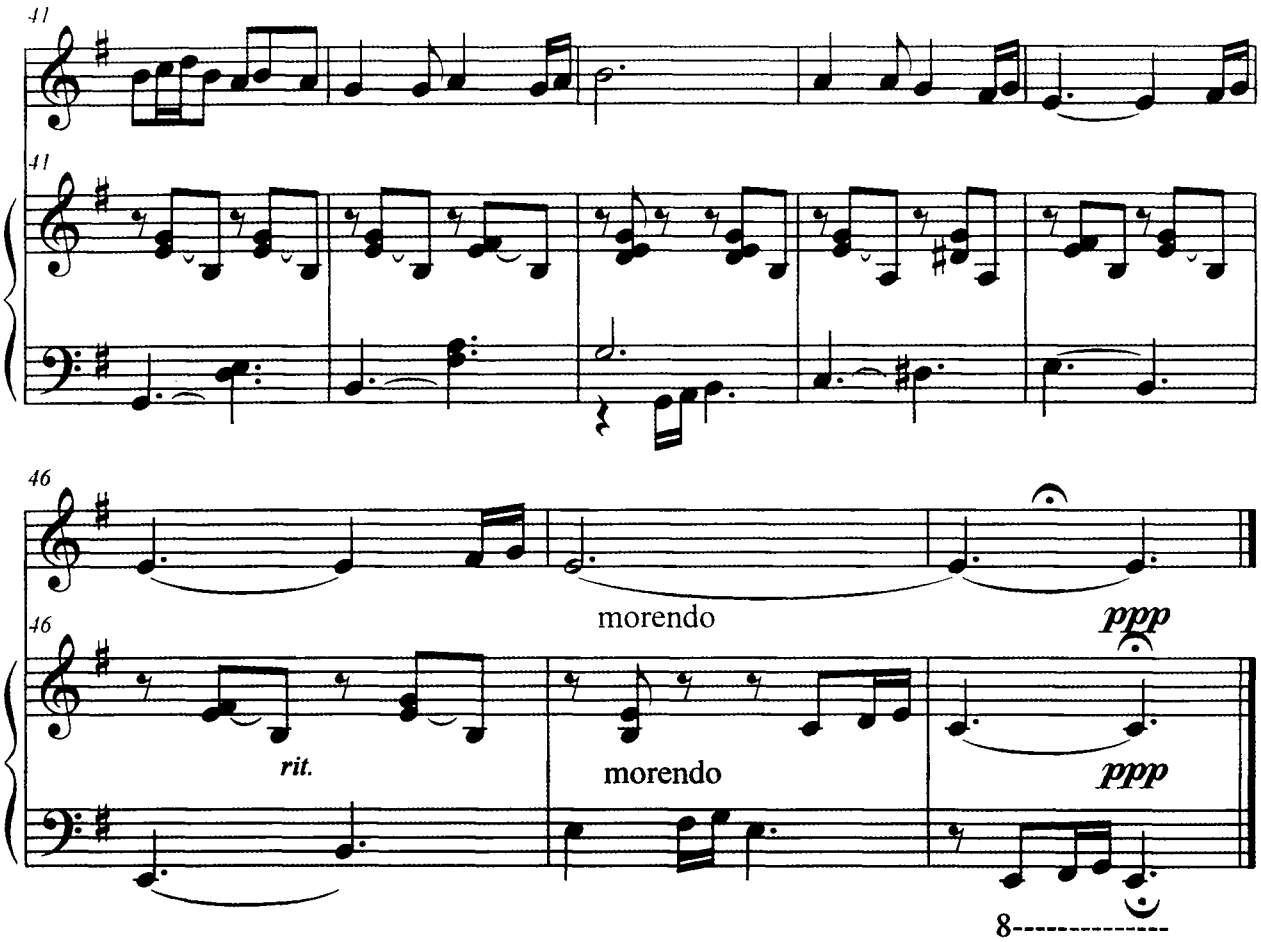
41
41
46
morendo
ppp
46
rit.
morendo
ppp
8----------

ГҮЛДЕНГЕН ӨМІР

С.Кәрімбаев
Қобызға лайықталған Ф.Балғаева

Жылдам

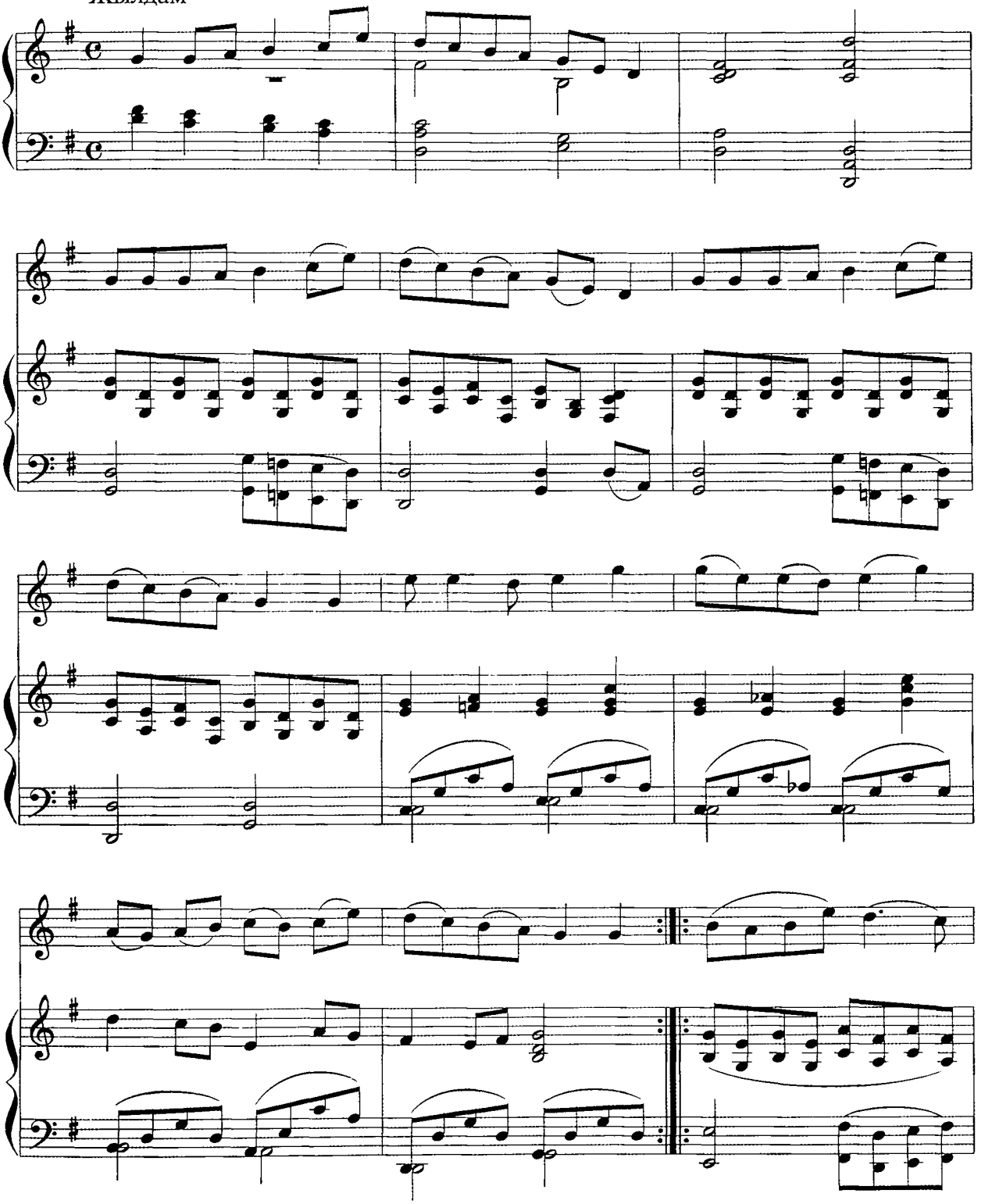

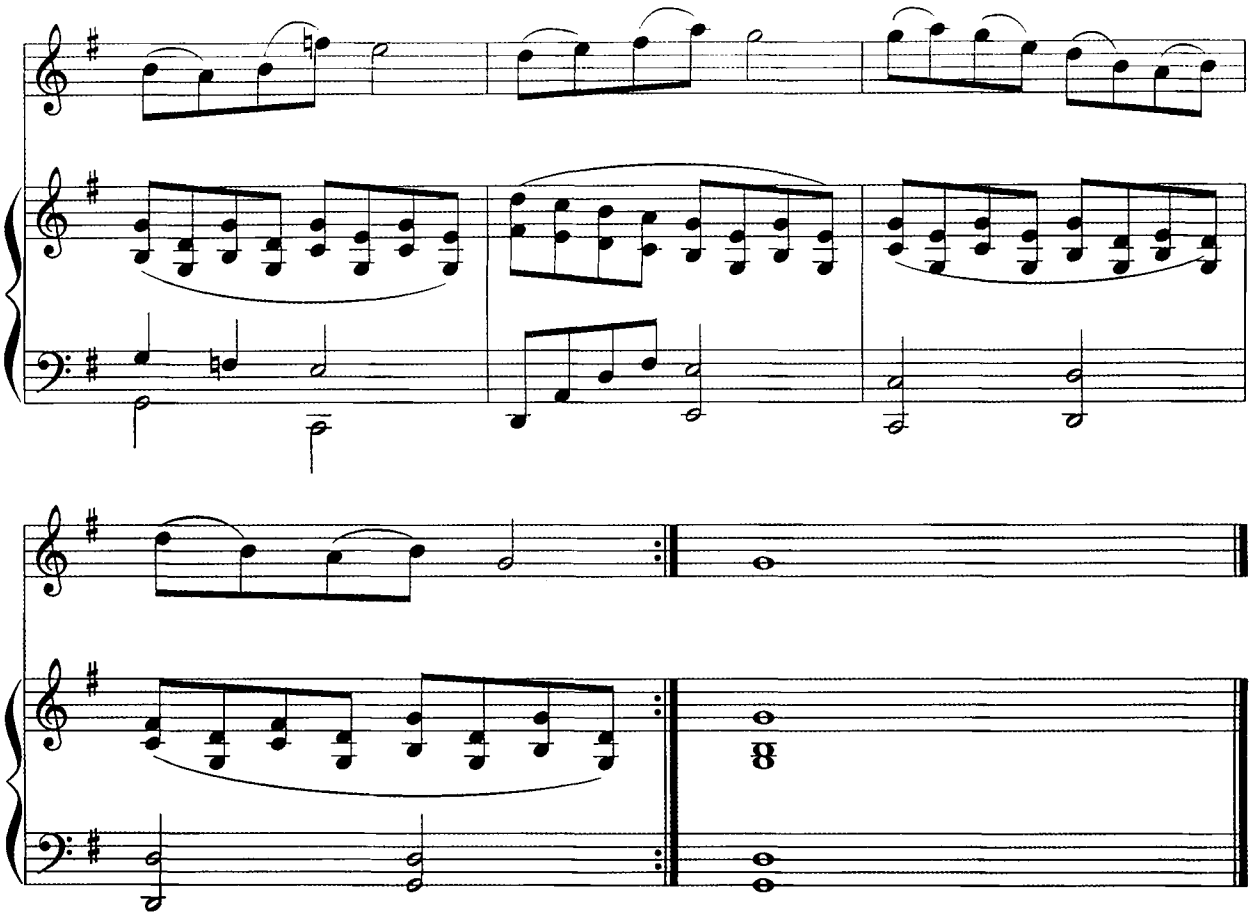

МАЙ ӘУЕНІ

В.Моцарт

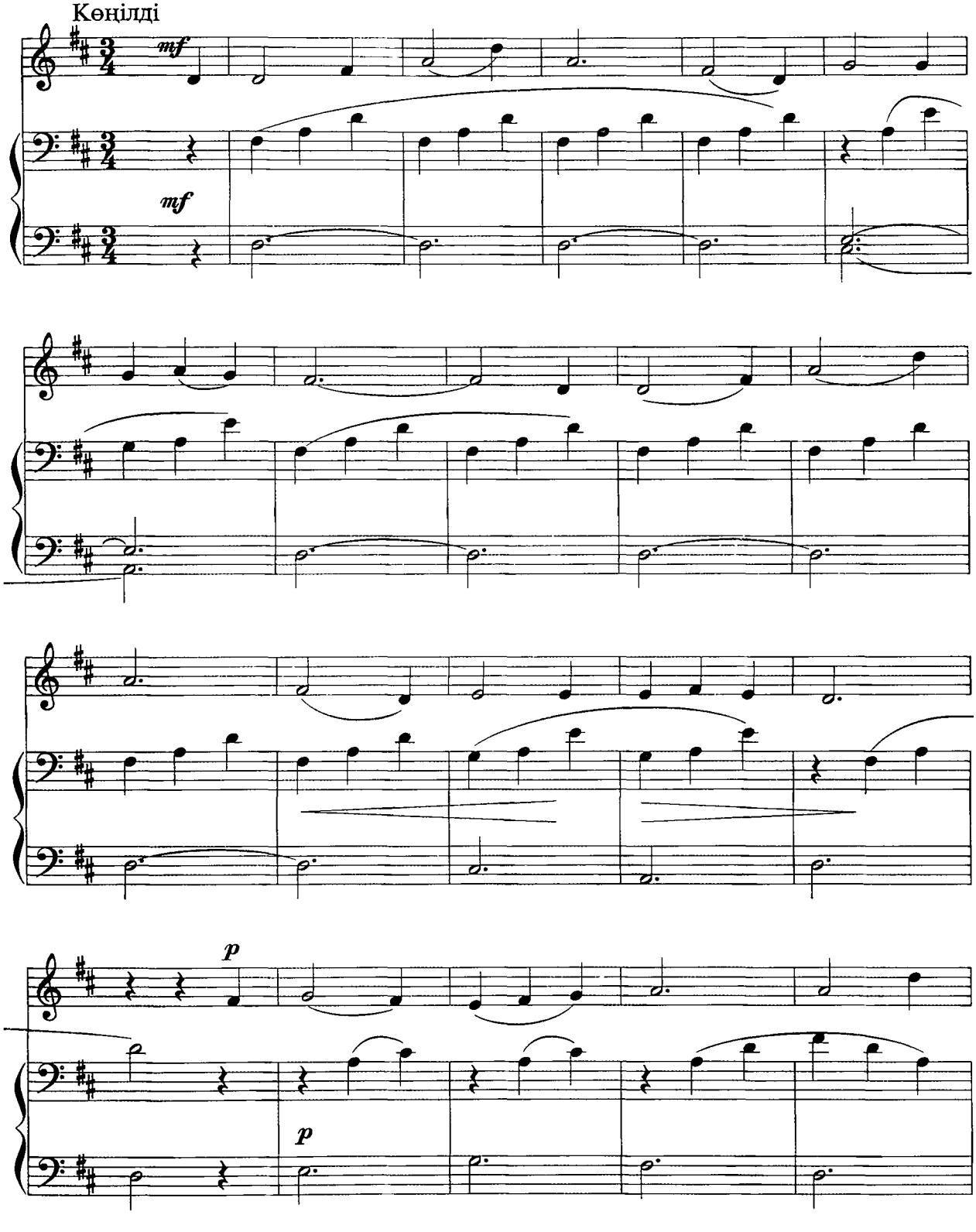

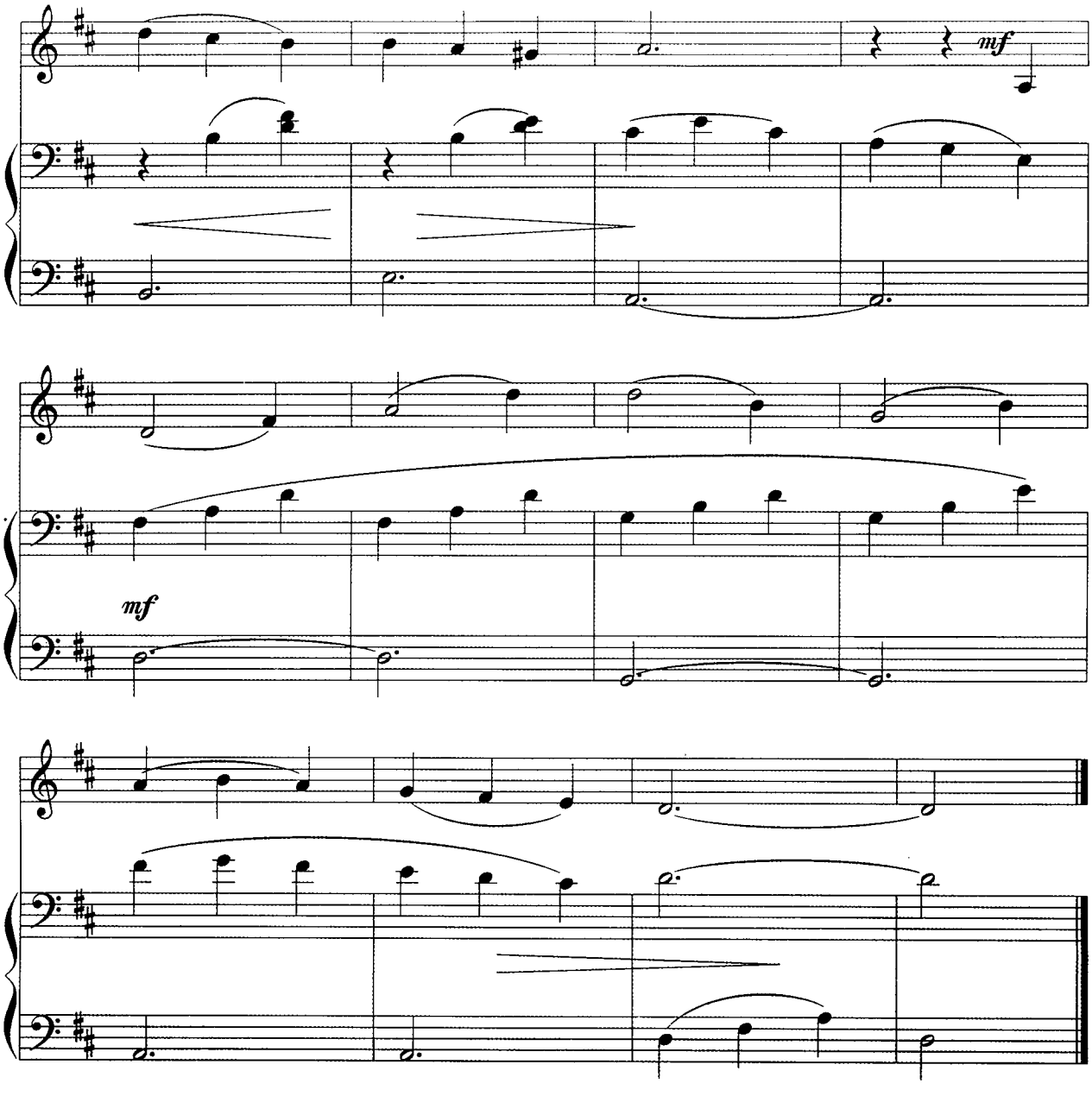
mf
mf

ӘУЕН

А.Жайымов

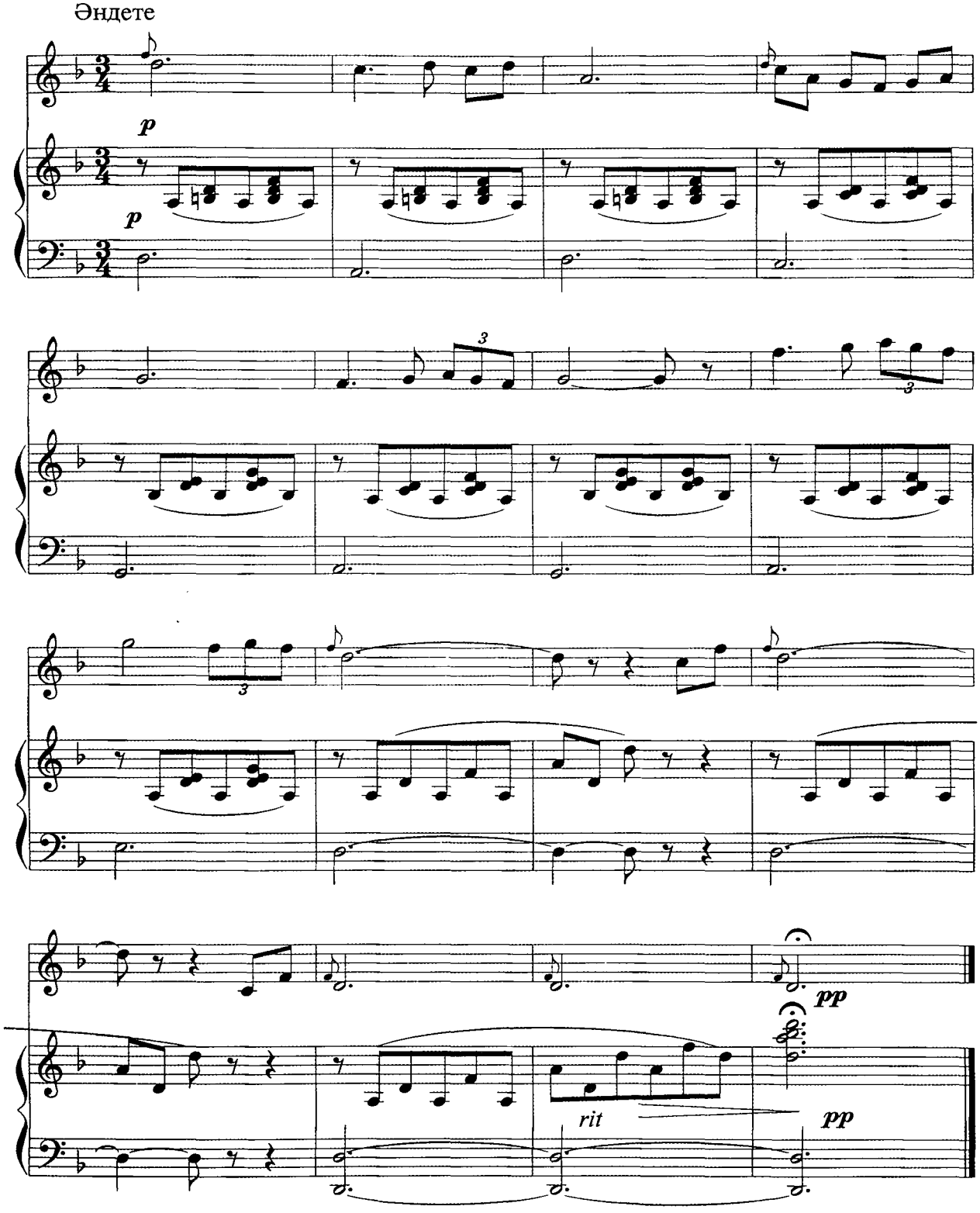

ЖЕТІМ ҚЫЗ

Халық күйі
Нотаға түсірген А.Затаевич

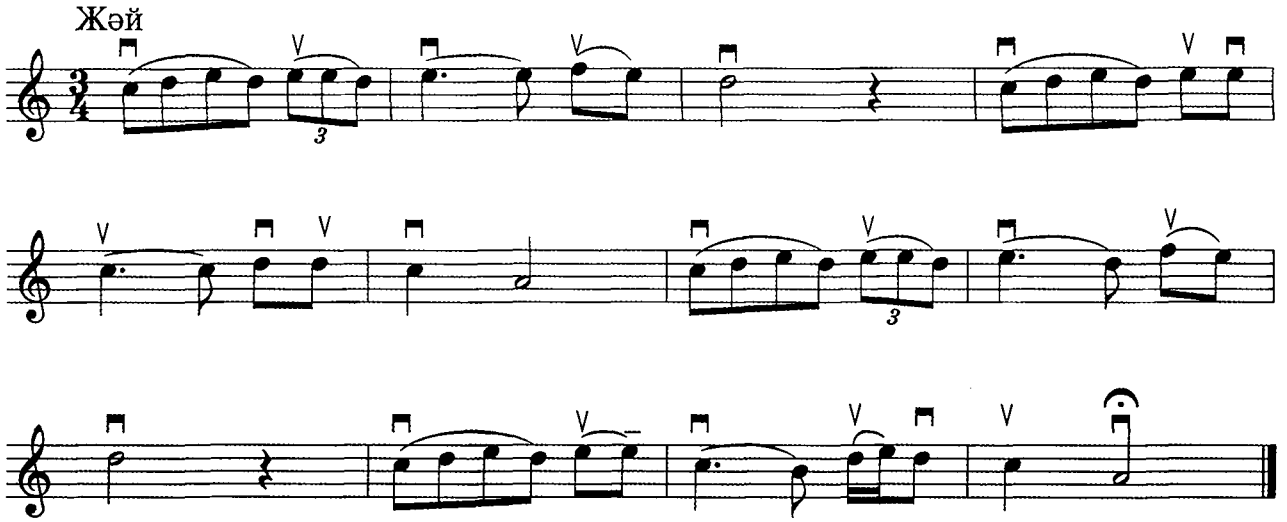

ҚОБЫЗ БЕН АНСАМБЛЬГЕ АРНАЛҒАН ПЬЕСАЛАР

ПЬЕСА

Жай, терең сезіммен.

Қ.Шілдебаев

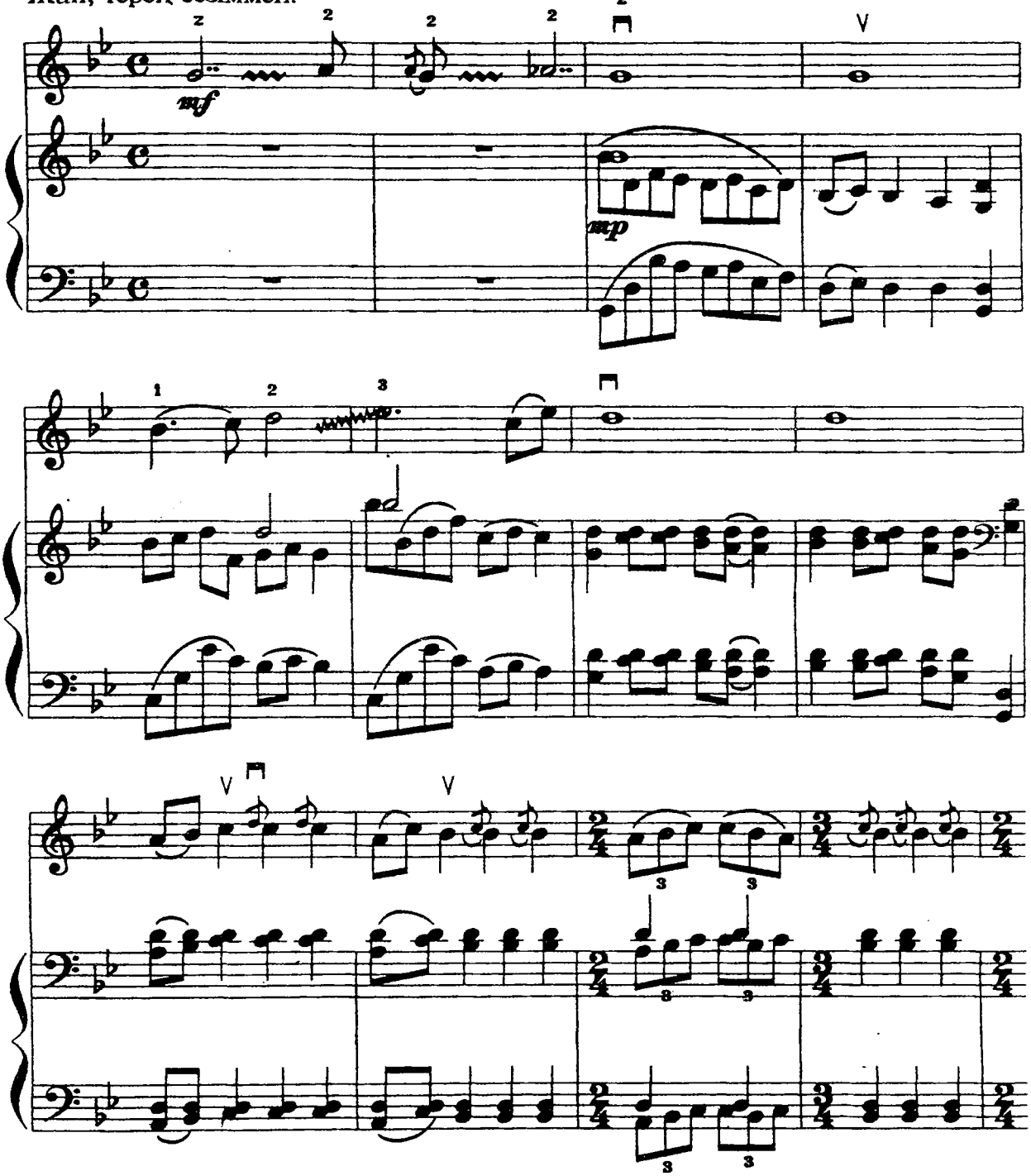

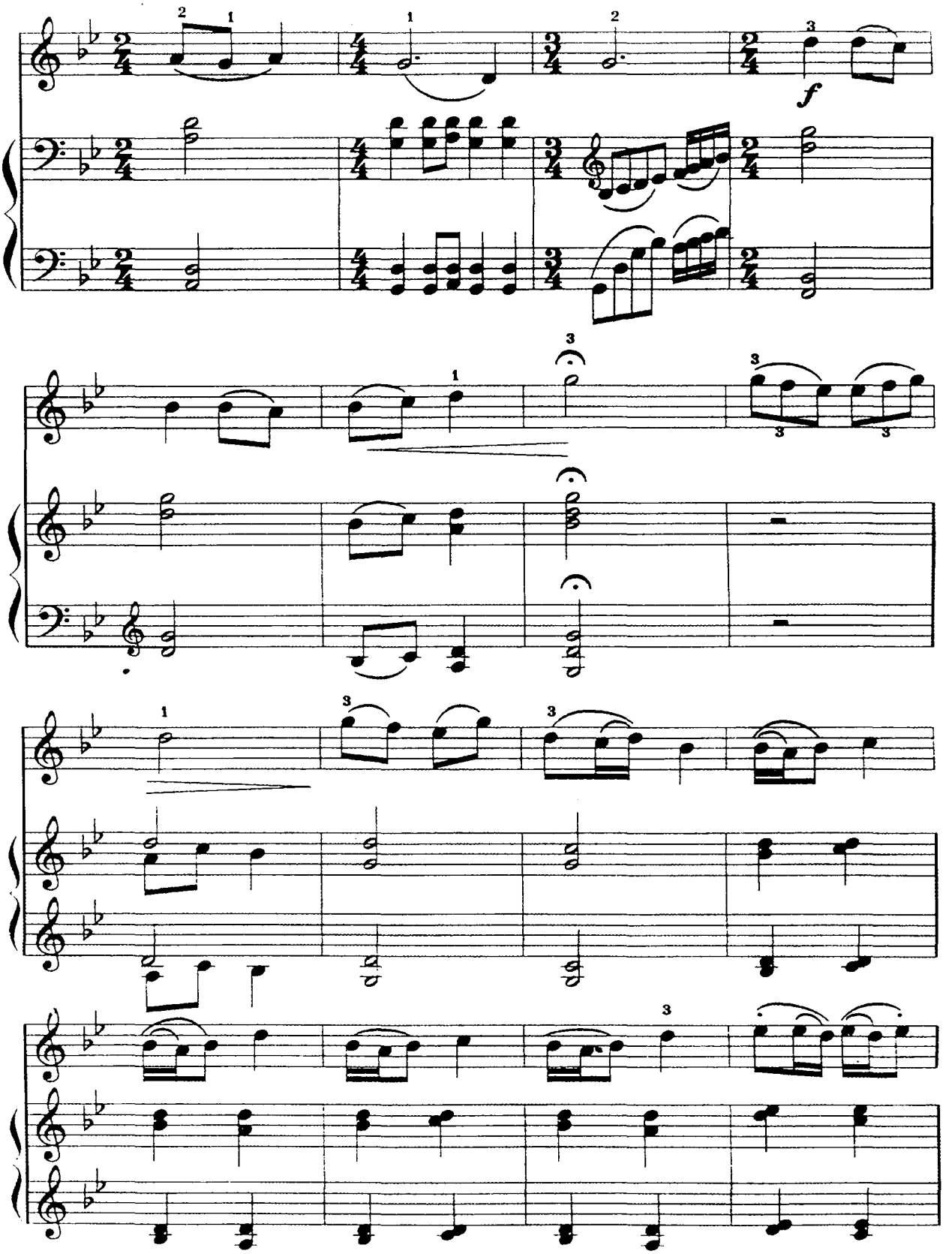
f

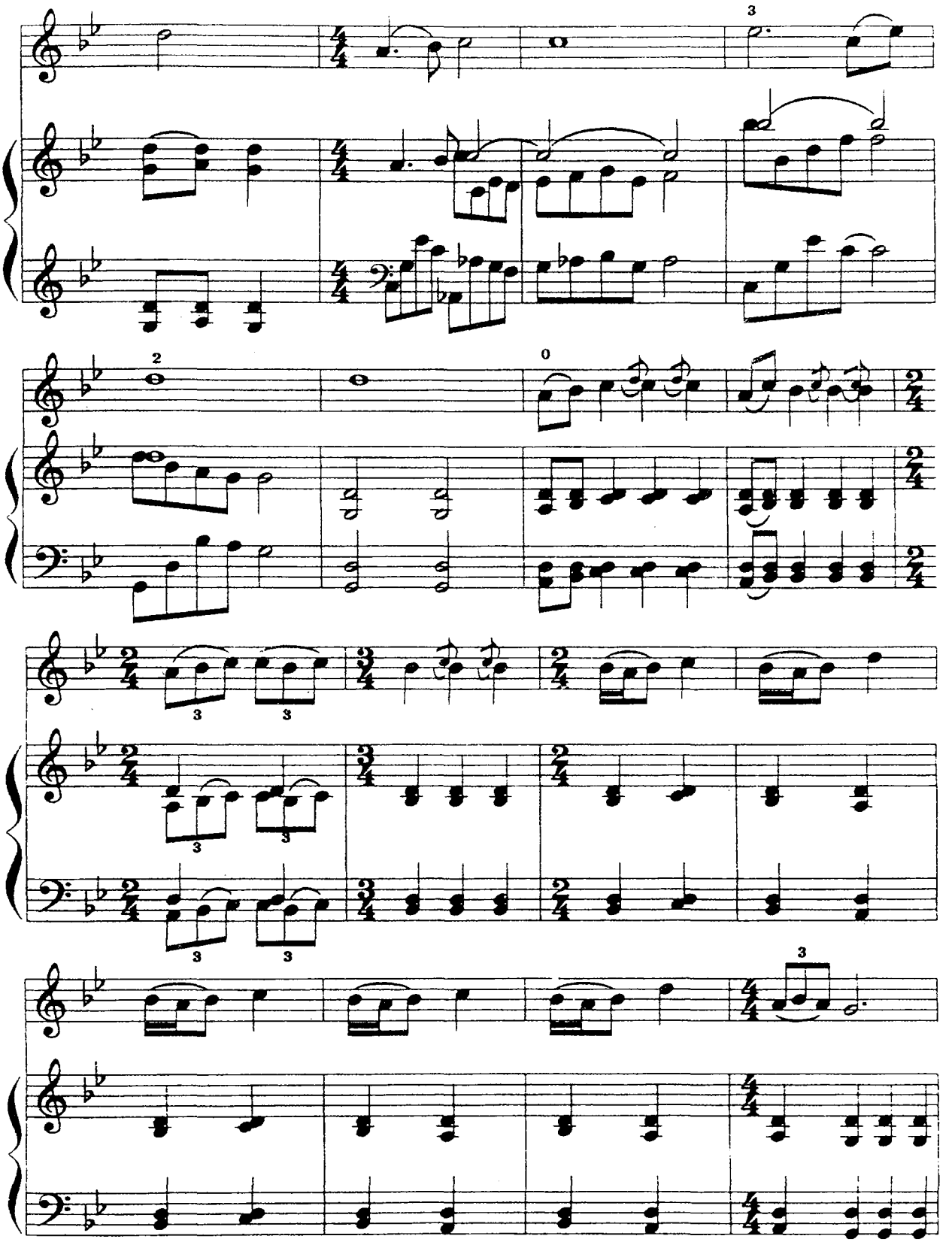

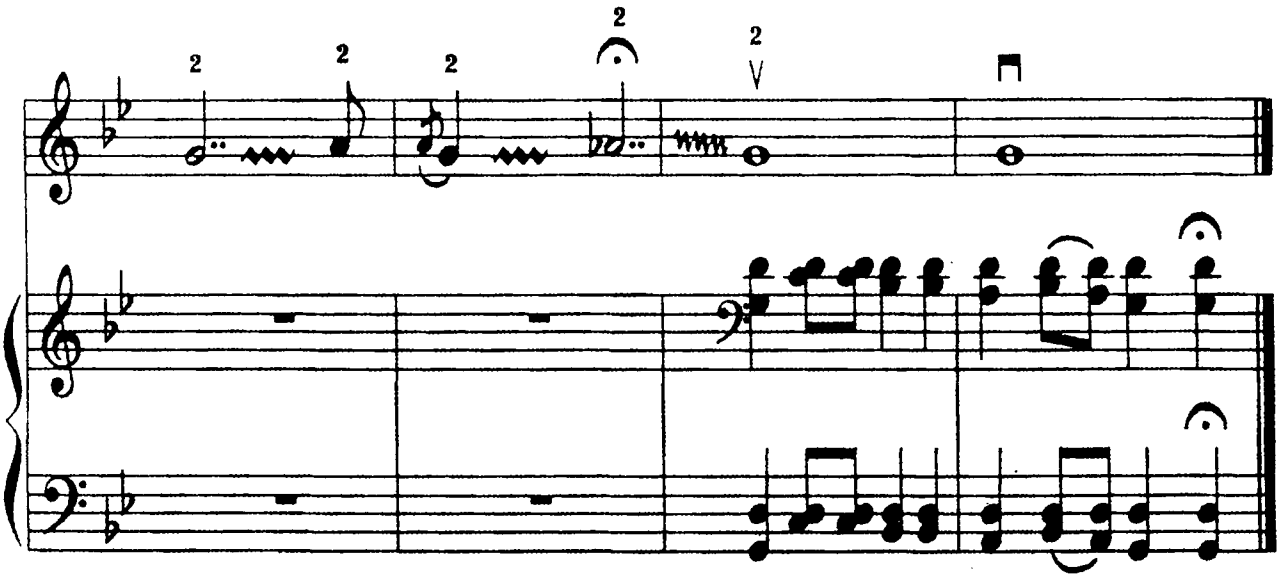

СЕРУЕН

Н. Ракон

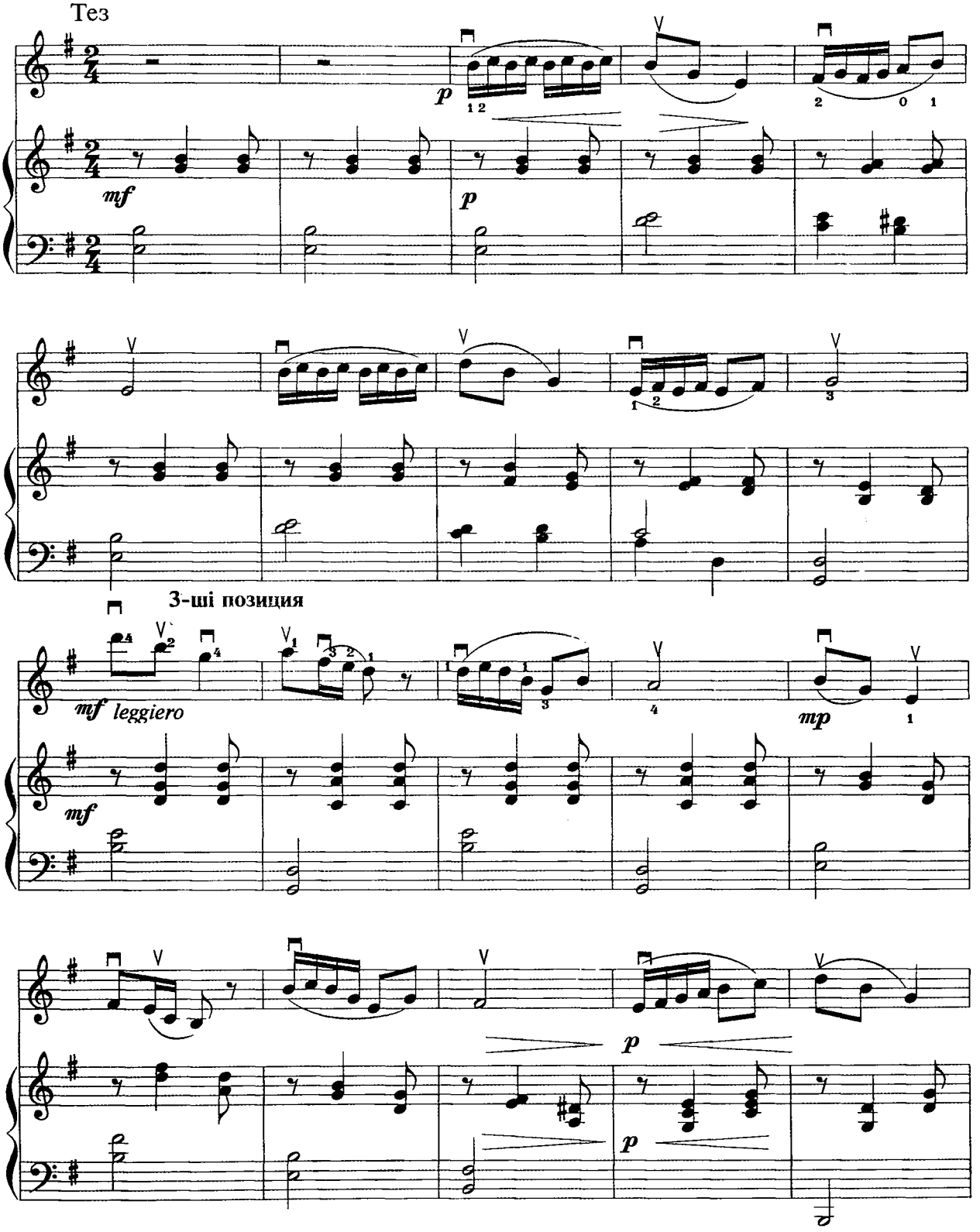

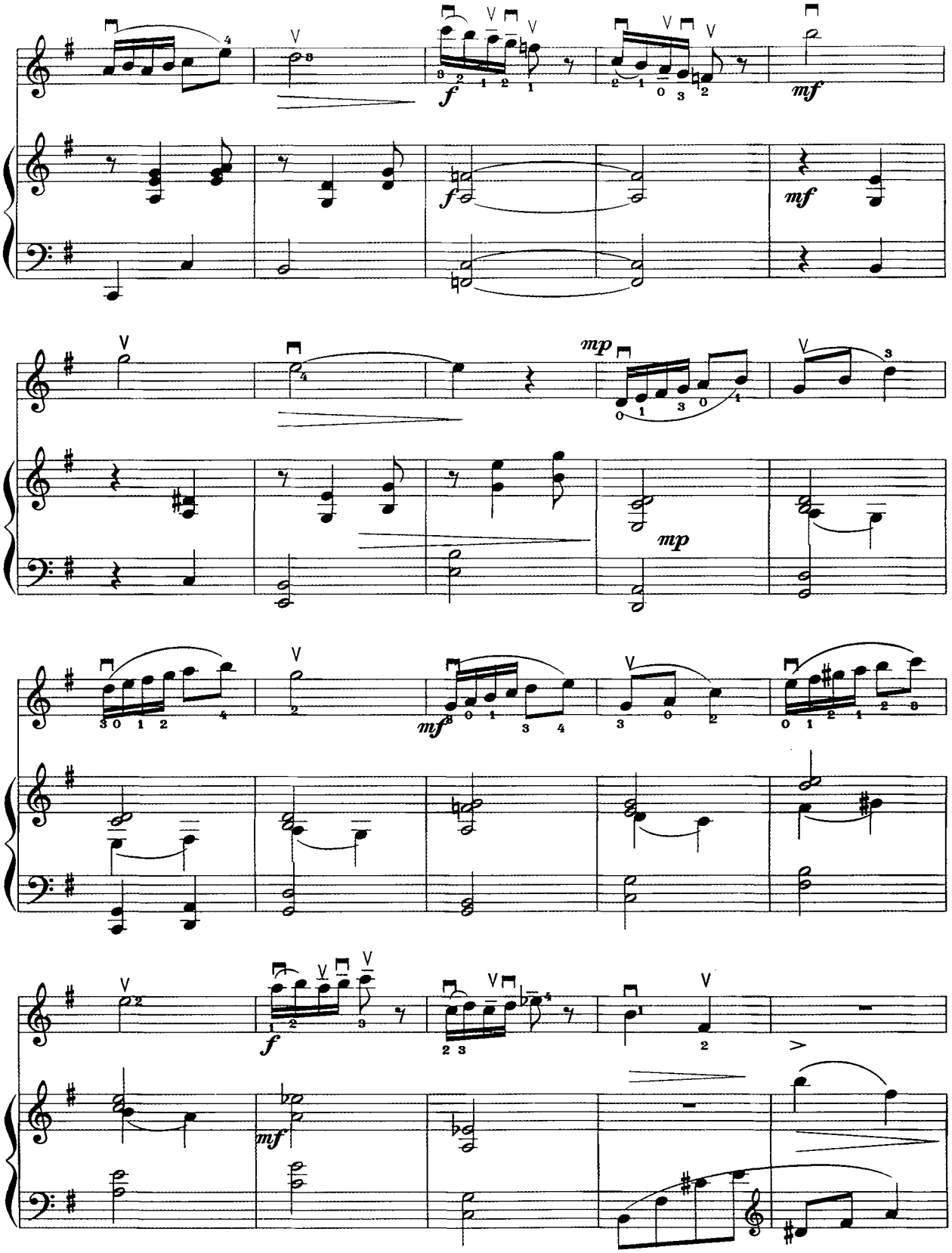
f
mf
f
mf
mp
mp
mf
f
mf

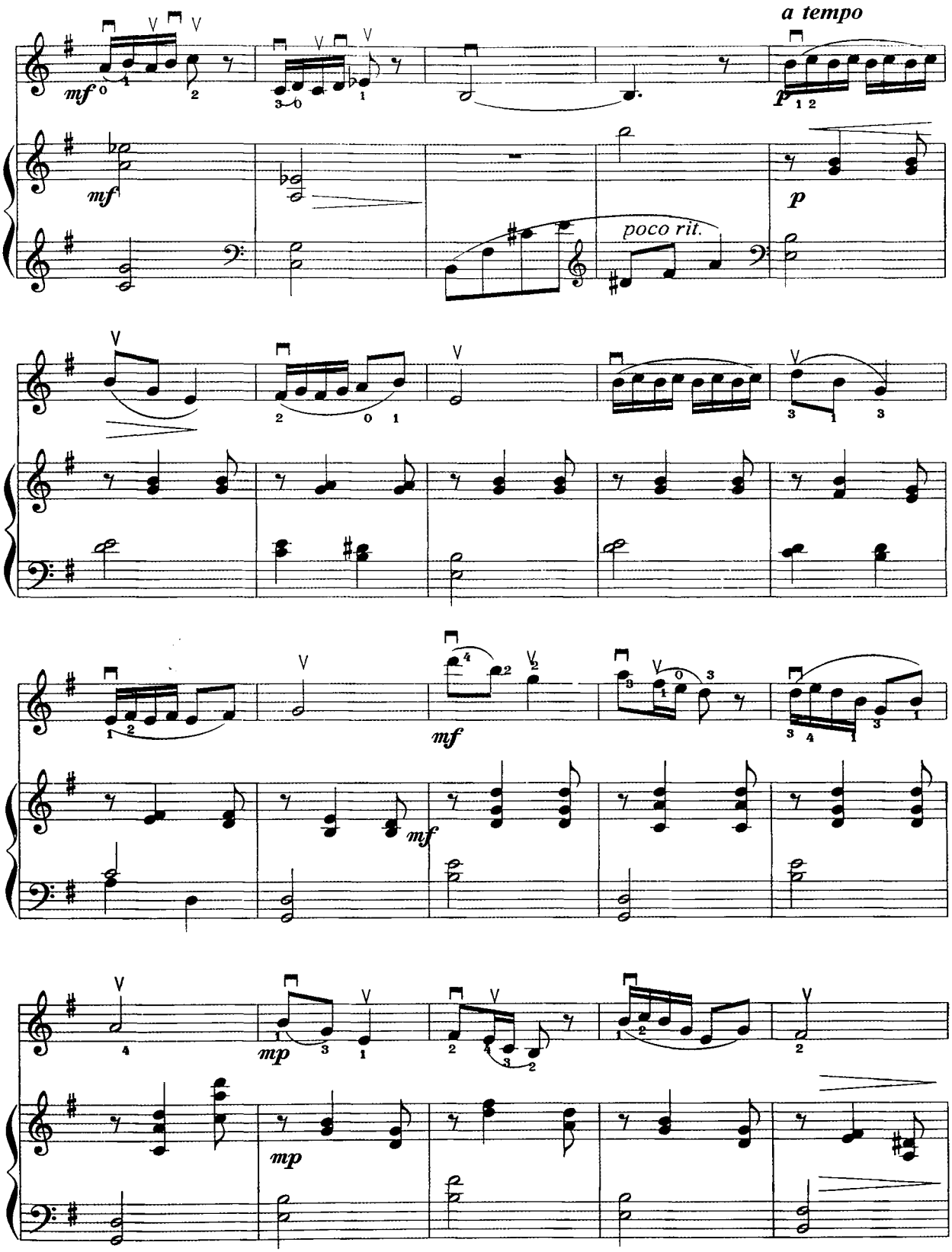
a tempo
mf
p
poco rit.
mf
mf
mp
mp

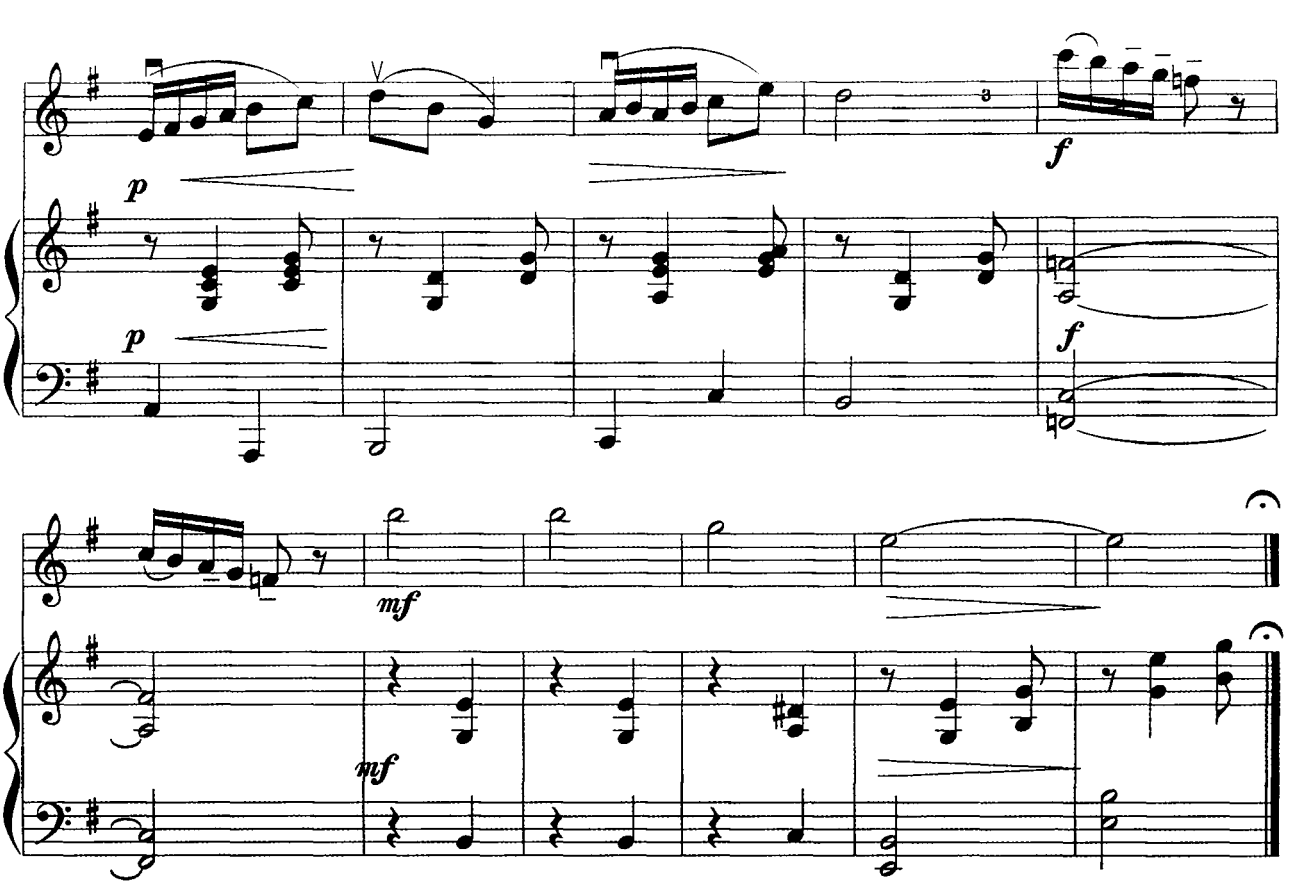
p
p
3
f
f
mf
mf

“САДКО” ОПЕРАСЫНАН ҮНДІ ҚОНАҒЫНЫҢ ӘНІ

Н.А.Римский-Корсаков

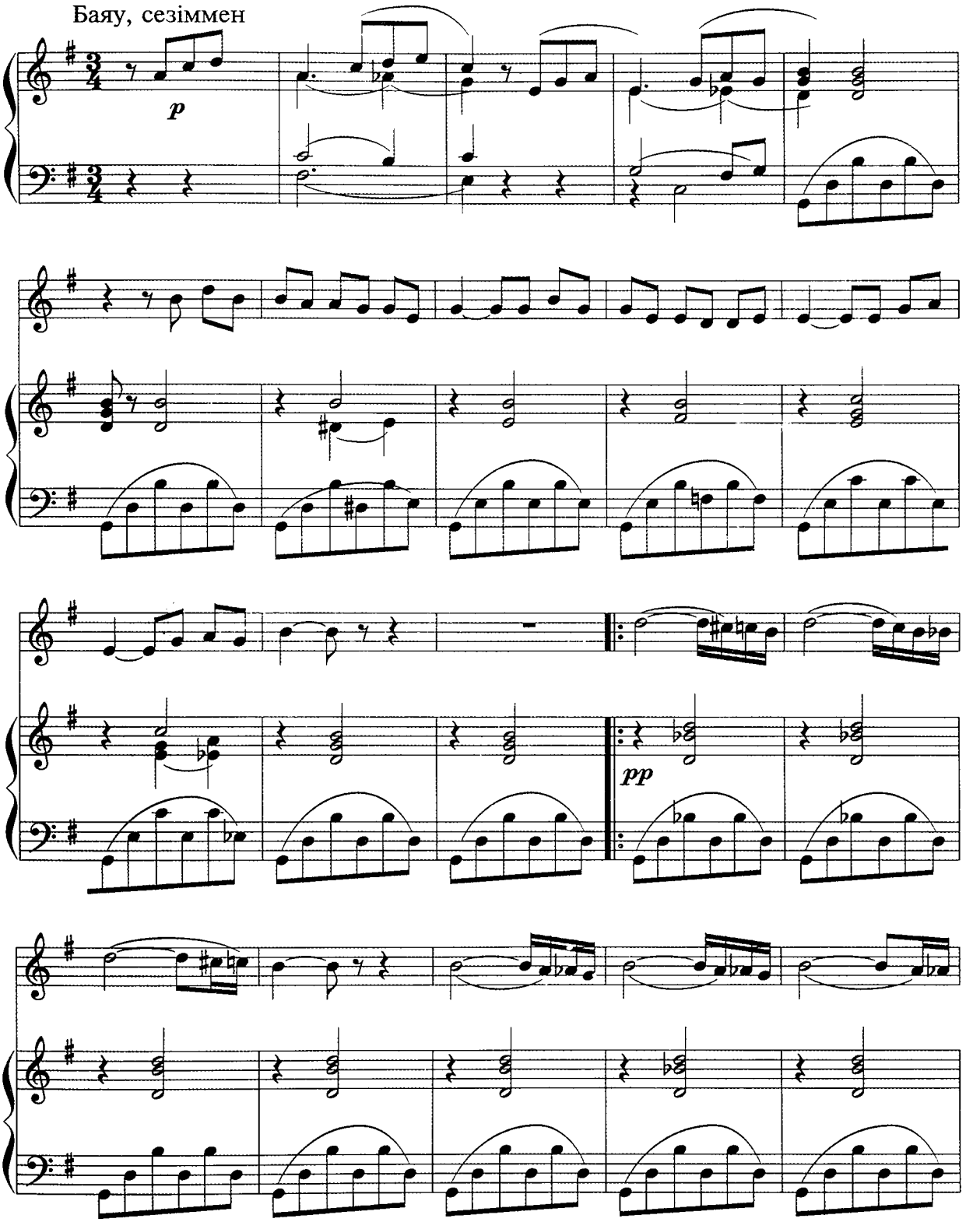

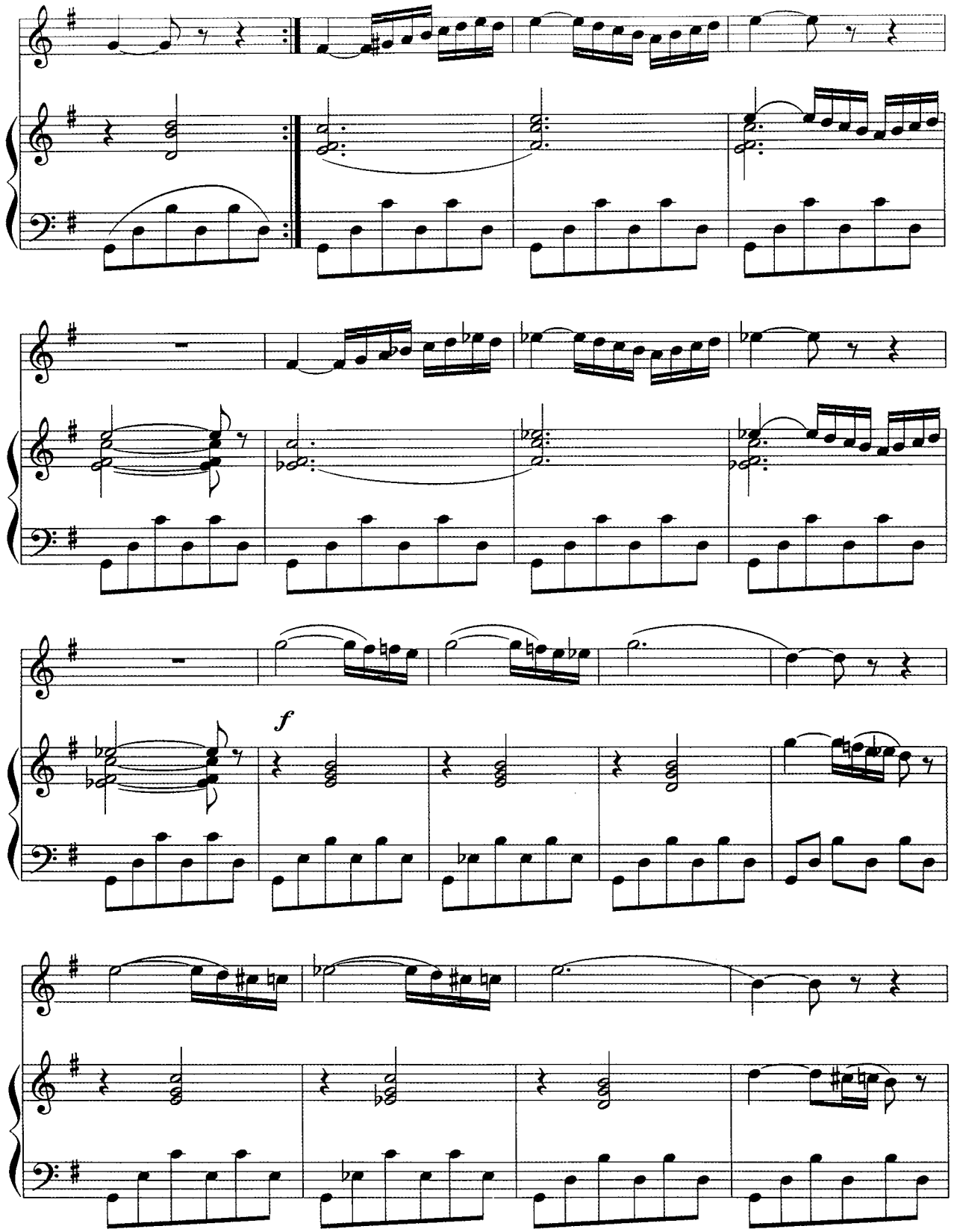
f

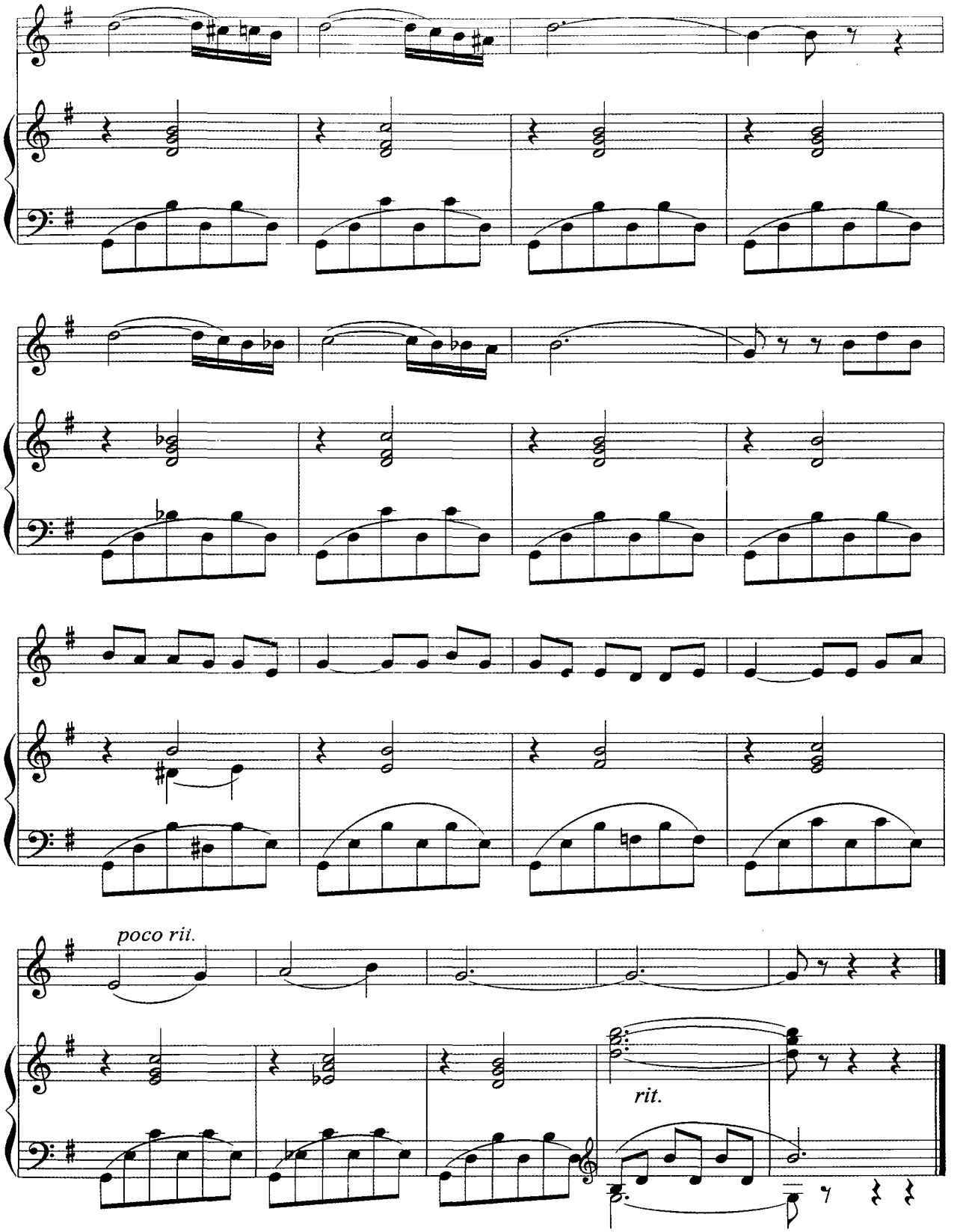
poco rit.
rit.

С.Әбдінұр

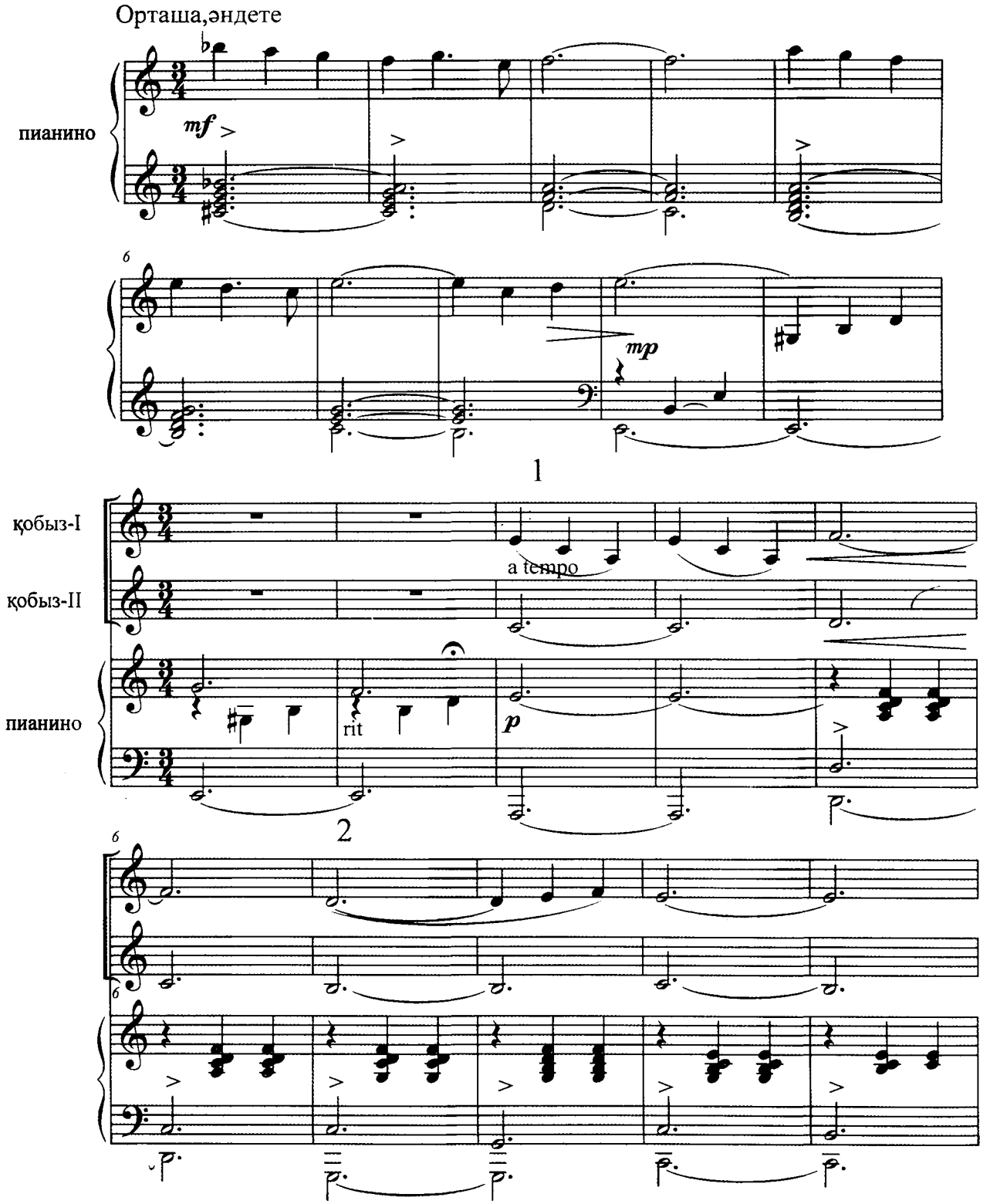
Орташа,әндете
пианино
mf
mp
1
қобыз-I
қобыз-II
пианино
a tempo
rit
p
2

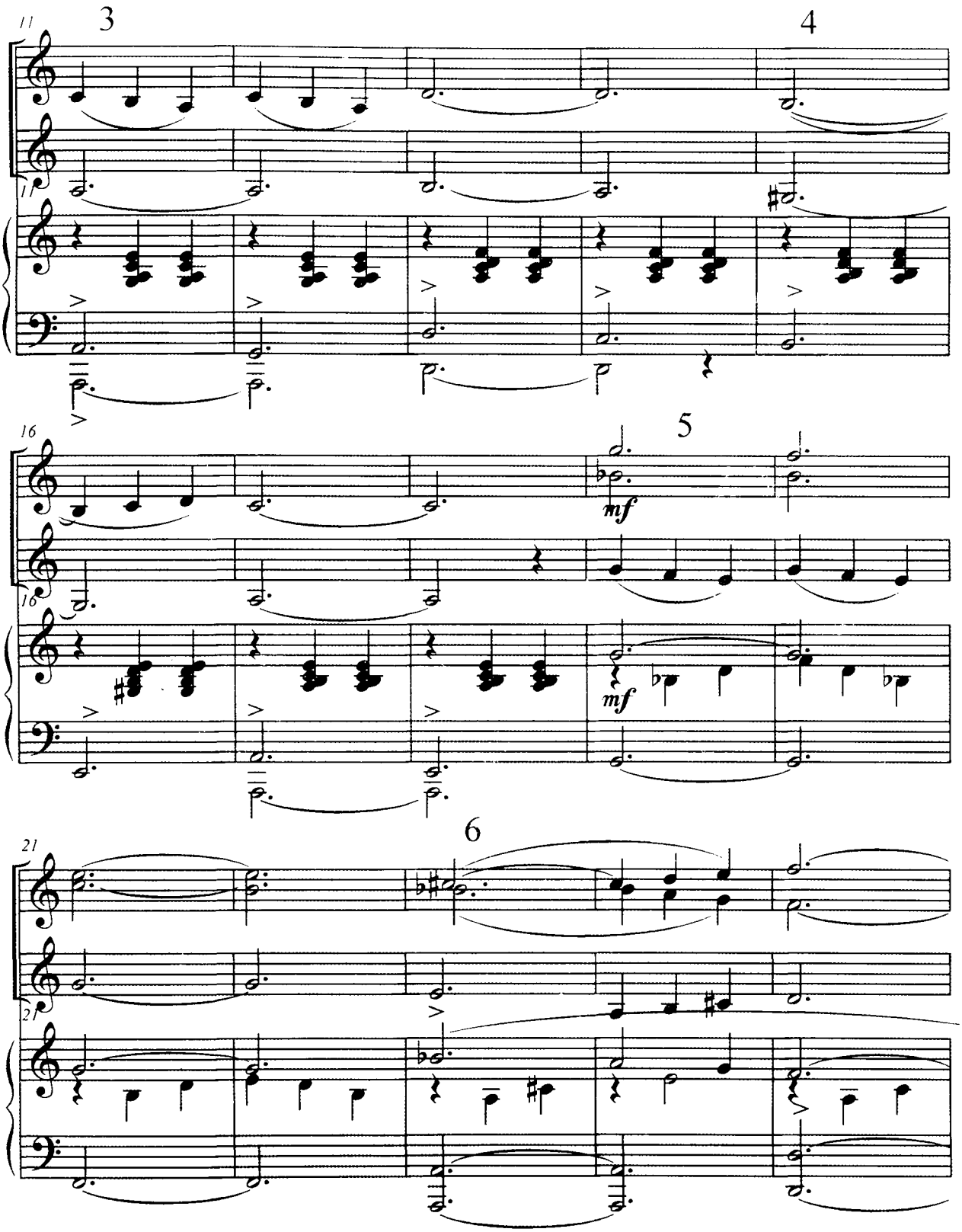
11
3
4
16
5
mf
mf
21
6

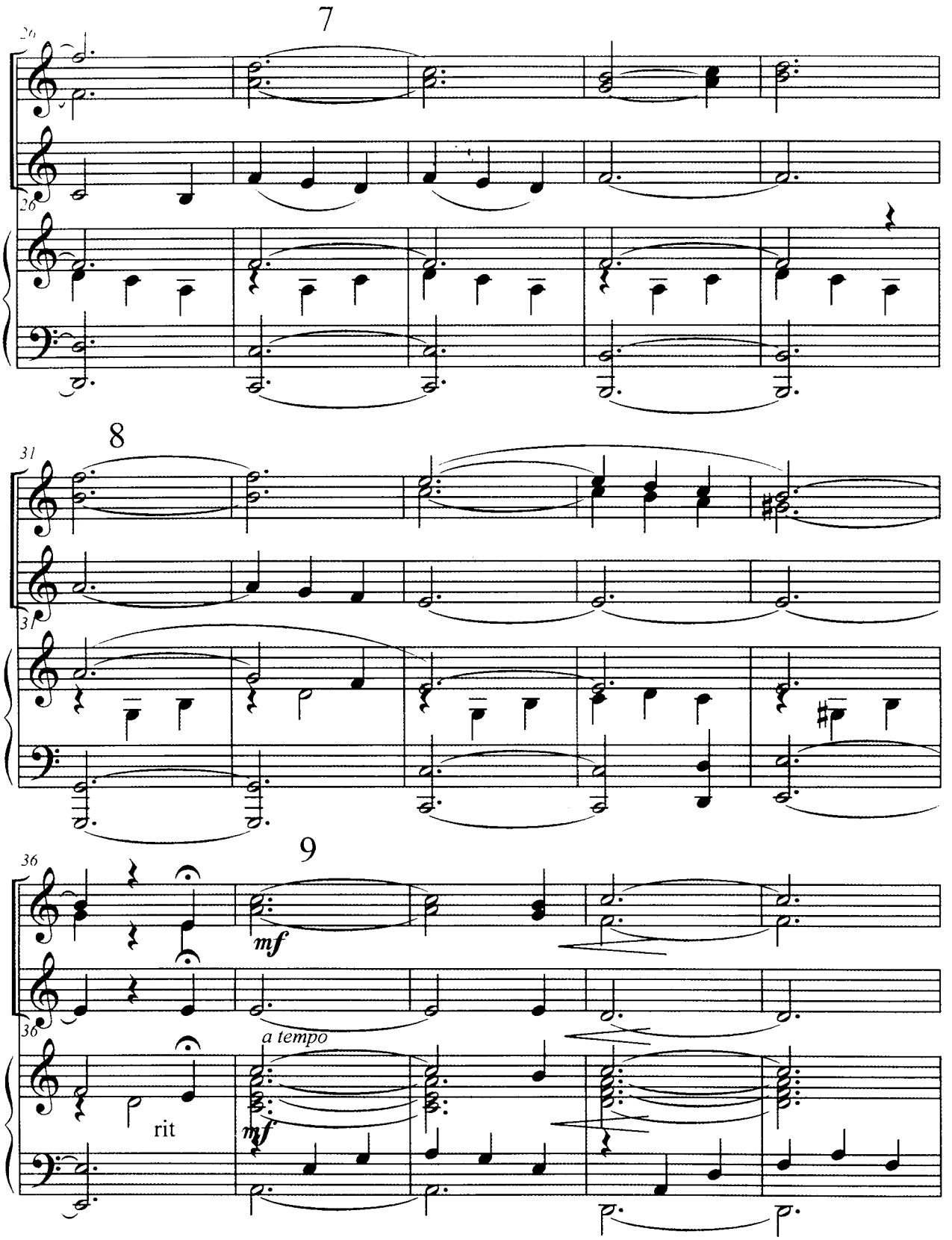
7
26
26
8
31
31
9
36
36
mf
a tempo
rit
mf

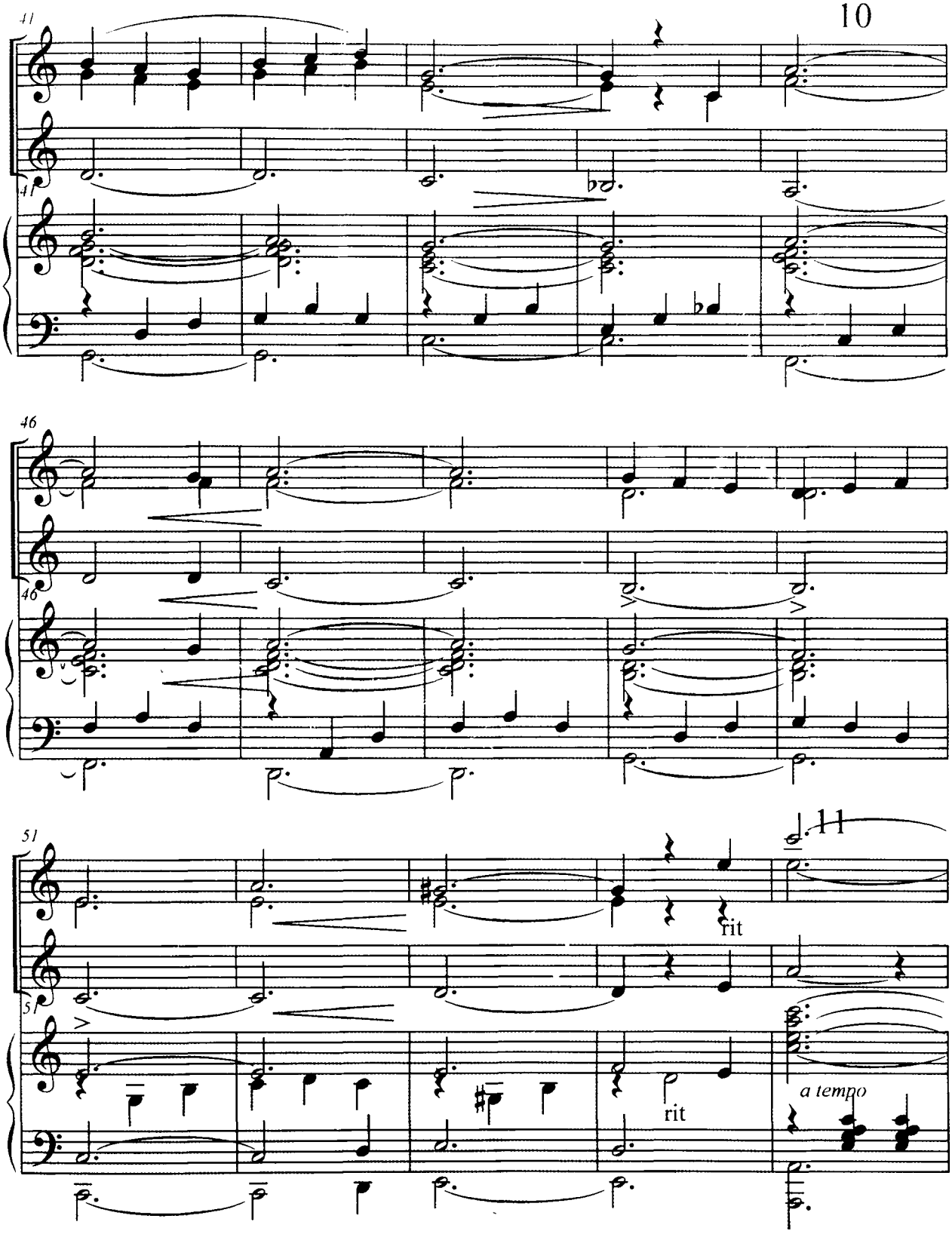
41
10
46
51
11
rit
rit
a tempo

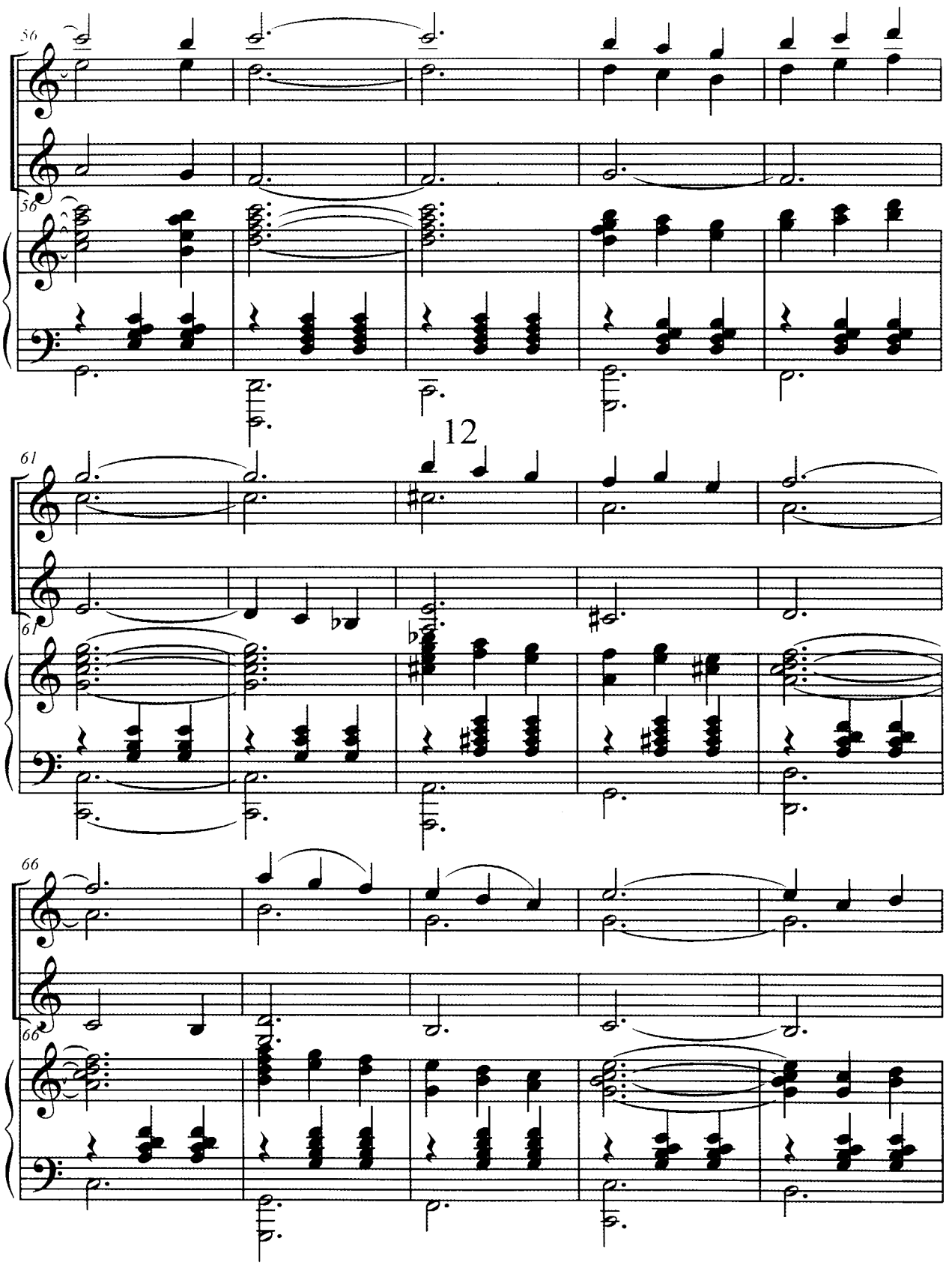
56
56
12
61
61
66
66

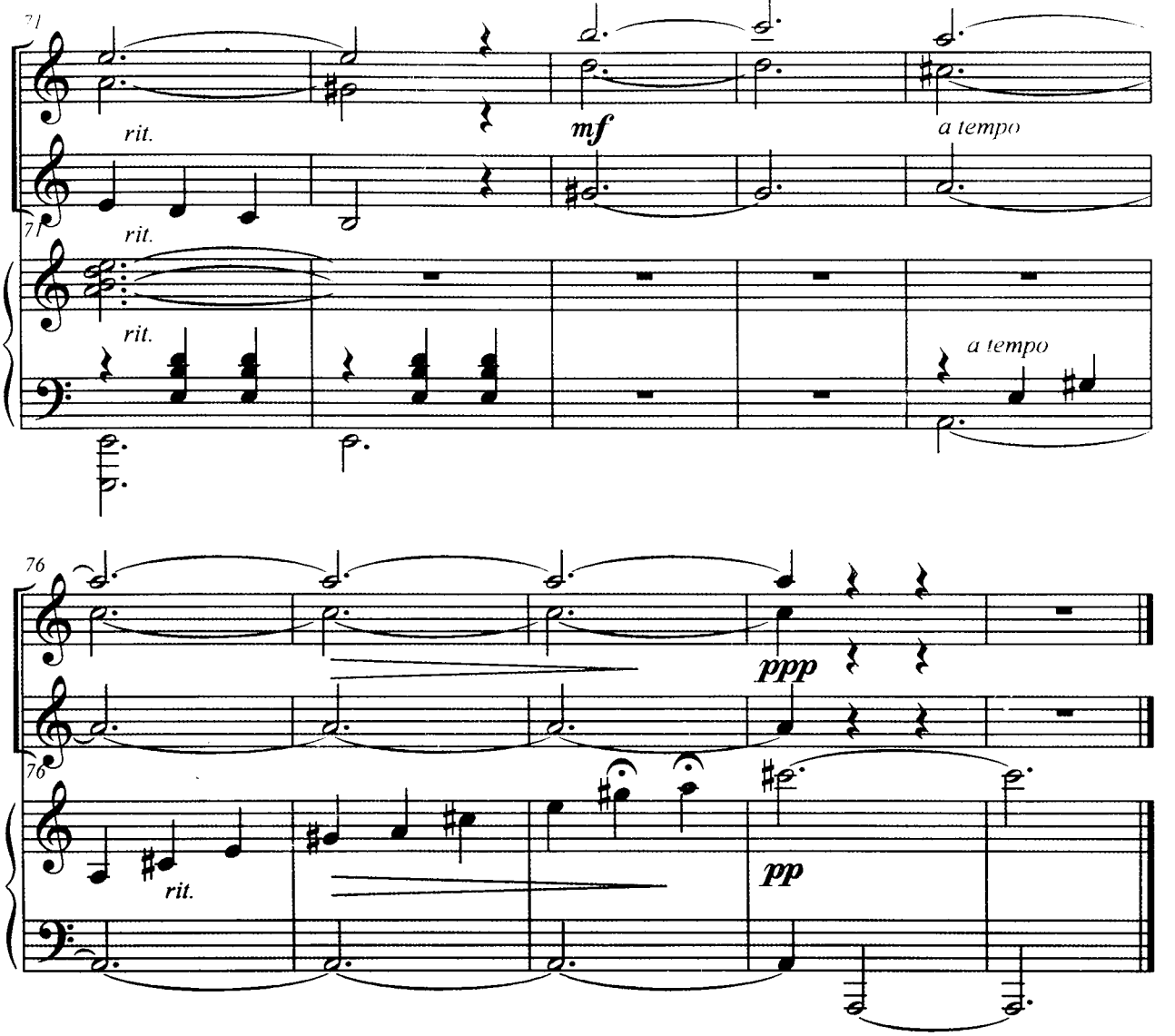
71
rit.
mf
a tempo
71
rit.
rit.
a tempo
76
ppp
76
rit.
pp

АҢСАУ

С.Әбдінұр

Баяу

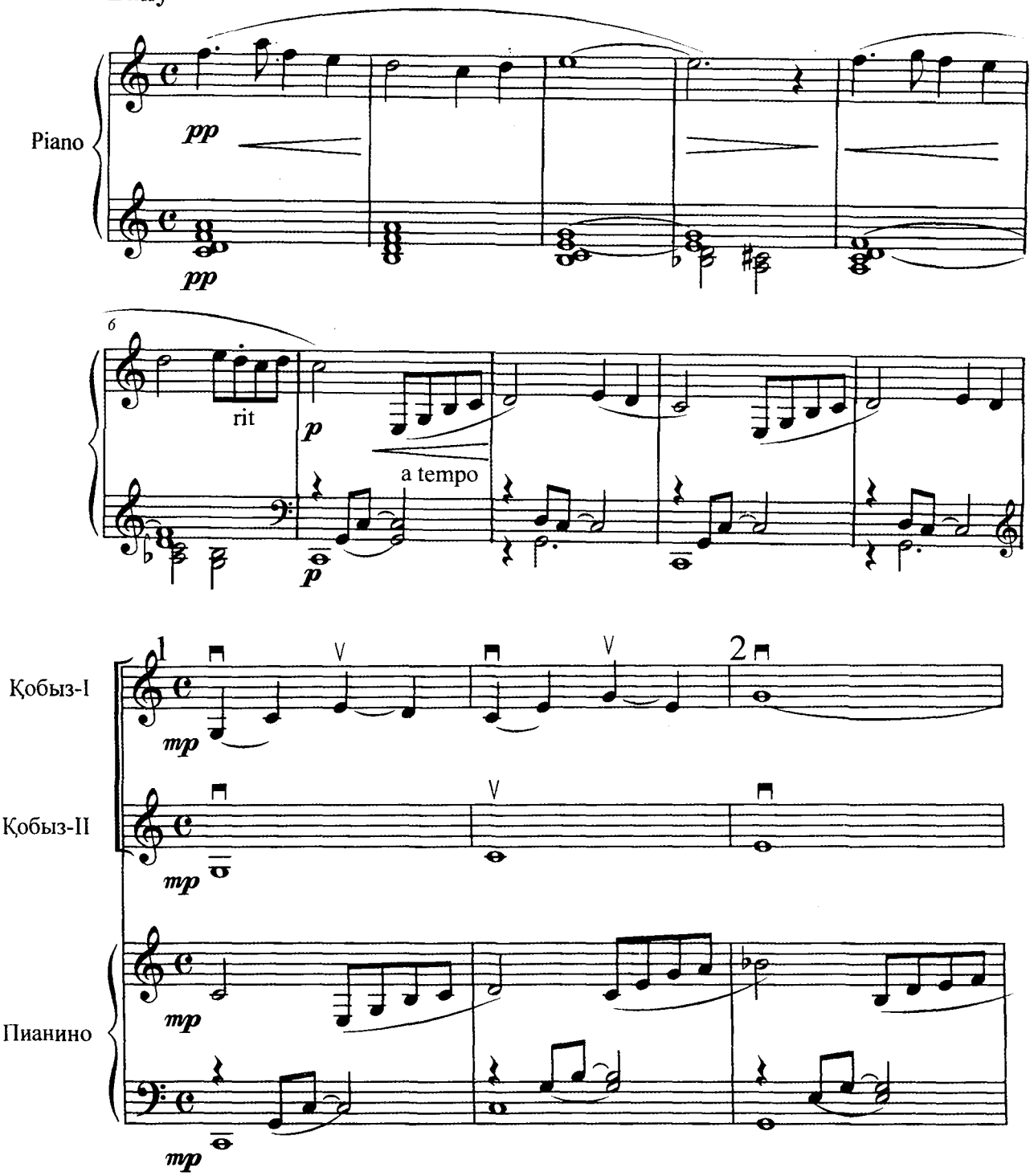

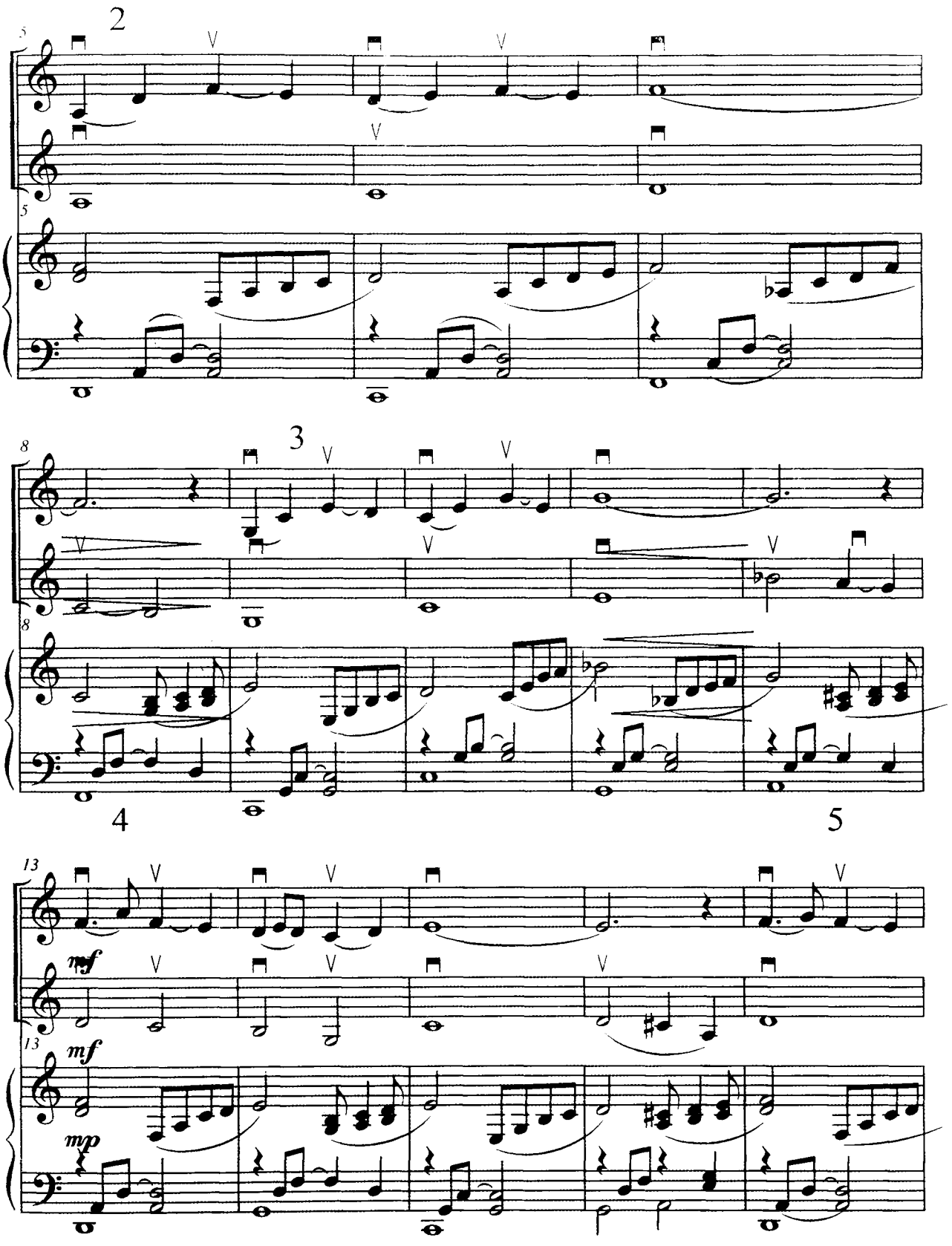
2
3
4
5
mf
mf
mp

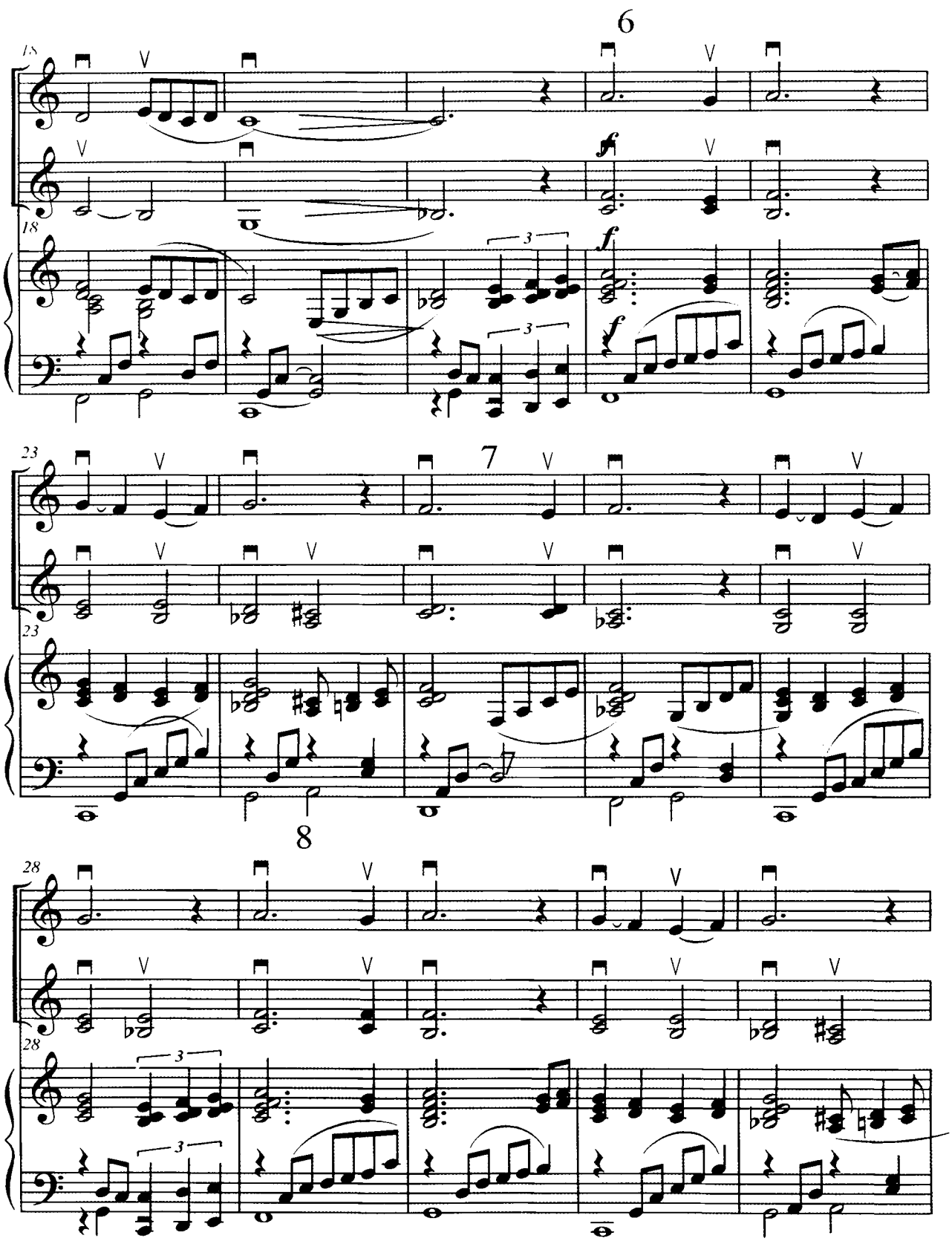
6
18
18
f
f
3
3
7
23
23
8
28
28
3
3

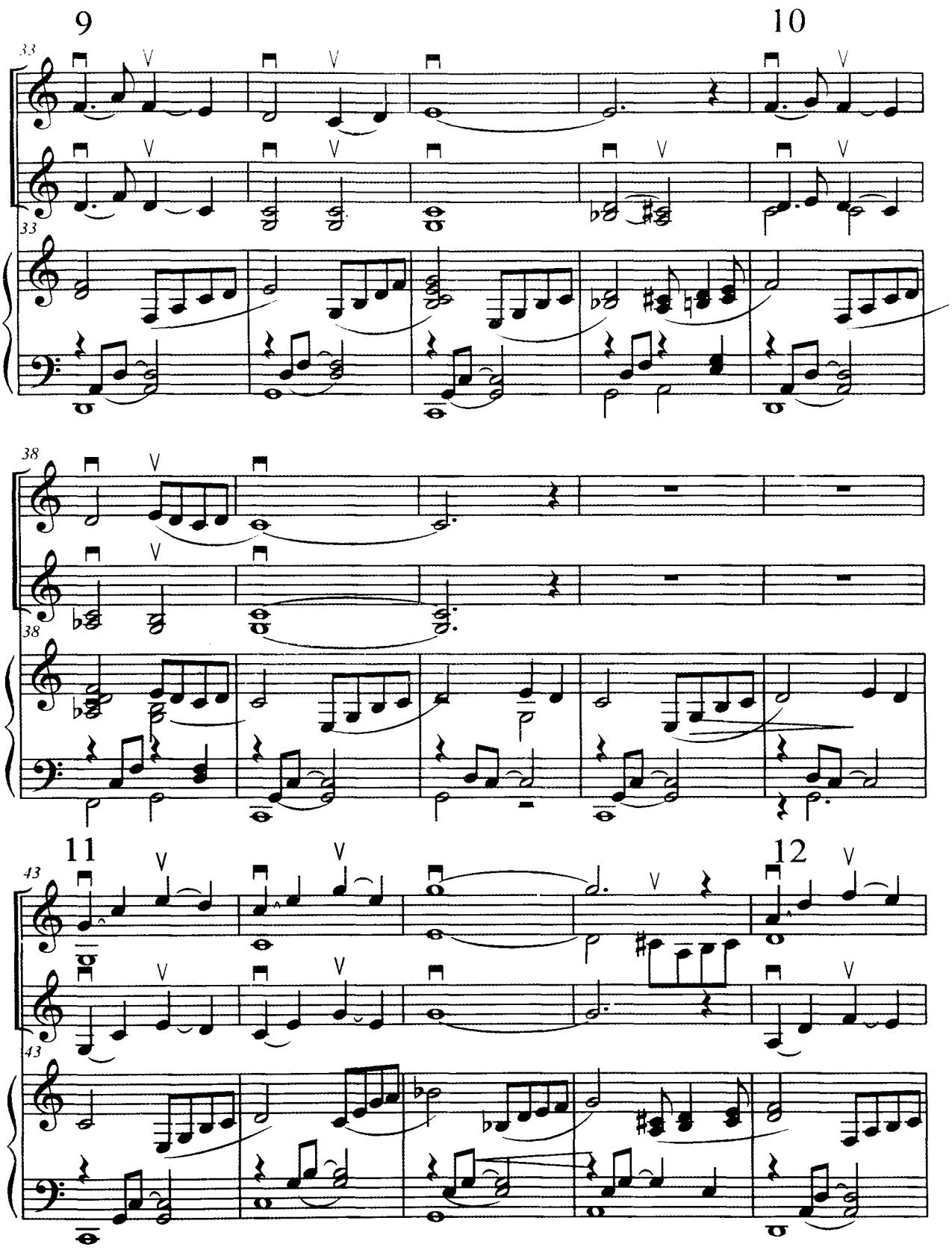
9
10
33
33
38
38
11
12
43
43

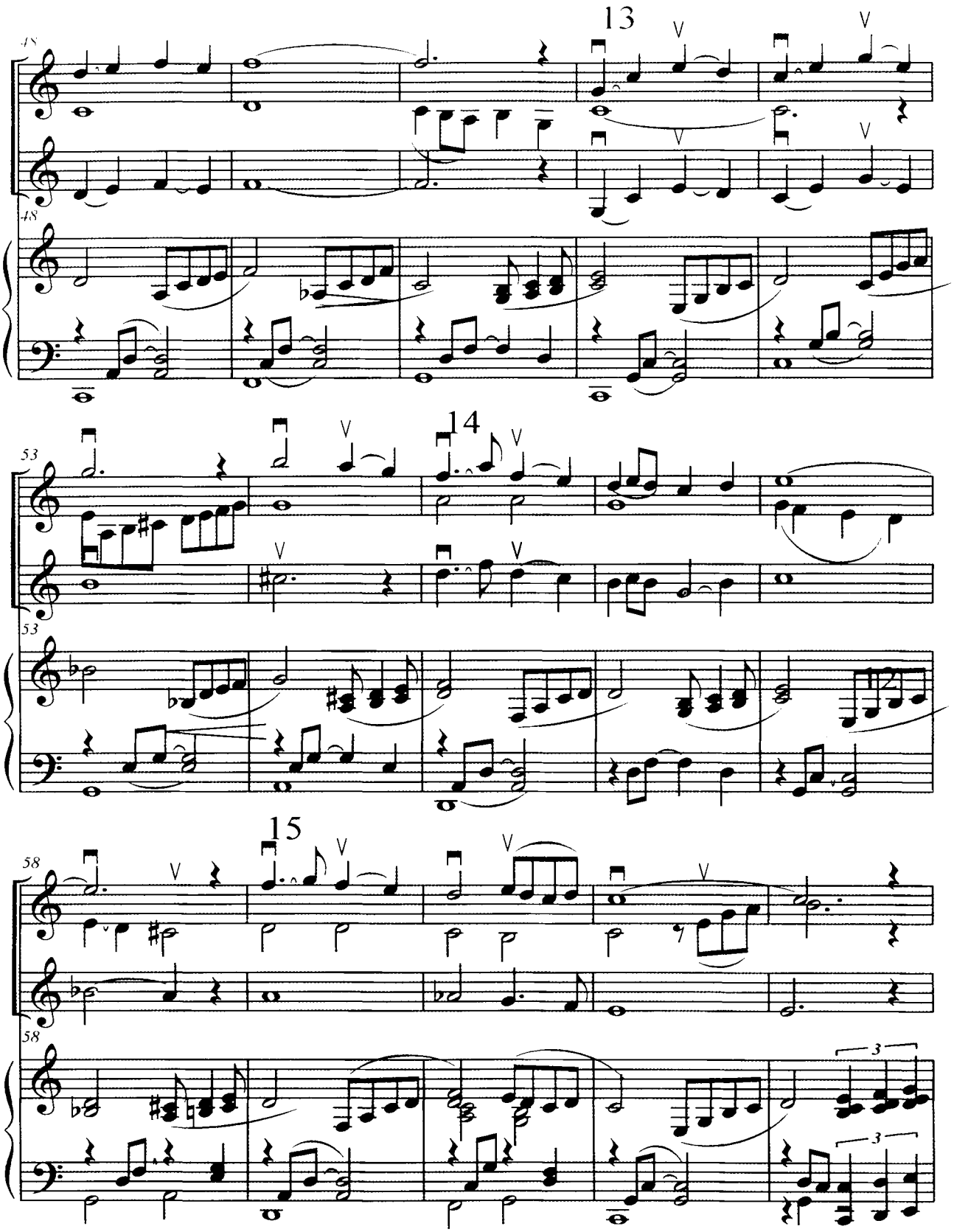
13
14
15
48
53
58
3
3

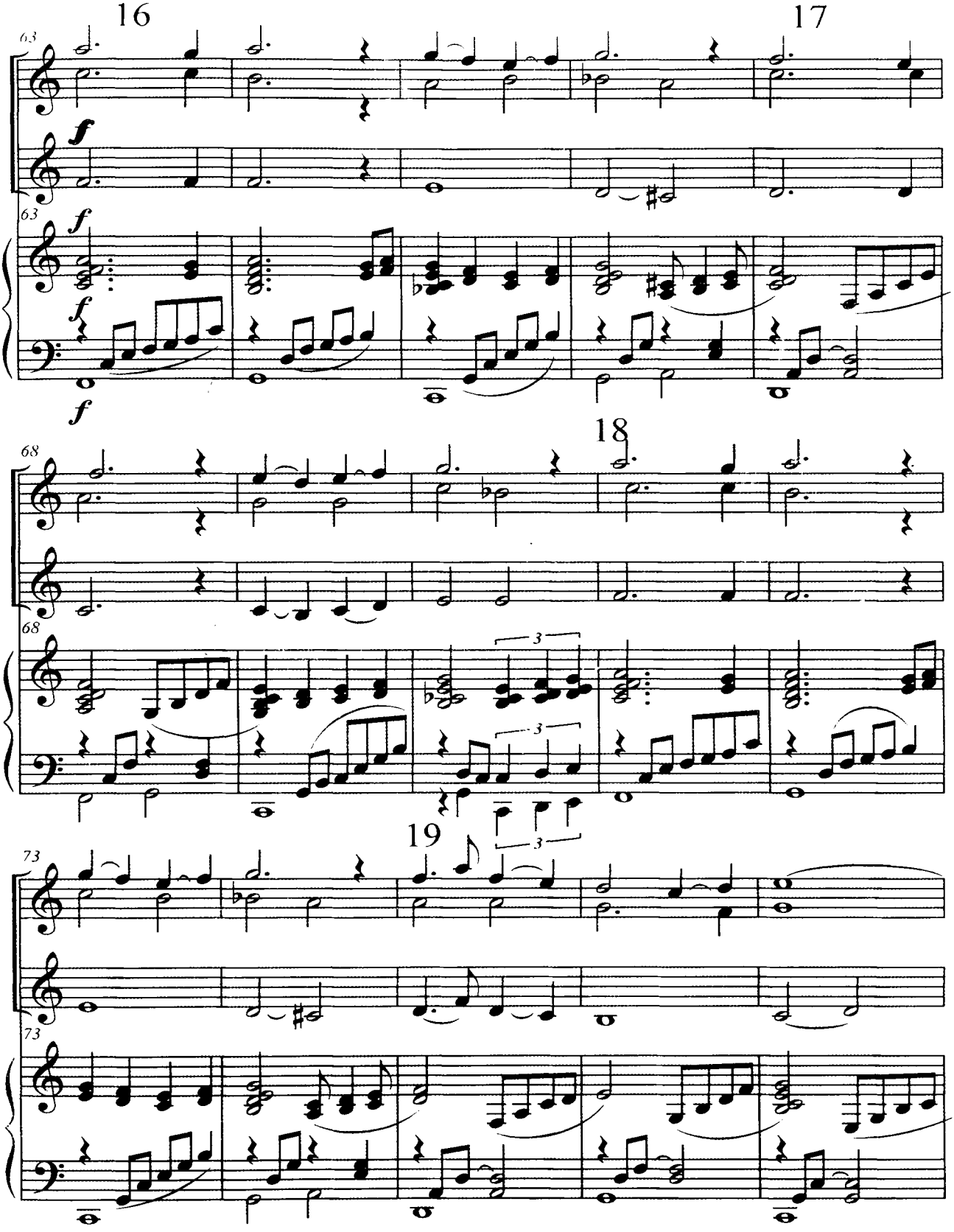
16
17
63
f
63
f
f
18
68
68
3
3
3
19
73
73

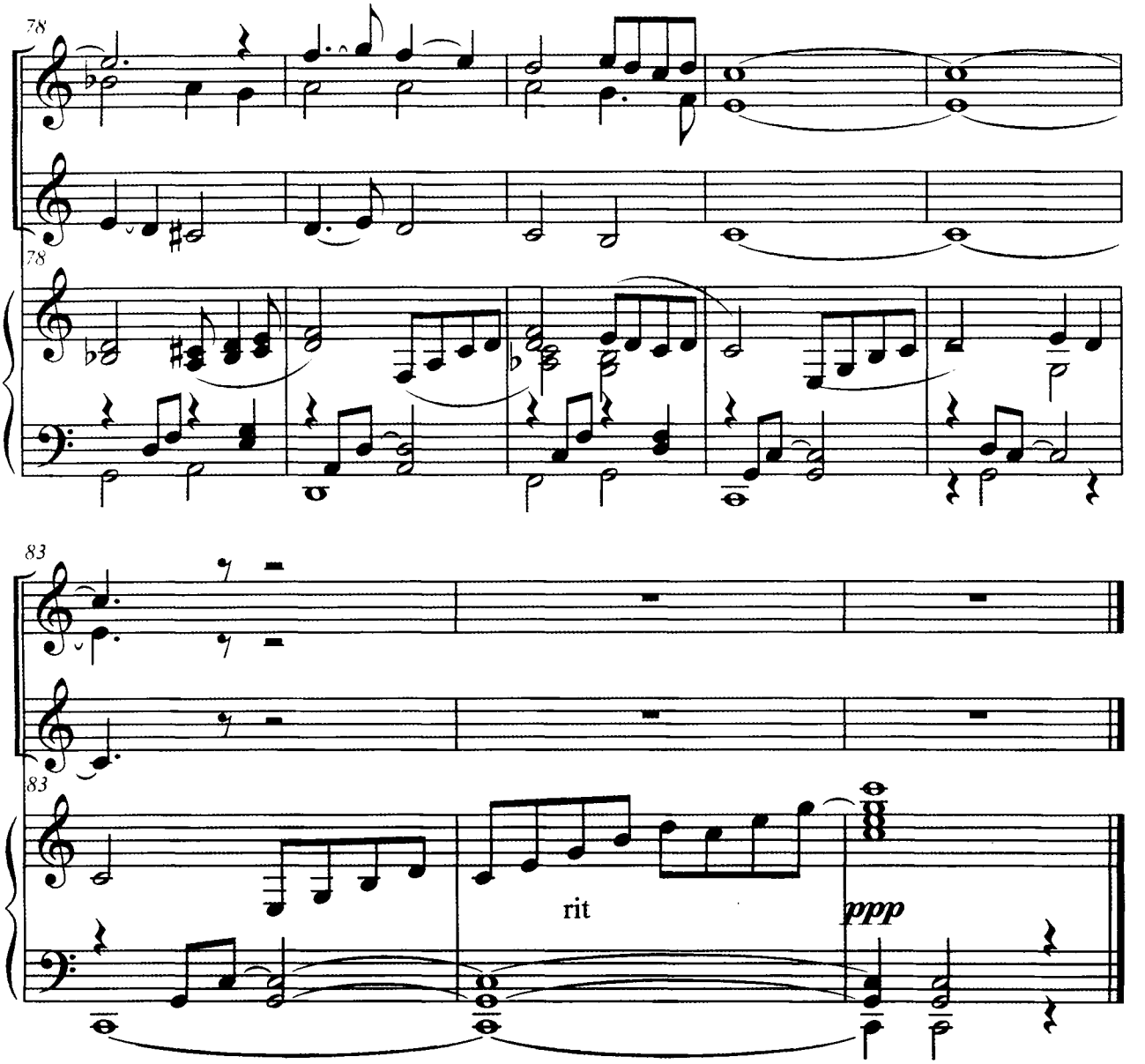
78
78
83
83
rit
ppp

ЯПЫРАЙ

Халық әні
Ансамбльге лайықтап өңделген К.Жомартова

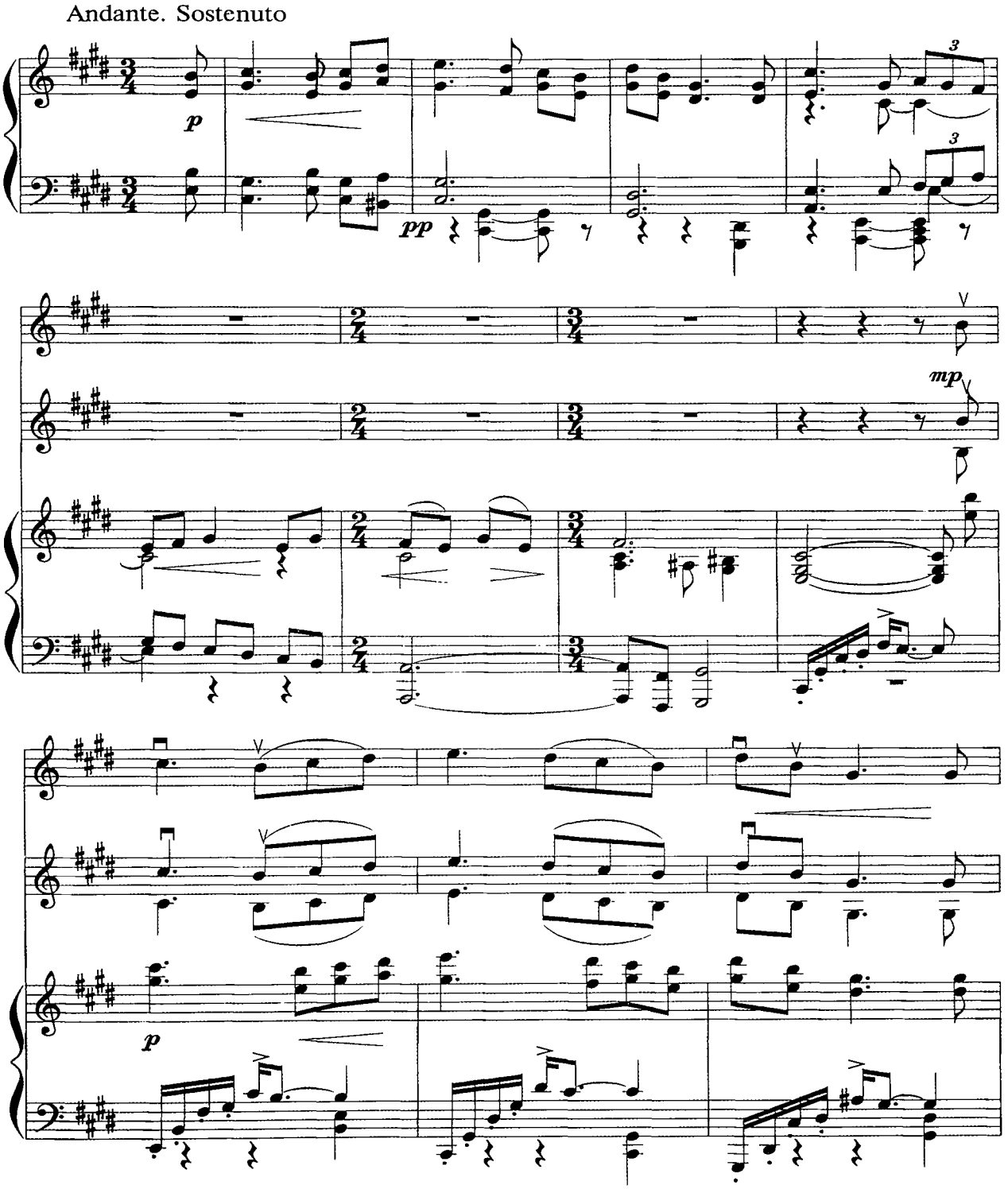

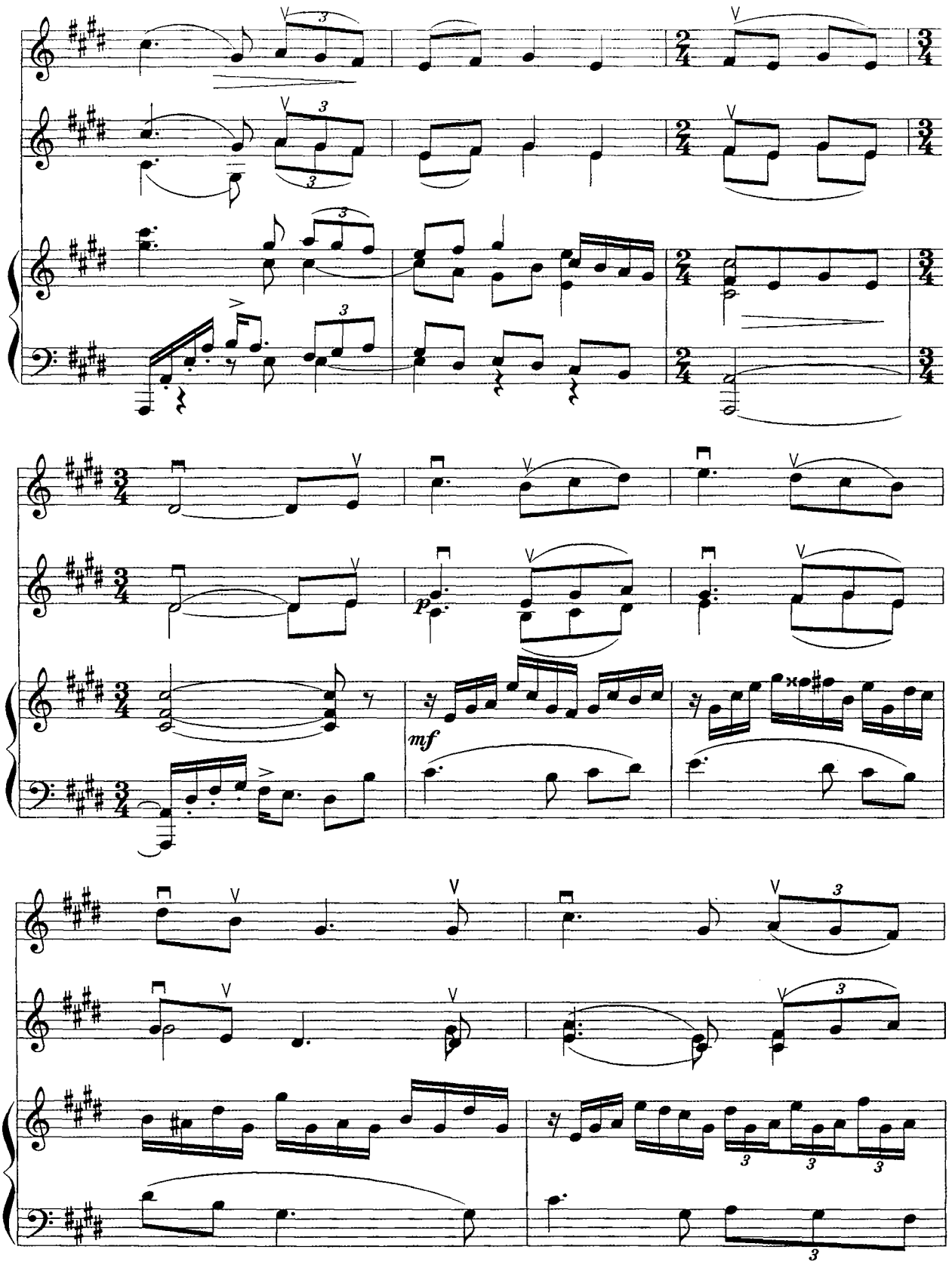
p
mf

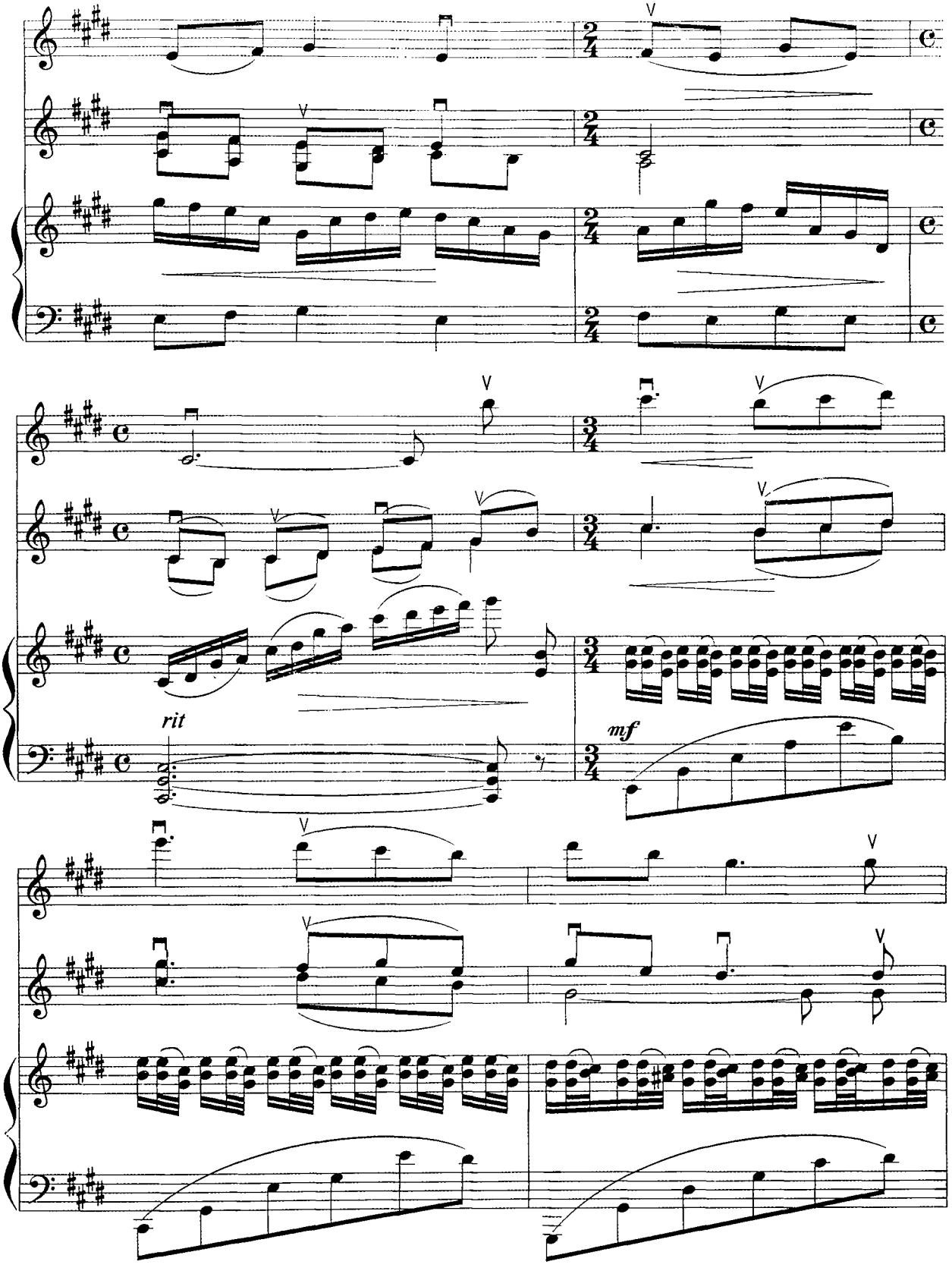
rit
mf

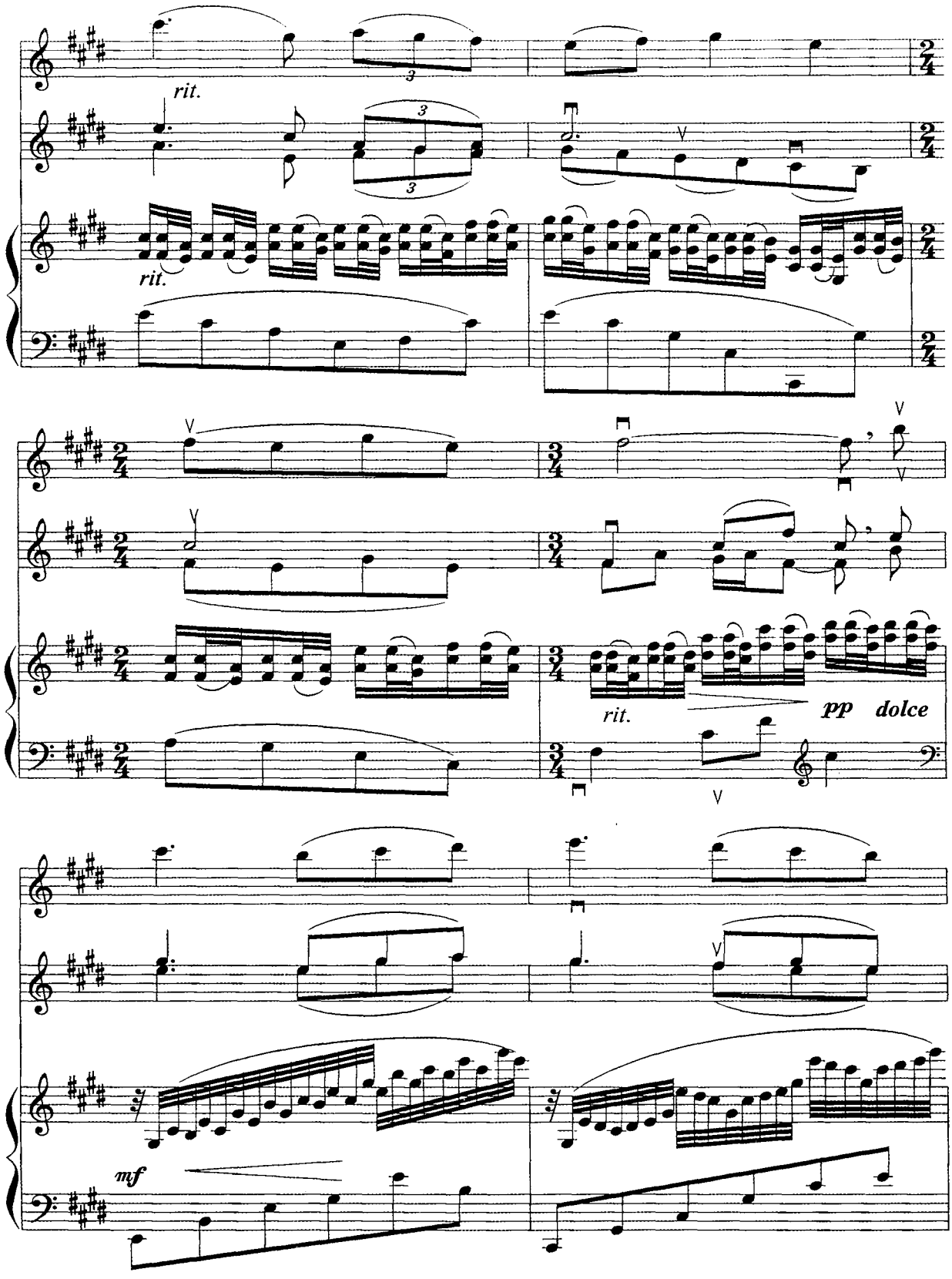
rit.
rit.
rit.
pp dolce
mf

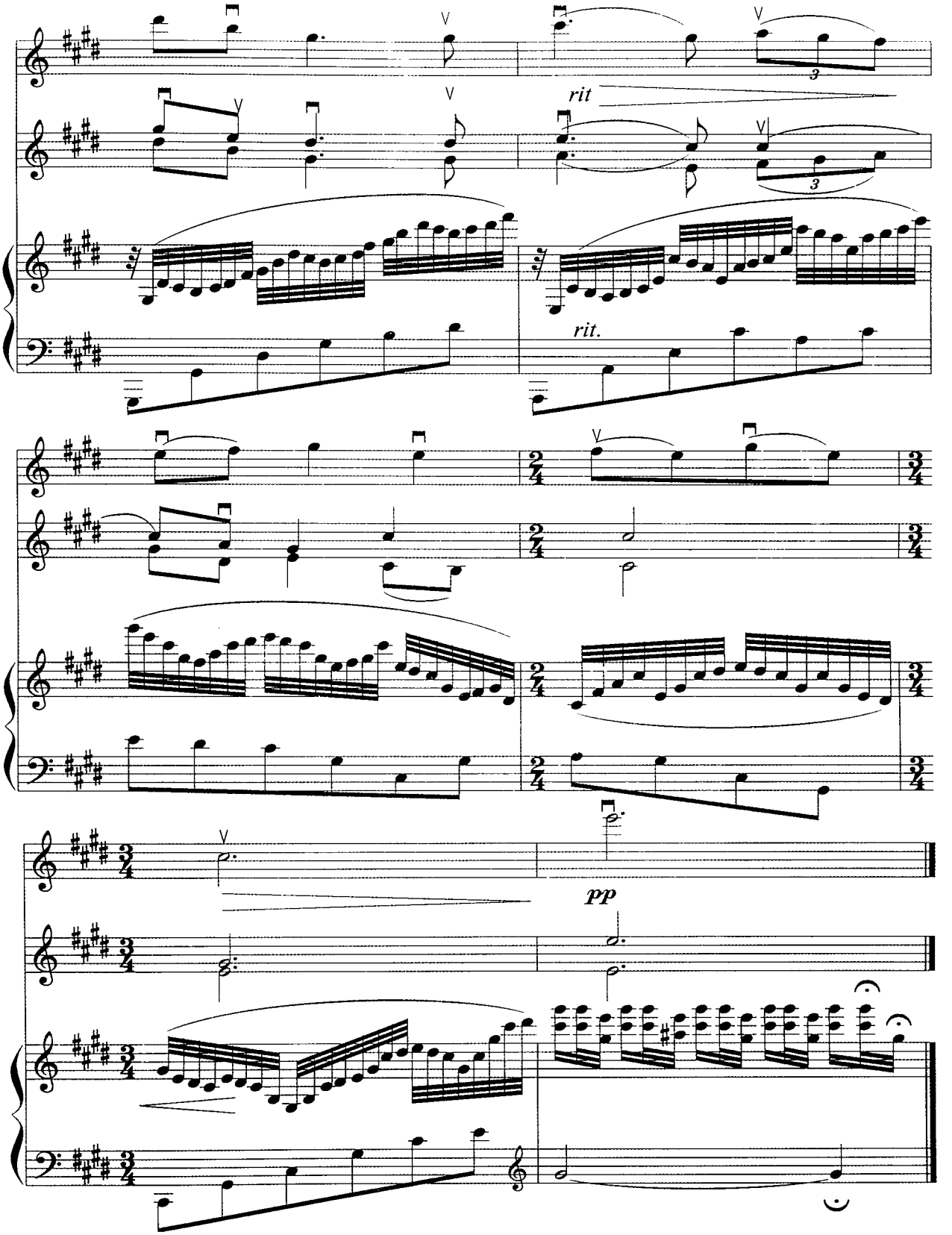
rit
rit.
pp

АРЫС ЖАҒАСЫНДА

Ш.Қалдаяқов

Ансамбльге лайықтап өңдеген Қ.Ахметова

Вальс екпінімен

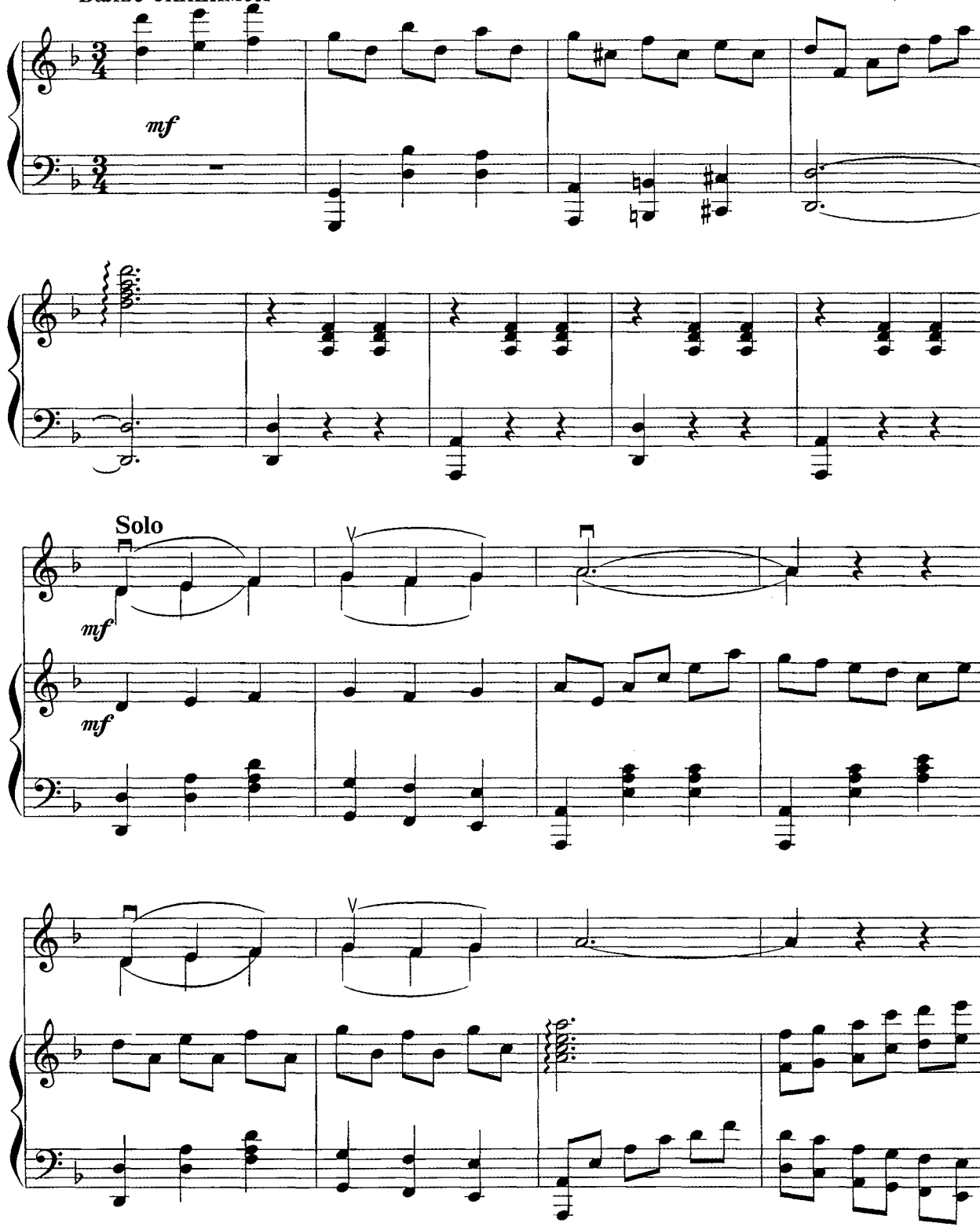

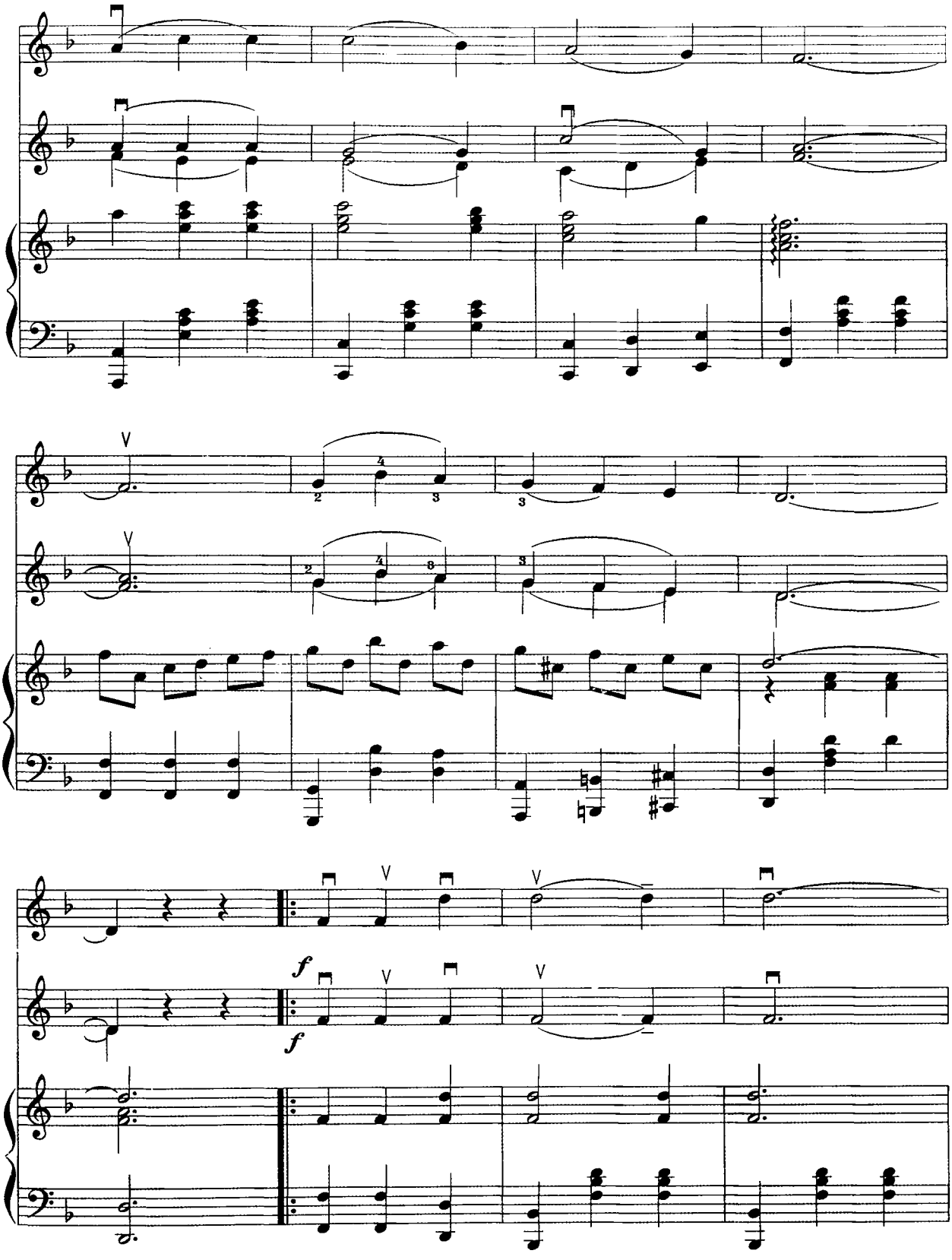
f
f

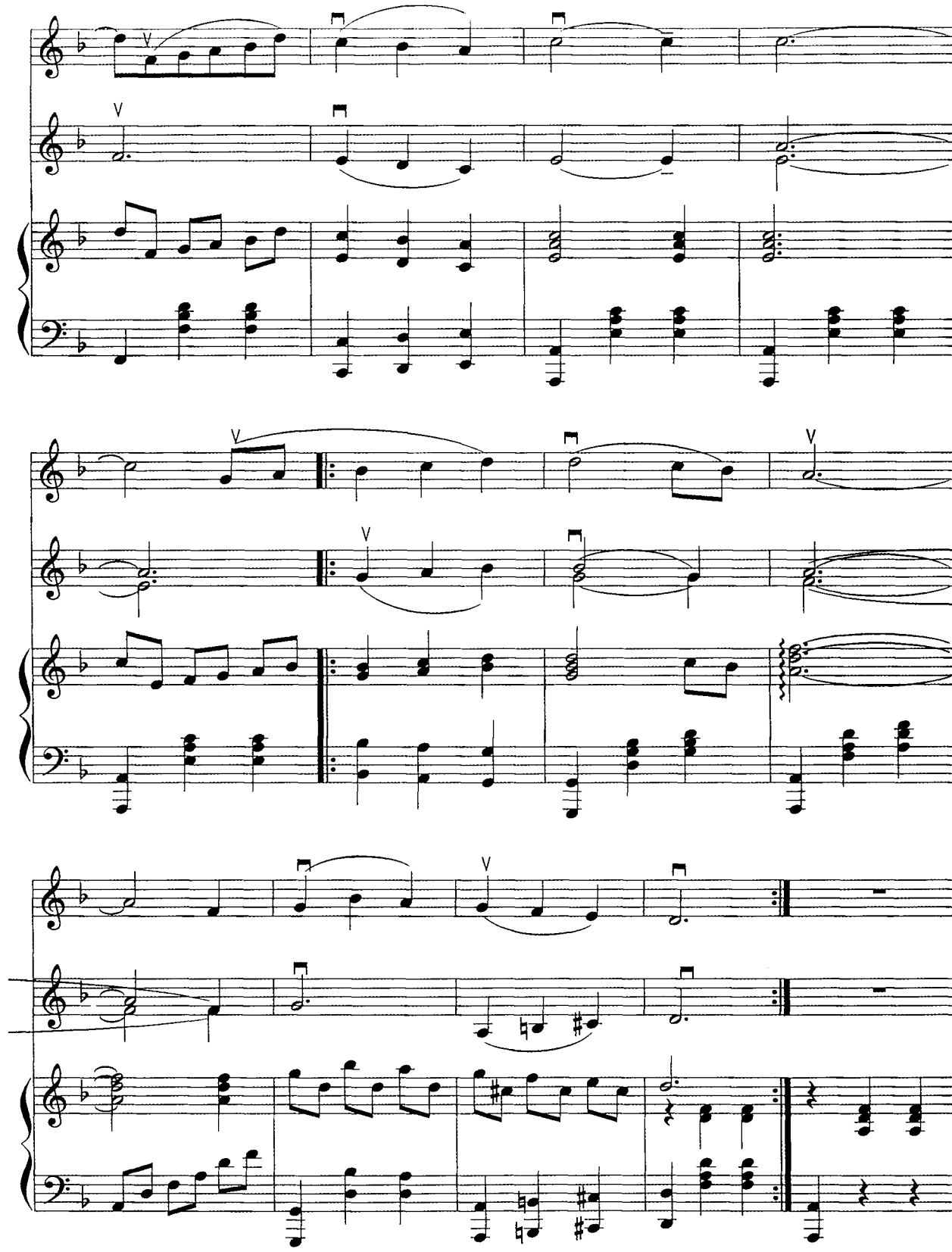

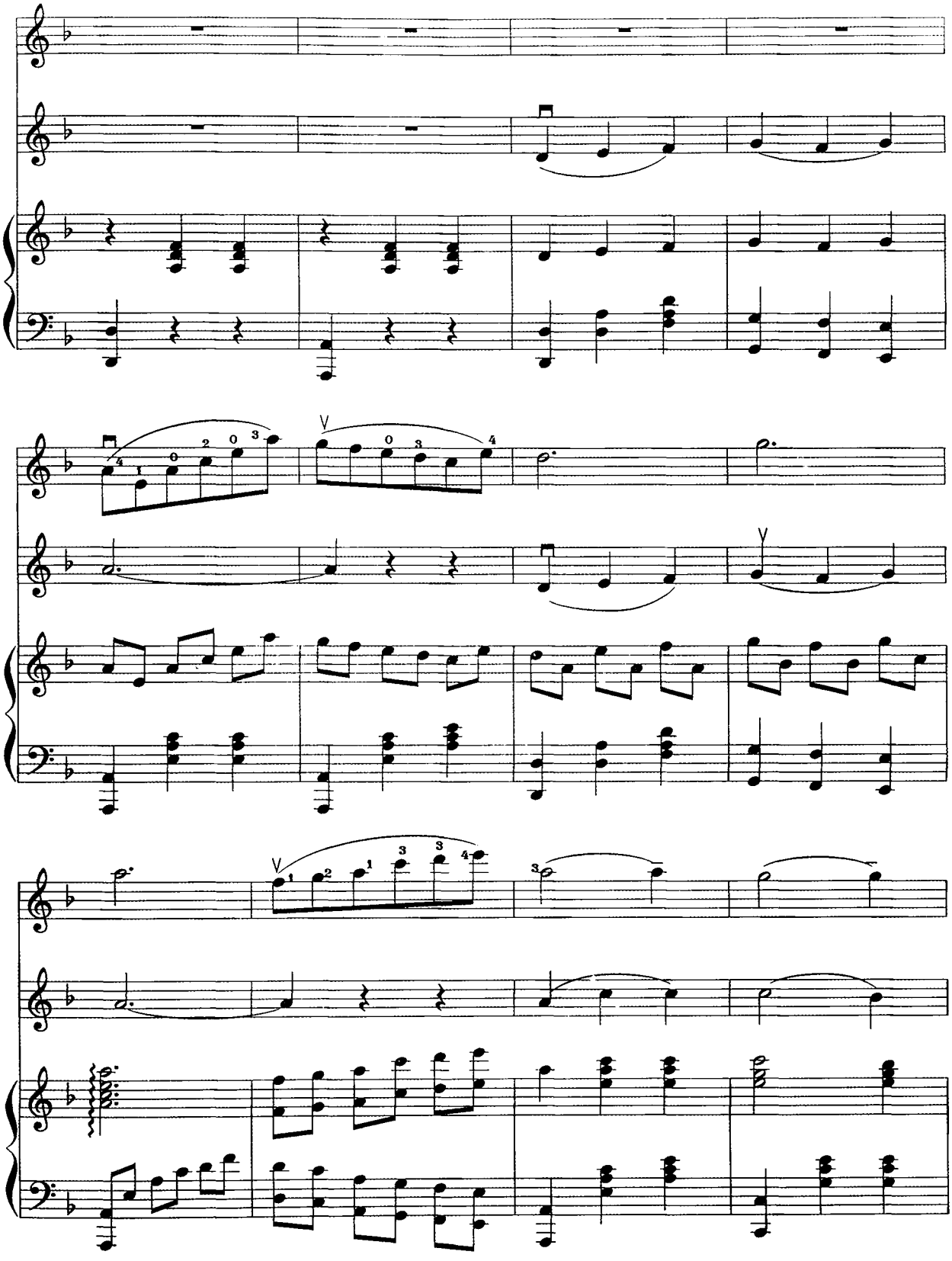

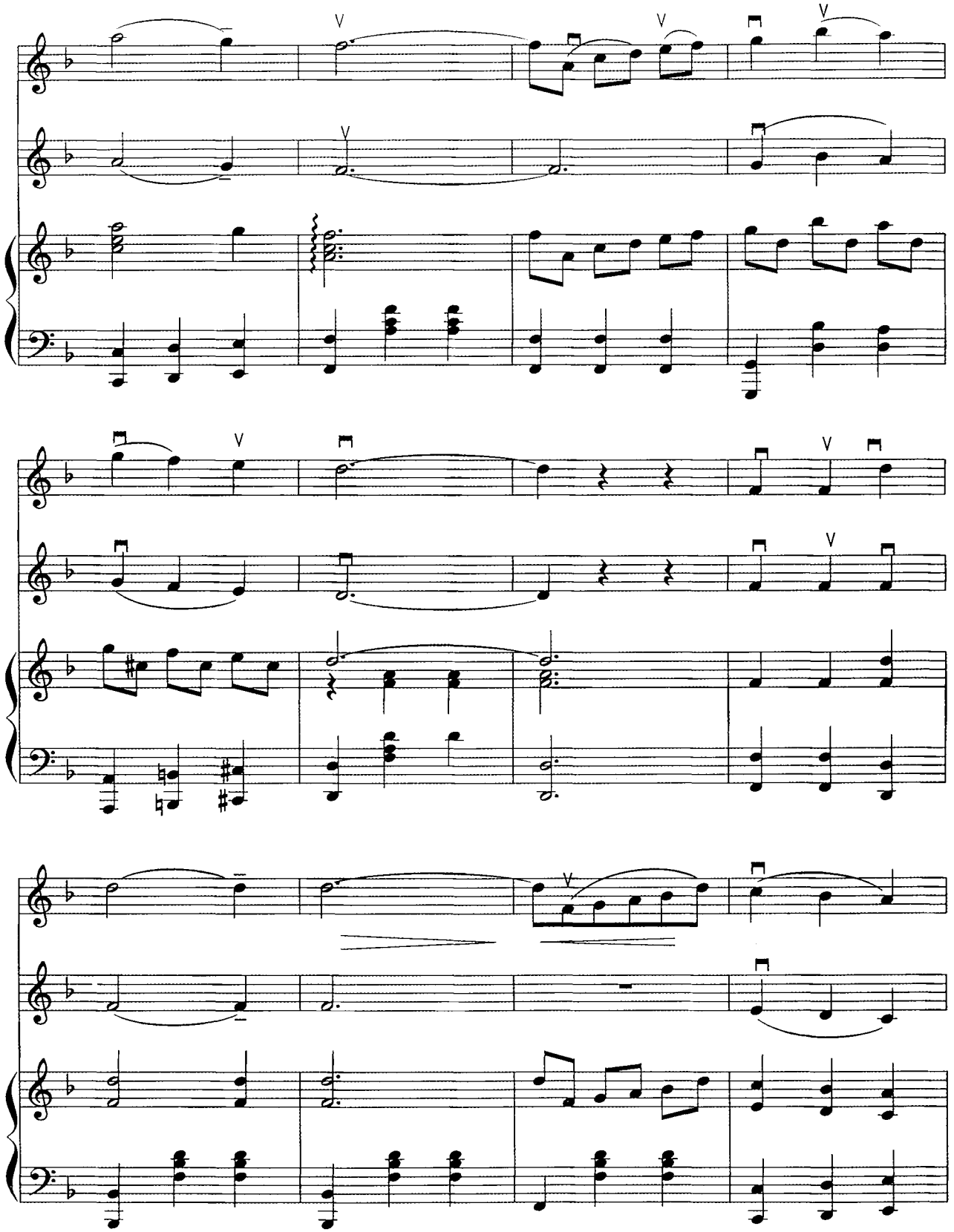

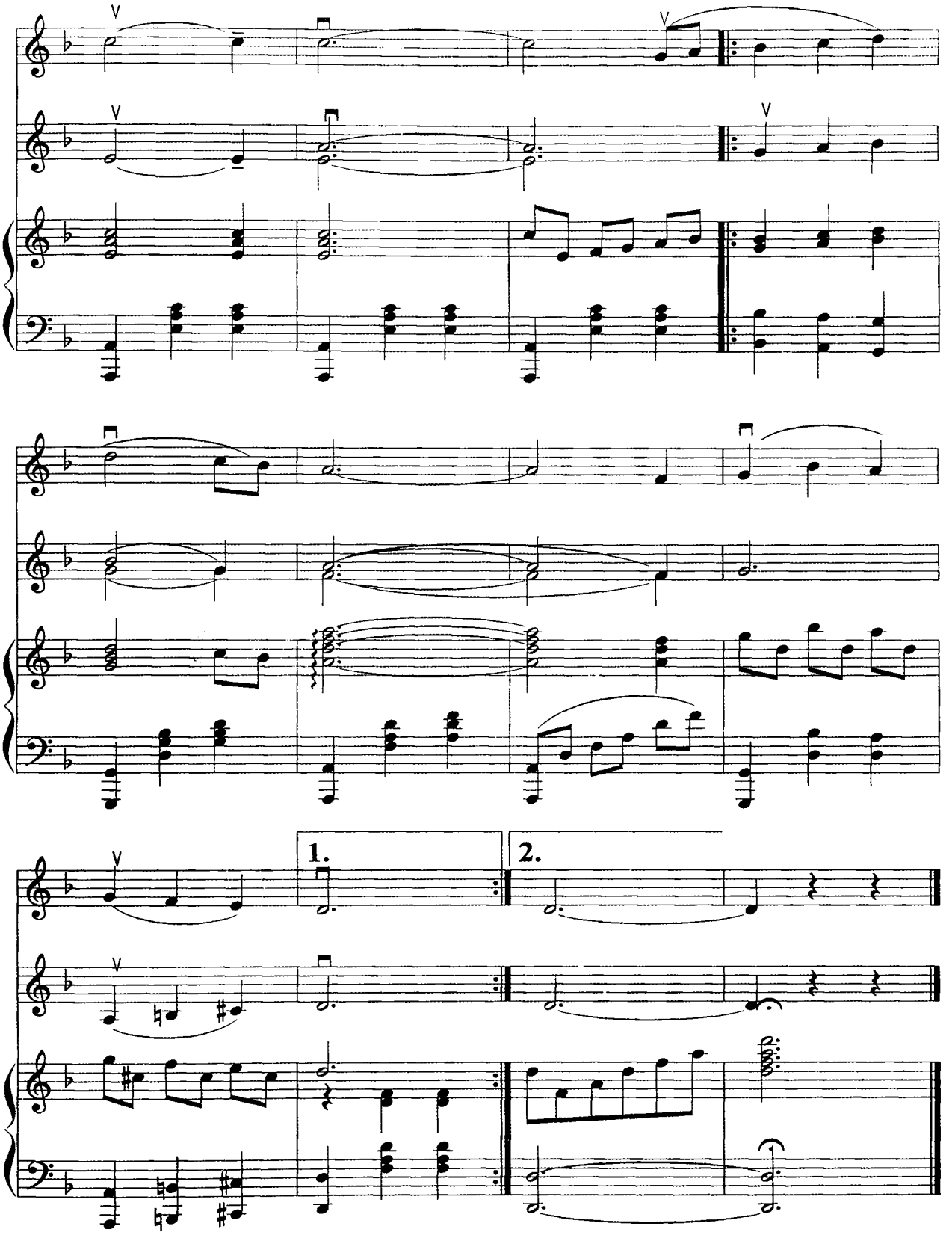
1.
2.

МЕНІҢ СҮЙІКТІМ

(Романс)

Дж.Гершвин

Ансамбльге лайықтап өңдеген К.М.Раскалиев

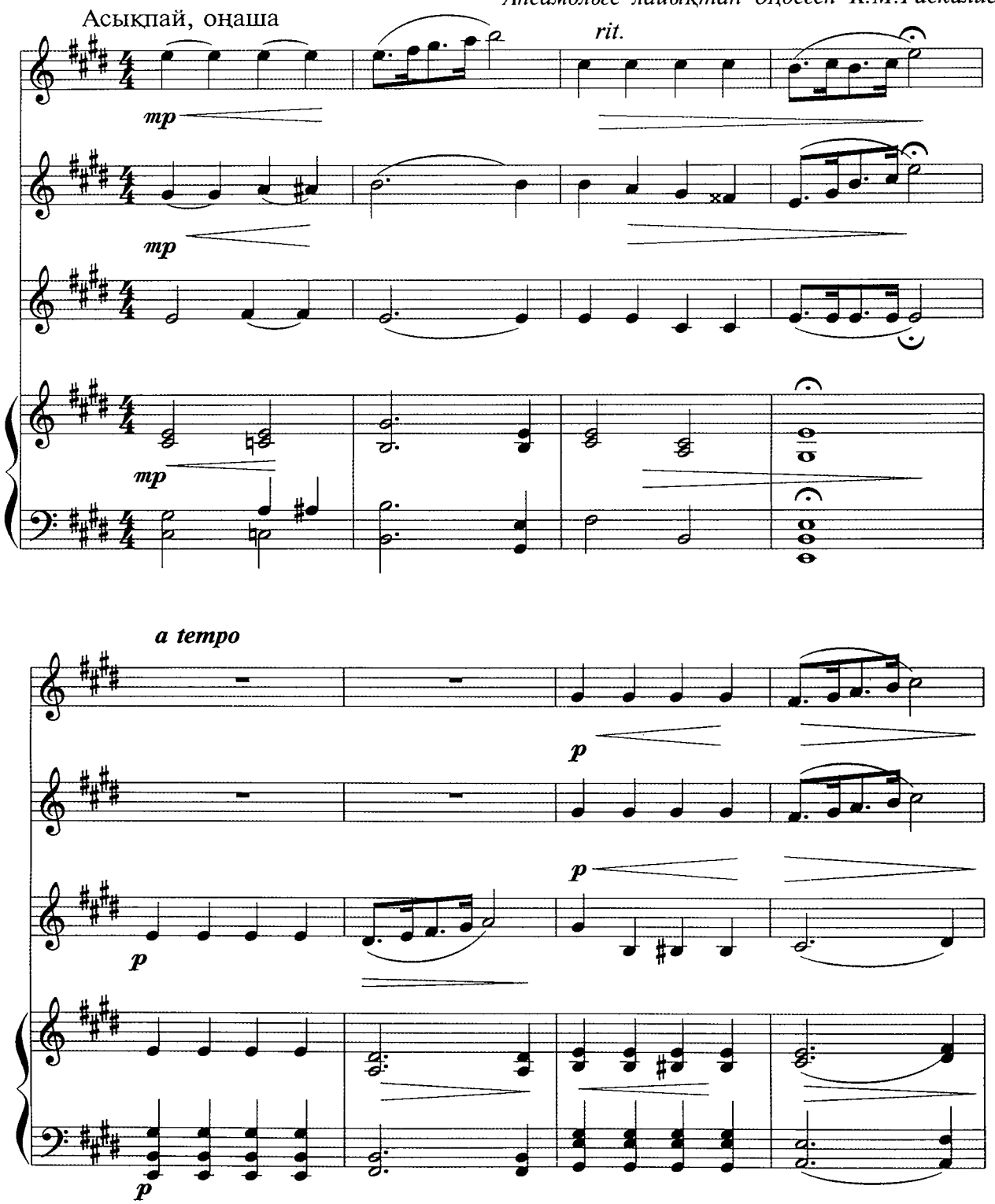

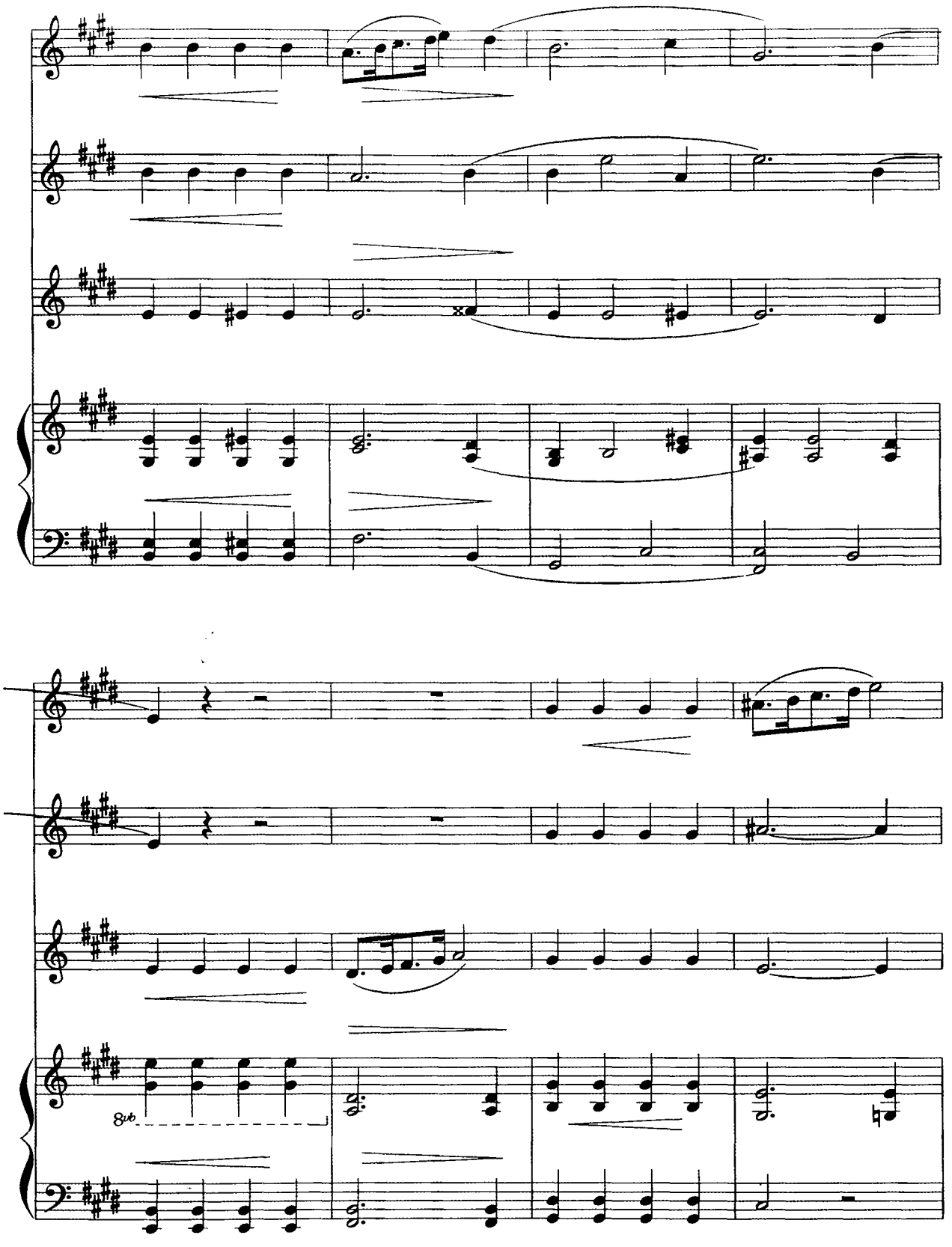
8vb

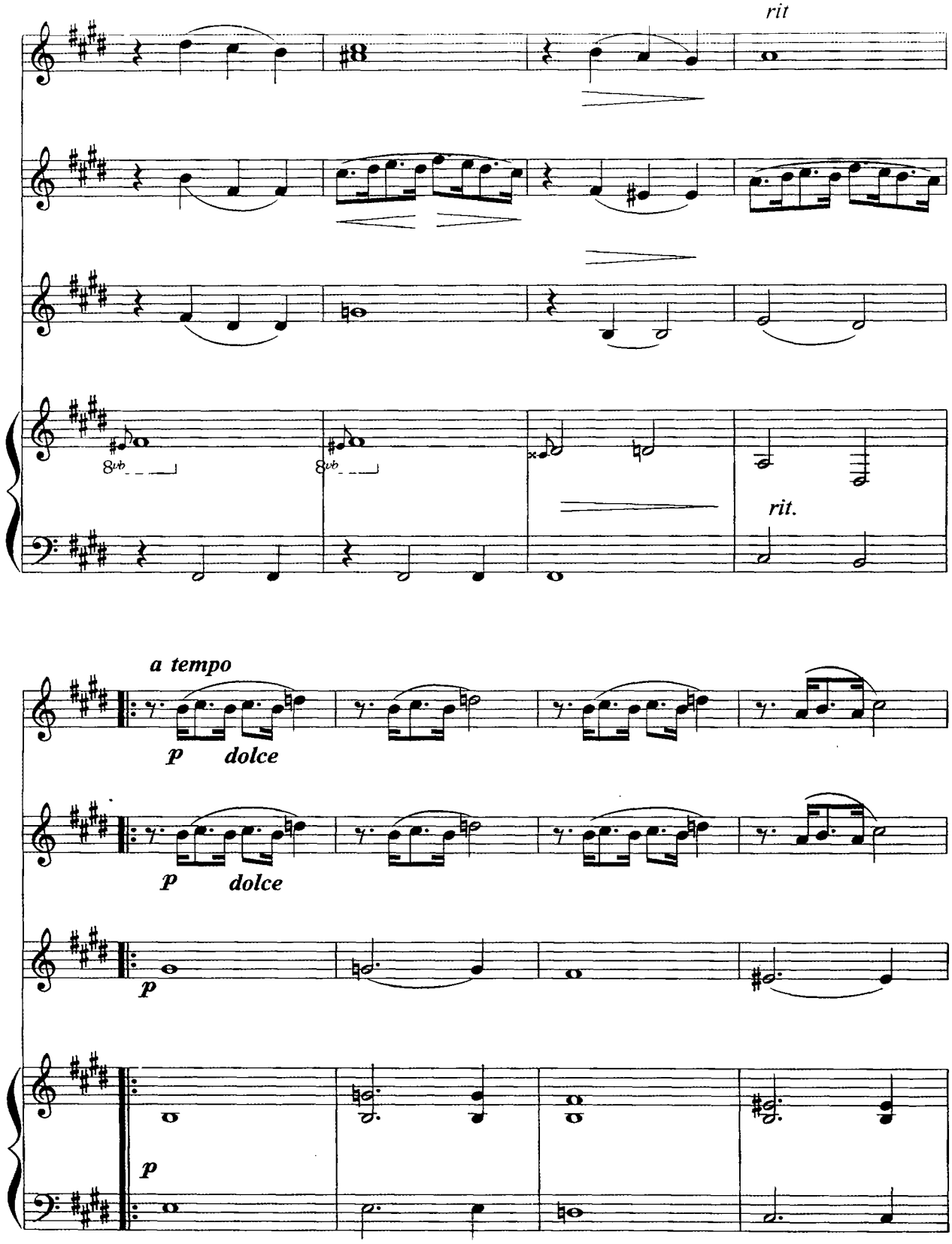
rit
8vb
8vb
rit.
a tempo
p dolce
p dolce
p
p

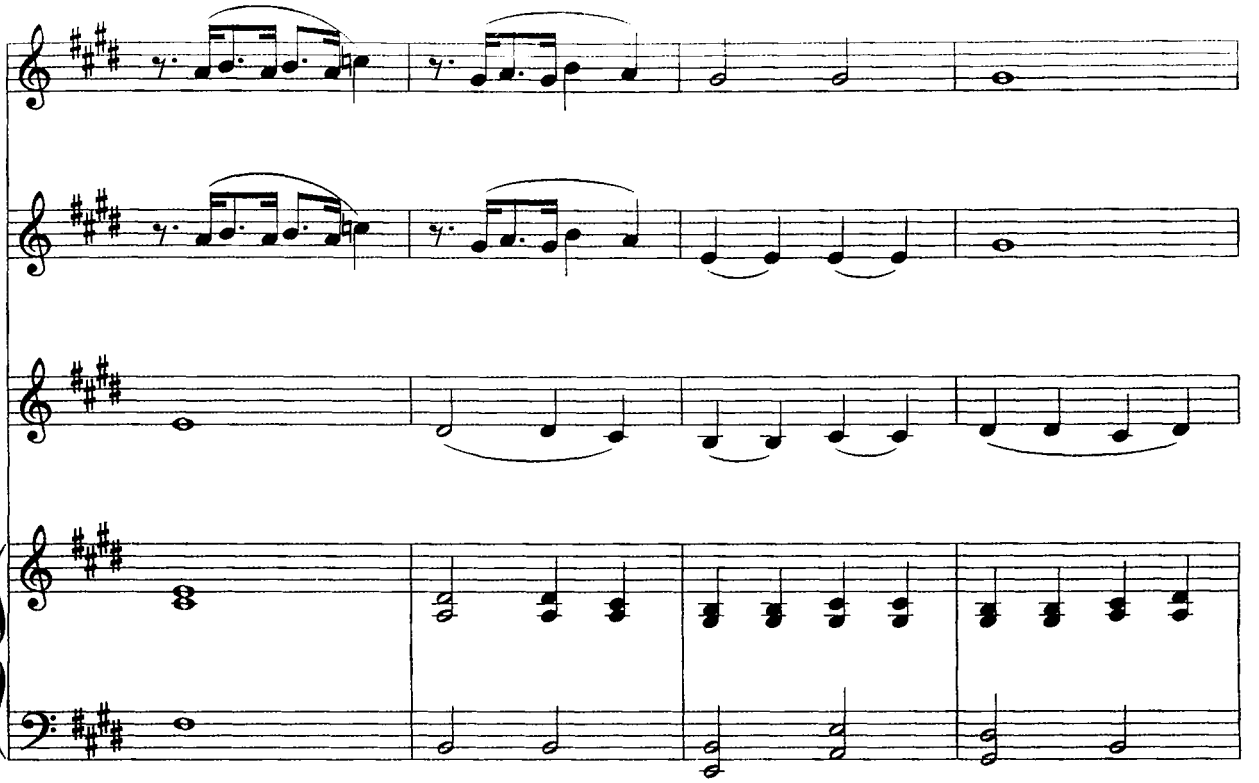

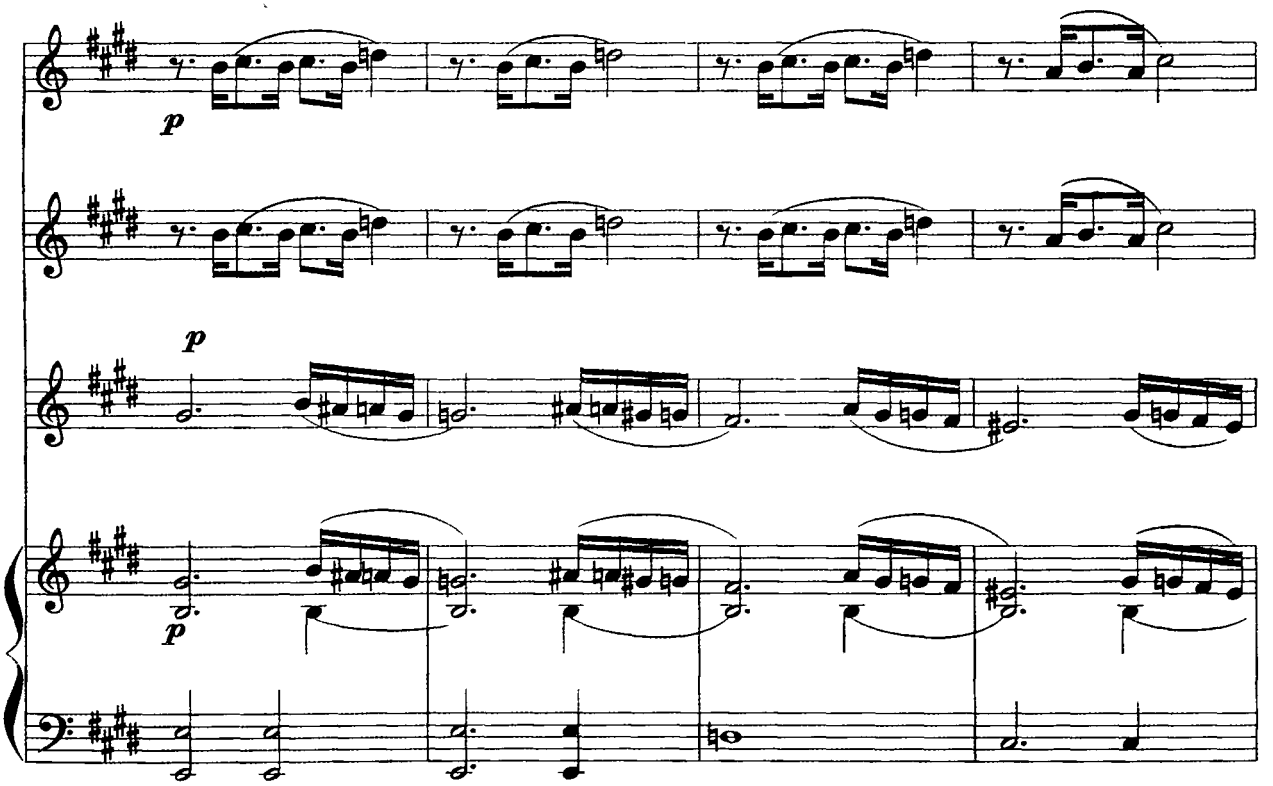
p
p
p

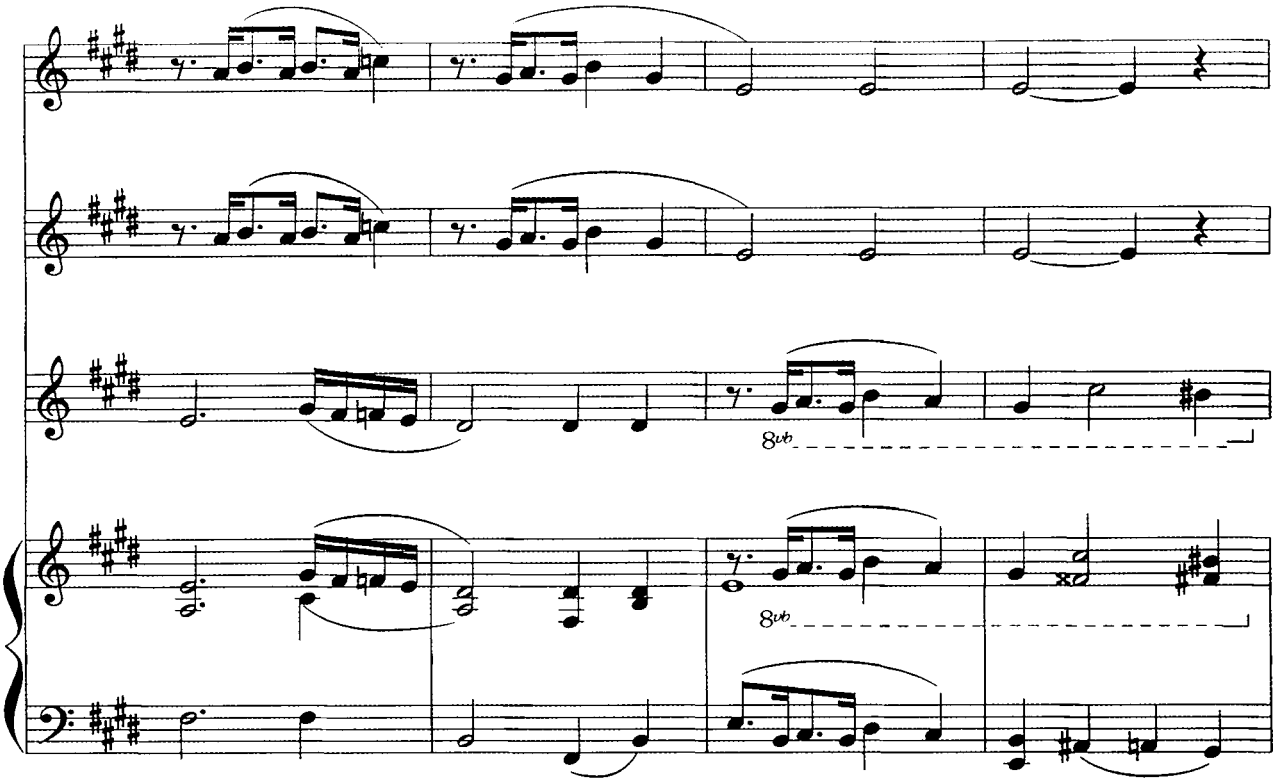
8vb
8vb

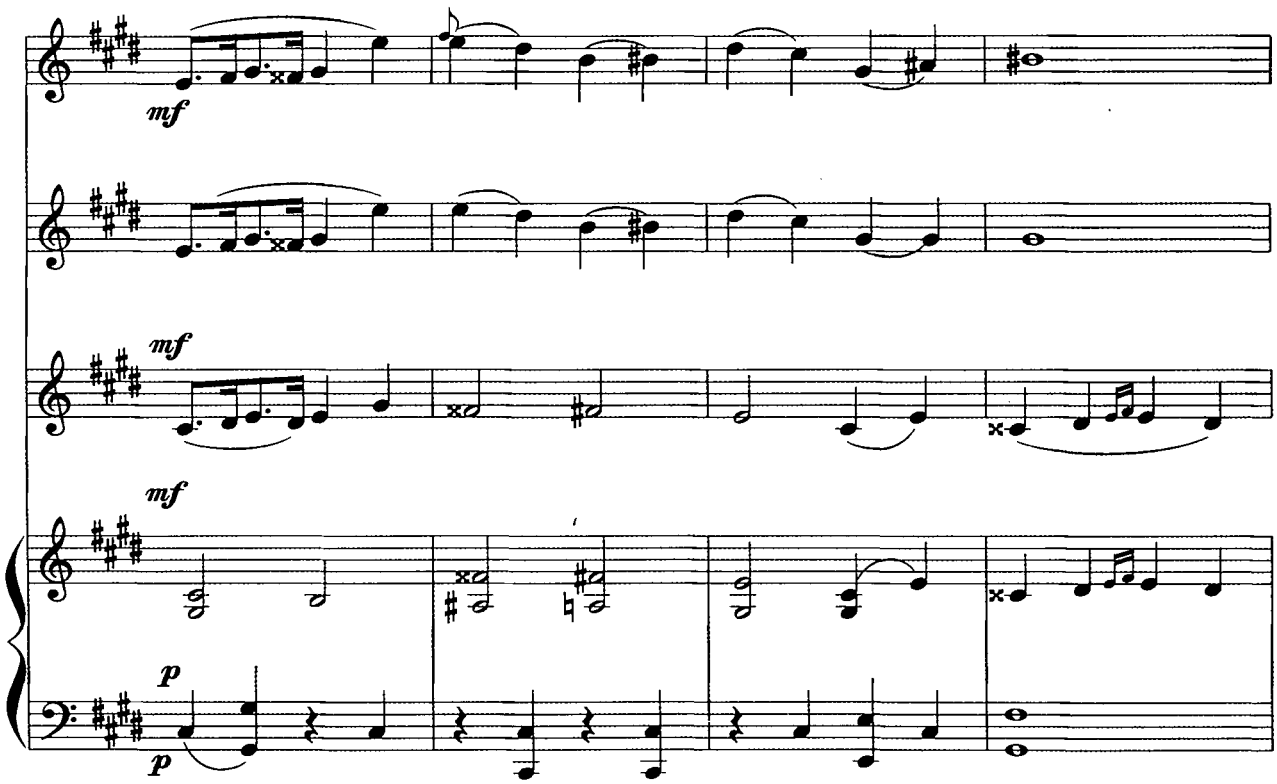
mf
mf
mf
p
p

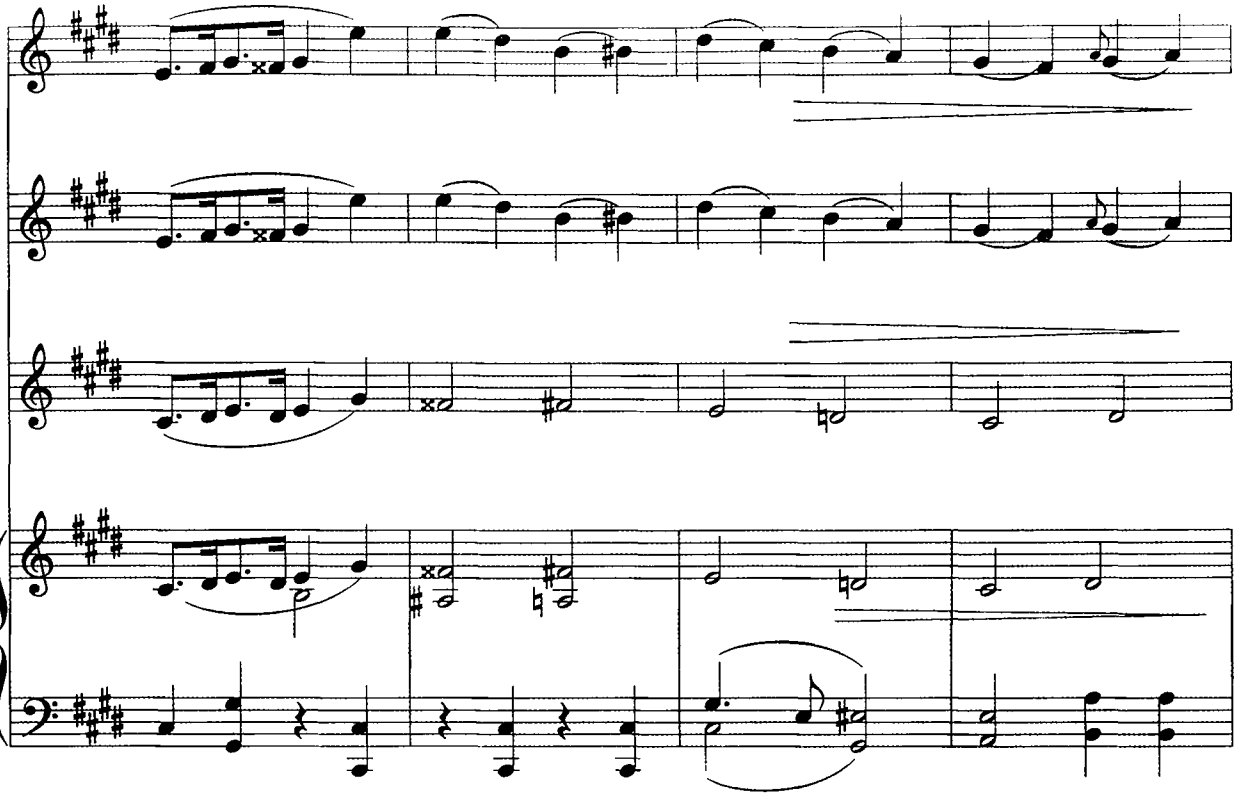

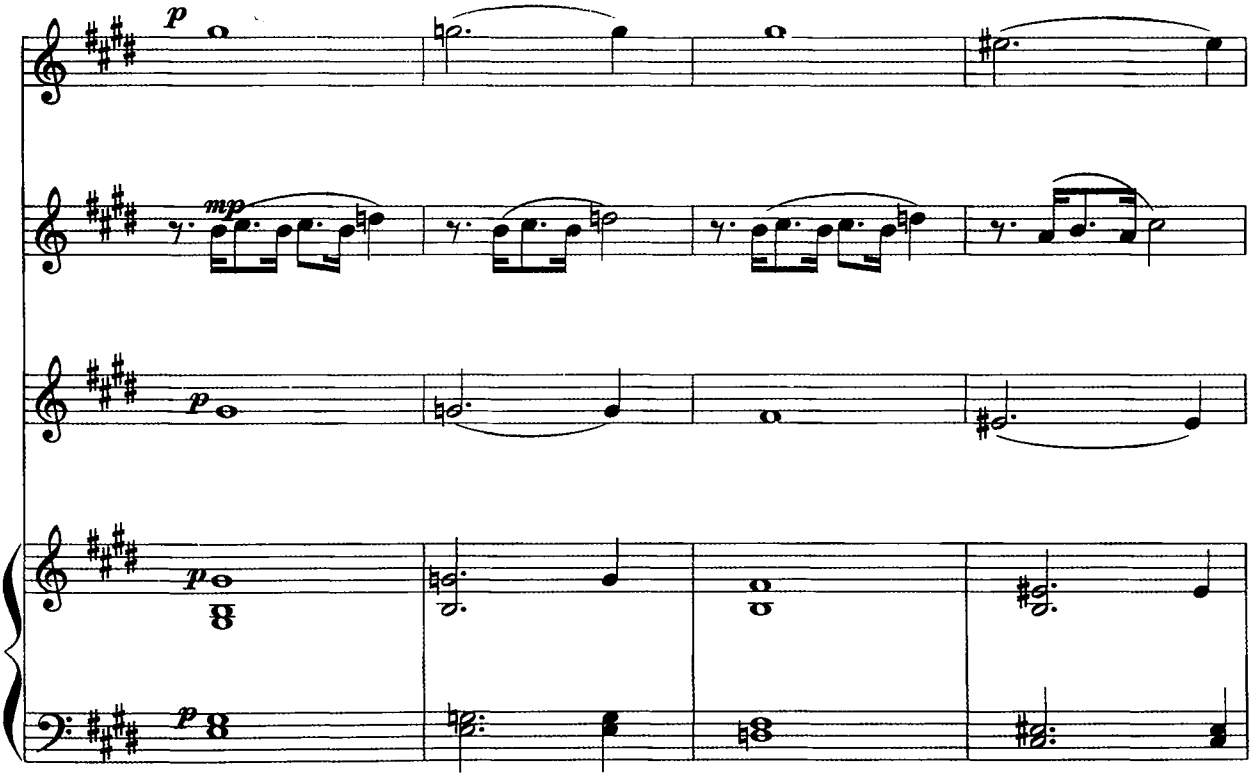
p
mp
p
p
p

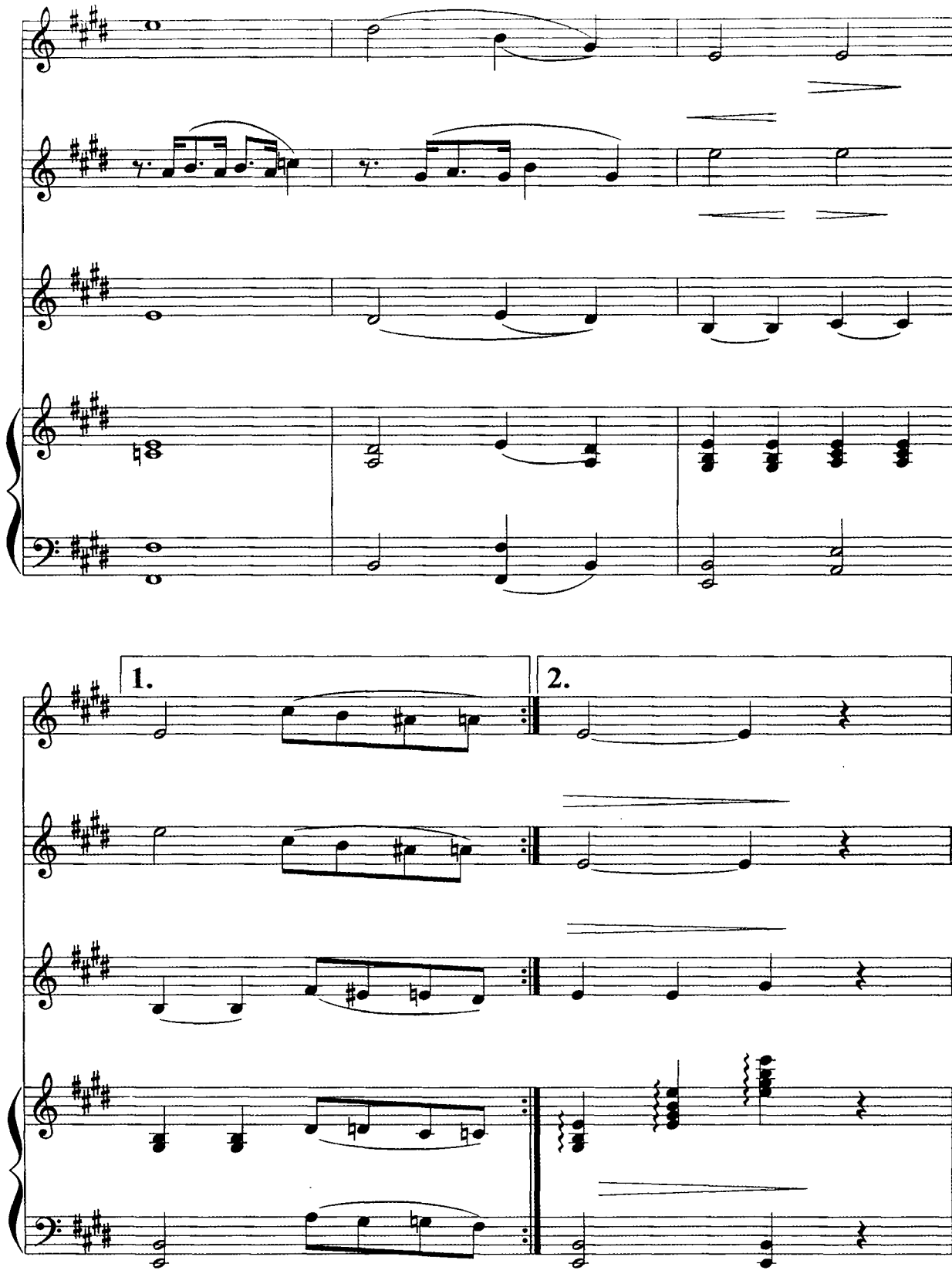
1.
2.

ТАРАНТЕЛЛА

Е.Рахмадиев
Ансамбльге лайықтаған Қ.Ахметова

Екпінді, жүрдек

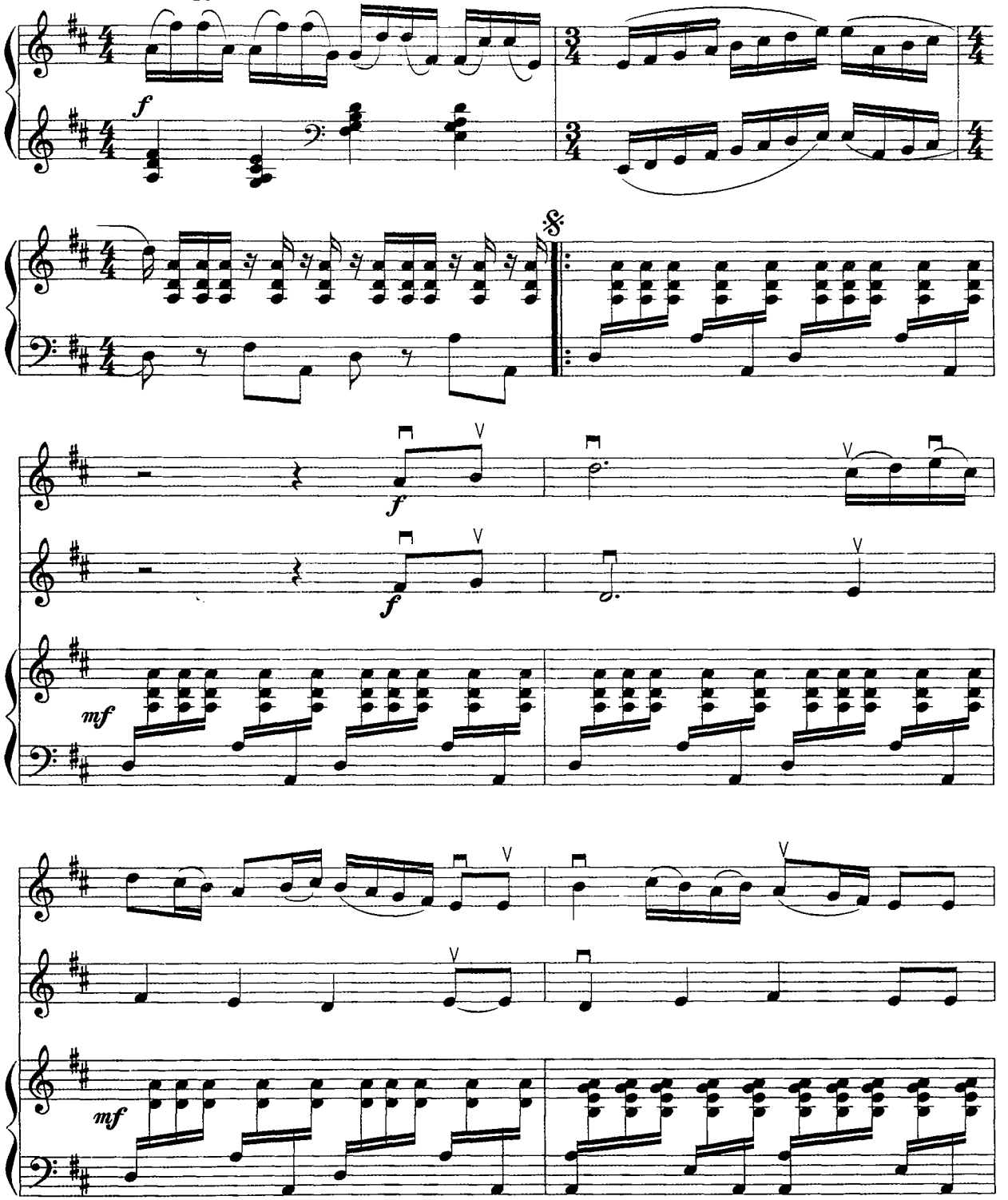

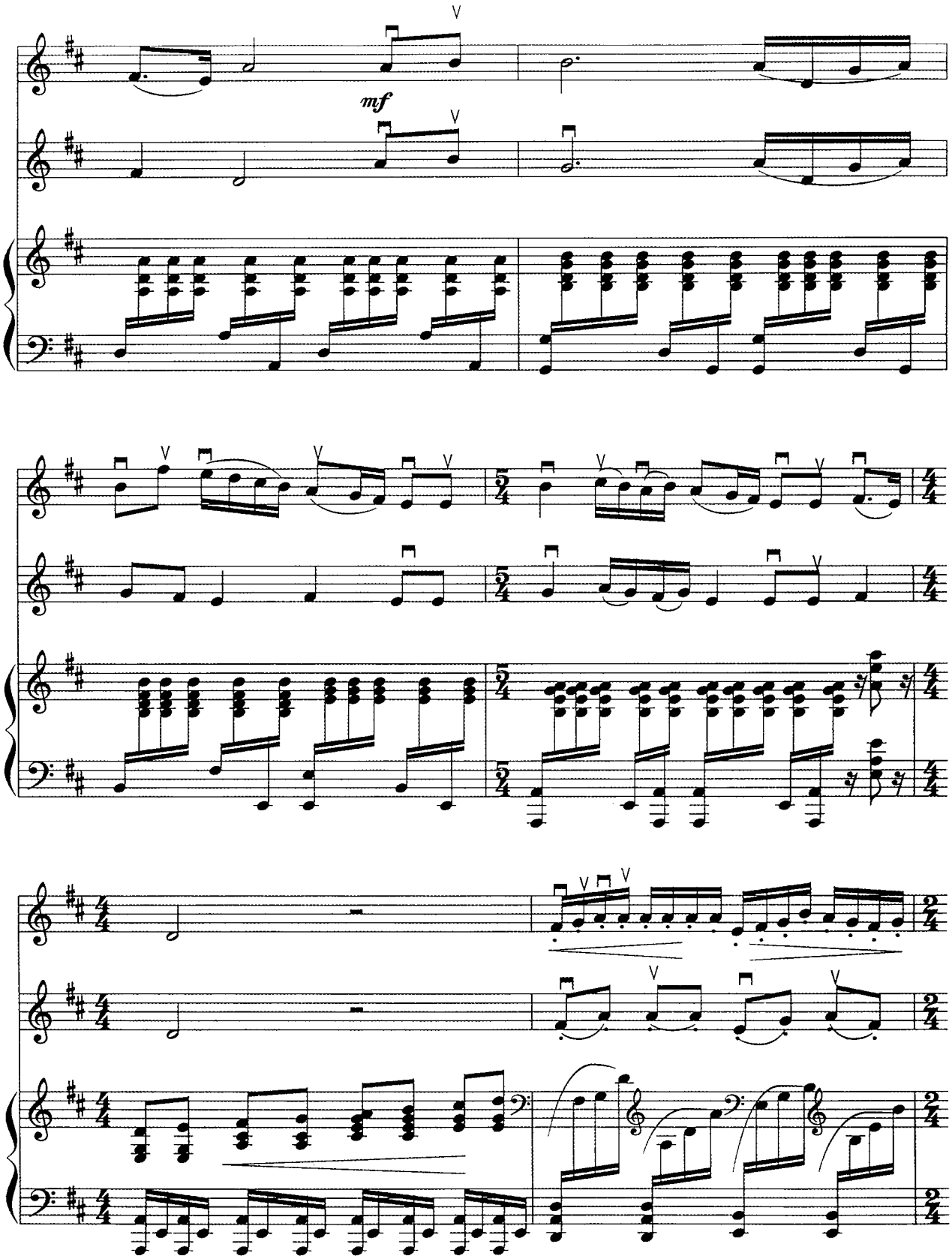
mf

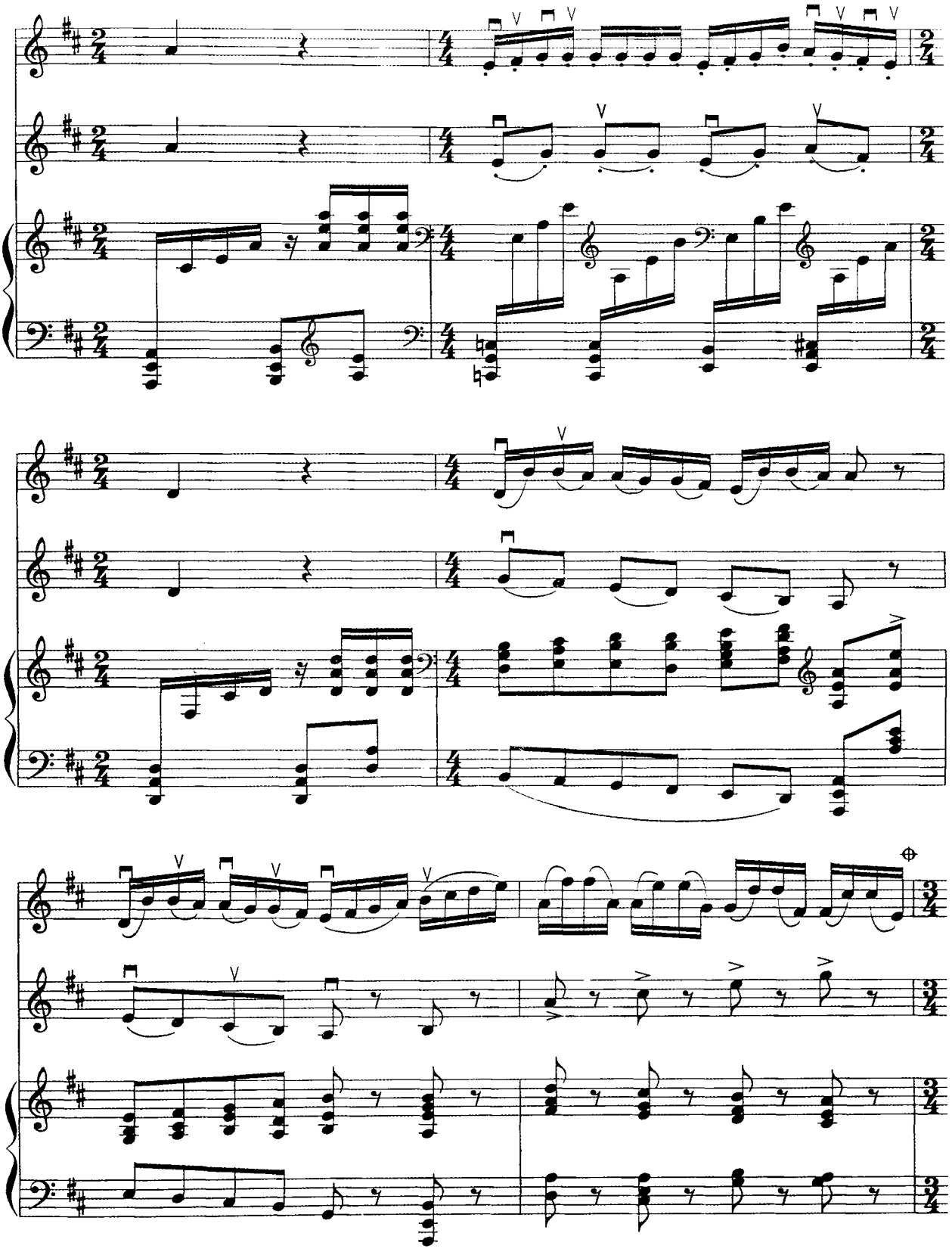

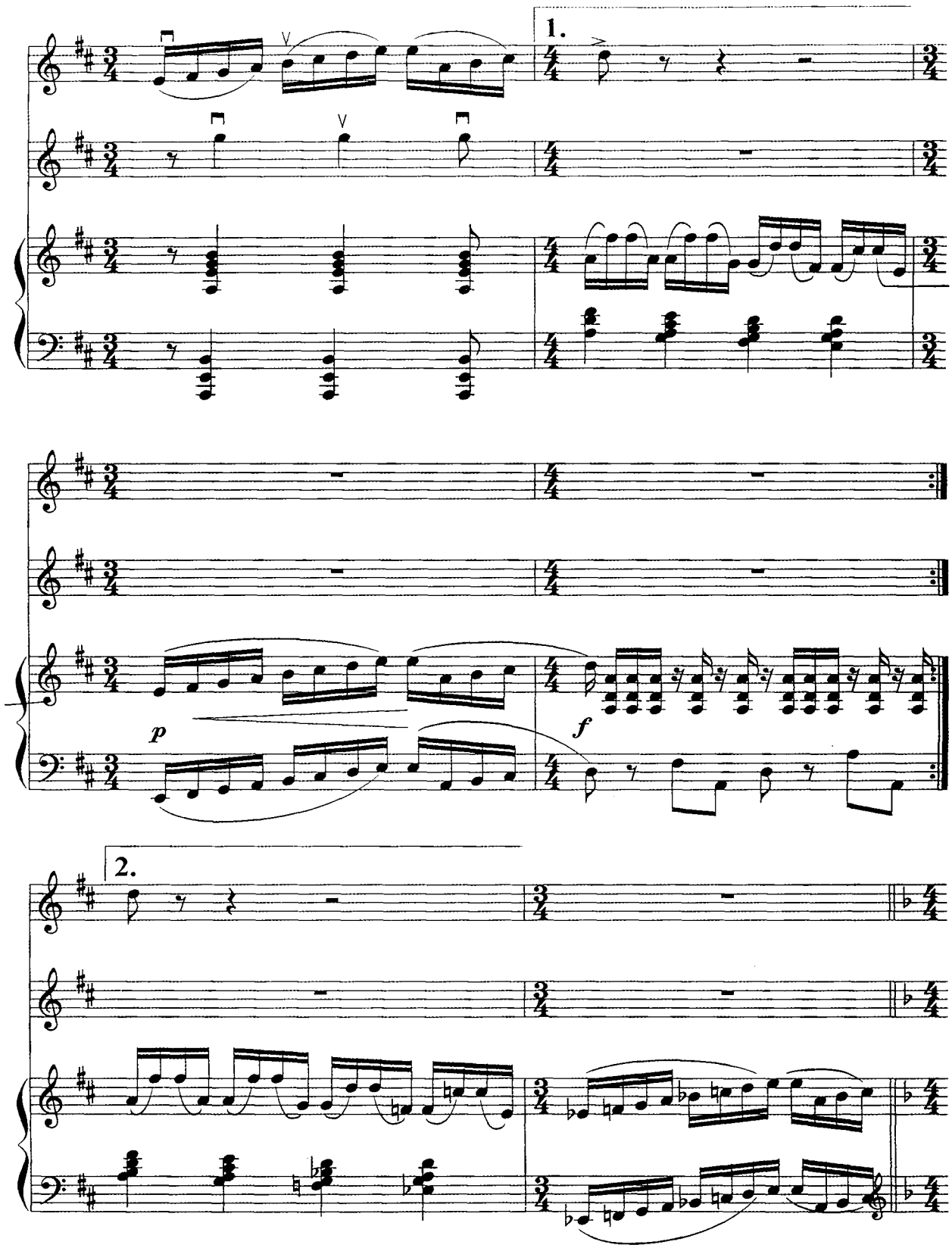
1.
p
f
2.

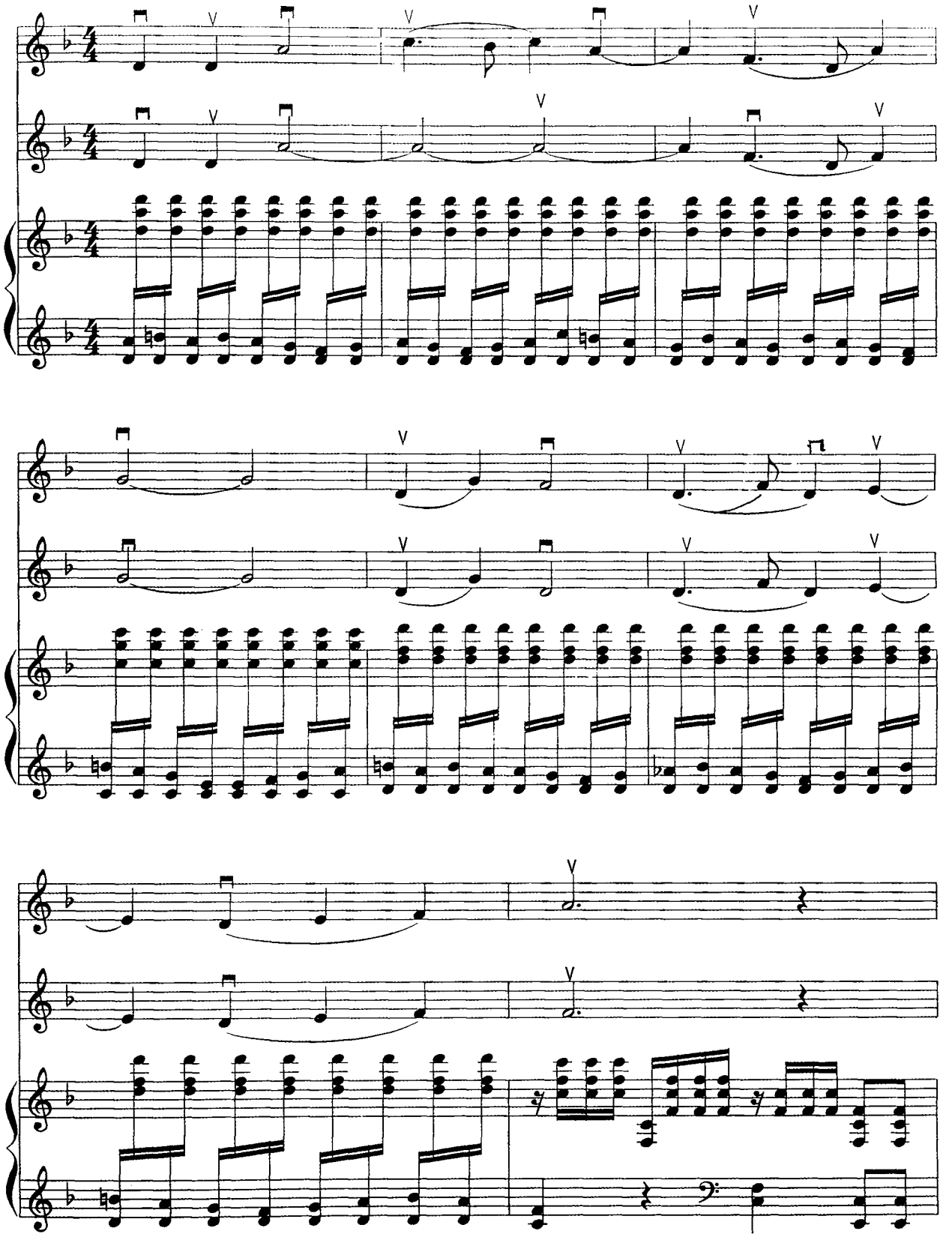

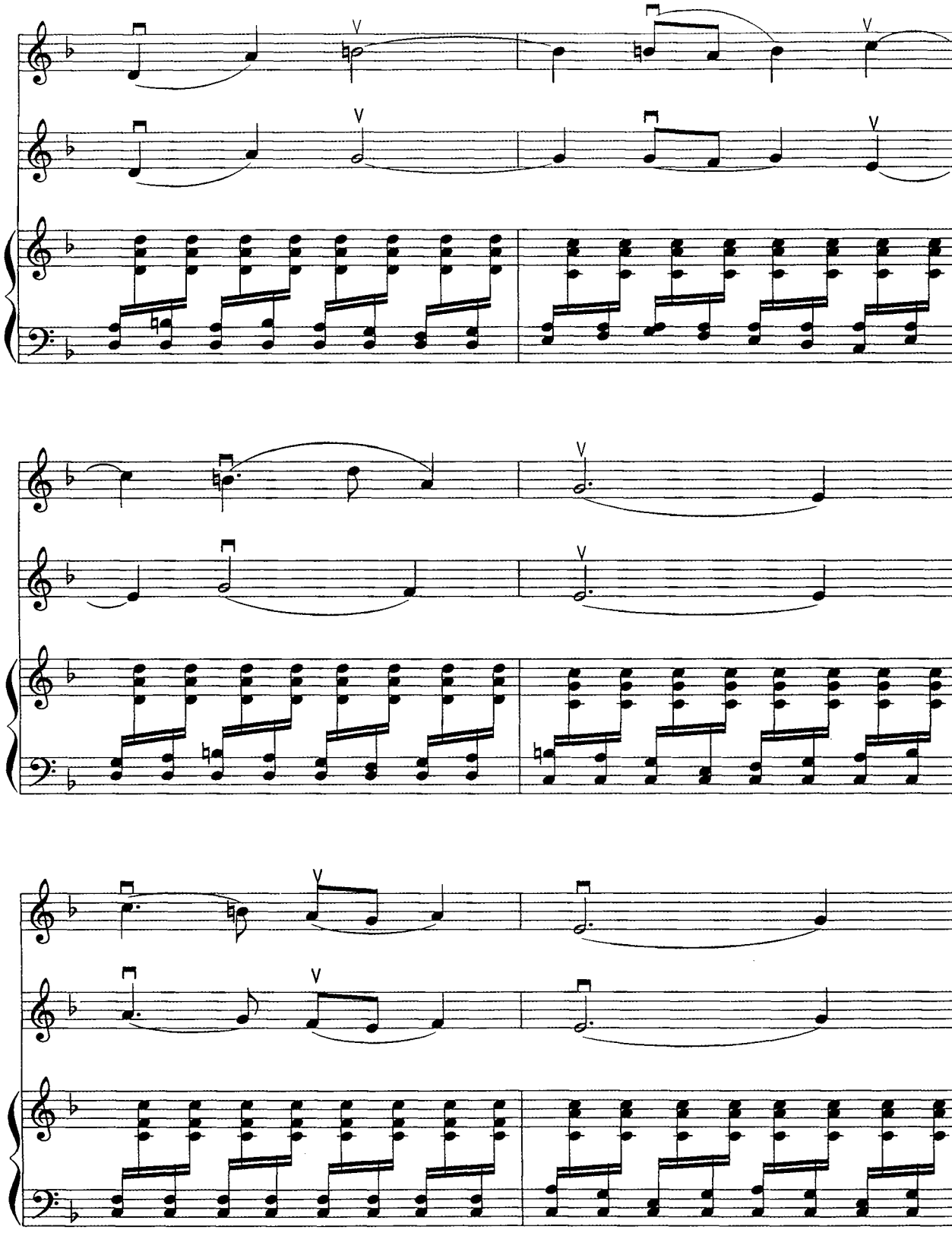

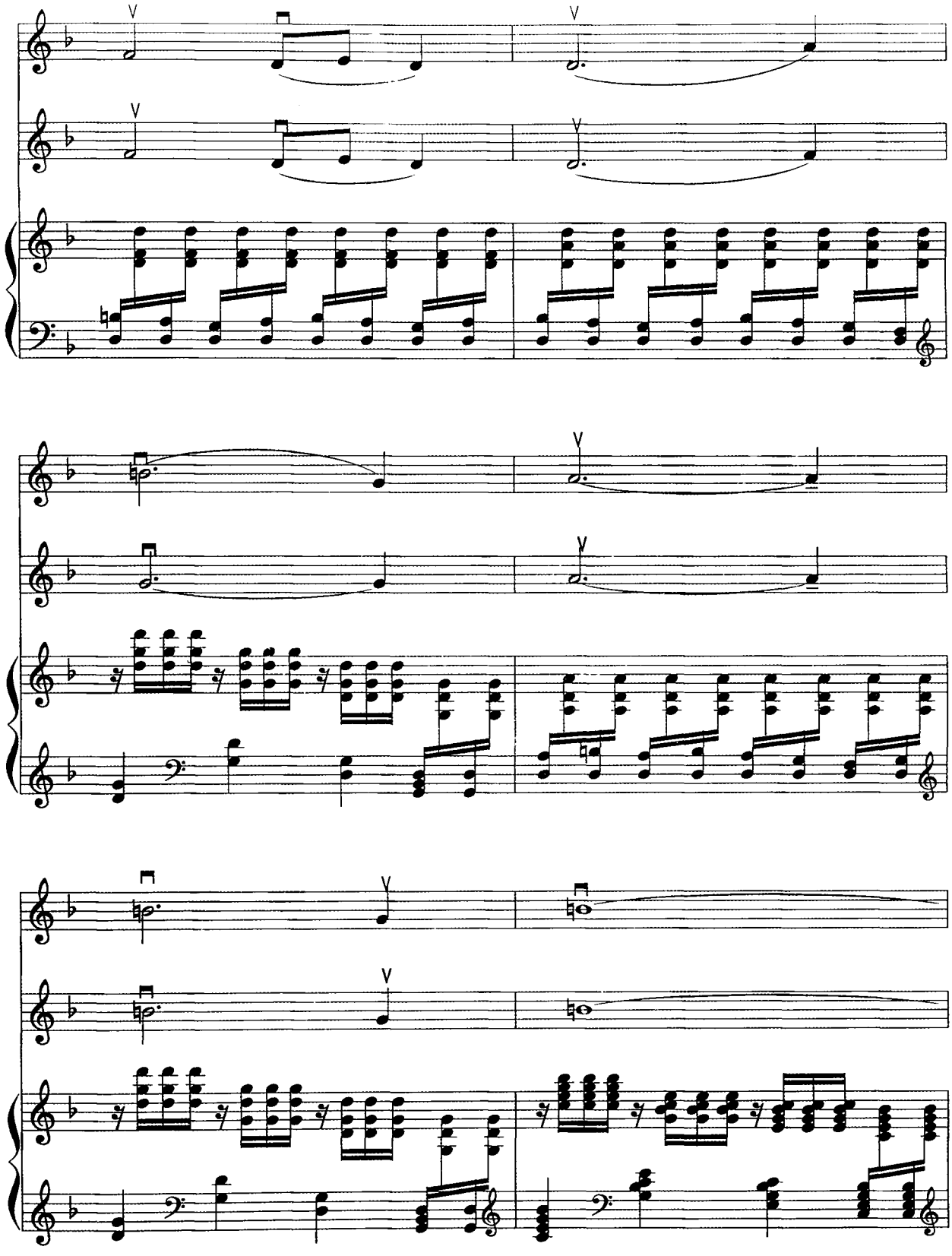

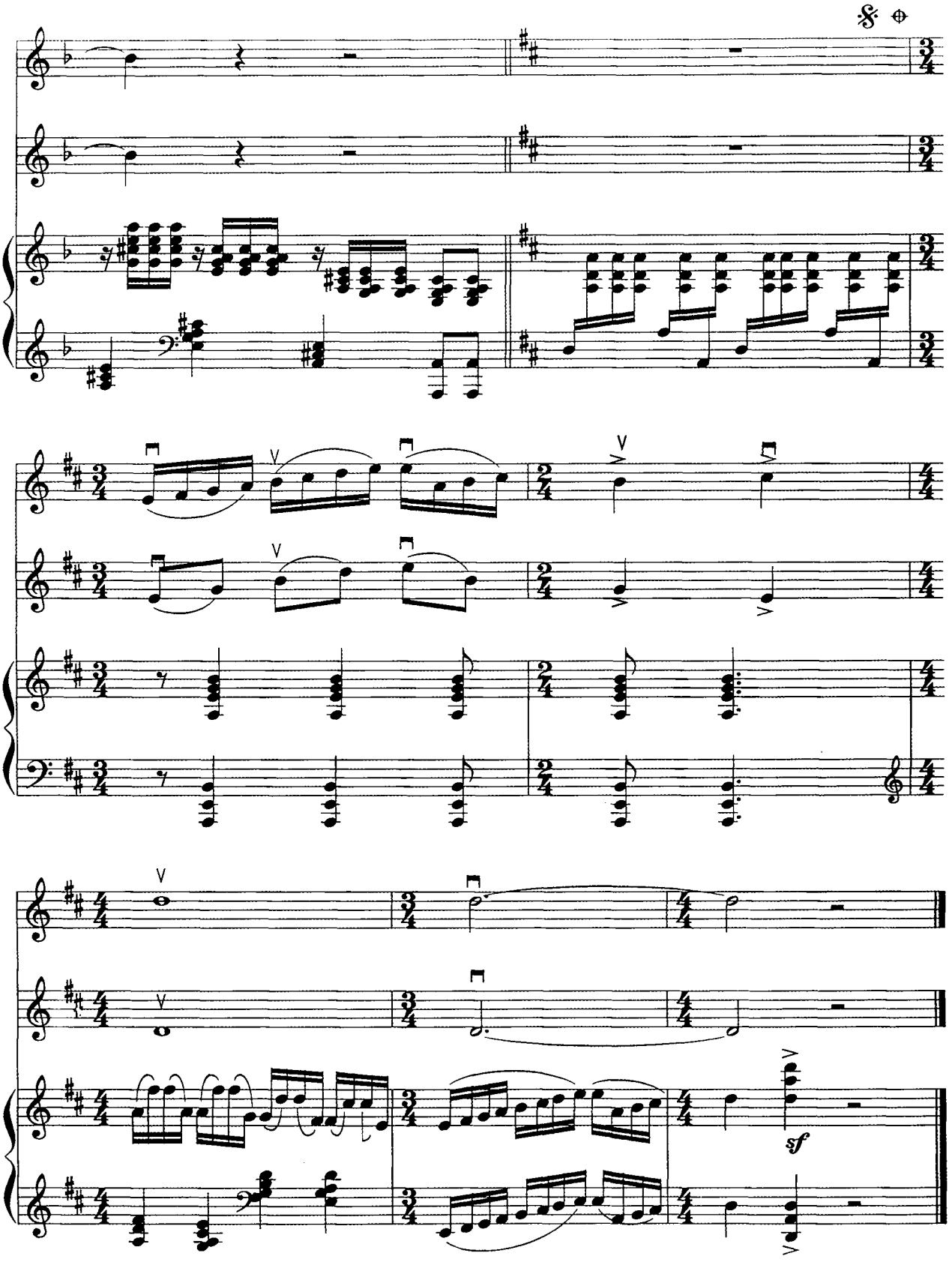
sf

ІРІ МУЗЫКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР

КОНЦЕРТИНО

Соль мажор

А.Комаровский

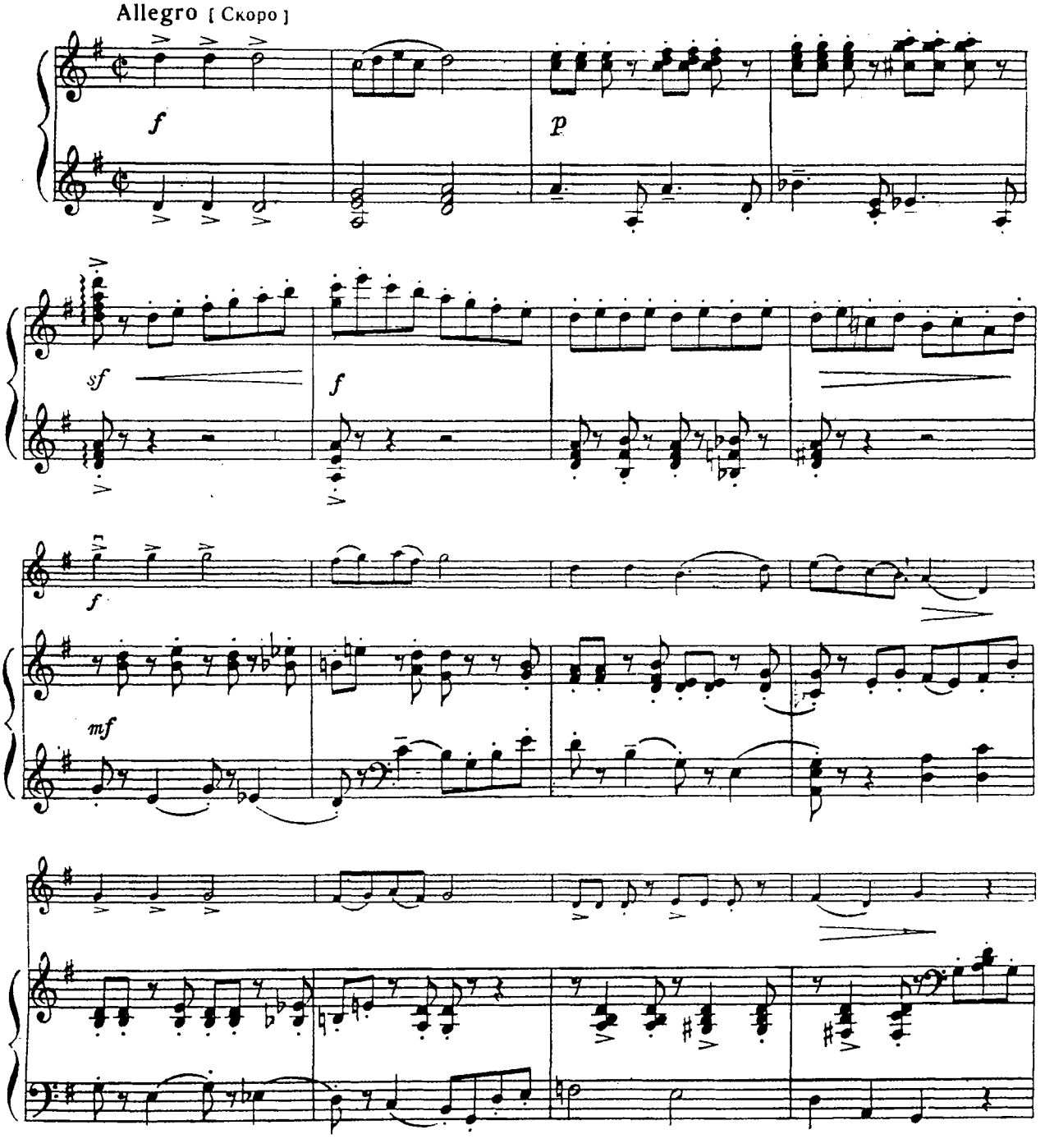

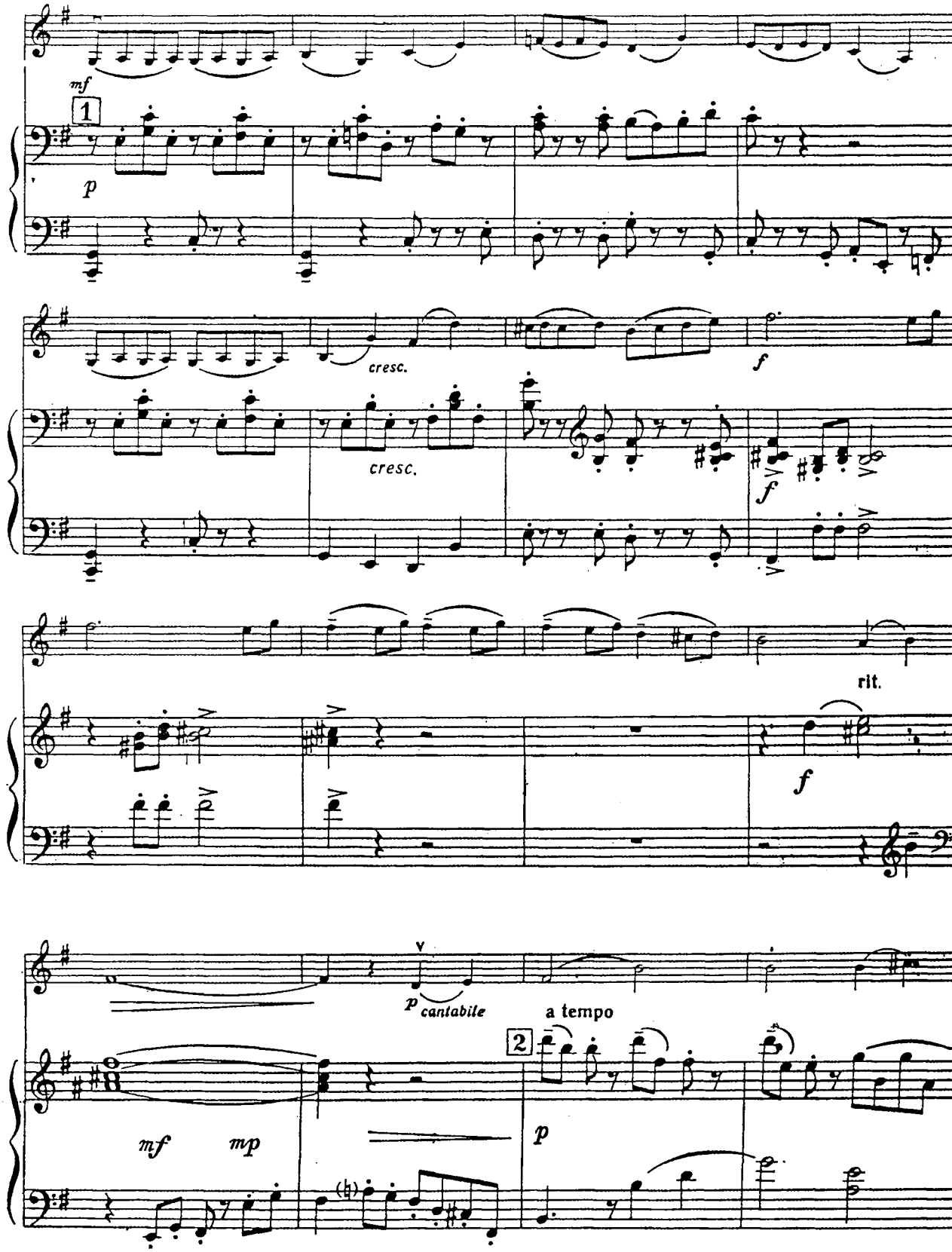
mf
1
p
cresc.
cresc.
f
f
rit.
f
v
p cantabile
a tempo
2
mf
mp
p

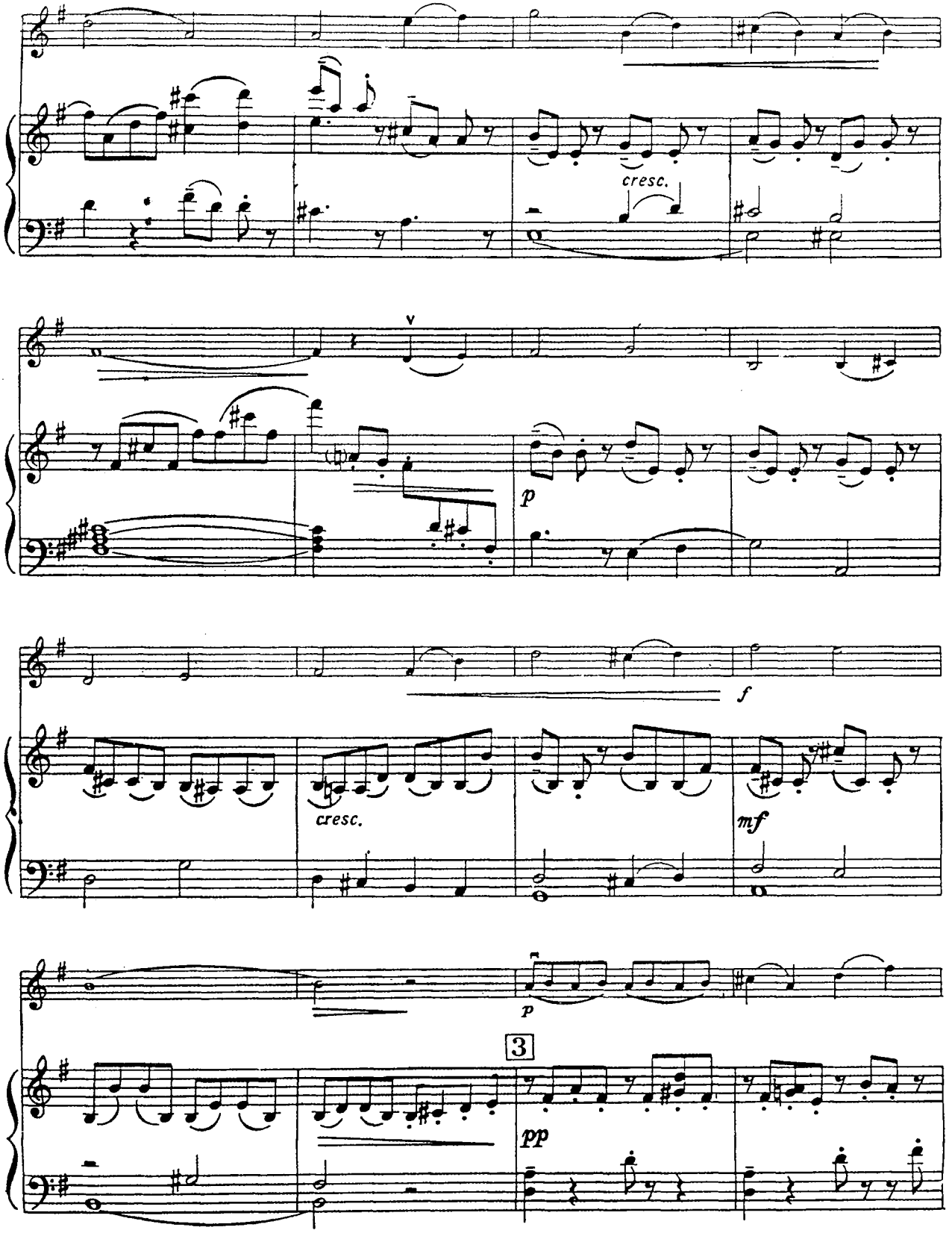
cresc.
p
f
cresc.
mf
p
3
pp

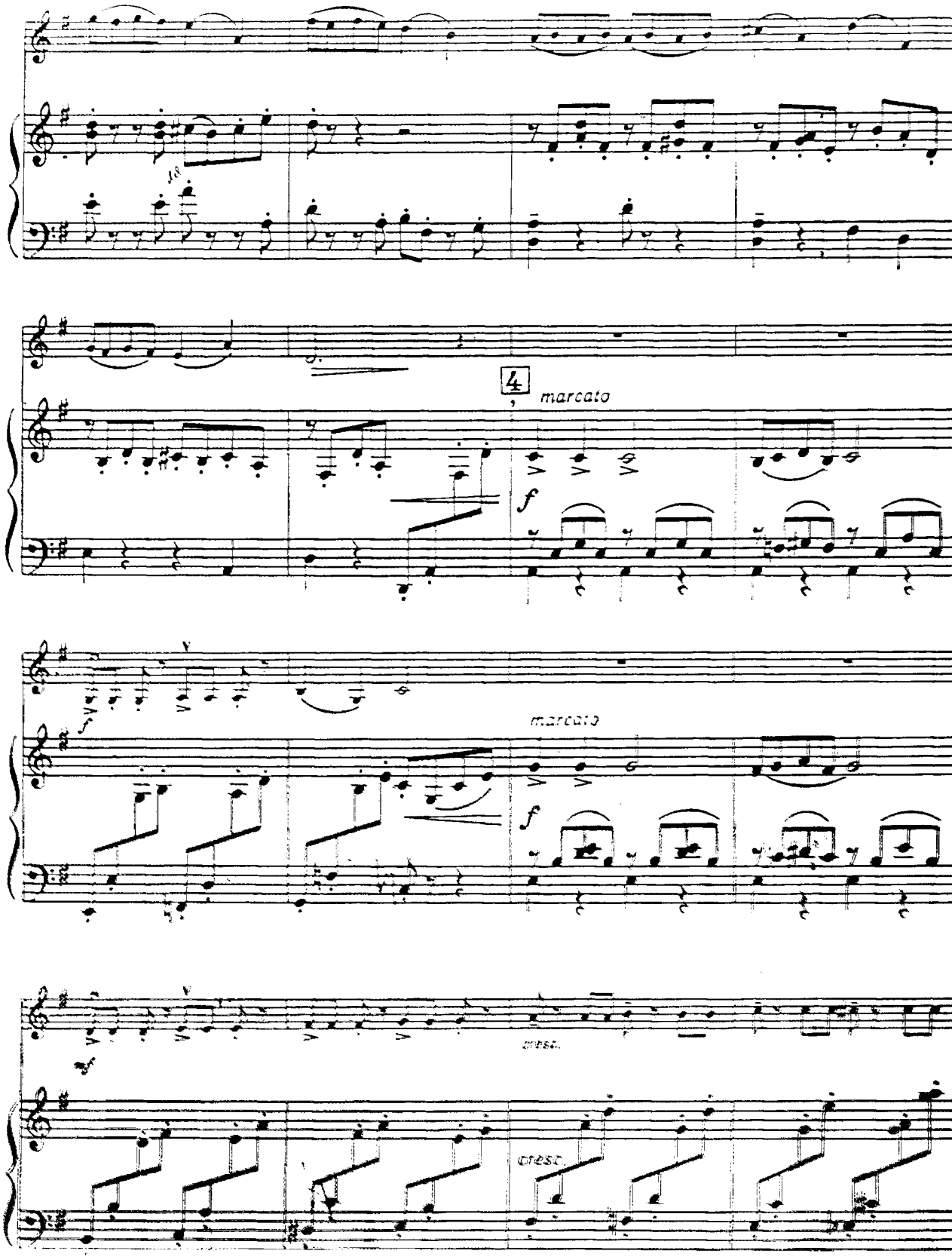
4
marcato
f
marcato
f
cresc.
cresc.

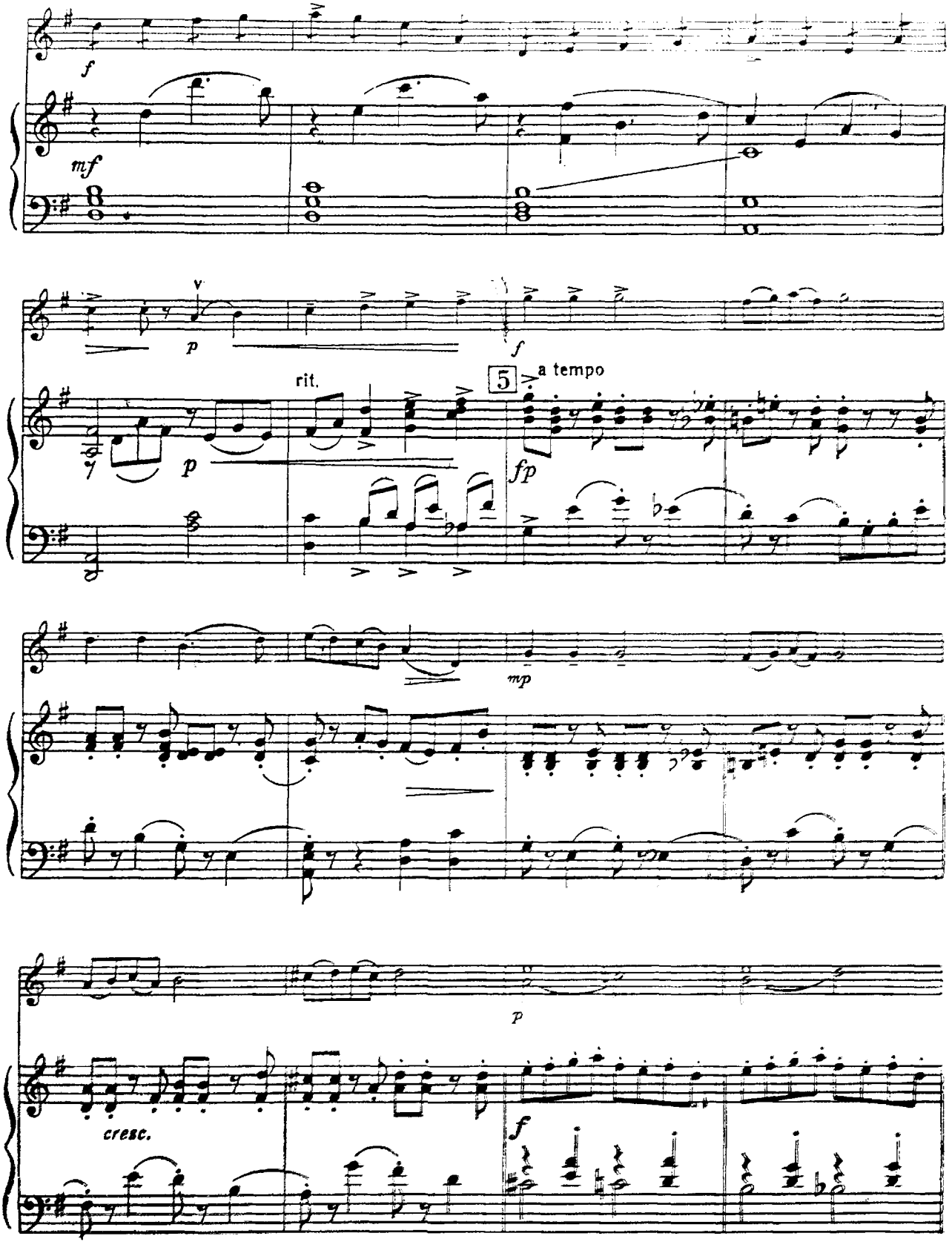
f
mf
p
rit.
5
a tempo
fp
mp
p
cresc.
f

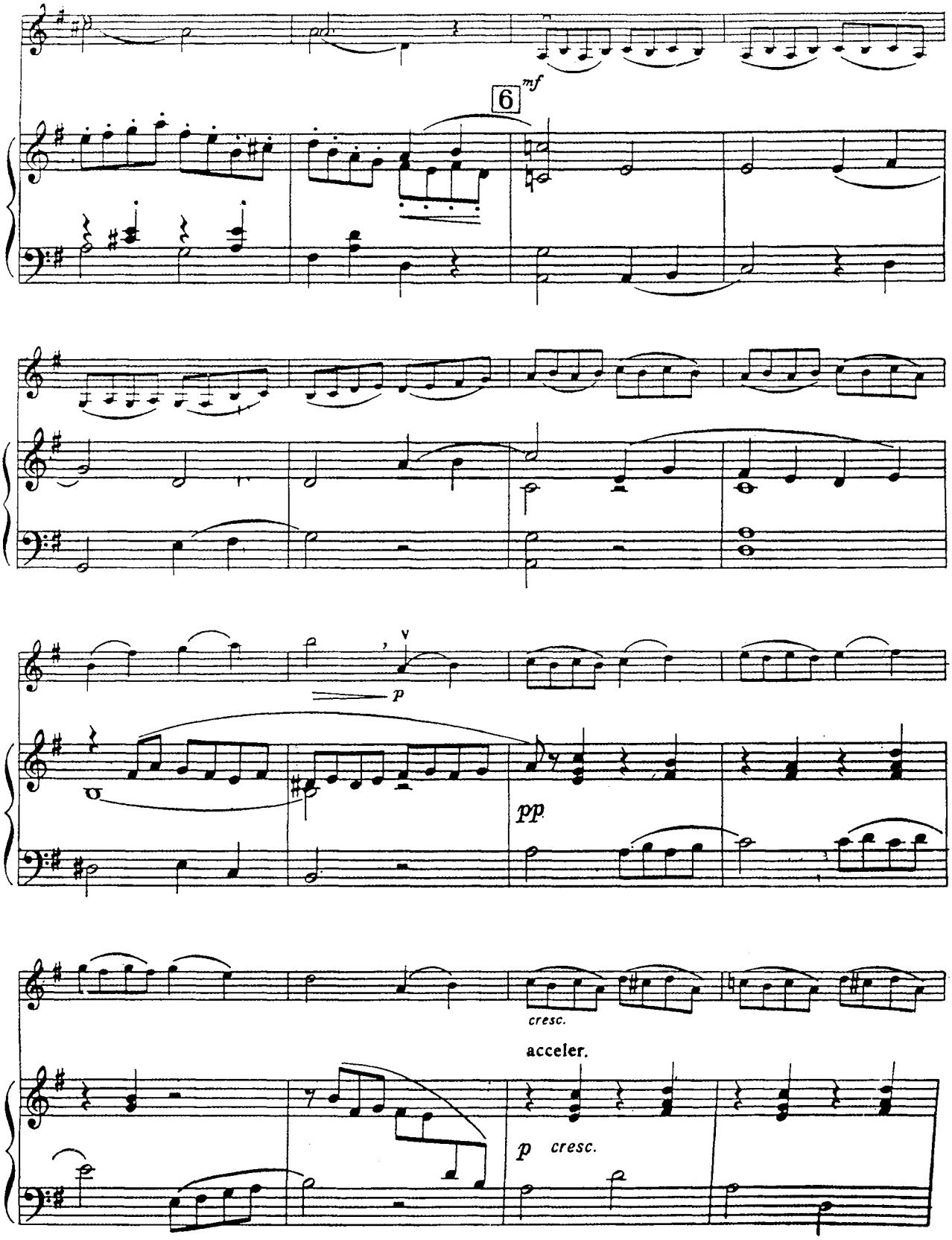
6
mf
p
pp
cresc.
acceler.
p cresc.

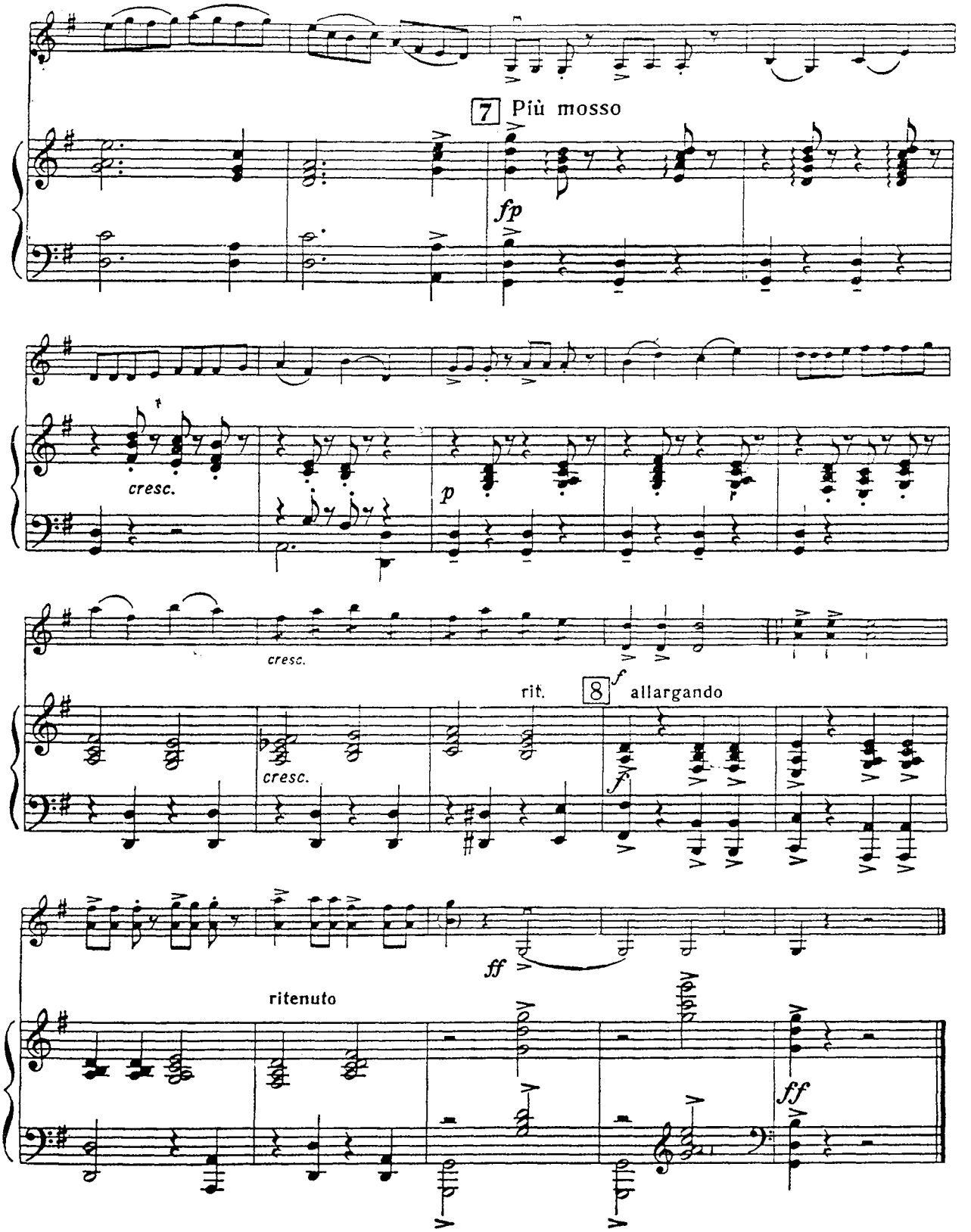
7 Più mosso
fp
cresc.
p
cresc.
cresc.
rit.
8
f
allargando
f
ff
ritenuto
ff

КОНЦЕРТ №1

Си-минор
Оскар Риding
соч. 35
Редакция В.Стадлера

CONCERT №1

H-moll
for Violin
with Piano
Redaction by V.Stadler

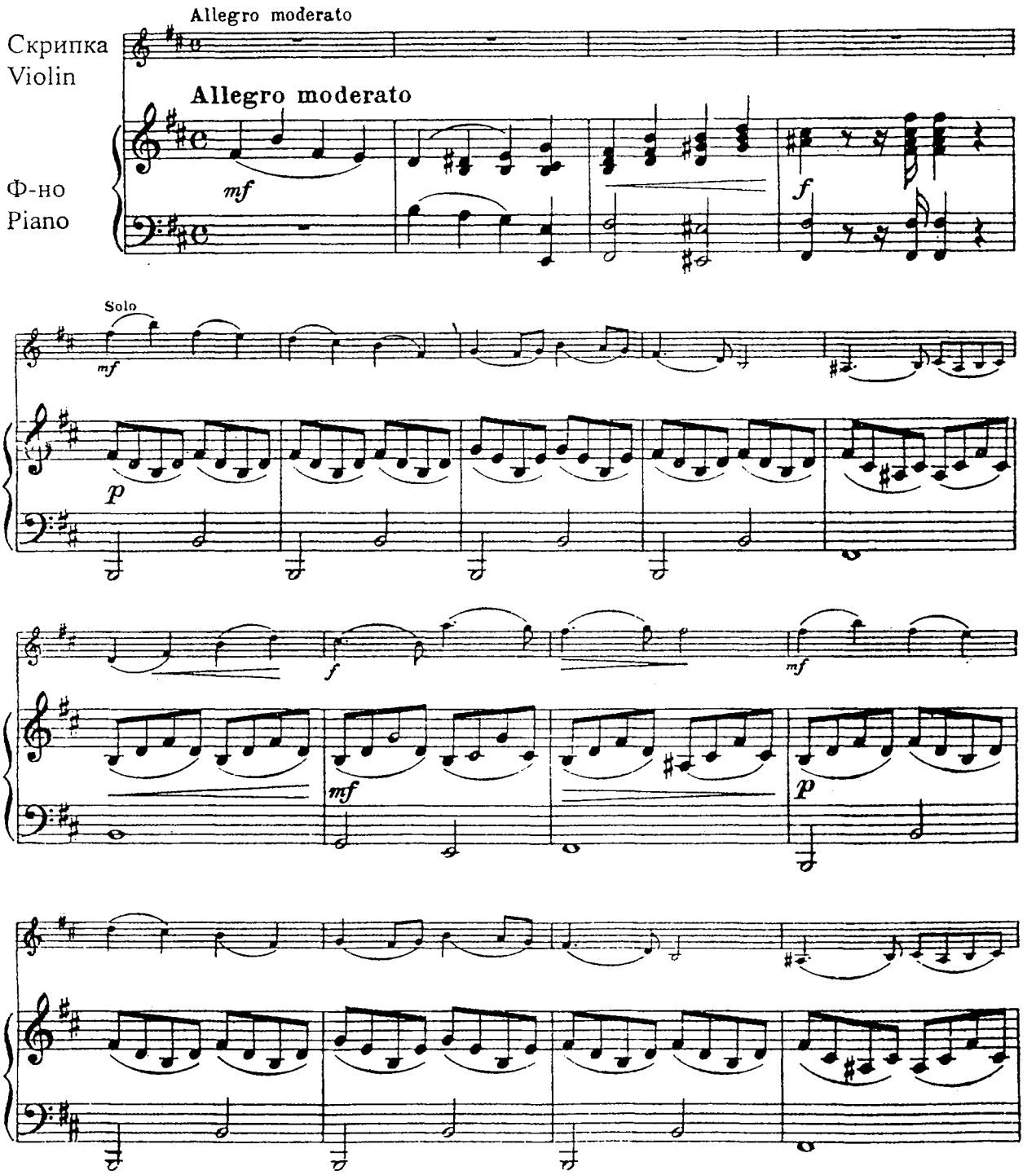

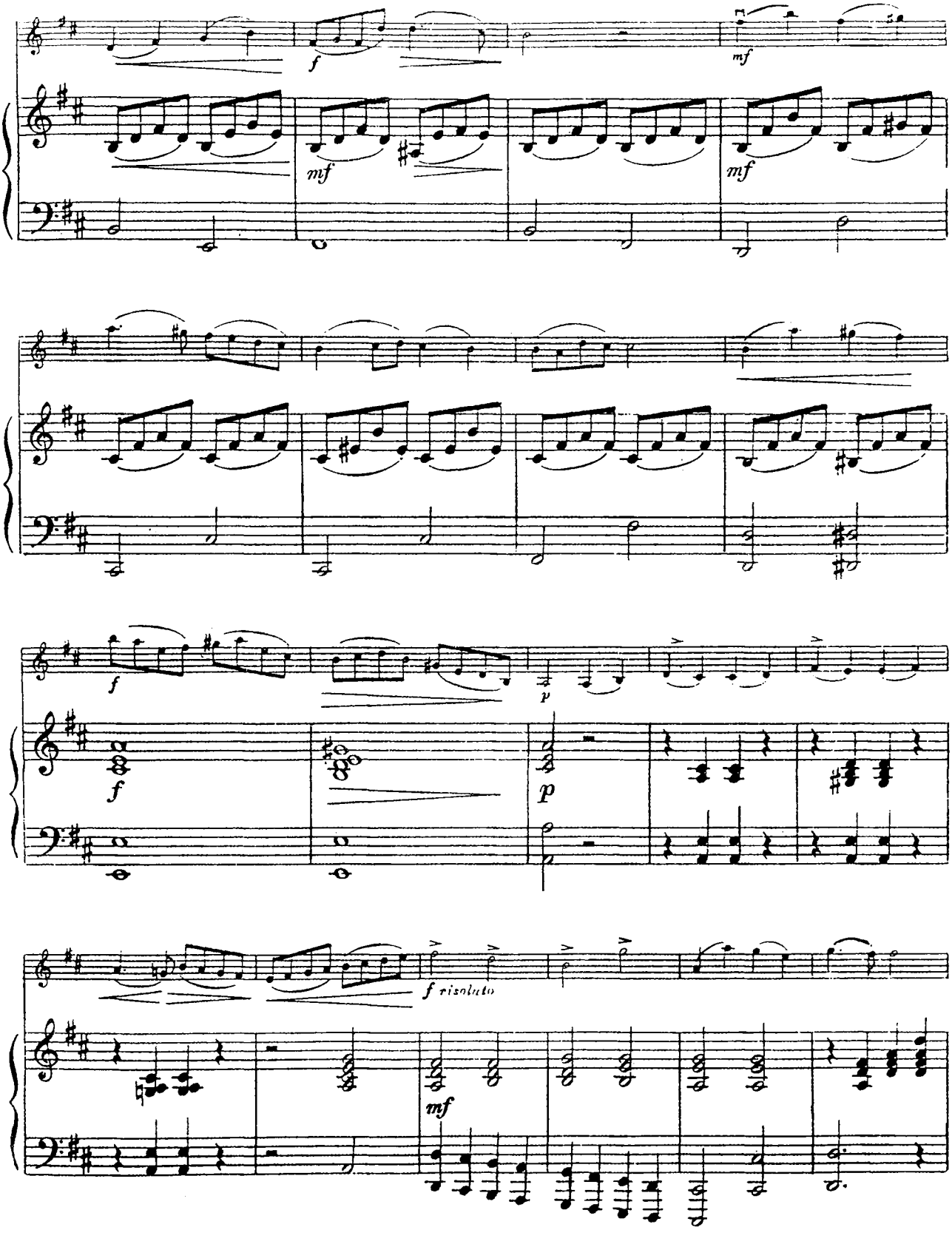
f
mf
mf
mf
f
p
f
p
f risoluto
mf

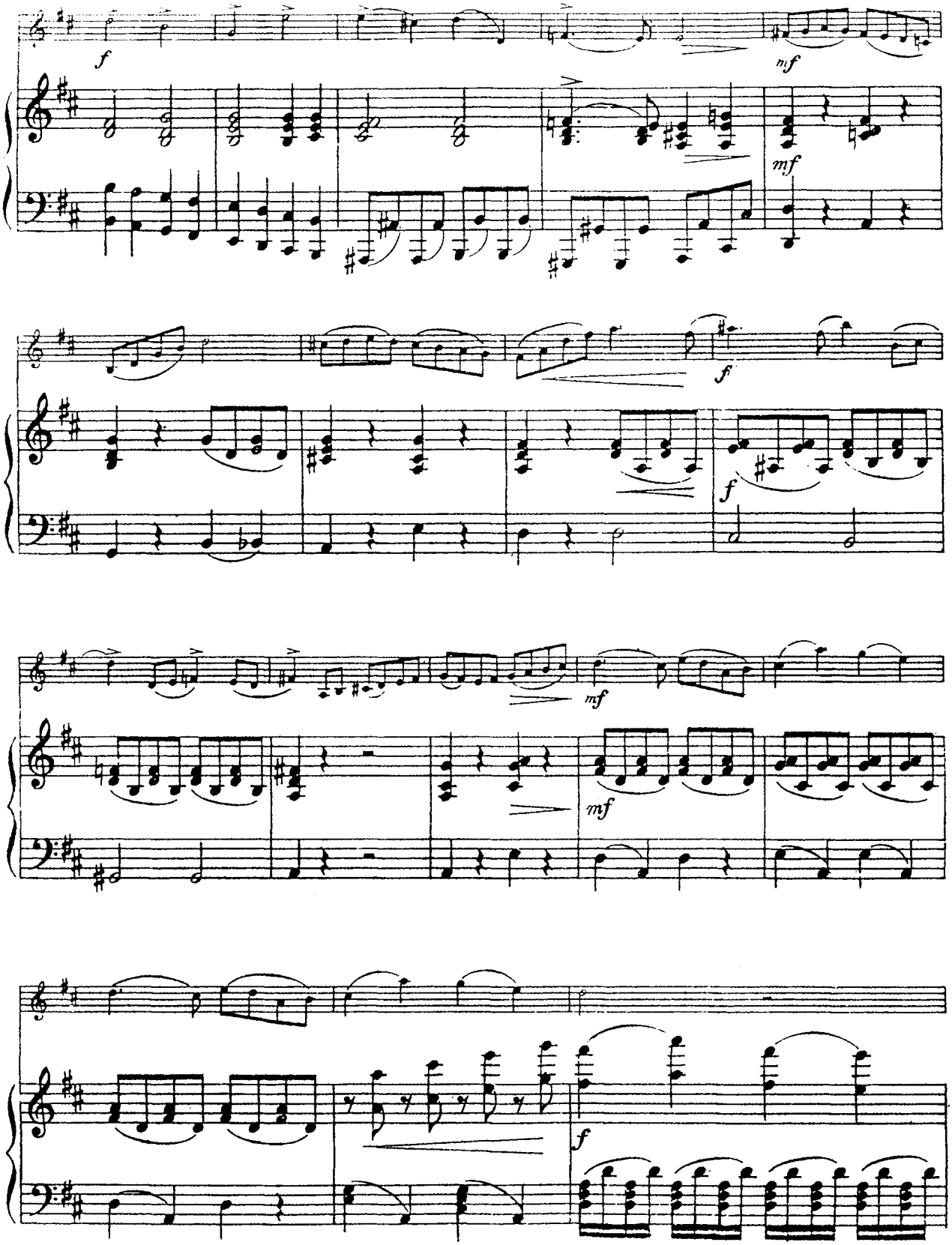
f
mf
mf
f
f
mf
mf
f

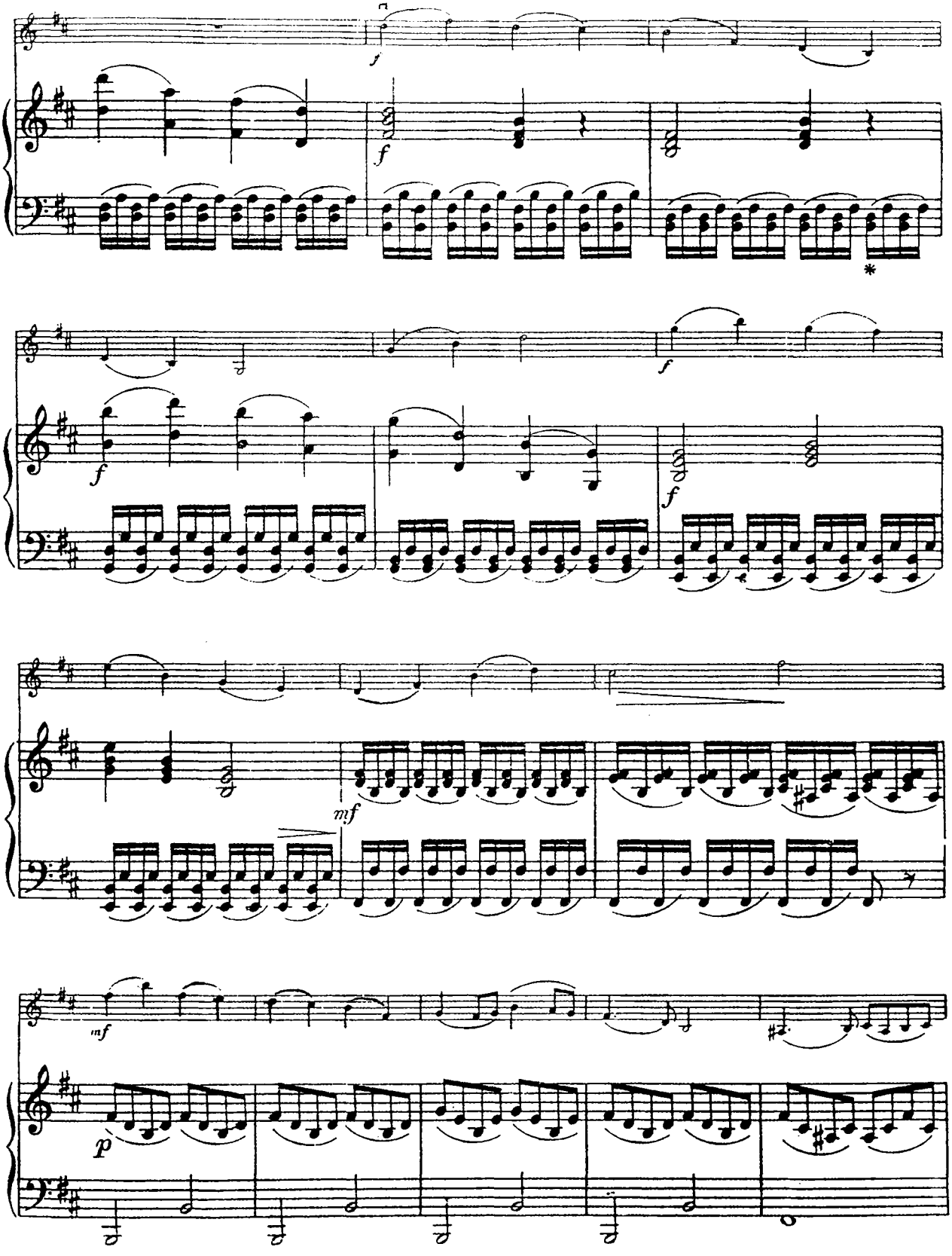
f
f
*
f
f
f
mf
mf
p

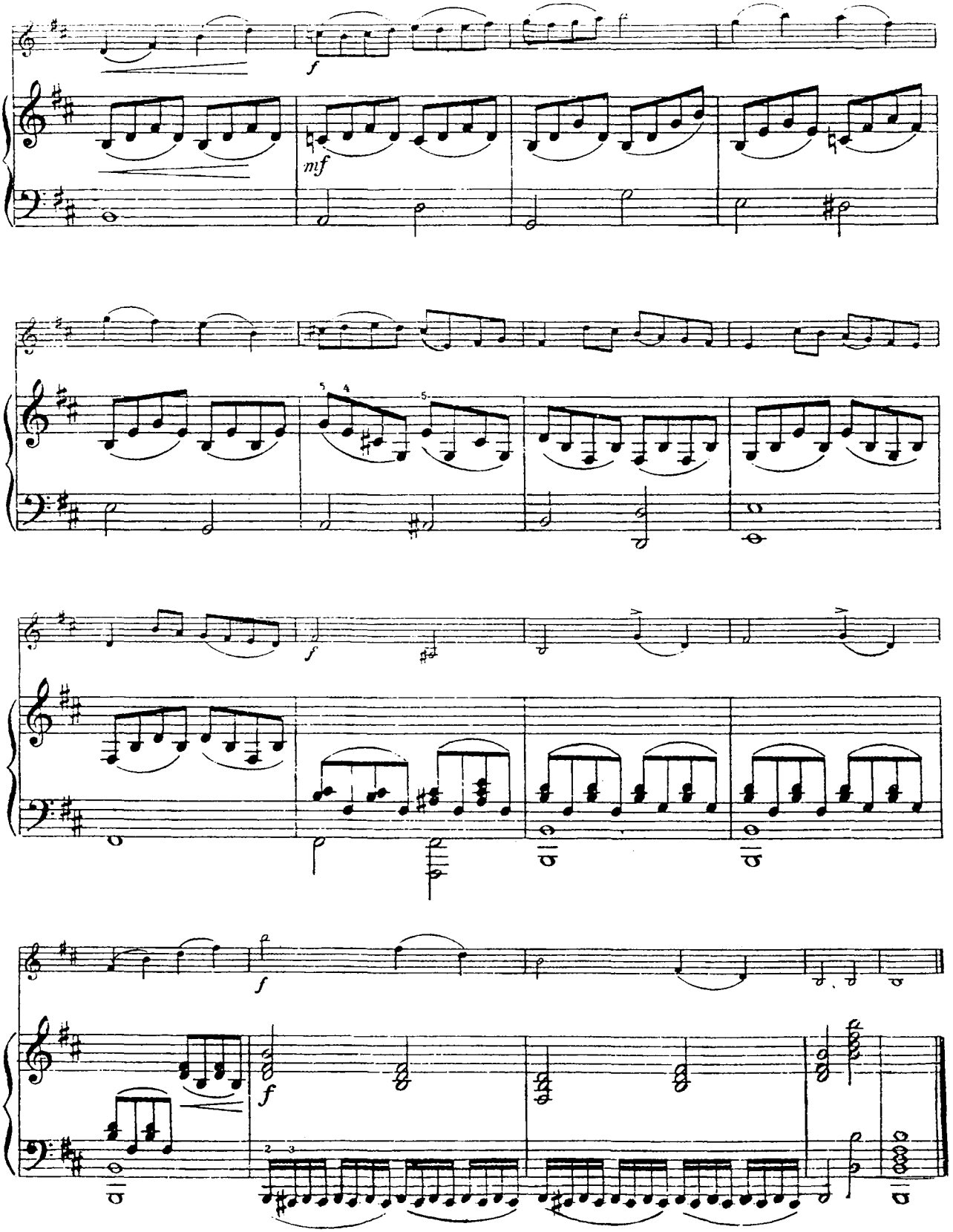
f
mf
f
f
f

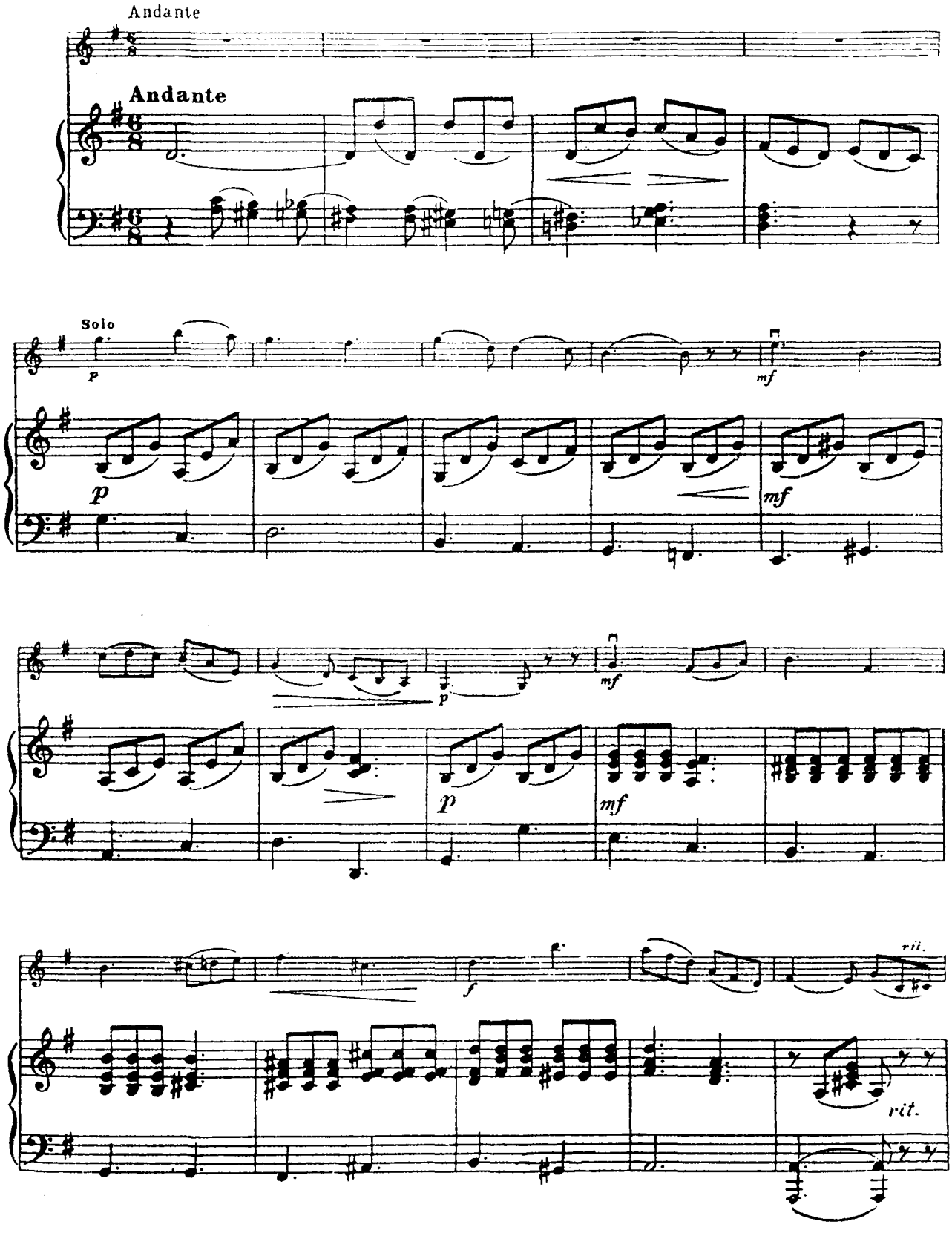
Andante
Andante
Solo
p
mf
p
mf
p
mf
p
mf
f
rit.
rit.

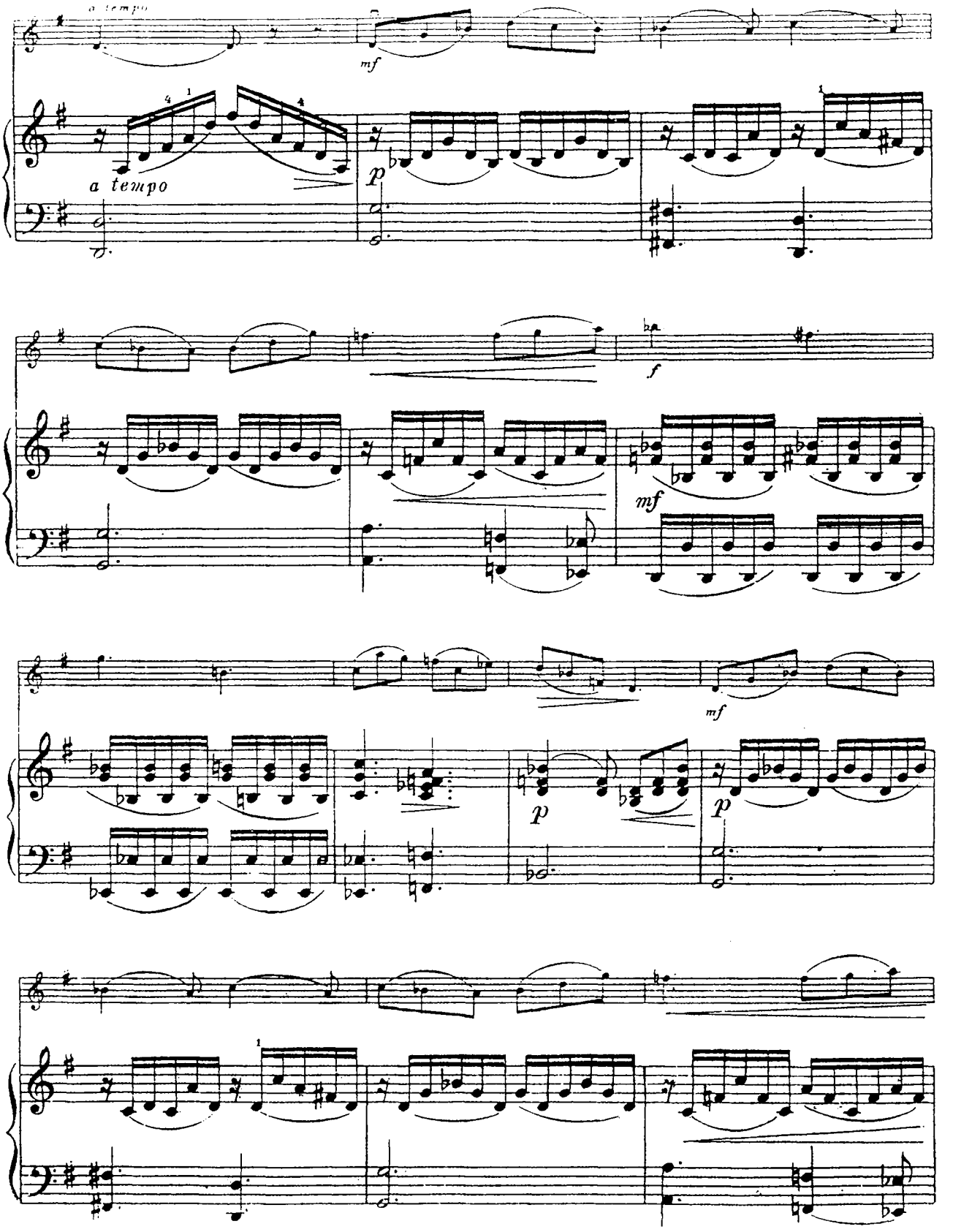
a tempo
mf
a tempo
p
f
mf
mf
p
p

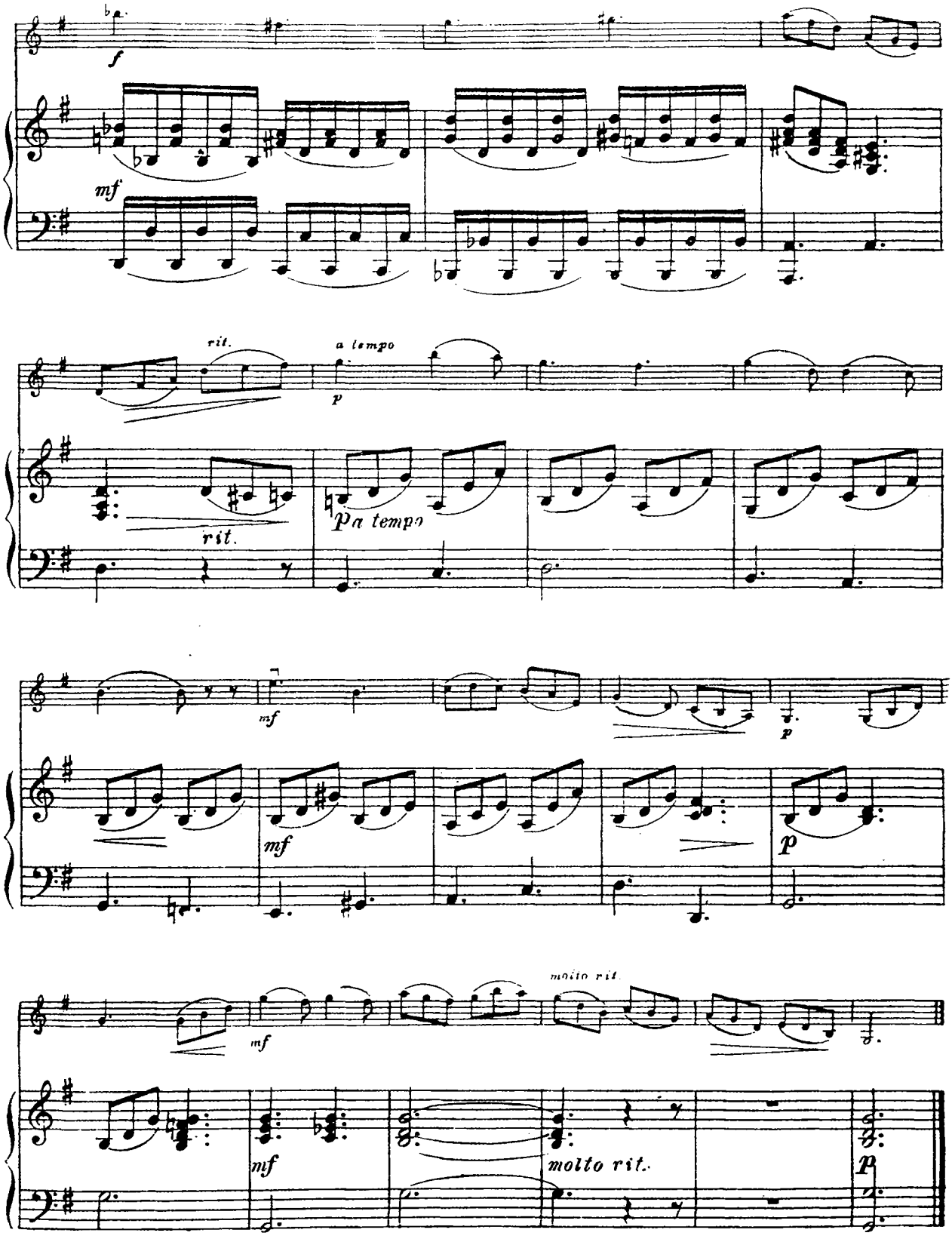
f
mf
rit.
a tempo
p
rit.
a tempo
mf
mf
p
mf
molto rit.
mf
molto rit.
p

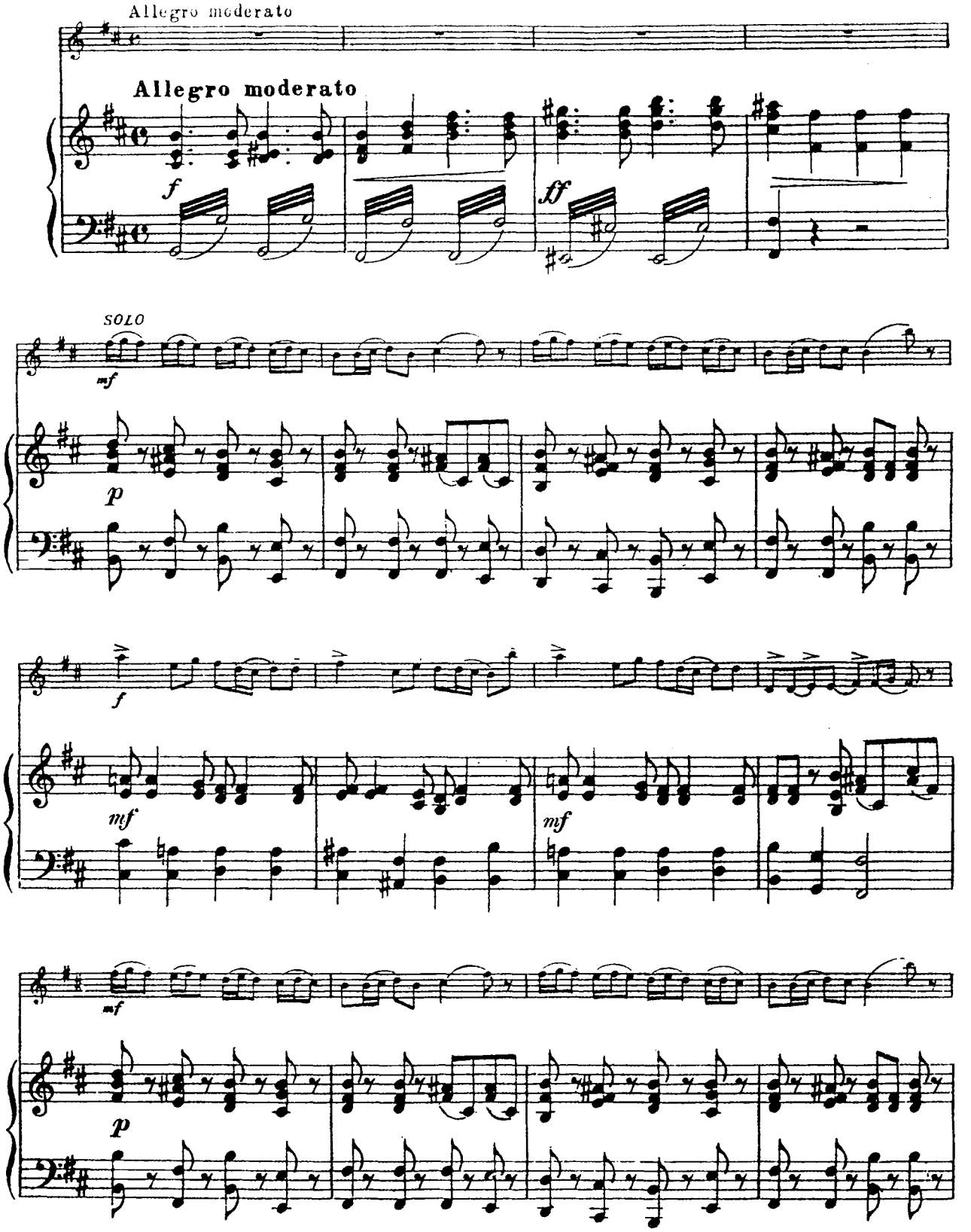
Allegro moderato
Allegro moderato
f
ff
SOLO
mf
p
f
mf
mf
mf
p

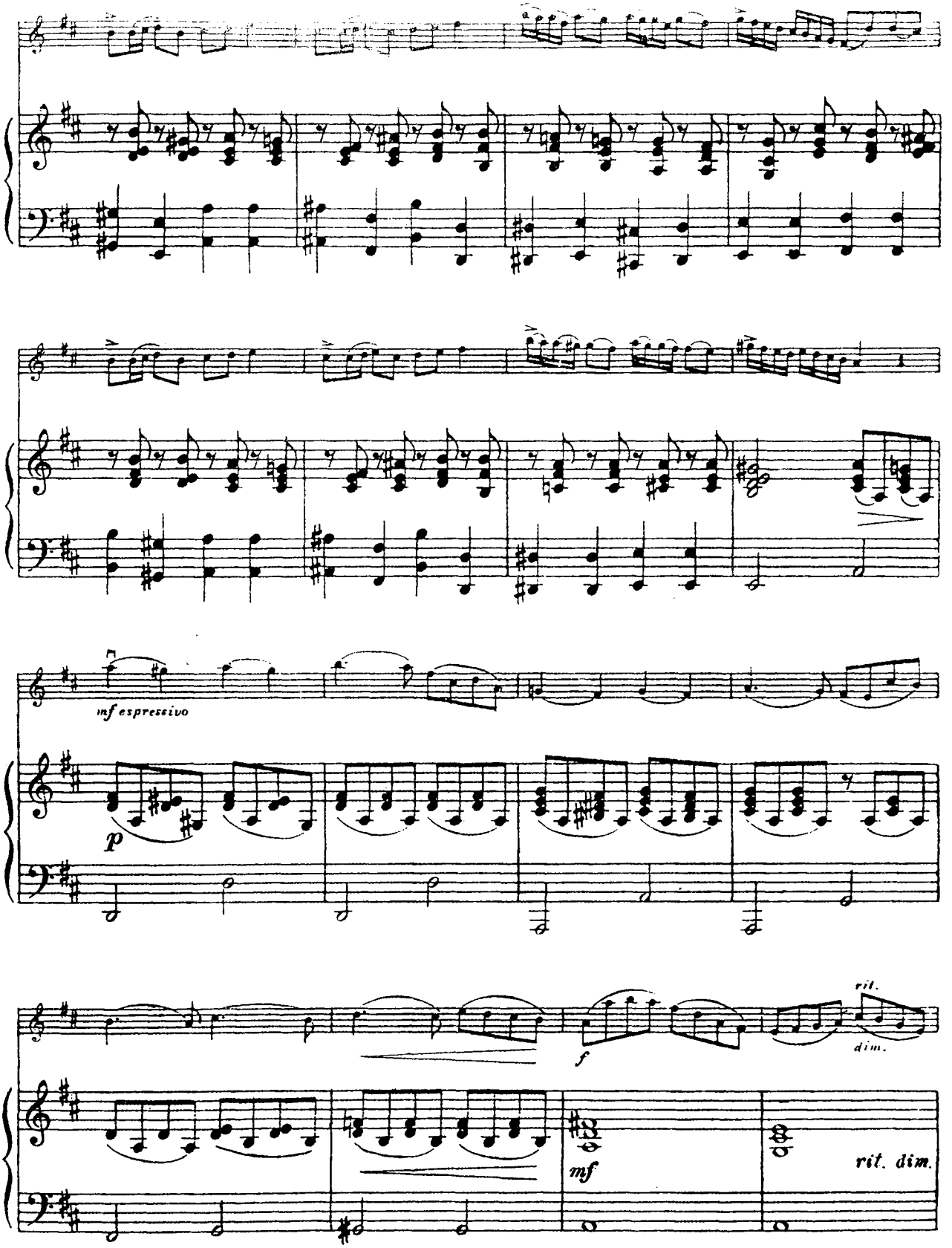
mf espressivo
p
f
rit.
dim.
mf
rit. dim.

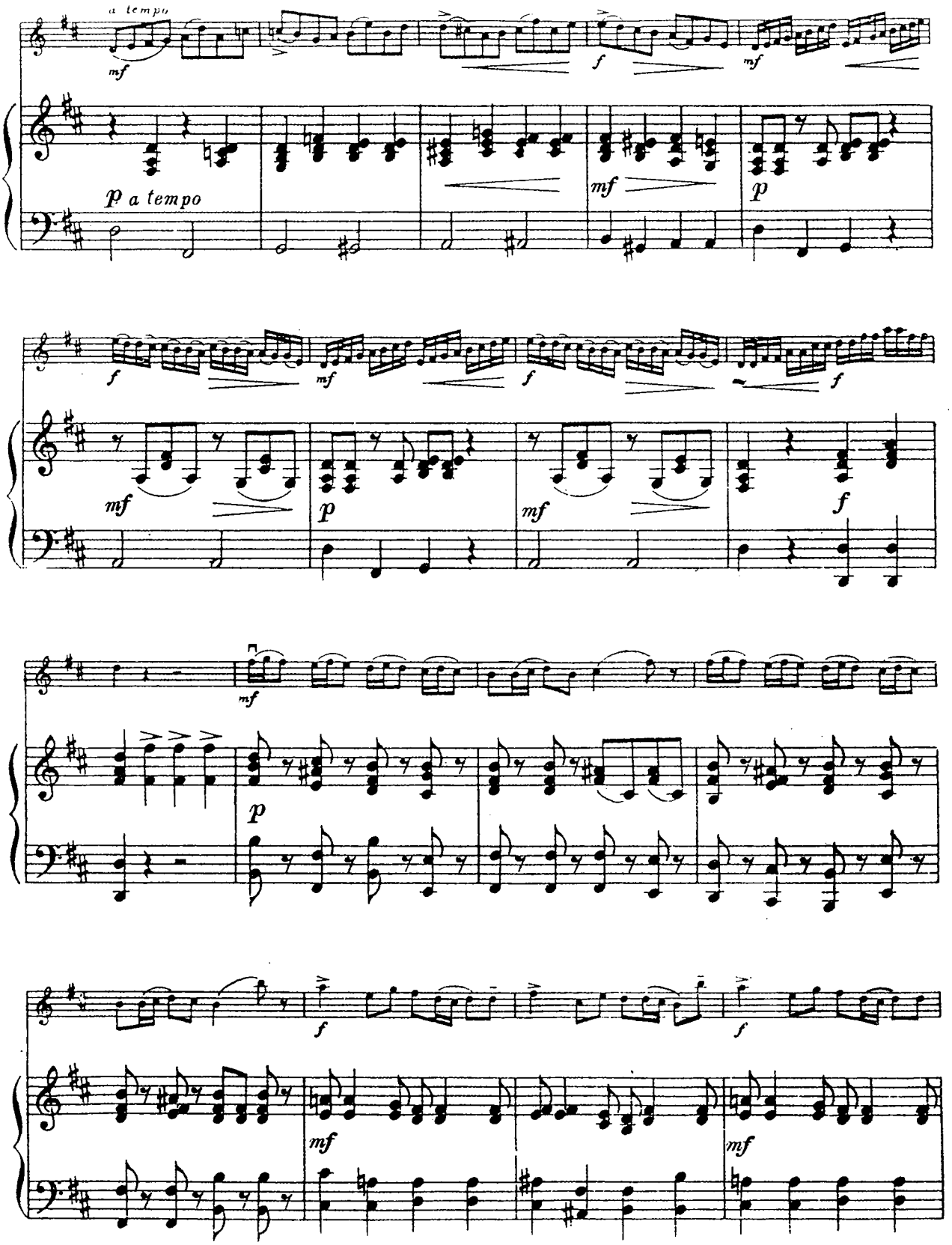
a tempo
mf
f
mf
p a tempo
mf
p
f
mf
p
mf
f
mf
p
mf
f
f
mf
mf

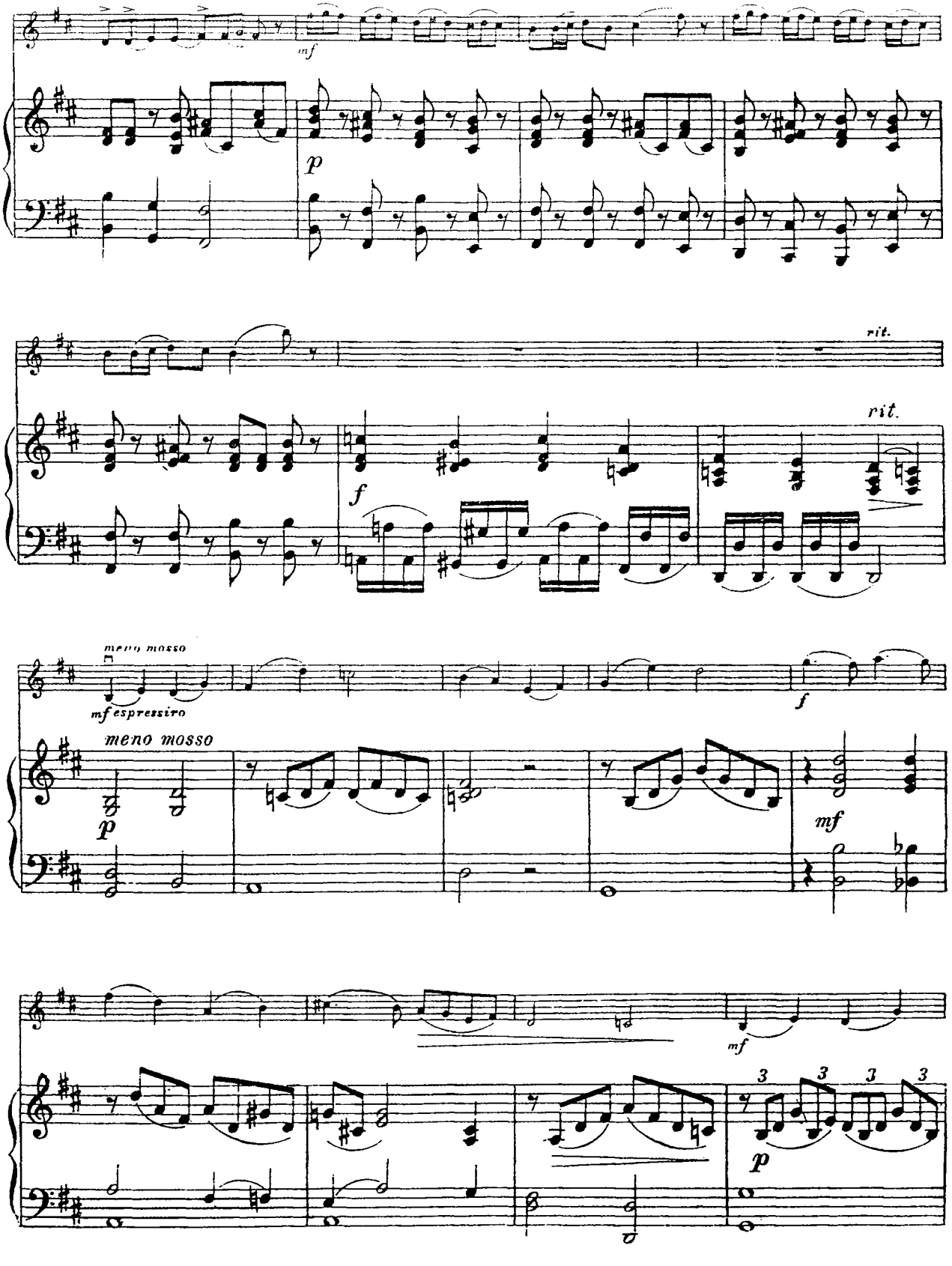
mf
p
rit.
rit.
f
meno mosso
mf espressivo
f
meno mosso
p
mf
mf
3
3
3
3
p

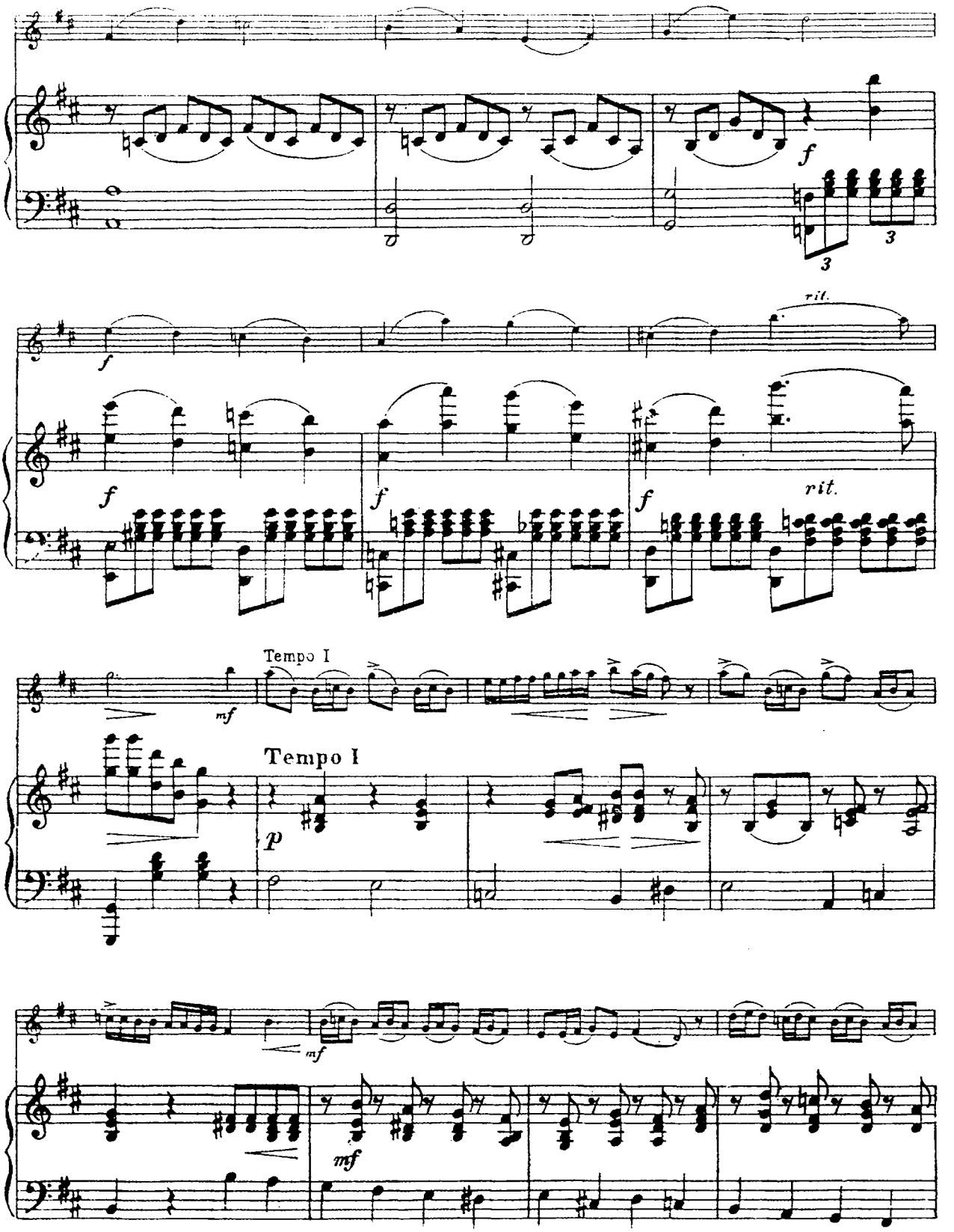
f
3
3
f
f
f
f
rit.
rit.
Tempo I
mf
Tempo I
p
mf
mf

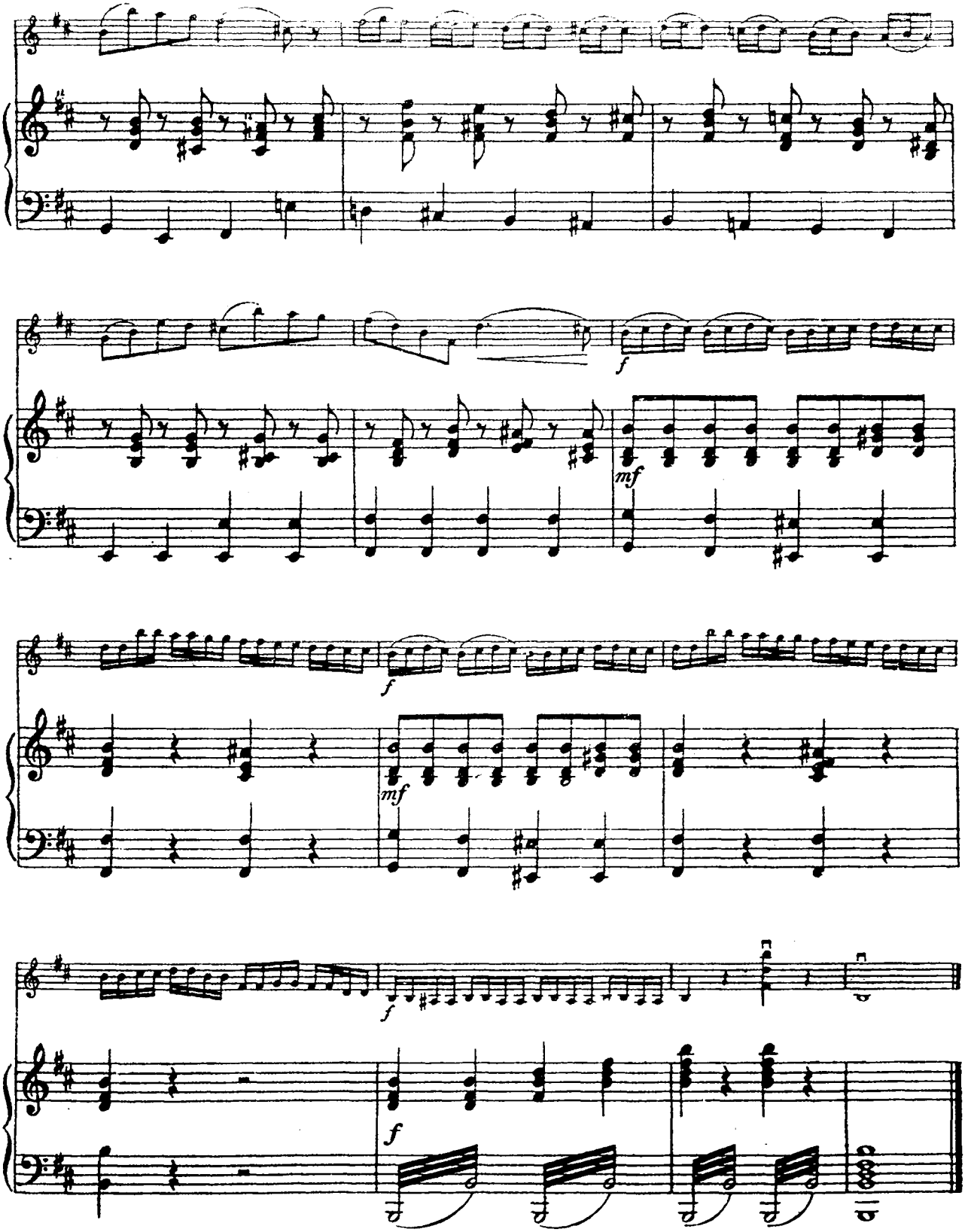
f
mf
f
mf
f
f

КОНЦЕРТ

соч. 35
Соль-мажор I часть
О.Риддинг

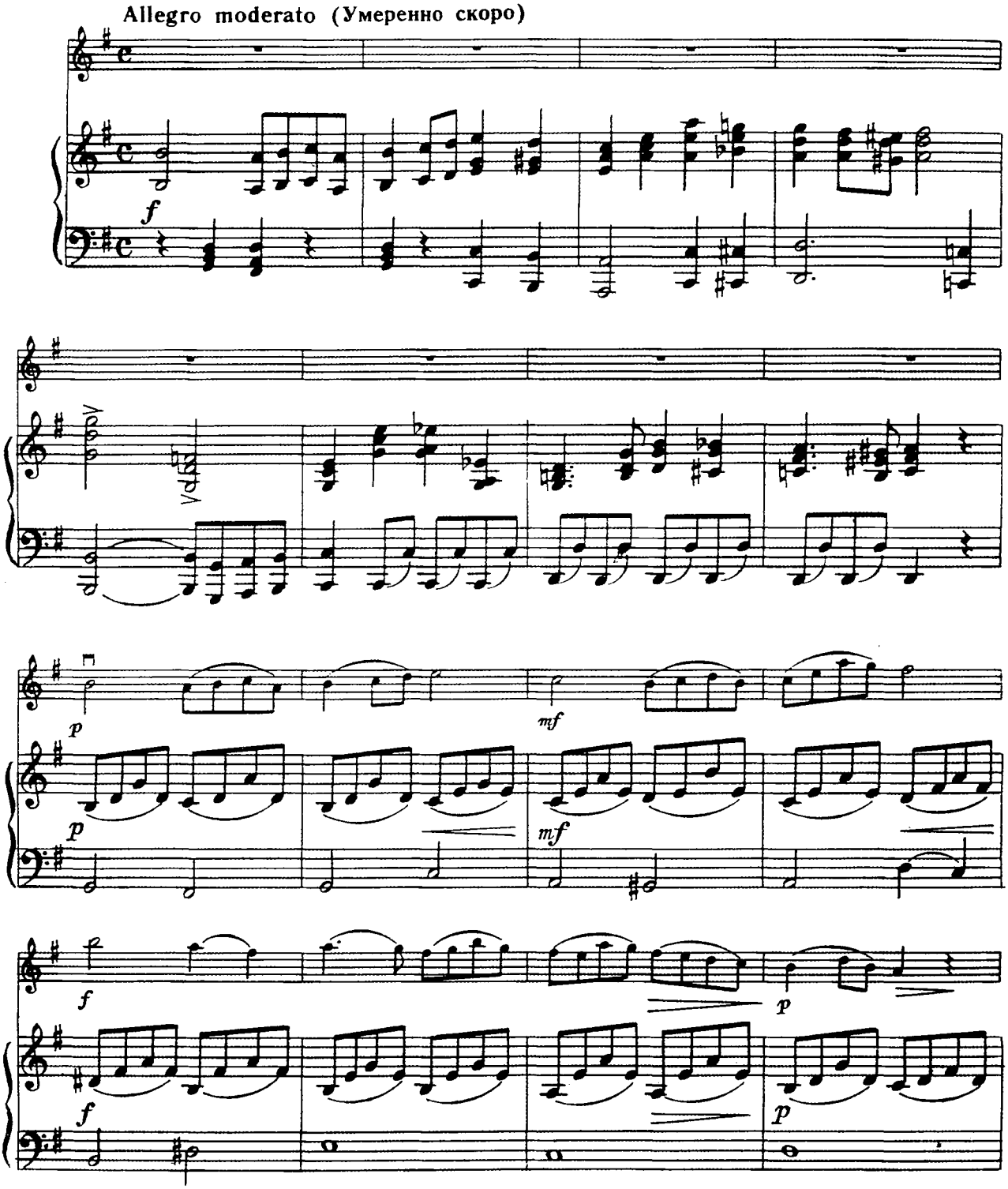

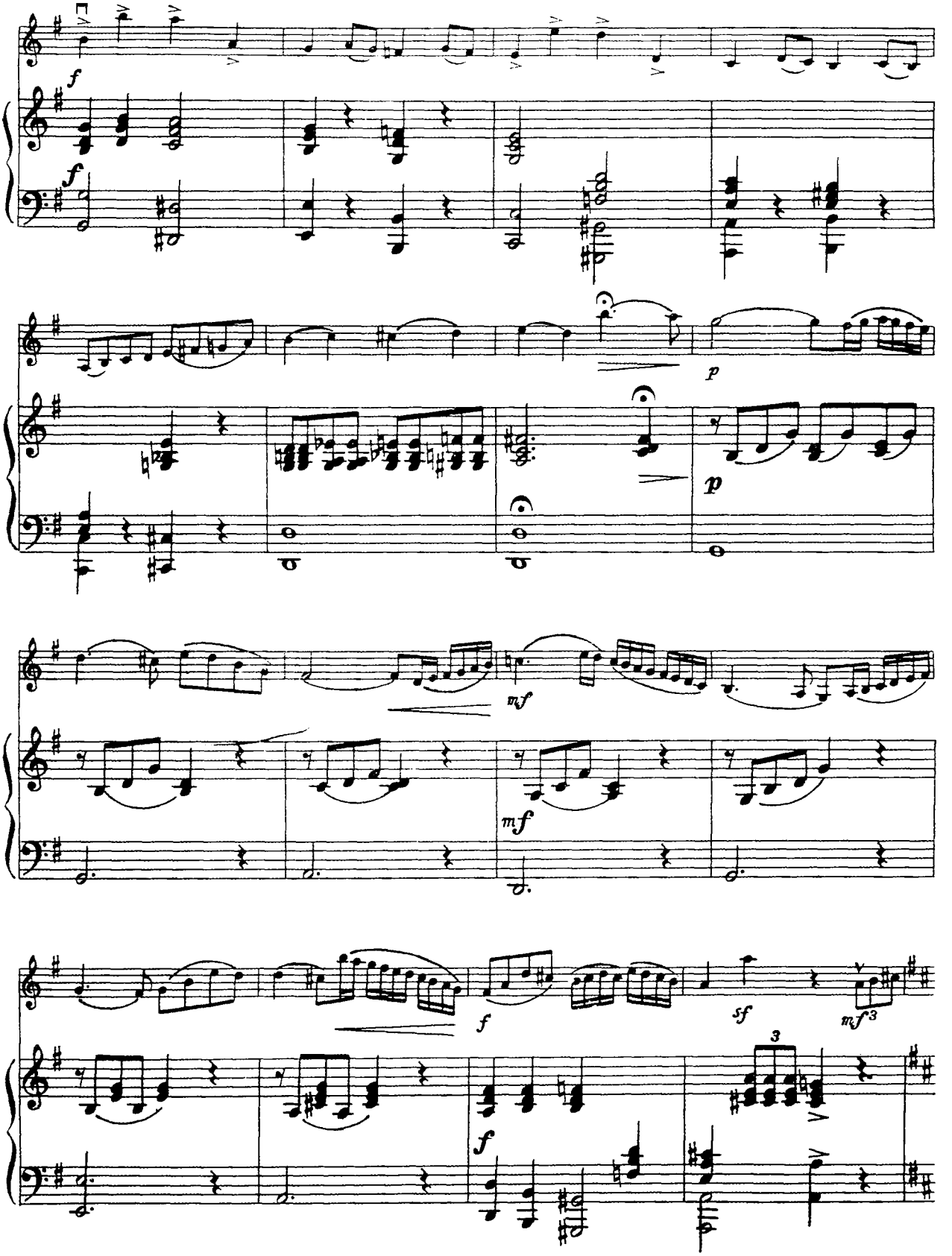
f
f
p
p
mf
mf
f
sf
mf
3
f

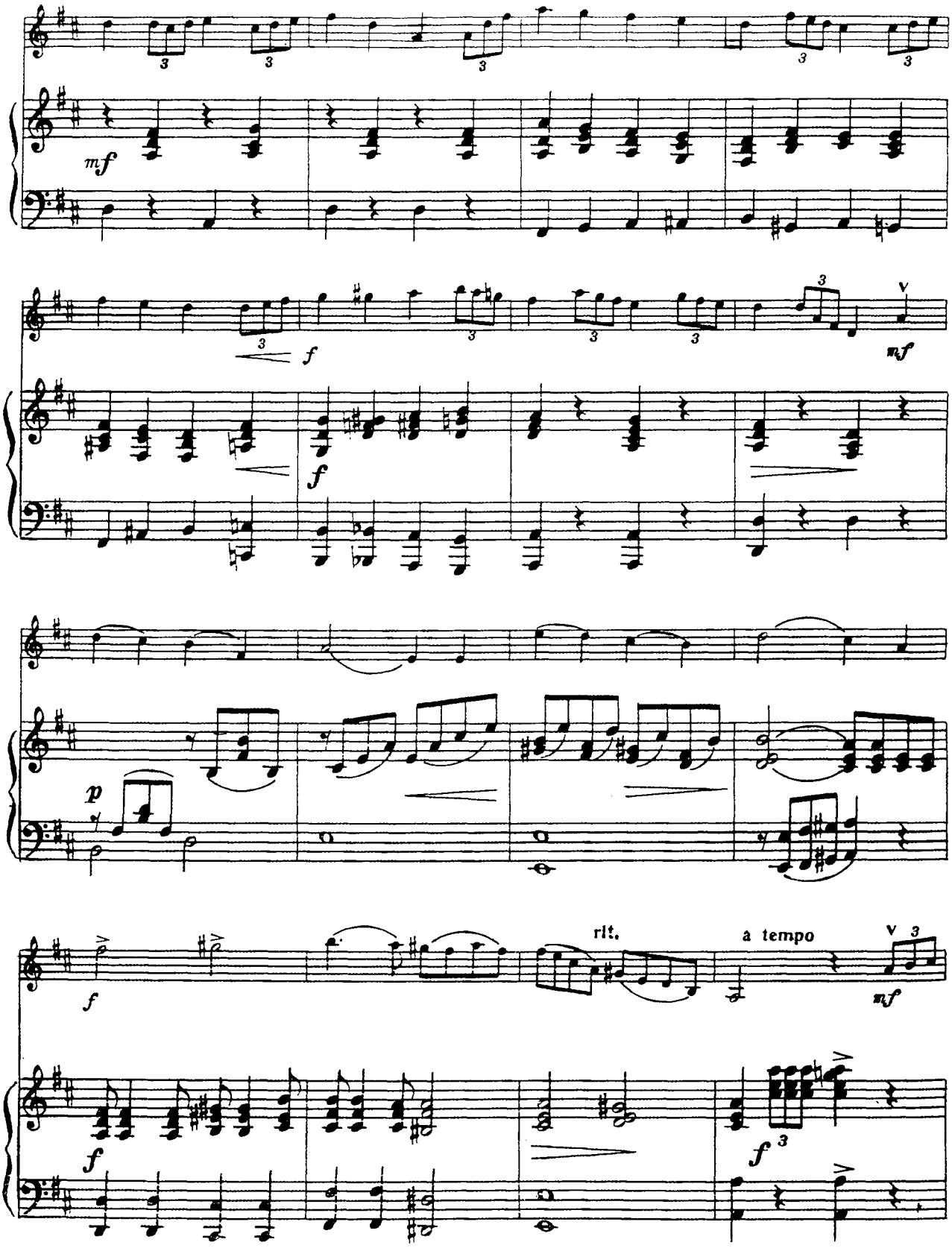
mf
f
f
mf
p
f
rit.
a tempo
mf
f
f

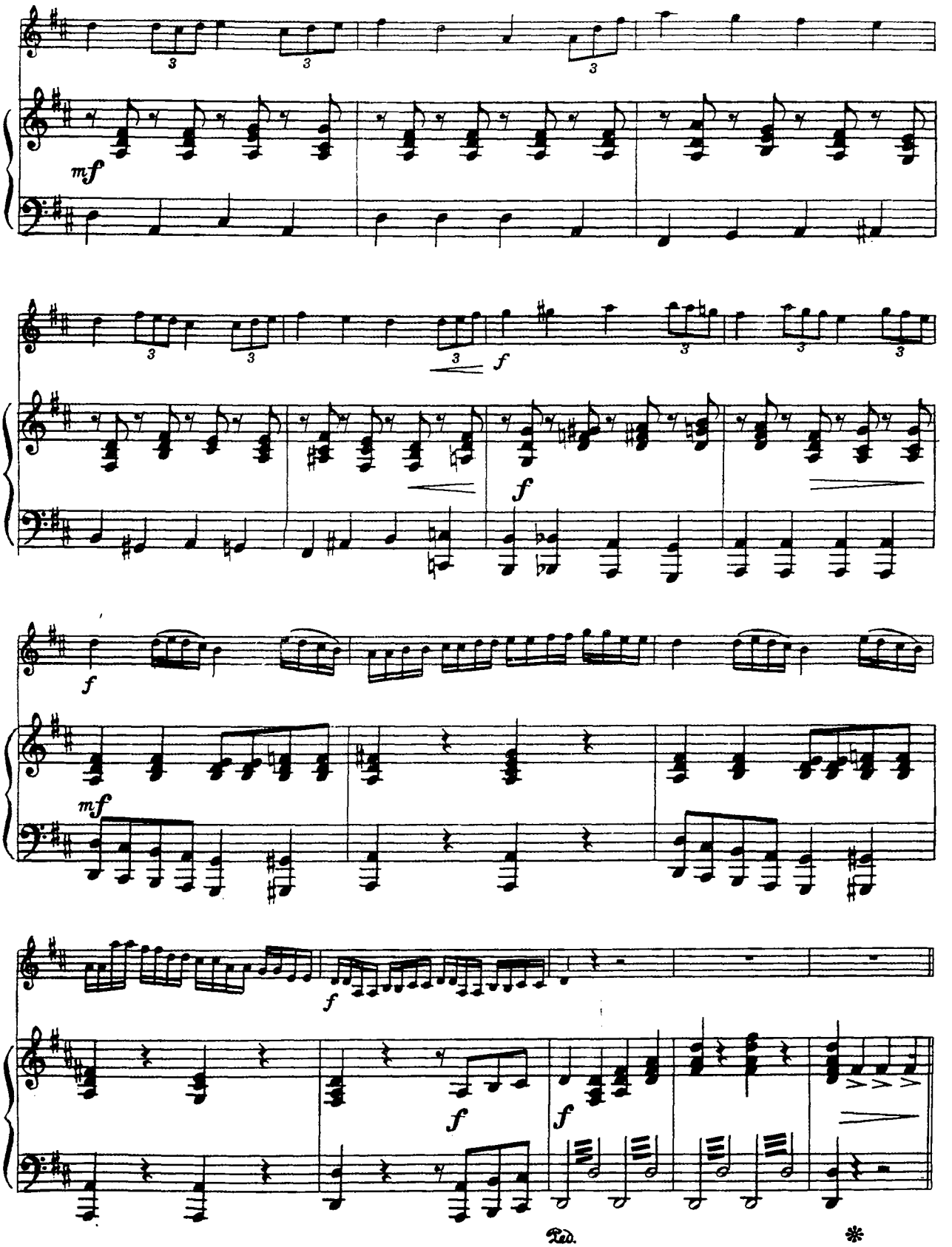
mf
f
f
mf
f
f
f
Ped.
*

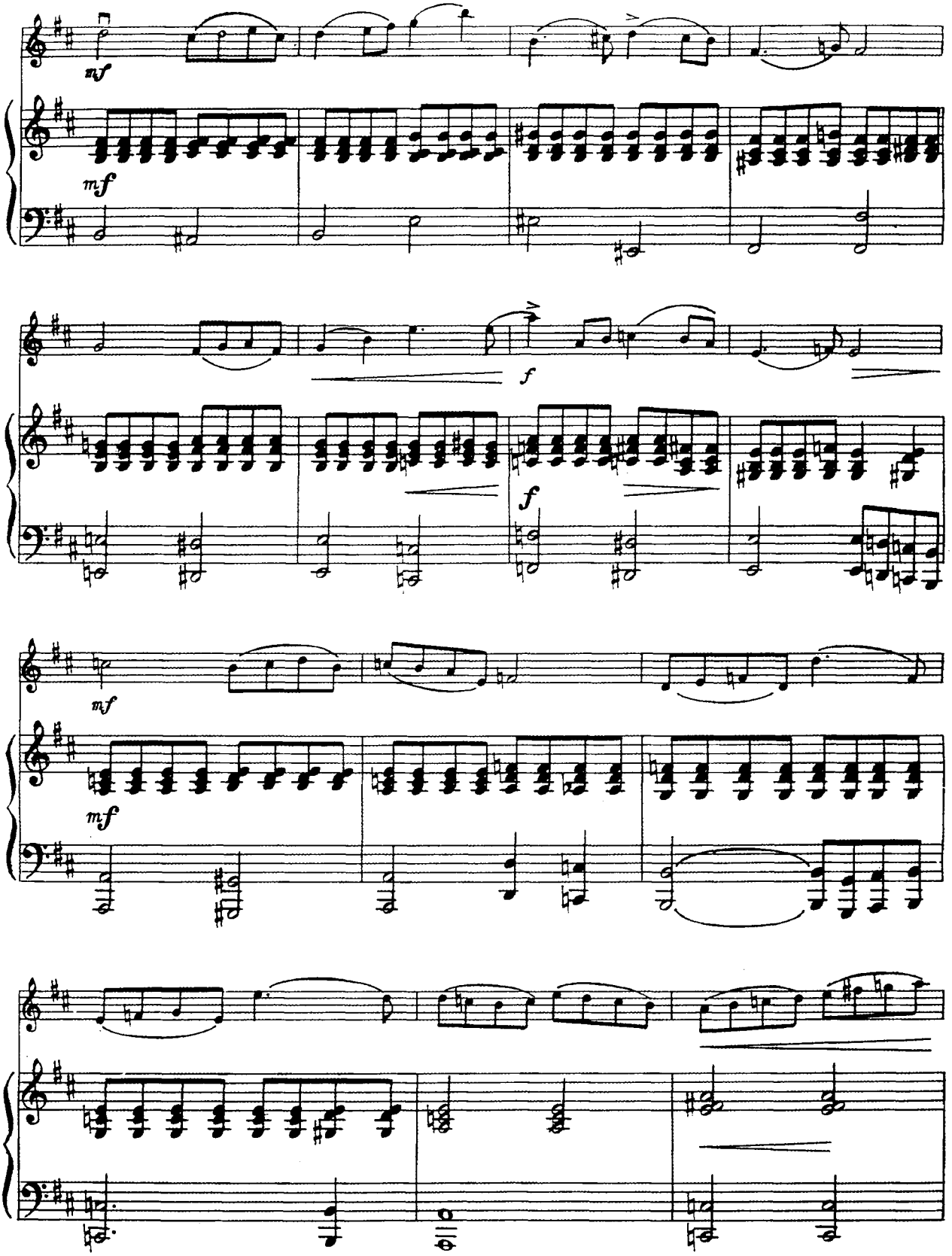
mf
mf
f
f
mf
mf

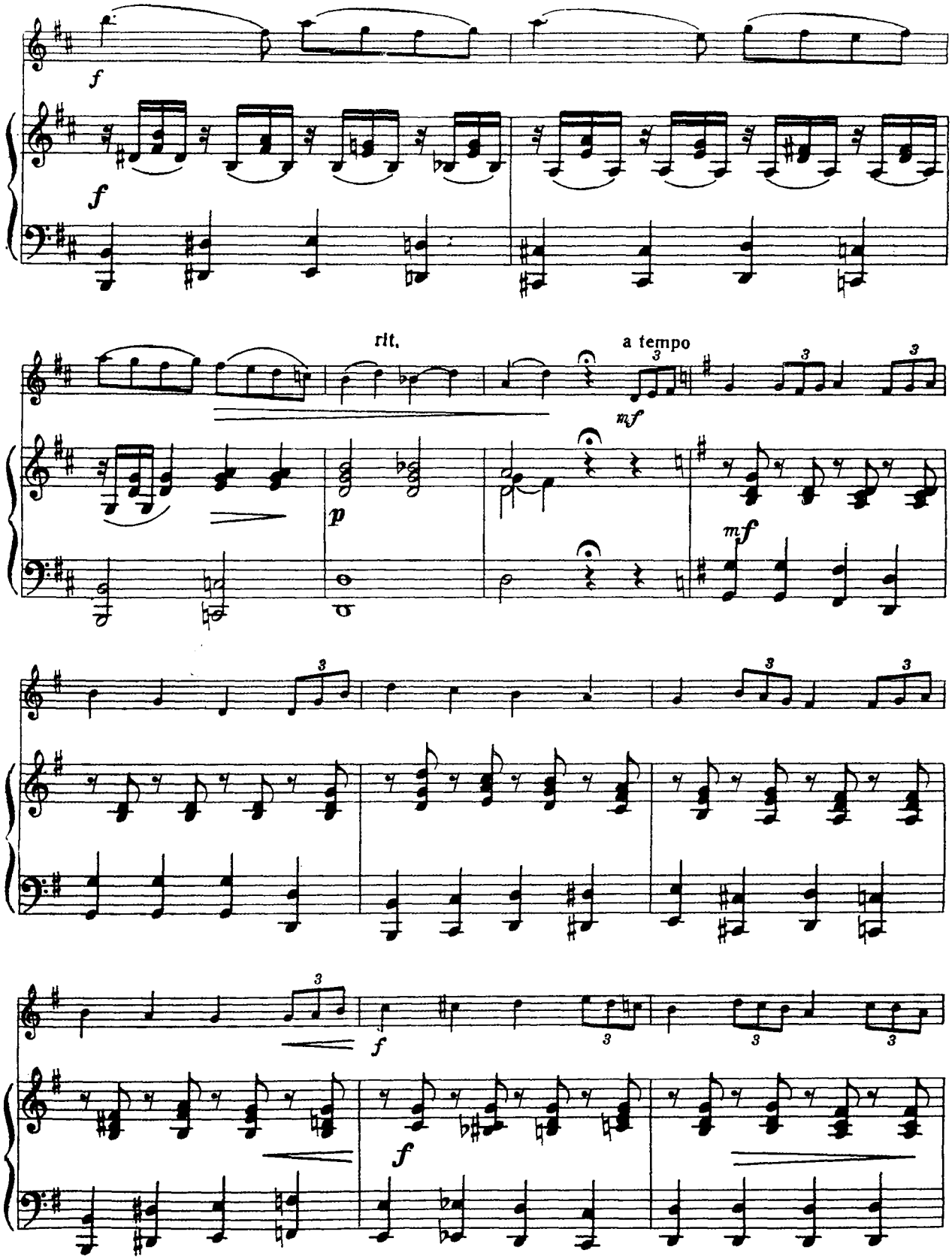
f
f
rit.
a tempo
mf
p
mf
f
f

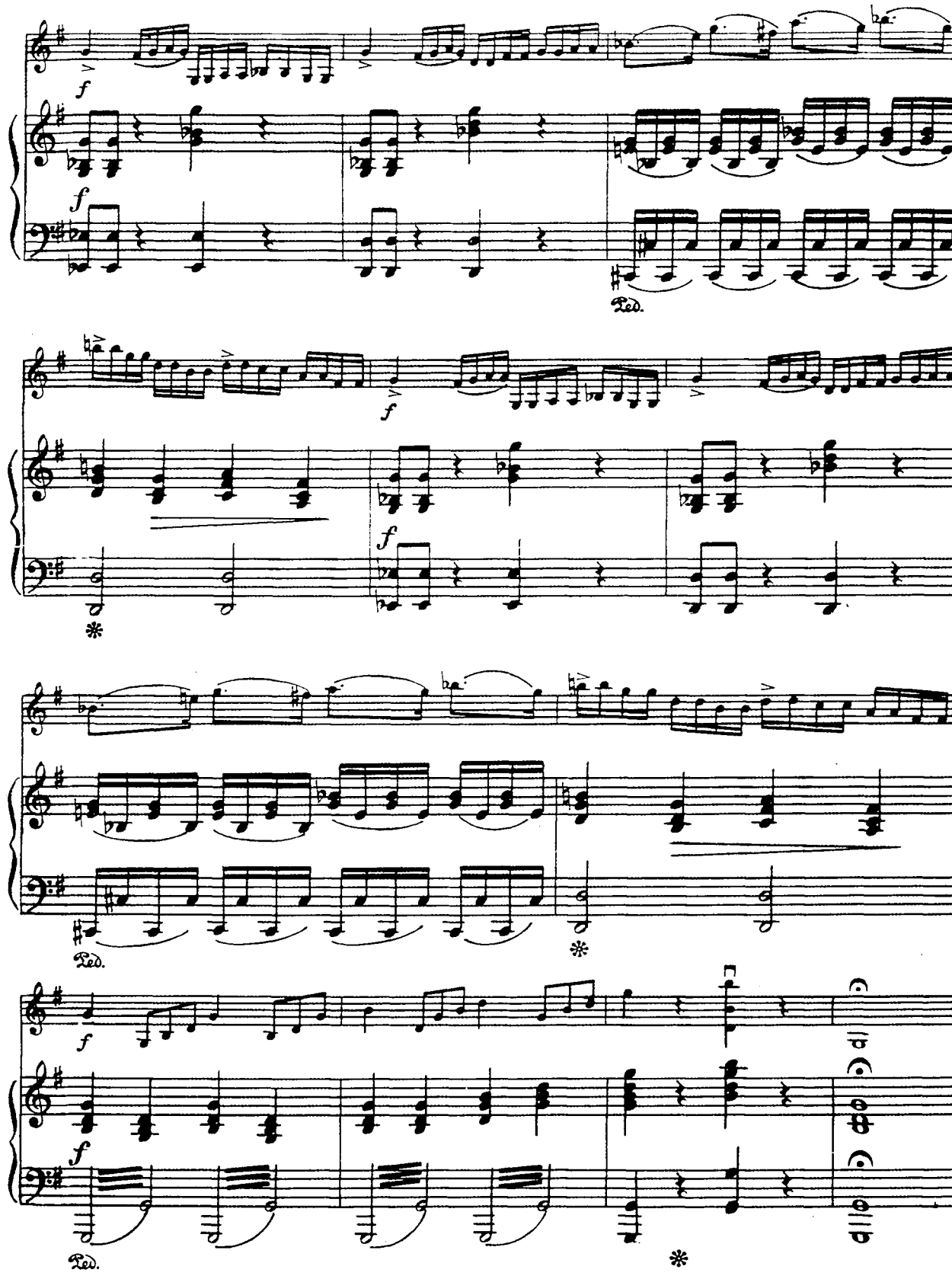
f
f
Ped.
f
f
*
f
Ped.
*
f
f
Ped.
*

СОНАТИНА

Н. Бакланова

Moderato (Умеренно)

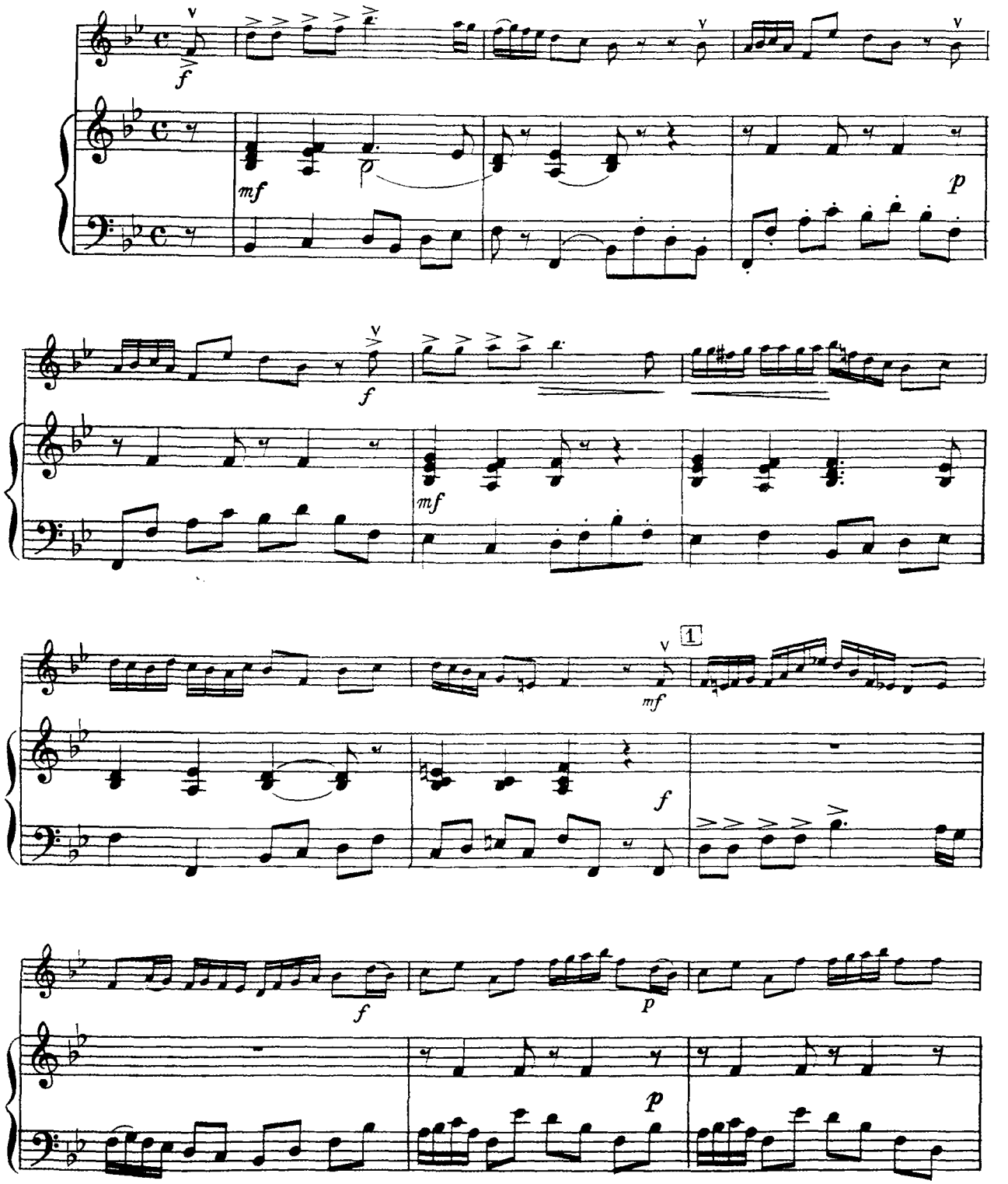

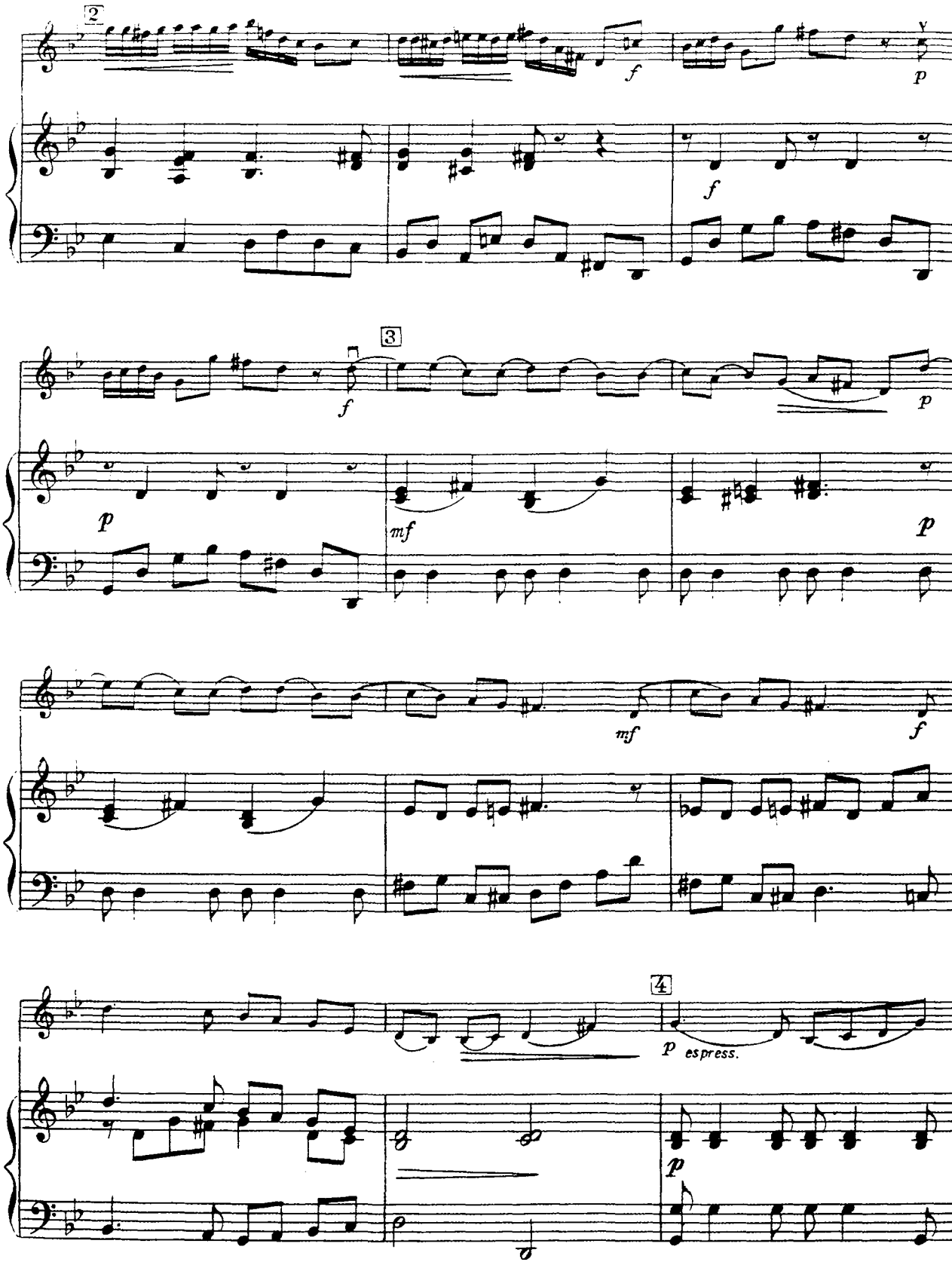
2
f
p
f
3
f
p
p
mf
p
mf
f
4
p espress.
p

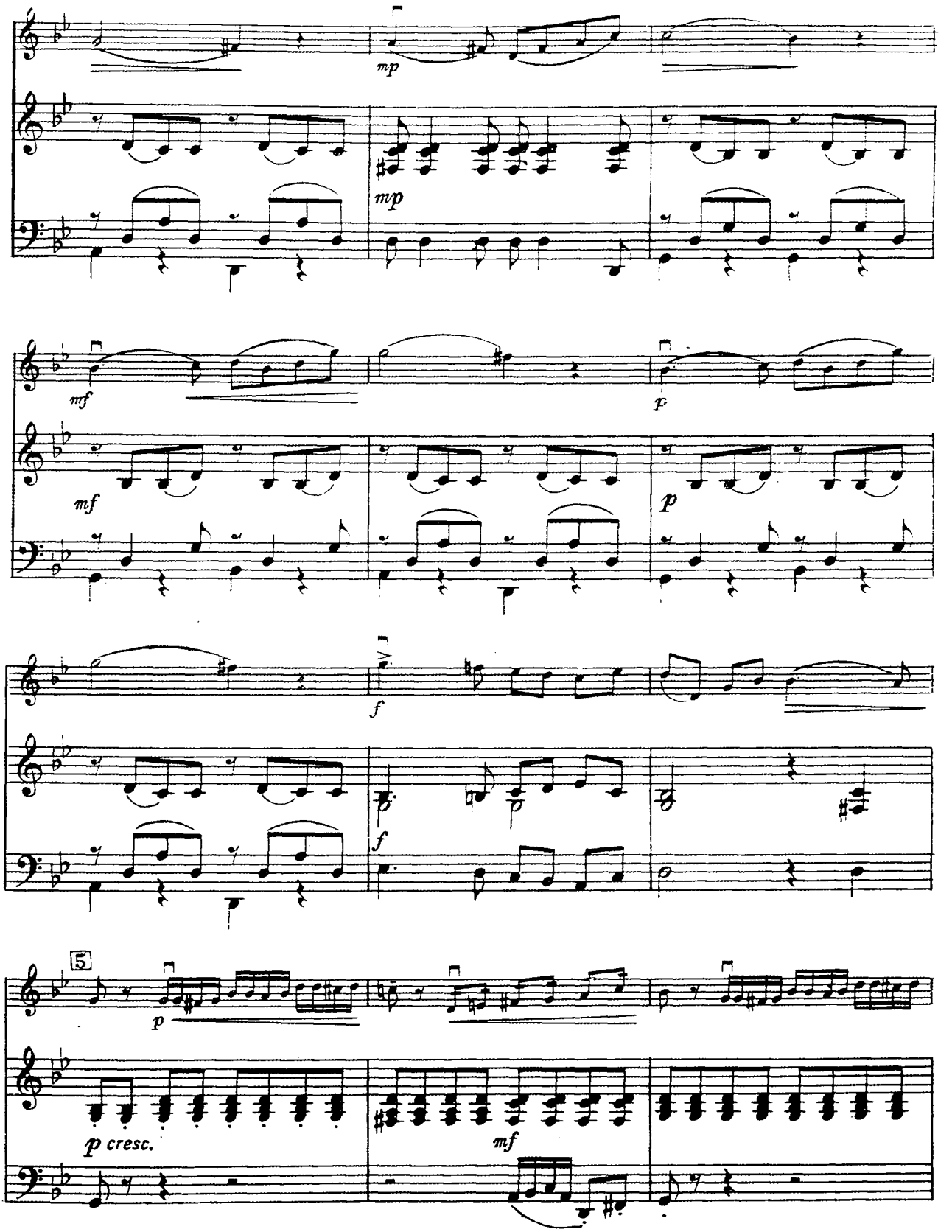
mp
mp
mf
mf
p
f
f
5
p
p cresc.
mf

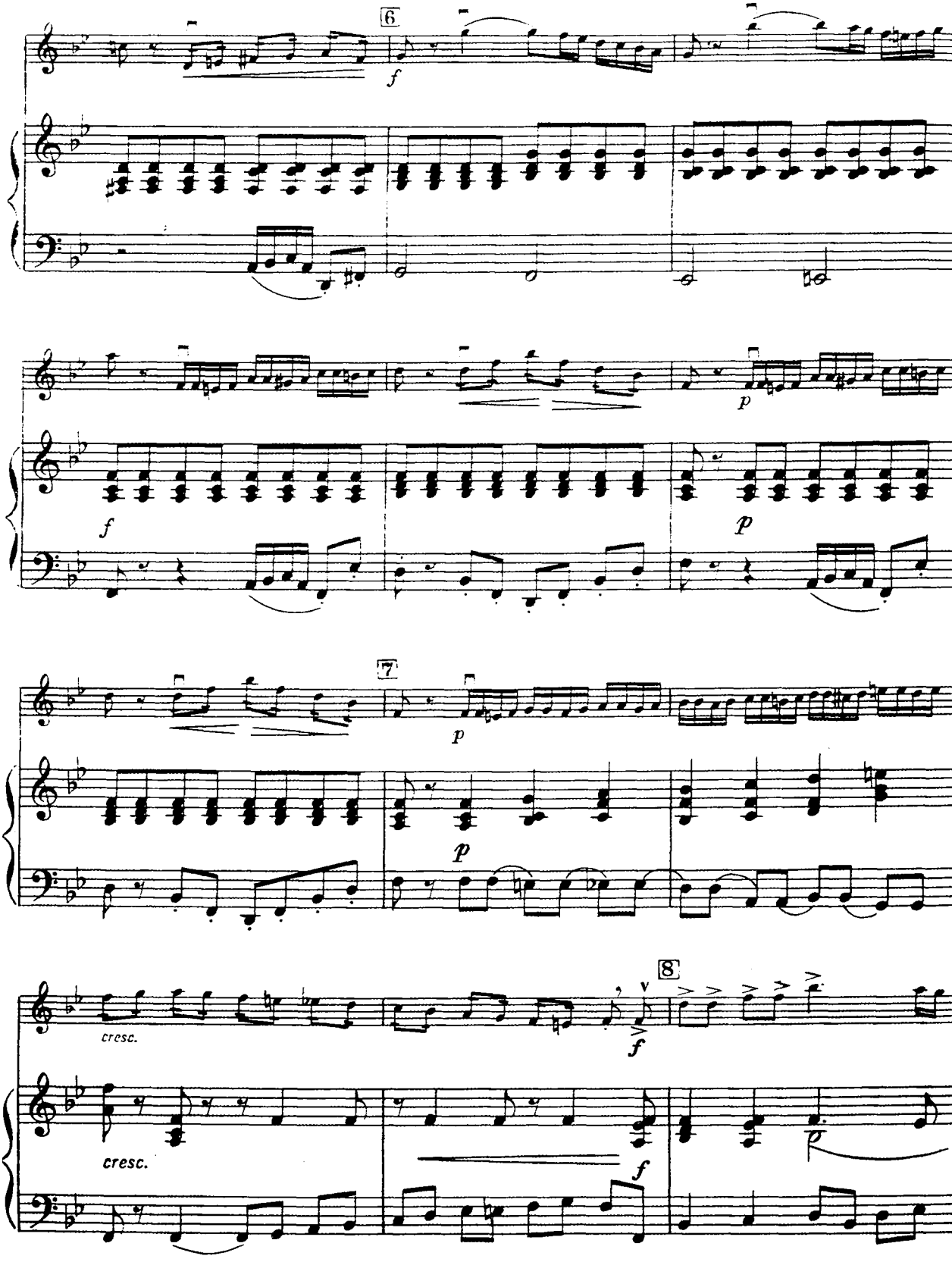
6
f
f
p
p
7
p
p
8
cresc.
f
cresc.
f

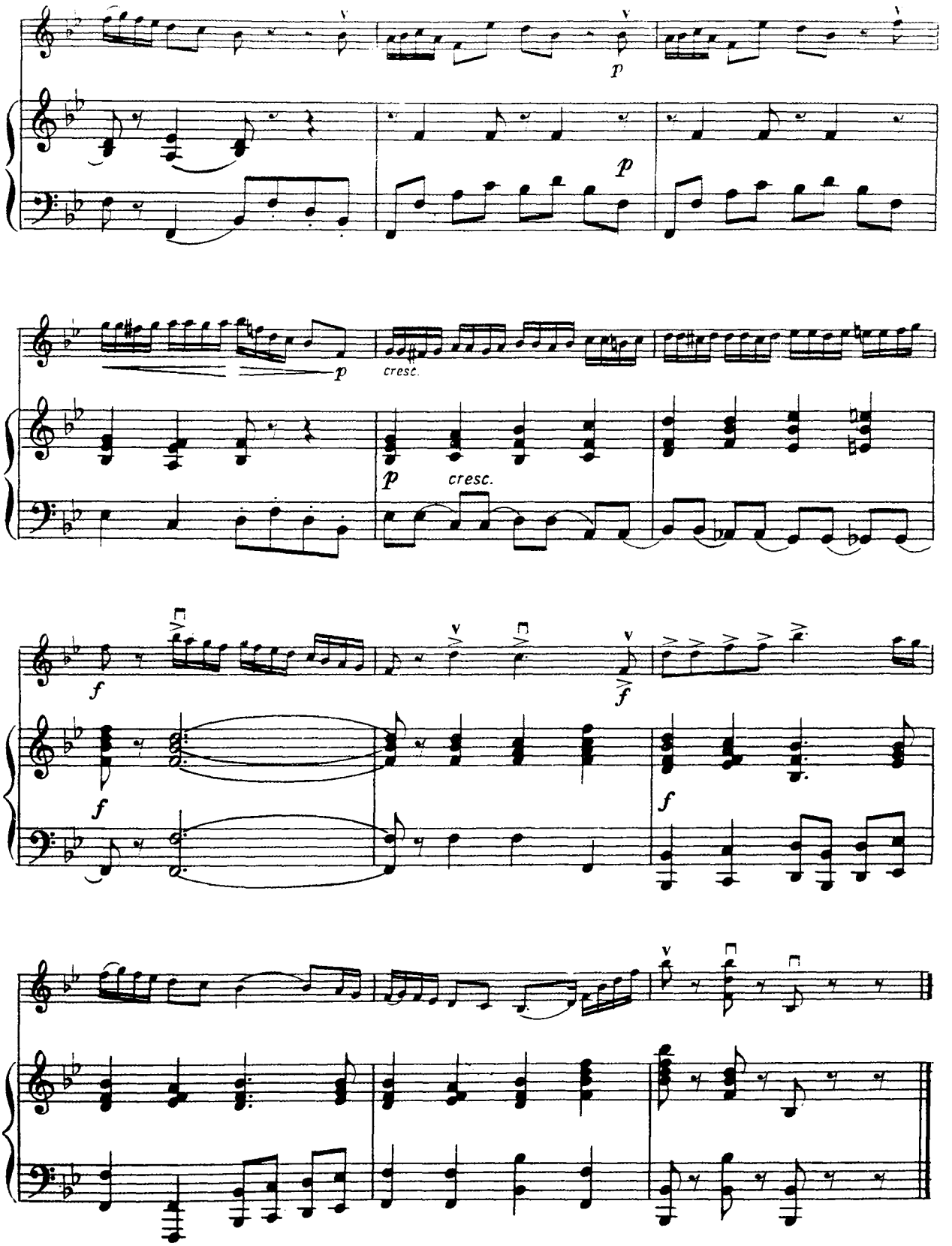
p
p
p
cresc.
p
cresc.
f
f
f
f

КОНЦЕРТ

Ля-минор
(I часть)
И.С.Бах (1685—1750)

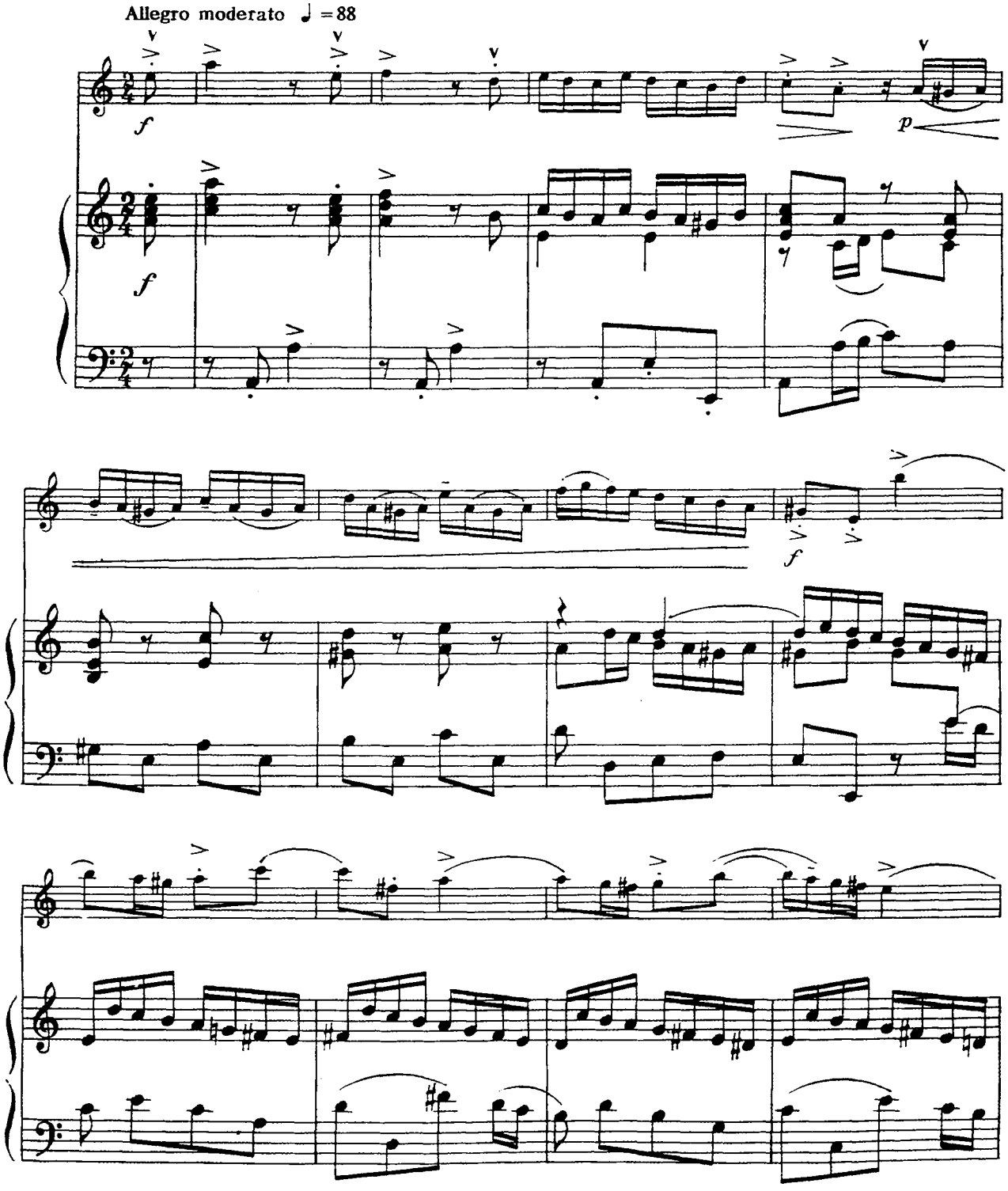

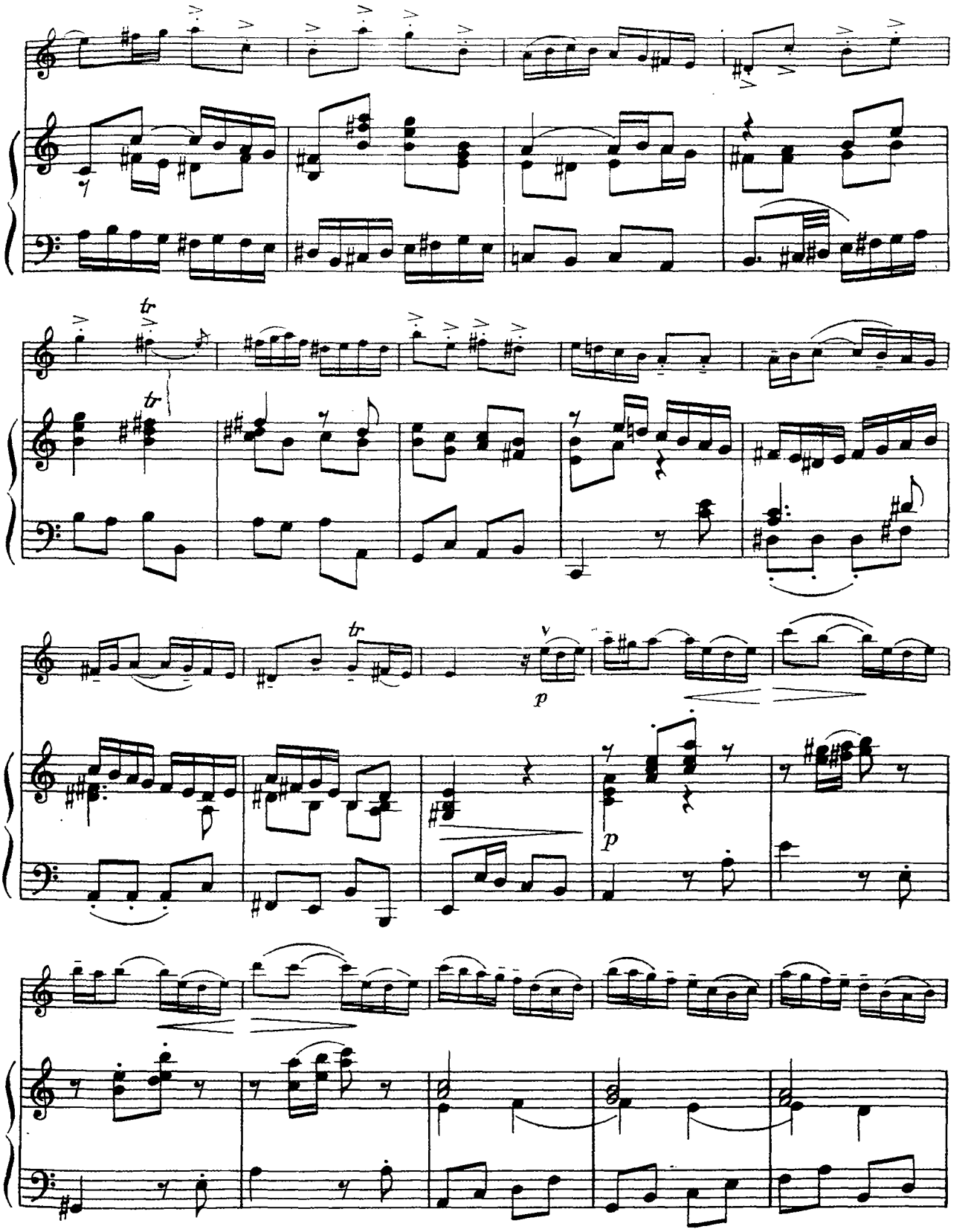
tr
tr
tr
p
p

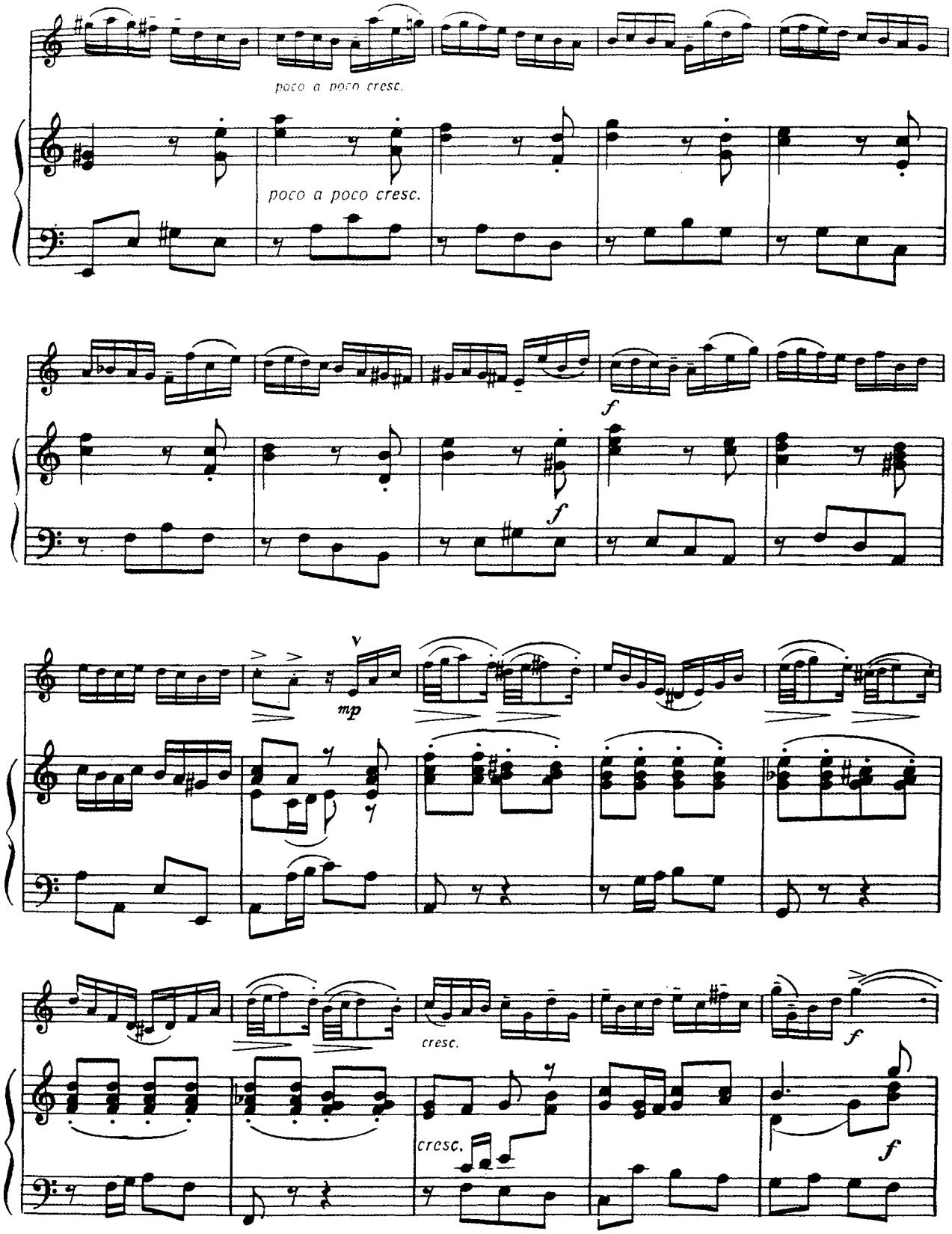
poco a poco cresc.
poco a poco cresc.
f
f
mp
cresc.
cresc.
f
f

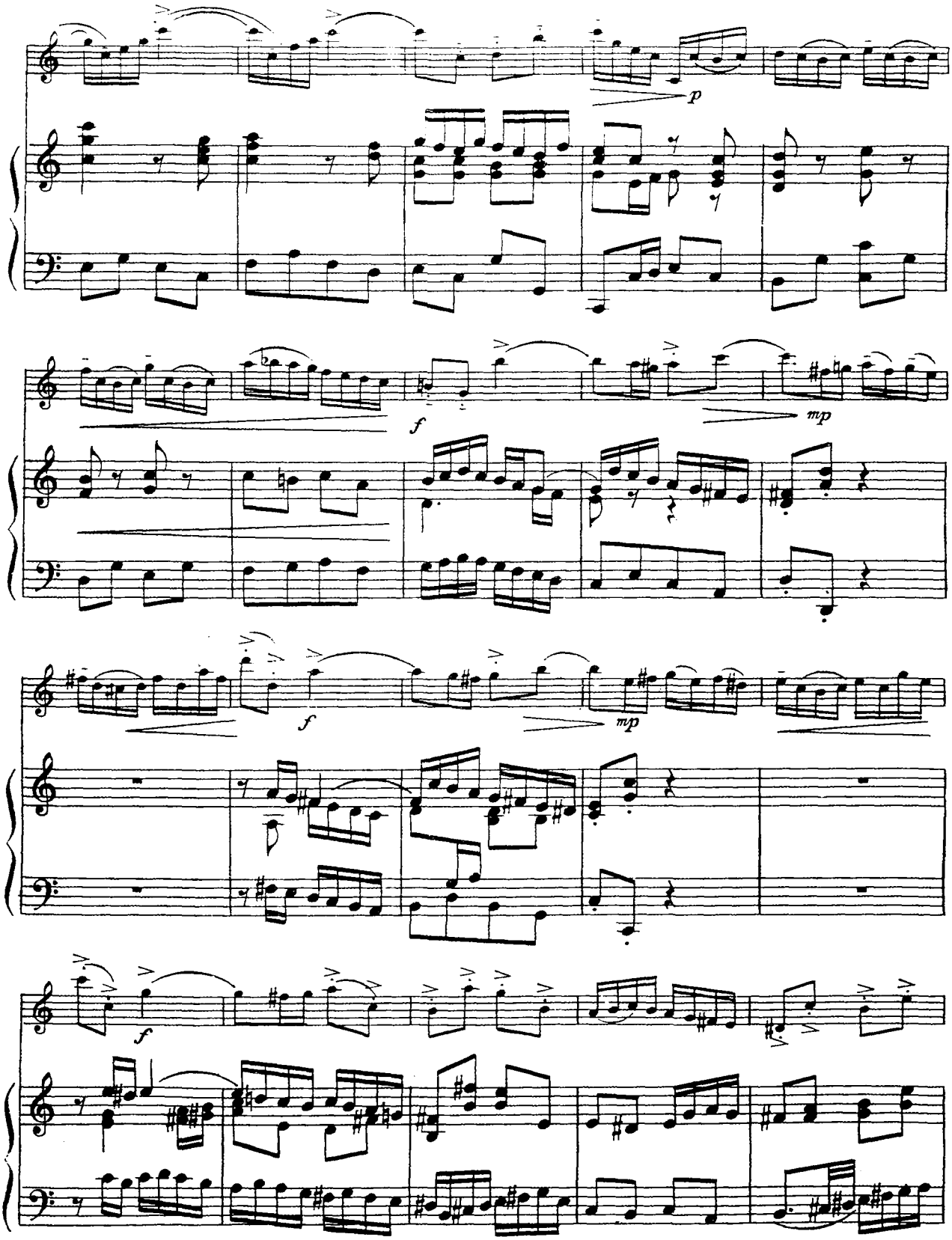
p
f
mp
f
mp
f

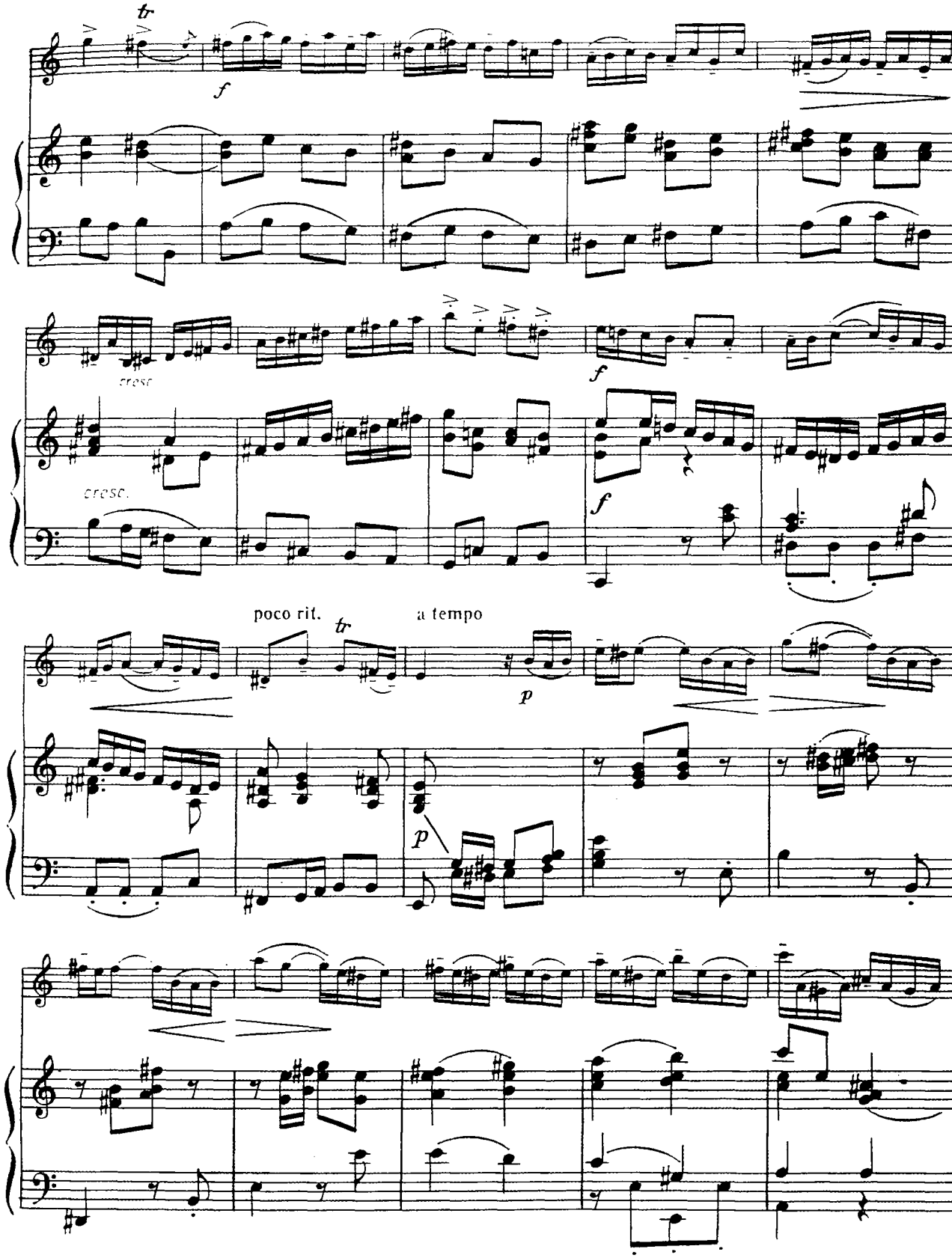
tr
f
cresc.
cresc.
f
f
poco rit.
tr
a tempo
p
p

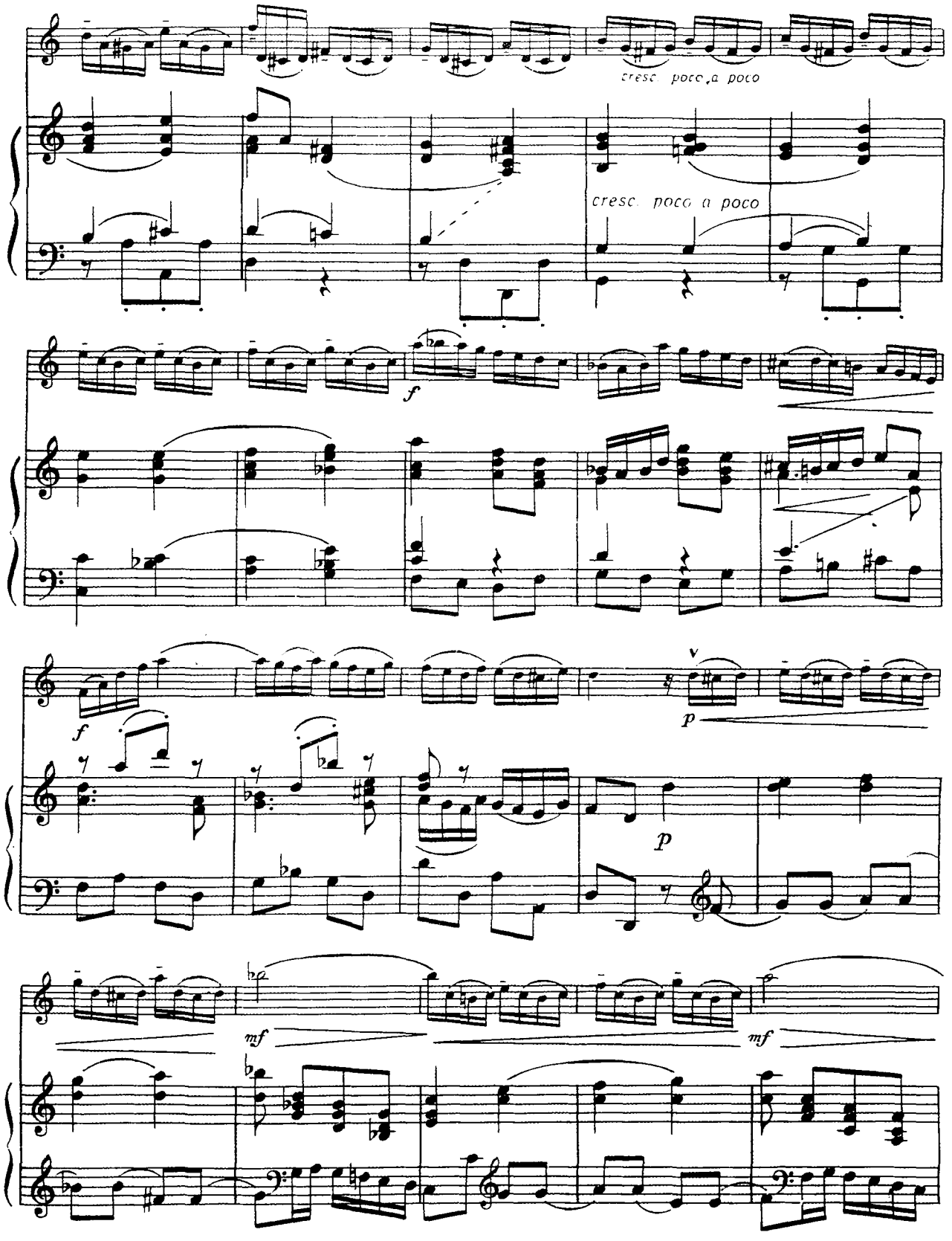
cresc. poco a poco
cresc. poco a poco
f
f
p
p
mf
mf

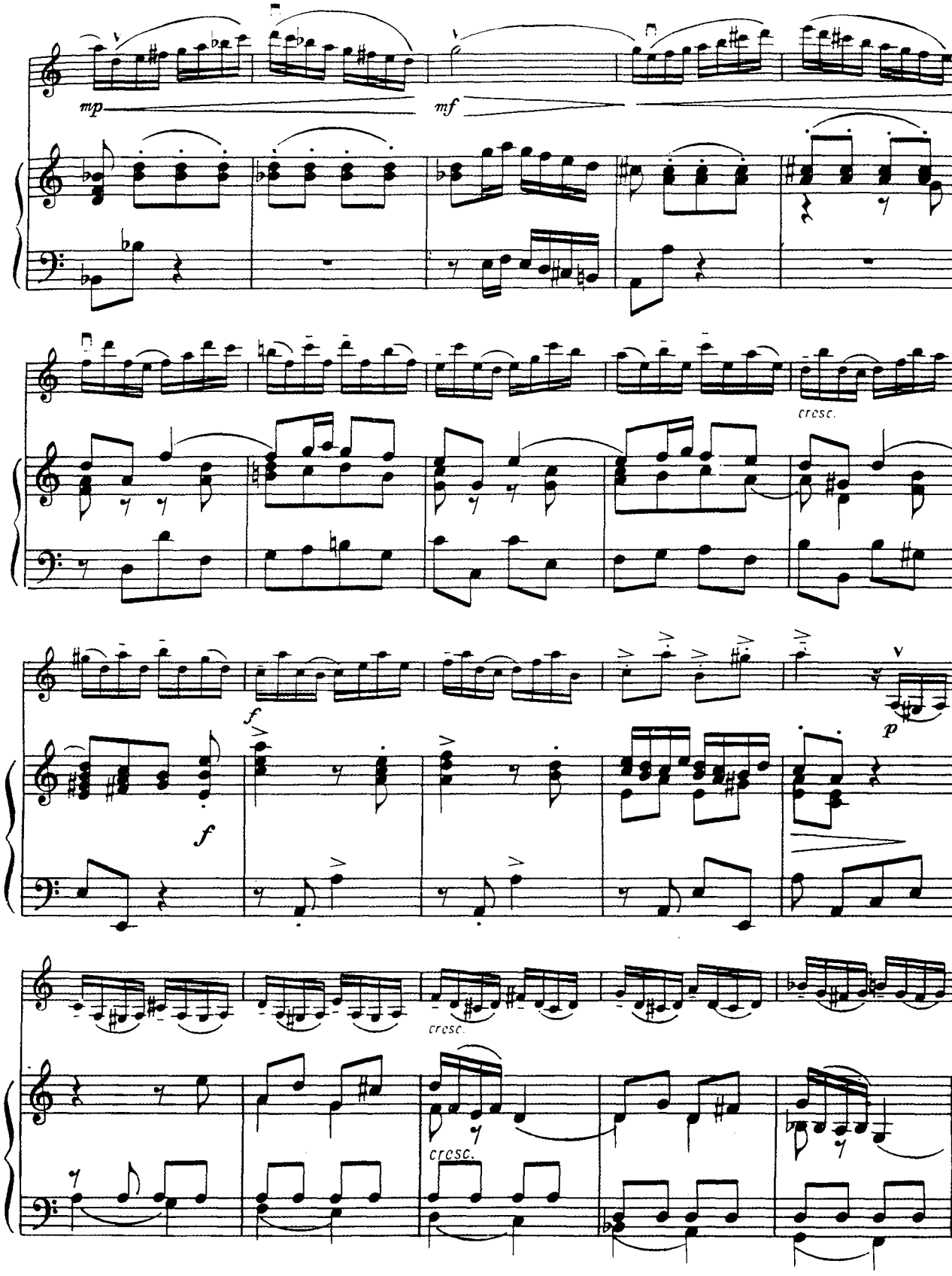
mp
mf
cresc.
f
f
p
cresc.
cresc.

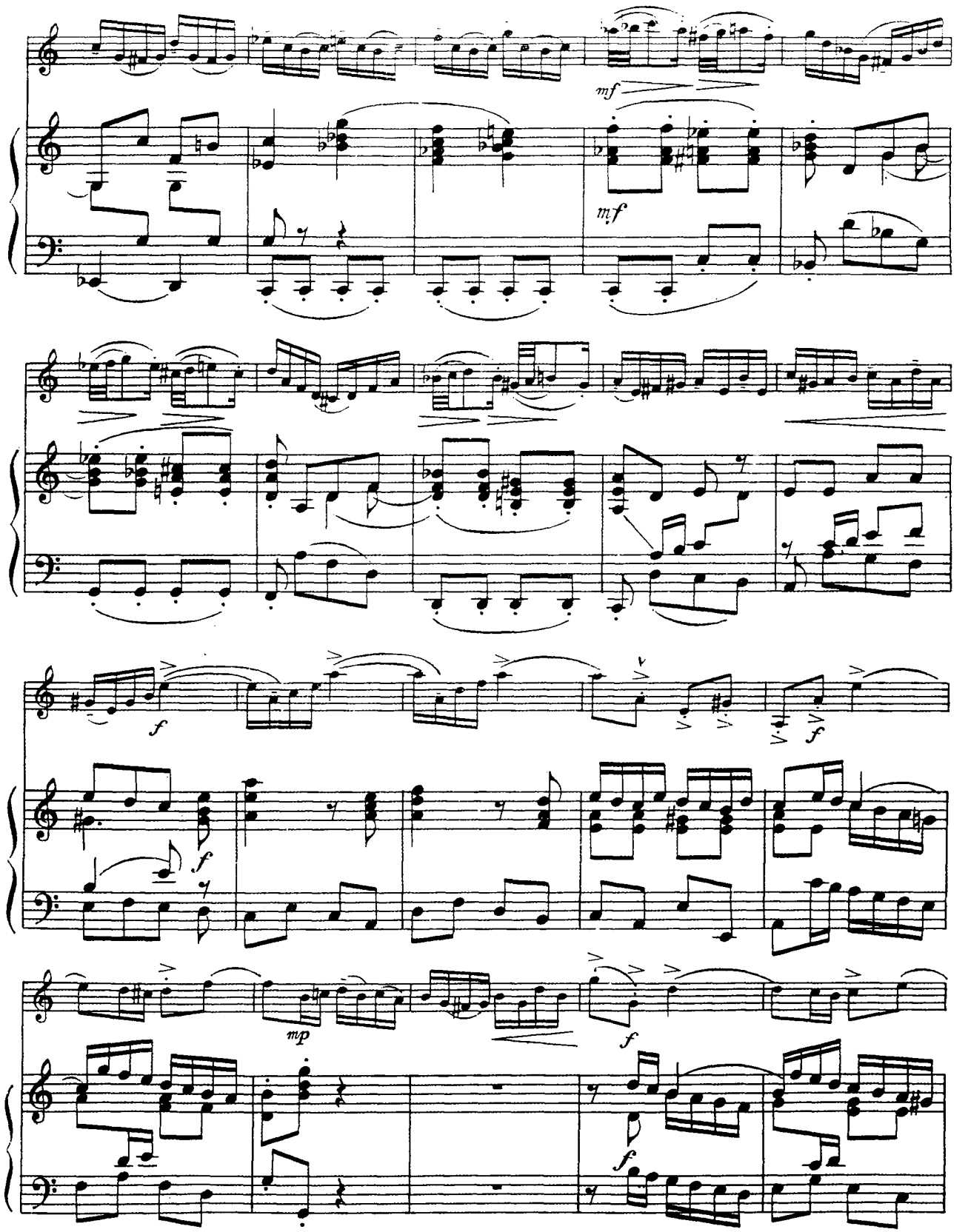
mf
mf
f
f
f
mp
f
f

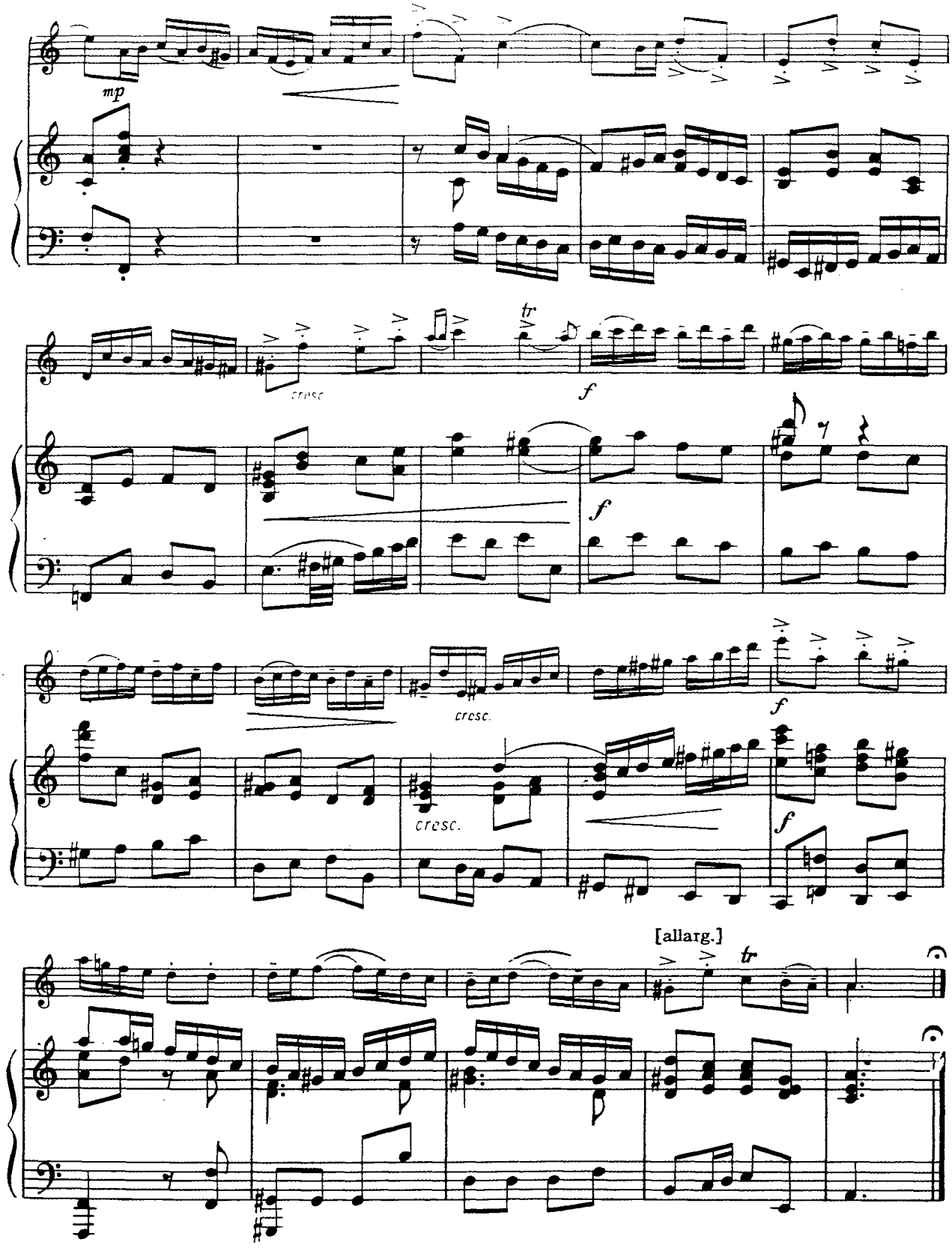
mp
cresc.
tr
f
f
cresc.
cresc.
f
f
[allarg.]
tr

КОНЦЕРТ

Ля-минор I
А. Вивальди
(1678—1741)

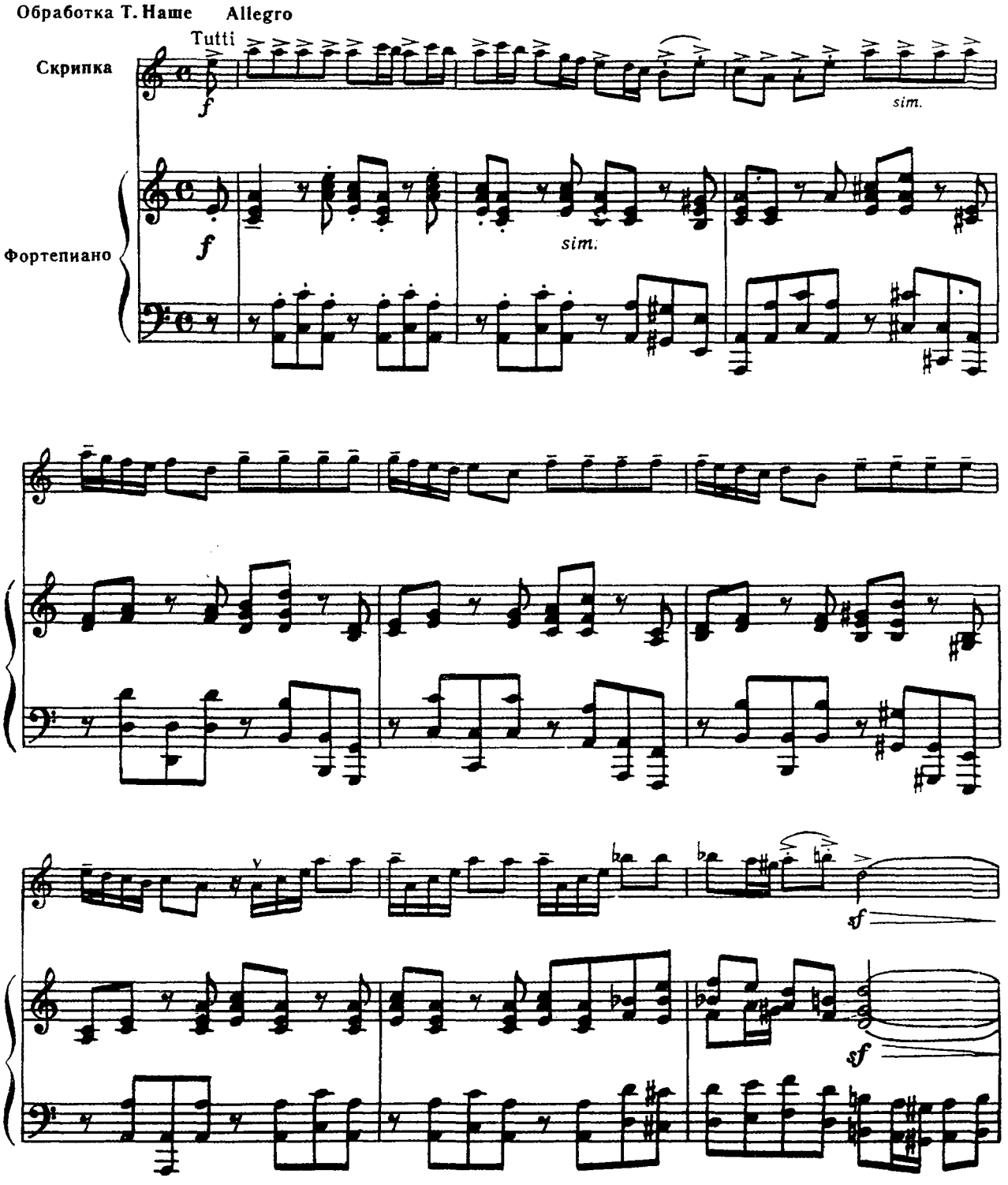

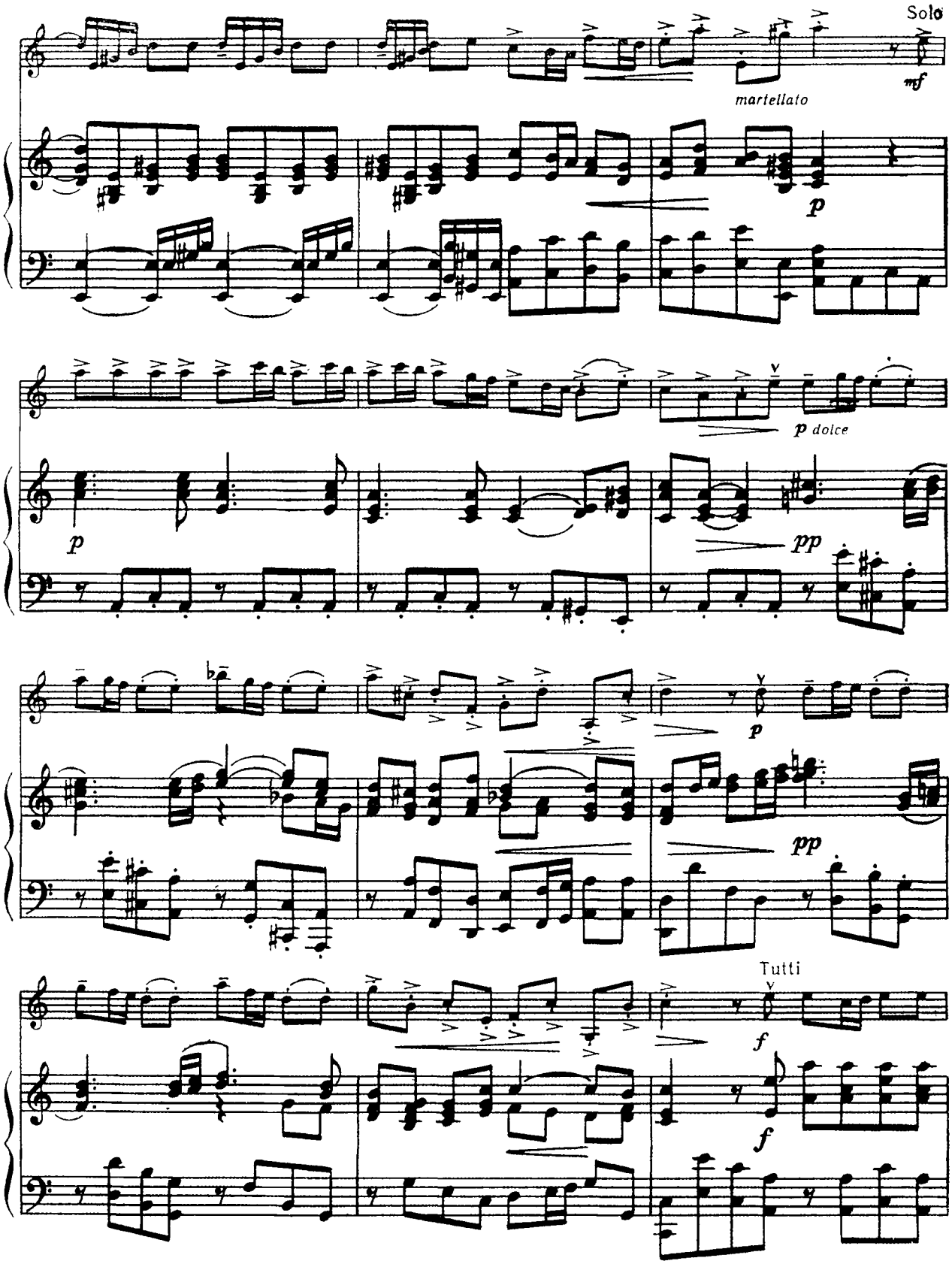
Solo
mf
martellato
p
p dolce
pp
Tutti
f

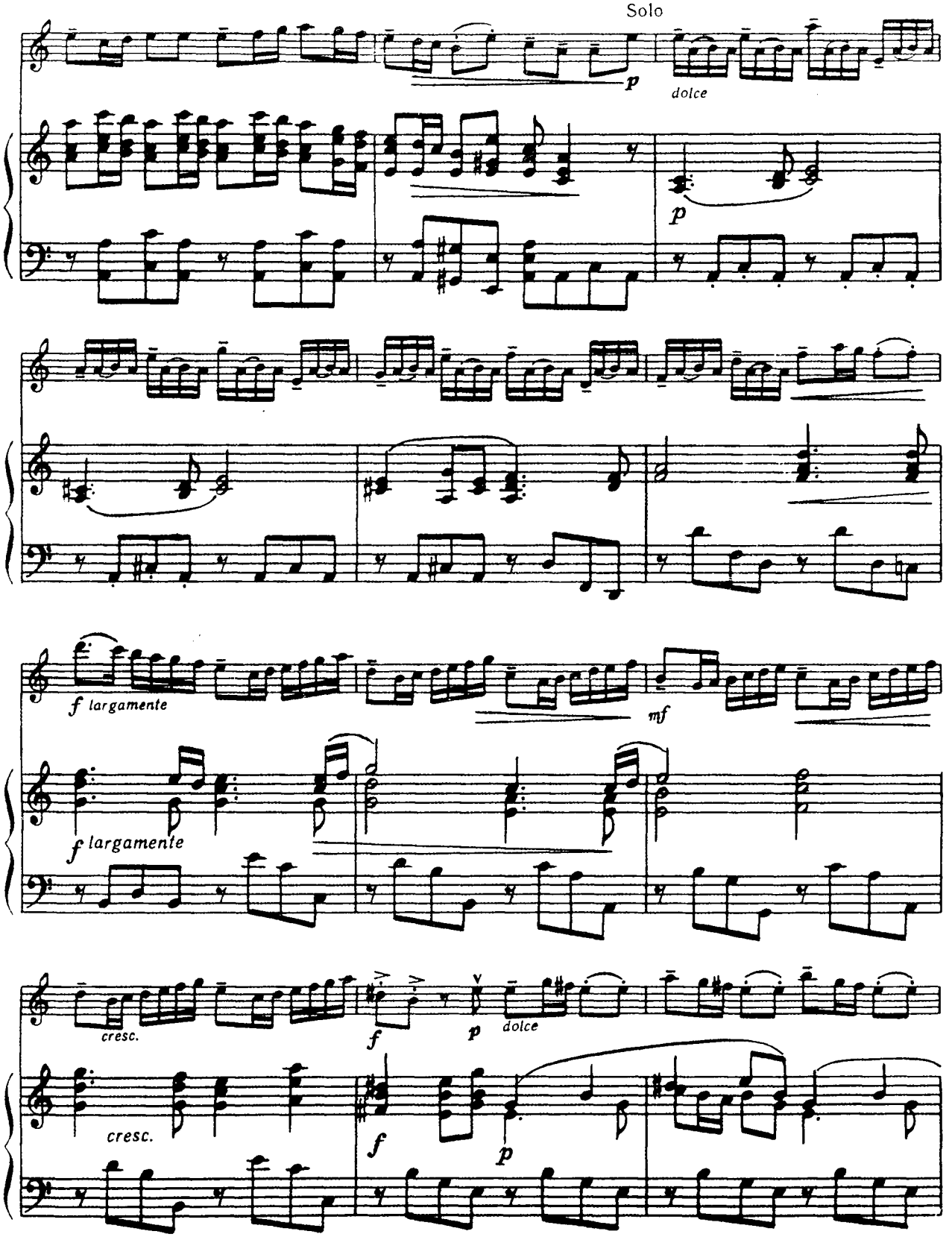
Solo
p
dolce
p
f largamente
mf
f largamente
cresc.
f
p
dolce
cresc.
f
p

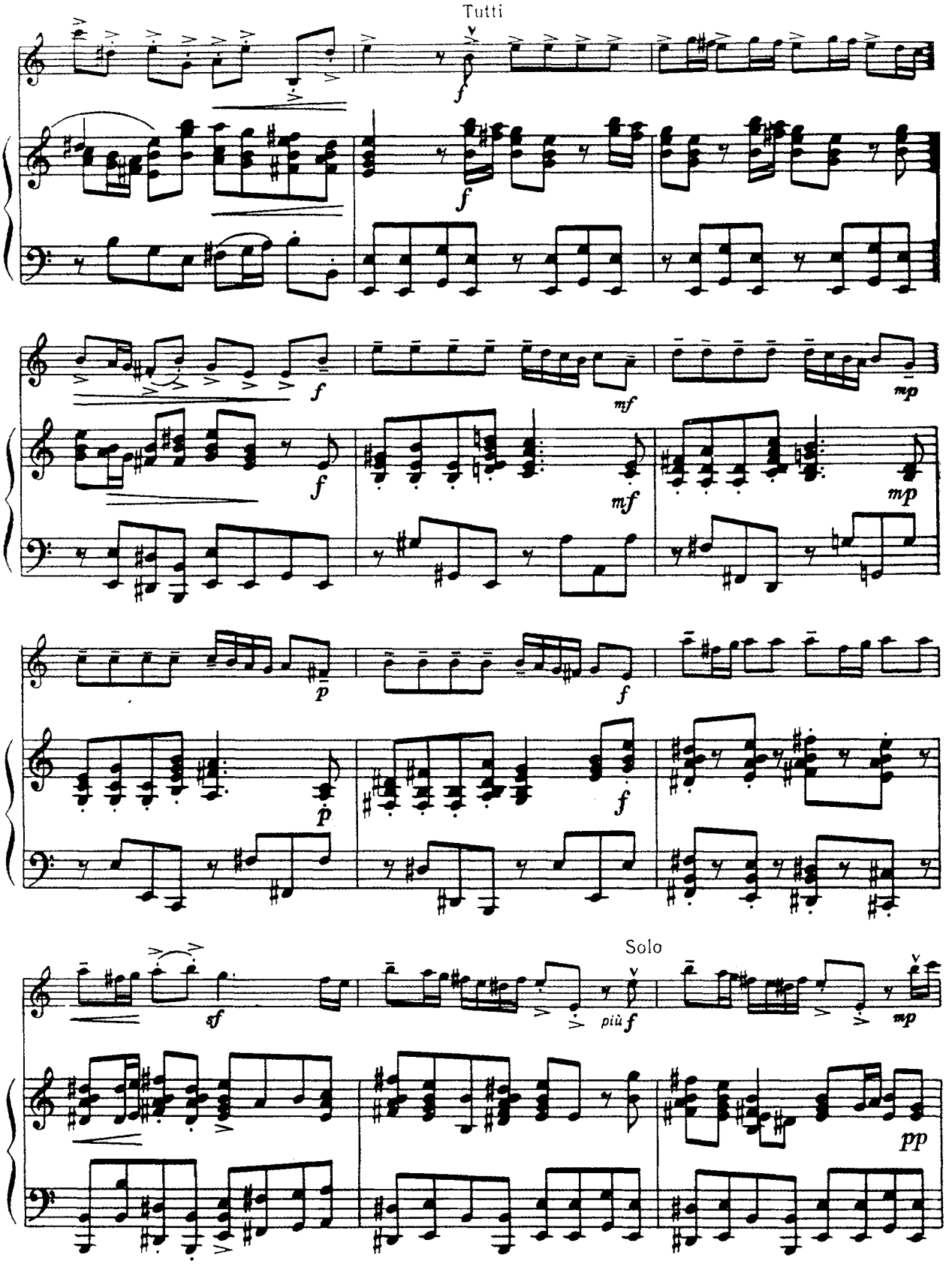
Tutti
Solo
più f

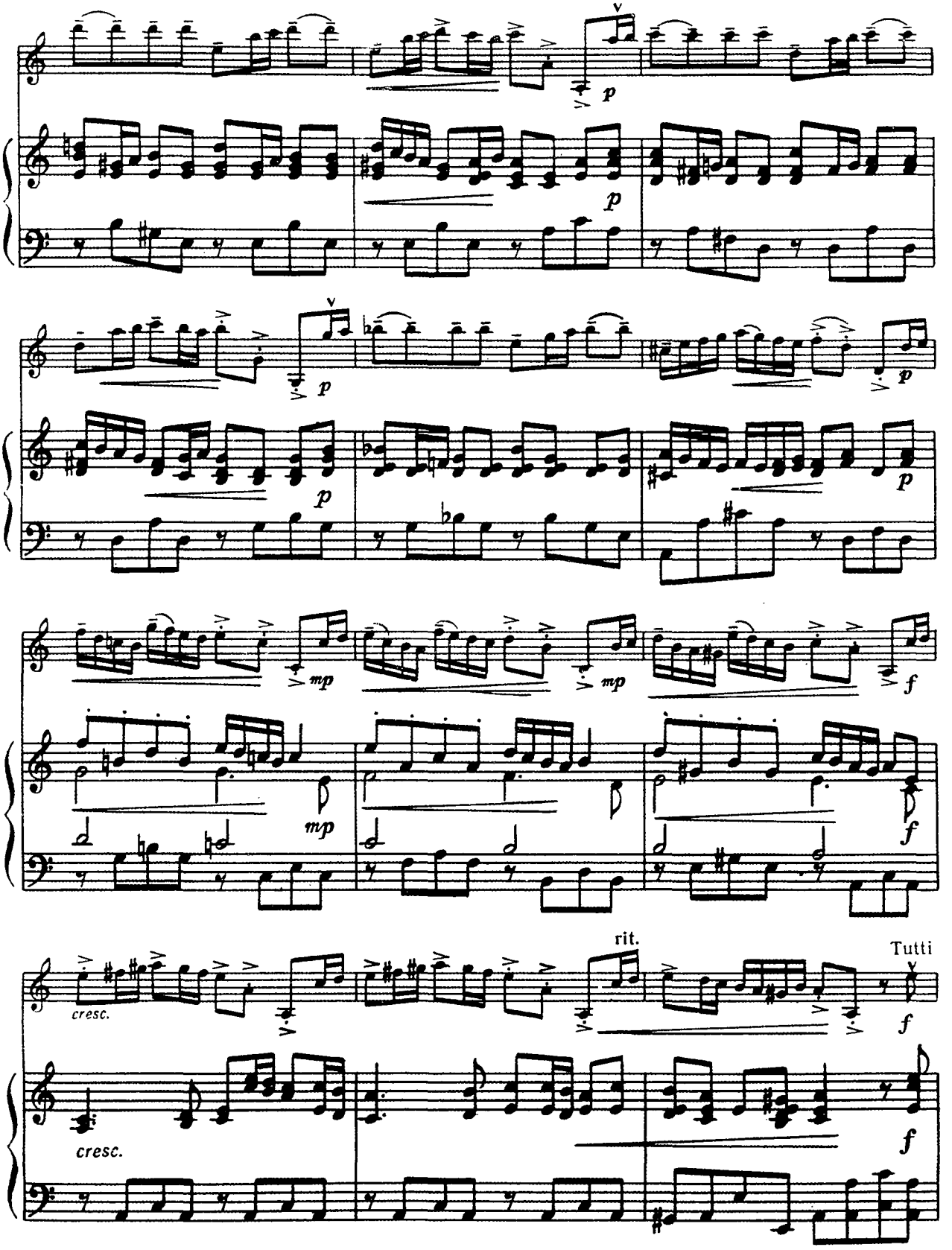
p
p
p
p
p
mp
mp
f
mp
f
cresc.
rit.
Tutti
f
cresc.
f

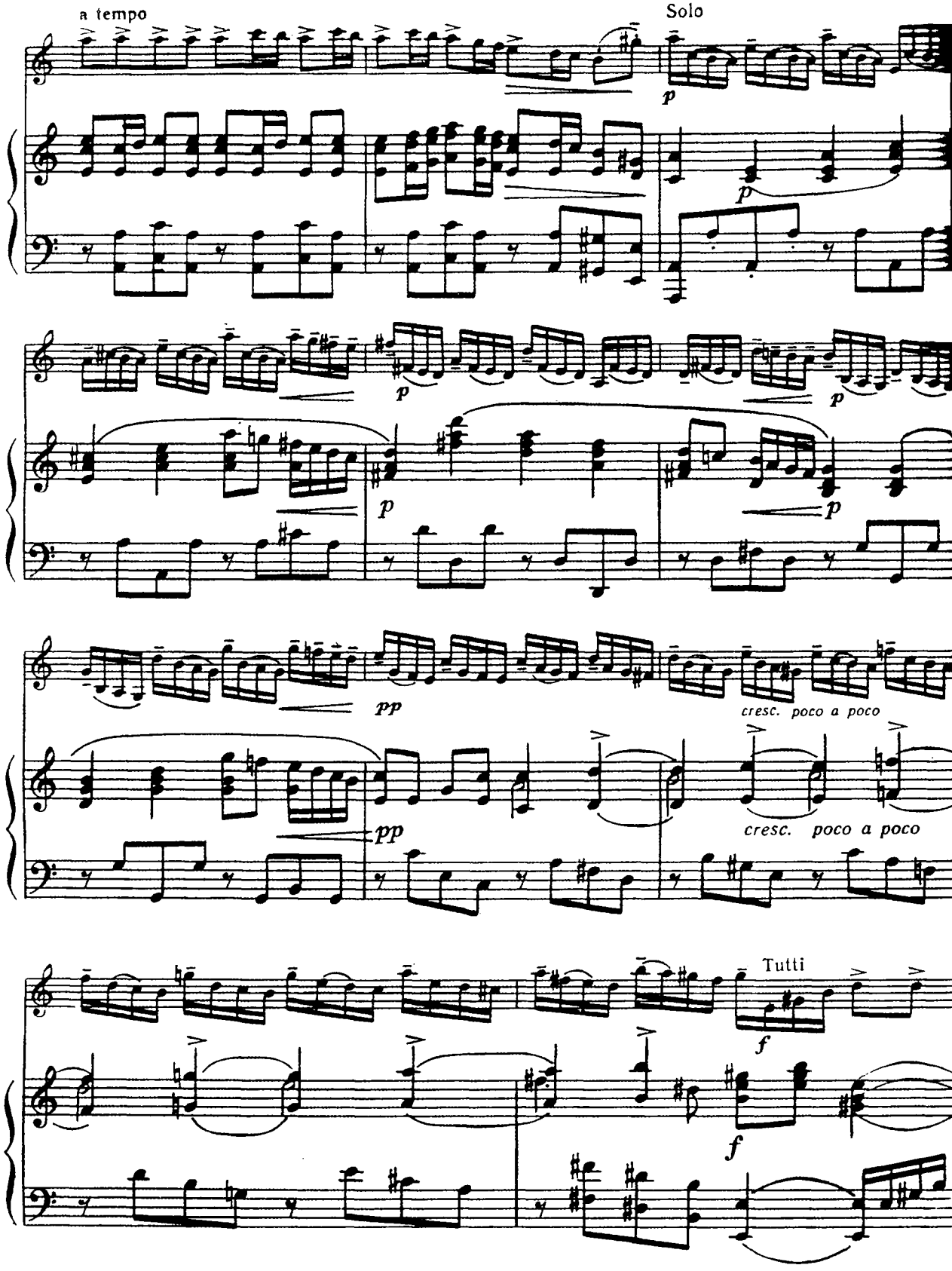
a tempo
Solo
p
p
p
p
p
p
pp
cresc. poco a poco
pp
cresc. poco a poco
Tutti
f
f

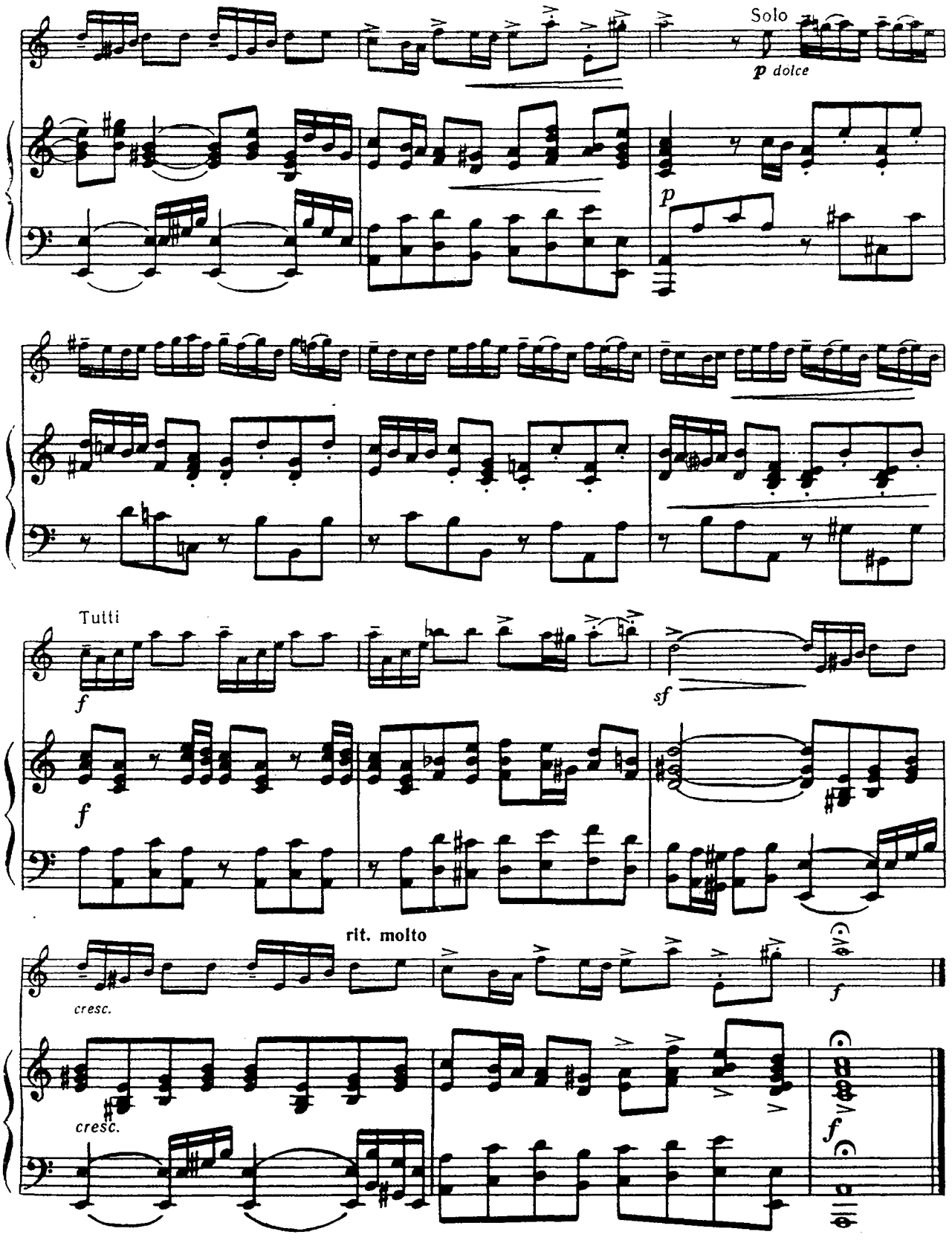
Solo
p dolce
p
Tutti
f
sf
f
f
rit. molto
cresc.
f
cresc.
f

СОНАТА №6

Г.Ф.Гендель

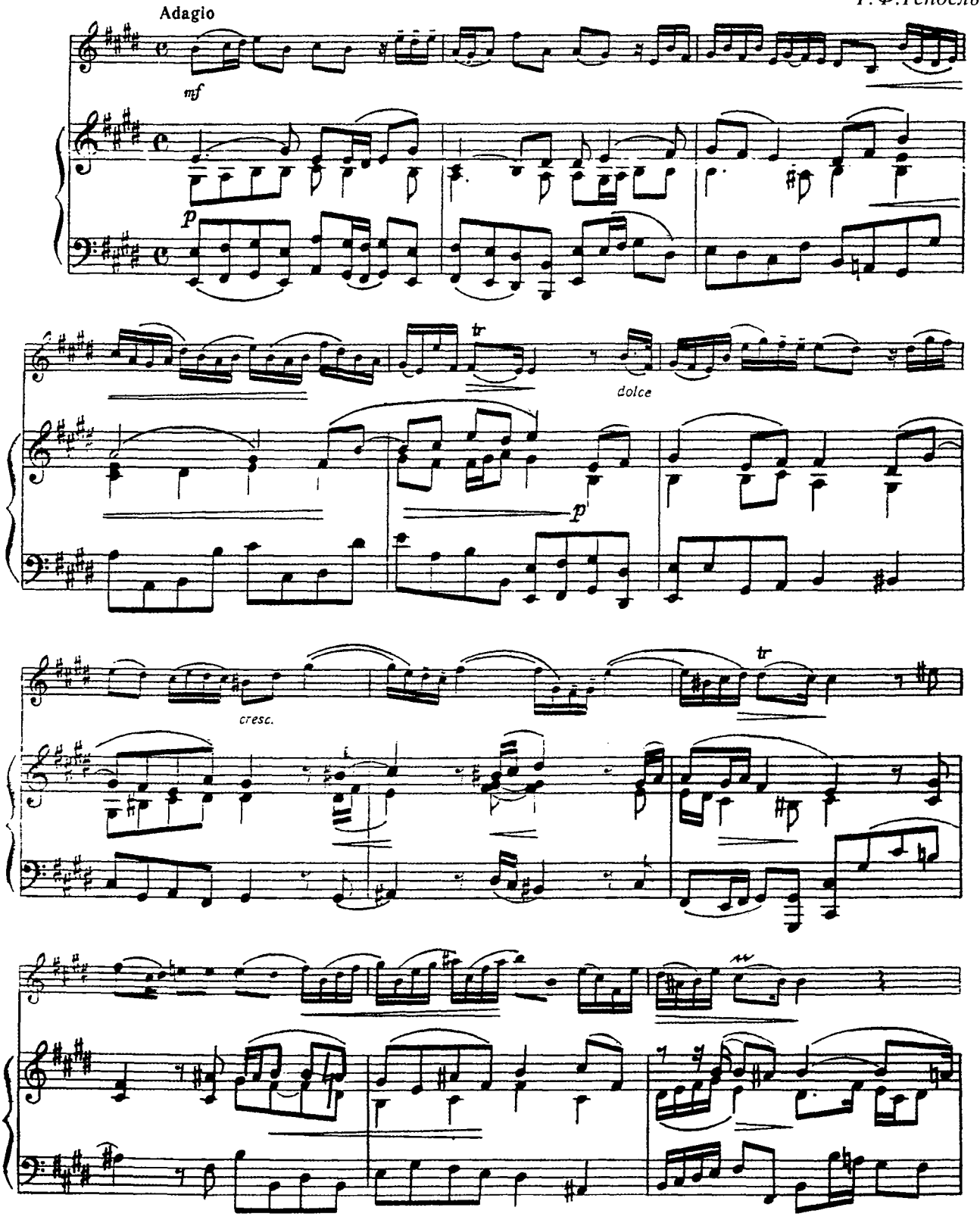

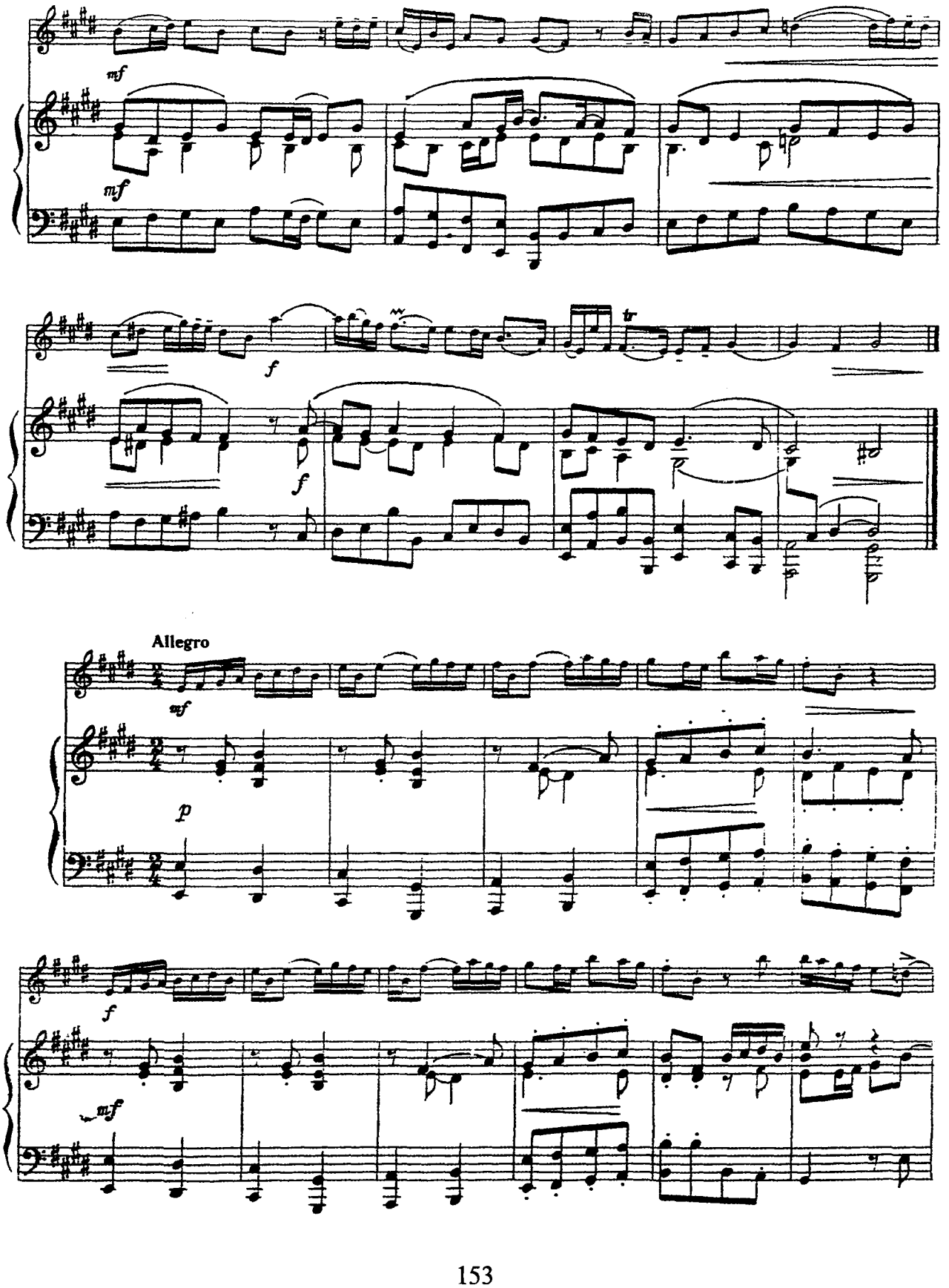
mf
mf
f
tr
f
Allegro
mf
p
f
mf

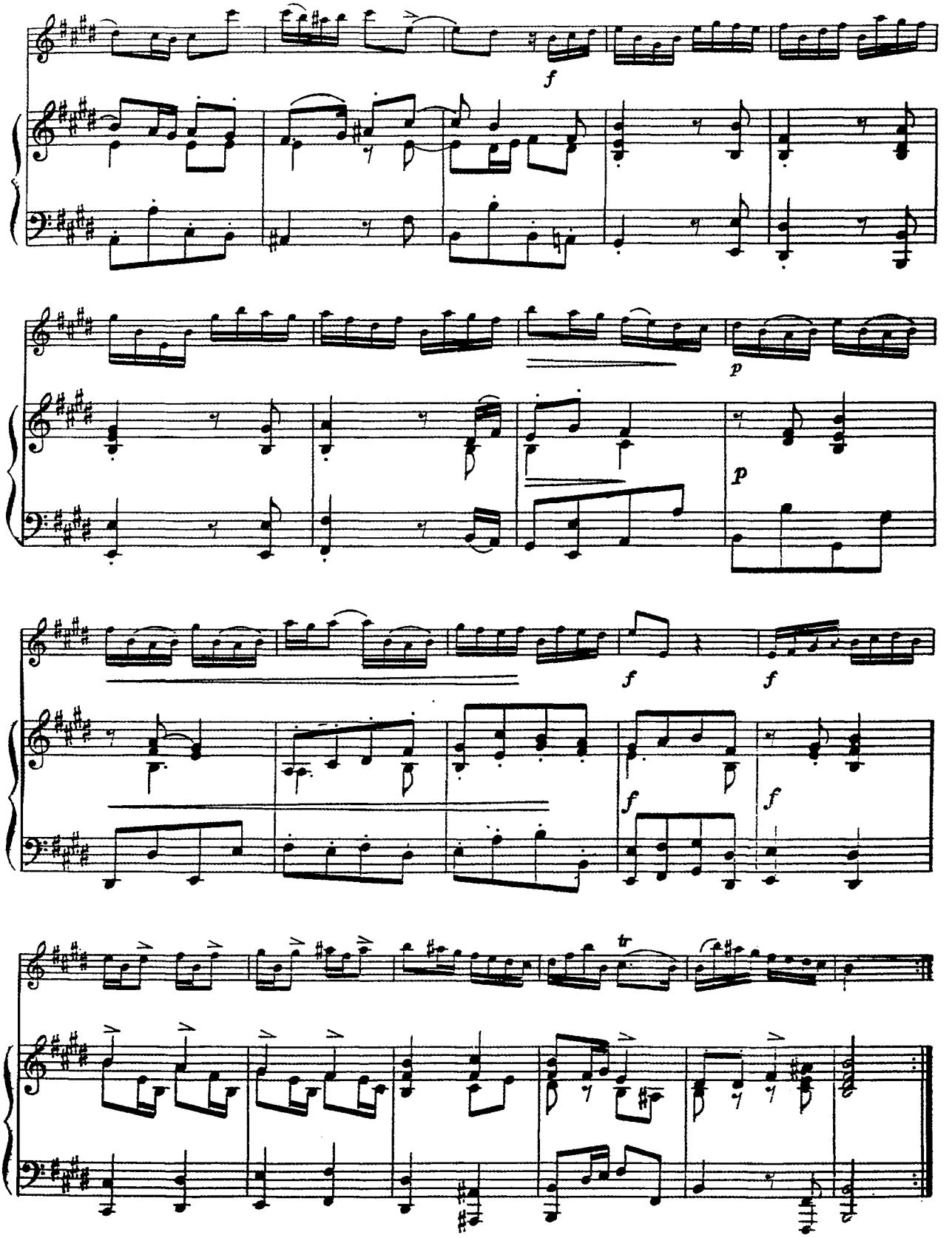
f
p
p
f
f
f
f
tr

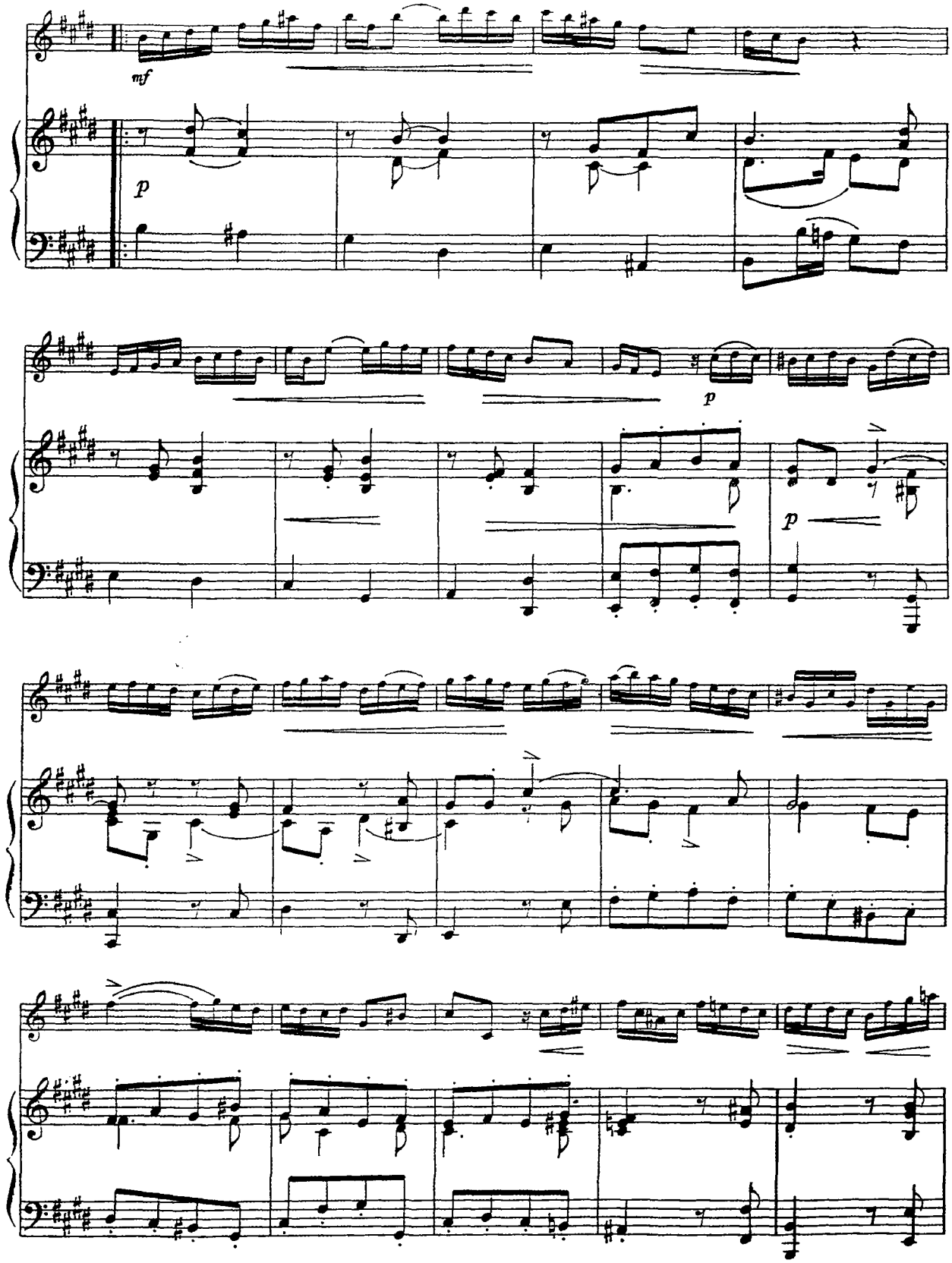
mf
p
p
p

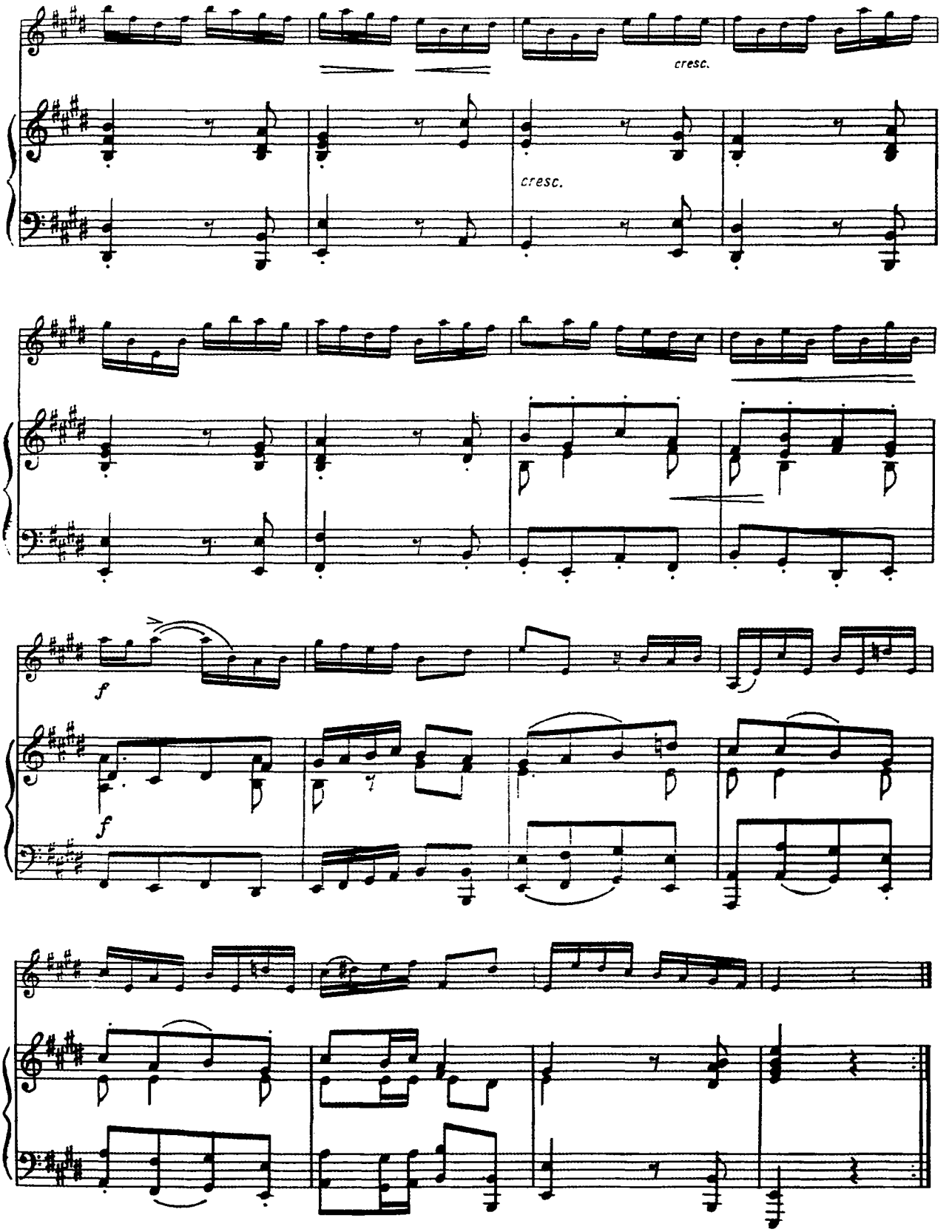
cresc.
cresc.
f
f

МАЗМҰНЫ

I бөлім
Қобыз үйренудің алғашқы әдістемесі

Қобыз ішектері, дыбыс мөлшері және оны күйге келтіру 6
Ысқыш және оның құрылысы 8
Қобыз үйренудің алғашқы әдістемесі 11

II бөлім
Алғашқы оқу жылдарына арналған пьесалар

Бесік жыры. *Т.Захарьина* 33
Той бастар. *Халық әні. Нотаға түсірген А.Затаевич* 33
Ертегі. *Т.Захарьина* 34
Полька. *Халық әні. Нотаға түсірген А.Затаевич* 34
Әуен. *Ж.Люлли* 35
Сауда дүкені. *Моңғол халық әні* 36
Батыл адымда. *Т.Захарьина* 36
Бөдене. *Белорус халық әні. Өңдеген И.Коган* 37
Сағат. *Халық әні* 38
Сәулем-ай. *Халық әні* 39
Қызыл сарафан. *В.Варламов* 40
Ригодон. *Ш.Рамо* 43
Бесік жыры. *А.Жайымов* 44
Гүлденген өмір. *С.Кәрімов* 47
Май әуені. *В.Моцарт* 49
Әуен. *А.Жайымов* 51
Жетім қыз. *Халық күйі. Нотаға түсірген А.Зтаевич* 52

III бөлім
Қобыз бен ансамбльге арналған пьесалар

Пьеса. *Қ.Шілдебаев* 53
Серуен. *Н.Раков* 57
"Садко" операсынан үнді қонағының әні. *Н.Римский-Корсаков* 61
Ән. *С.Әбдінұр* 64

Аңсау. *С.Әбдіпұр* 70
Япырай. *Халық әні. Ансамбльге лайықтаған Ғ.Жомартова* 77
Арыс жағасында. *Ш.Қалдаяқов. Ансамбльге лайықтаған Қ.Ахметова* 82
Менің сүйіктім. *Дж.Гершвин. Ансамбльге лайықтап өңдеген К.М.Раскалиев* 88
Тарантелла. *Е.Рахмадиев. Ансамбльге лайықтаған Қ.Ахметова* 95

IV бөлім
Ірі музыкалық шығармалар

Концертино. *А.Комаровский (соль-мажор)* **103**
Концерт №1. *О.Ридинг (си-минор)* **110**
Концерт. *О.Ридинг (сол-мажор)* **124**
Сонатина. *Н.Бакланова* **131**
Концерт. *А.Вивальди (ля-минор)* **136**
Концерт. *И.С.Бах (ля-минор. I бөлім)* **145**
Соната №6. *Г.О.Гендель. (I бөлім)* **152**

Қиятай АХМЕТОВА

ҚОБЫЗ ҮЙРЕНУ МЕКТЕБІ

Баспаның бас директоры	***Ә.Көпіш***
Өндіріс бастығы	***Қ.Оспанова***
Арнайы редакторы	***Б.Тәжеханова***
Редактор	***Ж.Жабырбеков***
Суретшісі	***Қ.Сырлыбаев***
Техникалық редакторы	***Д.Омарғалиева***
Компьютерде терген	***Р.Траисова***
Компьютерде қалыптаған	***Р.Жарипова***

Басуға 28.11.07. қол қойылды. Қалыбы 84x108 1/16. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 16,8. Есептік баспа табағы 10,0.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 1176.

Қазақстан Республикасы "Атамұра корпорациясы" ЖШС-нің Полиграфкомбинаты,
050002, Алматы қ., М.Мақатаев к., 41.

ISBN 978-601-209-012-3

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ӨНЕР
БАСПАСЫ